

KATOLIČKA CRKVA U MAKEDONIJI KROZ POVIJEST

**Radovi s međunarodnog znanstvenog skupa
održanog u Skopju 10. studenoga 2018.**

Niz: Radovi - 33
Urednik niza: Josip KNEŽEVIĆ
Urednik: Milenko KREŠIĆ
Lektura: Marija ZNIKA
Korektura: Josip KNEŽEVIĆ, Milenko KREŠIĆ, Vančo NAZOV
Priprema za tisak: Denis DOBROVOLJSKI
Tisak: CPU Printing company d.o.o., Sarajevo
Naklada: 300
Izdavači: Univerzitet u Sarajevu - Katolički bogoslovni fakultet; Skopska biskupija

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

272(497.17)(063)(082)

MEĐUNARODNI znanstveni skup Katolička Crkva u Makedoniji kroz povijest (2018 ; Skopje)

Katolička Crkva u Makedoniji kroz povijest : zbornik radova : radovi s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Skopju 10. studenoga 2018. / uredio Milenko Krešić. - Sarajevo : Katolički bogoslovni fakultet Univerziteta ; Skopje : Skopska biskupija, 2021. - 302, 338 str. ; 24 cm. - (Radovi ; 33)

Nasl. str. prištampanoga teksta: Katoličkata Crkva vo Makedonija niz istorijata. - Lat. i ćir. - Oba teksta štampana u međusobno obrnutim smjerovima. - Bibliografske i druge bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-747-73-1 (Katolički bogoslovni fakultet UNSA)

ISBN 978-608-245-715-4 (Skopska biskupija)

1. Krešić, Milenko

COBISS.BH-ID 45388550

Zbornik radova

KATOLIČKA CRKVA U MAKEDONIJI KROZ POVIJEST

**Radovi s međunarodnoga znanstvenog skupa
održanog u Skopju 10. studenoga 2018.**

Uredio:
Milenko Krešić

Sarajevo - Skopje, 2021.

SADRŽAJ

Predgovor	7
Kiro Stojanov, Stanje Katoličke Crkve danas u Makedoniji	9
Ratko Perić, Skopski nadbiskupi	17
Milenko Krešić, Između crkvenog Istoka i Zapada. Crkva u (sjevernoj) Makedoniji od dolaska Slavena do Osmanlija	43
Dejan Borisov, Utjecaj crkvenih praksi i tradicija na Samuilovu politiku	71
Petar Vrankić, Civilizacijsko i evangelizacijsko poslanja svete braće Ćirila i Metoda među Slavenima u povijesnom kontekstu 9. stoljeća	83
Bartolomej Kajtazi, Prilike u Skopskoj nadbiskupiji od kasnog srednjeg vijeka do xix. stoljeća	125
Zoran I. Stojanov, Katolici istočnog obreda u Makedoniji	149
Niko Ikić, Važnost ekumenizma i dijaloga za Katoličku Crkvu u Makedoniji na primjeru katolika istočnog obreda	173
Tomo Vukšić, Kanonski i pravni položaj Katoličke Crkve u Makedoniji od 1914. do 2018. godine	195

PREDGOVOR

Na inicijativu biskupa Kire Stojanova, skopskog biskupa i eparha strumičko-skopskog, u organizaciji Katoličke Crkve u Makedoniji i Katoličkog bogoslovnog fakulteta iz Sarajeva održan je 10. studenog 2018. u Skopju znanstveni skup pod nazivom Katolička Crkva u Makedoniji kroz povijest.

Nakana organizatora bila je, prije svega domaćoj katoličkoj zajednici kako onoj istočnog, tako i zapadnog obreda, ali i široj makedonskoj a i katoličkoj javnosti hrvatskog govornog područja, posvijestiti ponosnu, bogatu, raskošnu, ali i mučnu i mučeničku povijest makedonske Crkve koja bi trebala poslužiti kao zalog bolje i zajedničke budućnosti s nadom i pogledom u Kristove riječi „ut unum sint“ – „da svi budu jedno“ u augustinovskom smislu „In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas“ – „U bitnome jedinstvo, u nebitnomu sloboda, u svemu ljubav.“

Na skupu je nastupilo, odnosno izlagalo 11 predavača koji su kroz svoje teme predstavili povijest i sadašnjost Crkve u Makedoniji od apostolskih vremena do današnjih dana u svoj svojoj raznolikosti. Na žalost, nisu svi izlagači organizatoru dostavili svoje radove tako da u ovom Zborniku neće moći biti predstavljeno sve to bogatstvo i raskoš kako je organizator bio zamislio.

U Zborniku se nalazi devet radova. Neki su povijesnog, neki teološkog, a neki kanonskog karaktera. Na početku samog Zbornika predstavljeno je stanje Katoličke Crkve u Makedoniji danas. Potom slijedi nekoliko radova povijesne tematike. Predstavljene su skopski nadbiskupi od 1656. do 1921. i obrađena povijest Crkve u Makedoniji na razmeđu crkvenog Istoka i Zapada od dolaska makedonskih Slavena do Osmanlija. U spomenutom vremenskom kontekstu obrađene su dvije specifične teme za Crkvu u Makedoniji. Jedna govori o utjecaju crkvenih praksi i tradicija na Samuilovu politiku, a druga obrađuje civilizacijsko i evangelizacijsko djelovanje svete braće Ćirila i Metoda među Slavenima u povijesnom kontekstu 9. stoljeća. Prostor makedonske Crkve bio je više od pet stoljeća pod Osmanlijama tako da je jedna tema posvećena prilikama u Skopskoj biskupiji u vrijeme

njihove vlasti. Kako danas većinu makedonskih katolika čine katolici istočnog obreda, jednim radom je predstavljena njihova svjedočka povijest, a drugim važnost njihova primjera za ekumenizam i dijalog u makedonskoj Crkvi danas. Prostor Makedonije više je puta kroz 20. stoljeće mijenjao granice i pripadao raznim državnim i crkvenim jurisdikcijama. Sva ta zamršenost jurisdikcijske nadležnosti razjašnjena je radom „Kanonski i pravni položaj Katoličke Crkve u Makedoniji od 1914. do 2018. godine“ s vrlo bogatim dodatkom izvornih dokumenata.

Milenko Krešić

STANJE KATOLIČKE CRKVE DANAS U MAKEDONIJI

Kiro Stojanov
Skopje

Uvod

Želja mi je da u ograničenu vremenu iznesem nekoliko podataka iz života Katoličke Crkve u Makedoniji kako biste imali barem mali uvid u ono tko i što je Katolička Crkva u Makedoniji danas. Bio bih zadovoljniji i ponosniji da vam u ruke mogu dati Šematizam Katoličke Crkve u Makedoniji i kako je u Biskupiji skopskoj i Eparhiji strumičkoskopskoj. No, ne može se zaustaviti samo na podacima, pa će izlaganje biti više na način „kamenčića“ podataka nego na način „gotove zgrade“. Ipak, ostaje nada da će Šematizam uskoro ugledati svjetlo dana.

I. Svojemu izlaganju dao sam vrlo uopćen naslov: Stanje Katoličke Crkve u Makedoniji. Niti mislim, niti mogu sveobuhvatno govoriti, osobito ne o detaljima kojima bih mogao iscrpiti ovu temu. Živjeti činjenicu da smo manjinska Crkva u dijaspori, ostavlja ograničene mogućnosti prikaza cjelovitog života u takvoj crkvenoj zajednici. Na primjer: svaki mješoviti brak, stalni proces migracija, mnoge druge okolnosti, sve to otežava mogućnosti potpuno točnog prikaza. Ali kao biskup, kojeg je Providnost - bez mojih zasluga - postavila na čelo ove Crkve u dvostrukom značenju biskupske službe, kao ordinarija Skopske dijeceze i kao ordinarija novouspostavljene Eparhije Uznesenja Blažene Djevice Marije u Strumici-Skopje, usuđujem se pristupiti ovoj temi jer sam i po službi, i po poslanju vrlo često u različitim prilikama na terenu, pa možda imam cjelovitiji uvid u stanje Crkve nego onaj tko bi to iščitavao iz pisanih podataka. Dimenzije prošlosti katoličkog bivanja na prostorima Makedonije imali smo prilike čuti od vrsnih predavača iz povijesti. U svojem izlaganju - samo radi boljeg razumijevanja - služit ću se usporedbom stanja nekad i sada. Dotaknut ću samo ponegdje područje pastoralnog rada koji se događao prije mogega uvođenja u biskupsku službu, a težište ovog izlaganja želim staviti na ono što je učinjeno u zadnjih 20 godina čemu sam sam svjedok. Kratkim kome-

tarom želim uvaženi skup podsjetiti na ono kako i na kojem području kuca živo srce ovih mjesnih Crkava u ne baš lakim vremenima.

II. Podsjetimo se, rečeno je koliko je ovo područje današnje Makedonije mijenjalo granice jurisdikcija Katoličke Crkve uopće i vjernika istočnog obreda posebno. Danas konkretno, teritorij Skopske biskupije pokriva sadašnji politički teritorij Republike Makedonije. Dva su mala područja s teritorija Republike Srbije, to su: Sandžak i Prešovska dolina. Napominjem, to je samo teritorijalna pripadnost, ali na tom teritoriju za sada nemamo ni jedan crkveni objekt. Vjernika ima vjerojatno samo vrlo malo. Možda nekoliko mješovitih obitelji. Pomalo se osjećam i odgovornim da još do sada nisam osobno, a i nitko od mojih suradnika nije pobliže posjećivao taj teritorij da bismo poput Dobrog Pastira možda potražili po koju izgublenu ovcu. Tu namjeru imamo i ako Bog dadne snage, učinit ćemo sve, makar imali samo nekoliko vjernika.

III. Teritorij Biskupije i Eparhije koje sada obuhvaćaju organizaciju Katoličke Crkve uređen je po principu crkvenog prava: dekanati, župe, filijale i kapele. Postoji u zapadnom obredu samo jedan dekanat sa župama: Skopje – *Presveto Srce Isusovo*, Bitola – *Presveto Srce Isusovo*, Ohrid – *sv. Ćirila i Metoda* i *sv. Benedikta*, Štip – *Navještenje Marijino*. Na teritoriju tih župa još su centri koji djeluju kao filijale: u Skopju, crkva *sv. Josipa*, Kumanovo – kapela *sv. Ivana Krstitelja* i Veles – kapela *Bezgrešnog začeca*. Bitola, s filijalom Prilep – *Rođenje Marijino* i Štip, s filijalom u Bistrencima – *sv. Josipa Radnika*. O broju vjernika u tim župama i filijalama te kapelama vrlo je teško govoriti sa sigurnim podacima jer je migracija svakodnevna pojava. Prema podacima kojima raspolažemo, broj katolika zapadnog obreda je oko 5000. Napominjem, da su vjernici još i u mnogim drugim naseljima, ali kao pojedine obitelji koje obavljaju povremeno svoje vjerske dužnosti u najbližoj crkvi. U župama je bogoslužje redovito nedjeljom i blagdanima te svakodnevno - a po filijalama i kapelama povremeno. To biva u prosjeku barem dva puta mjesečno. Vjernici su opsluživani od pet svećenika: dvojice iz Vrhbosanske nadbiskupije, dvojice iz novoosnovane Strumičko-skopske eparhije i jedan „Ad Missio Gentes“ iz Poljske, dok su dvojica inkardinirani svećenici Skopske biskupije, jedan je u mirovini, a drugi je zbog zdravstvenih razloga oslobođen službe. Iz tih podataka rasporeda župa, filijala i kapela možemo osjetiti da je zapadni obred istinsko „misionarsko područje“. A župnik ili zaduženi svećenik

doslovno misionar - putnik. Ta dinamika misioniranja ima svoju čar koja onima koji nemaju toga iskustva izgleda kao „sveta pustolovina“ i kao nešto vrlo lijepo. Ne kažem da nije lijepo, ali u isto vrijeme je i vrlo teško jer pastoralni radnik mora biti stalno spreman, budan i sposoban priskočiti u pomoć tamo gdje ga traže. A budući da je pastoralnih radnika malo, teško je govoriti o temi koja je tako draga papi Franji, a to je: ići i tražiti one koji su na rubu. Jednostavno, u teškoj dijaspori svi su „na rubu“. Kod nas u Makedoniji zapadni obred pati od još jednog manjka koji je sada već u fazi rješavanja, a to je odgovorno angažiranje vjernika laika. Skopje se može pohvaliti s tom dobro organiziranom suradnjom. Ostali župni centri sada na tome rade. Moram istaći da u nekim zajednicama, koje su tradicionalne župe, kao npr. Bitola, taj duh postoji i živi. Spomena je vrijedno istaći da na župama gdje su nekada djelovale redovnice ili još sada djeluju, one su bile i jesu najvažniji čimbenik okupljanja vjernika i povezivanja te se može govoriti o pravim živim malim zajednicama po primjeru Djela apostolskih. Ta je činjenica vrlo važna u Skopjskoj biskupiji jer nas upućuje na to da Crkva nije samo organizacija nego više od toga, živi organizam malih zajednica. Ovdje bih izdvojio jedan praktičan primjer - Kumanovo. Naselje koje se naglo širilo i jedva smo imali uvida u sastav stanovništva. Onda se našla jedna misionarska neokatekumenska obitelj koja je došla u Kumanovo. Njihova prisutnost i način života misionara stvorio je kvasac koji sada već okuplja pastoralnu organiziranu zajednicu. U toj činjenici vidimo opravdanost onoga što je jednom papa Benedikt XVI. rekao da budućnost kršćanstva u Europi pripada malim, autentičnim zajednicama, ali koje su međusobno čvrsto povezane. One tada postaju znak Crkve i kvasac poput biblijskog „malog stada“. Jasno da je katehizacija u takvim okolnostima nešto posve specifično. U župama postoji redovita župna kateheza koju možemo organizirati - npr. ovdje u Skopju - samo onda kada su djeca iz raznih i mnogih škola, uistinu slobodna, a to je vikend. Nedostatak pastoralnih radnika najviše osjećamo upravo na području katehetske pastoralne formacije. Nemamo institucije, a za sada ni snage, odgajati katehete i katehistice koji bi odgovorno i potpuno u cijelosti mogli preuzeti svoje poslanje u životu Crkve. Daleko od toga da nema dobrih laika, dapače, ponosni smo što ih imamo puno, ali pitanje formacije za katehetsko-pastoralnu službu nedostaje. Svećenik kao zaređeni služitelj baš za vikend ima najviše pastoral-

no-liturgijskih obveza: mise i podjele sakramenata te mu nedostaje i vremena i snage za redovitu i sistematsku katehezu. U tom području naša Crkva osjeća neodgodivu potrebu nešto učiniti da bi se to stanje na kako-tako prihvatljiv način riješilo. Na žalost, na obitelji, kao mjesto vjerskog odgoja, ne možemo računati u cijelosti jer je jako puno mješovitih brakova. Kako druge crkvene zajednice nemaju razrađen katehetski plan i program, onda se djeca i mladi iz mješovitih brakova često izgube. I to područje je, kako se vidi, tipično misionarsko. „Žetva je velika a poslanika je malo“.

Što se tiče rada s odraslima, tu smo upravo ponosni jer smo na poseban način organizirali pastoralnu Godinu obitelji, Godinu mladih i mnoge druge prilike gdje smo zahvatili katehetski-sakramentalno veći broj vjernika pa se može govoriti o nekakvoj renesansi odraslog kršćanstva u zapadnom obredu Skopske biskupije. To nas tješi i ohrabruje. Što se tiče sakramentalnoga života, čini nam se da nas nije zahvatio val velikoga osipanja, nego se primjećuje, bolje rečeno, jedna stagnacija. Ali ono što nas raduje, oni koji traže sakramente, nisu iz tradicije, nego gotovo u svim slučajevima to su tražitelji koji su spremni na pripremu i dostojno sudjelovanje u sakramentima. To iskustvo imamo gotovo na svim župama. Lijepe ispovijedi, slavlja puna sadržaja i doživljaja. I uz taj znak liturgijskog života - napose lijepoga slavljenja sakramenata - događa se jedan fenomen koji je vjerojatno jedinstven. Na tim slavljima nekada zna biti prisutno više nekatolika negoli katolika. Tako Crkva postaje ono što u biti jest: znak. Koliko će taj znak biti i sijanje svjetla, ovisi o nama i najviše o Božjoj milosti. Takav tipičan primjer stalnoga duhovnoga zračenja je npr. Memorijalni centar sv. Majke Terezije. Ono što je kod svih katolika zapadnog obreda zajedničko, to je da traže blagoslovinu sprovoda. Vjerujem da je i vama kao i nama jasno da je u nekim momentima najjača propovjedaonica o Bogu i čovjeku u stvari groblje. Sprovod je šansa navijestiti Boga vječnoga i dobrog i čovjeka kao Njegovo stvorenje koji baštini život vječni. I tu je naša Crkva jedinstvena i ima posebnu priliku navješćivanja Božje riječi. Zna se dogoditi da nakon jednoga sprovoda - ali koji je bio pun Božje riječi - poneko zatraži sakramente.

Ono što je specifično za obje crkvene pokrajine, poslanje je koje vrši Makedonski Caritas i Radio Marija Makedonija. O čemu ću govoriti na kraju.

Kad bismo sumirali ovo dosad rečeno, naslijedio sam tri župe, ostalo smo tokom vremena do najnovijih dana uspjeli organizirati. Sagrađeno je šest, što crkava, što javnih kapela koje su sada žarišta te možemo govoriti o malom, ali značajnom napretku prisutnosti Katoličke Crkve u Makedoniji, što je još važnije, to je briga i pastoral za naše vjernike.

IV. Sada bih prešao na izvješće o stanju u novoosnovanoj Eparhiji Uznesenje Marijino u Strumici i Skopju.

Poznato vam je, da je Eparhija zajednica vjernika bizantskog obreda čiji su vjernici stupili u uniju s Katoličkom Crkvom - Kukuškom unijom iz 1859. godine. Kako u tom kraju Makedonije, danas u Grčkoj, nisu mogli opstati, protjerani su na teritorij današnje Makedonije, i to u jugoistočni dio. Novoosnovana Eparhija kao organizirana crkvena zajednica izuzeta je iz jurisdikcije križevačkoga vladike godine 2001. kada je bio stvoren Apostolski egzarhat, čiji je prvi egzarh bio moj prethodnik mons. dr. Joakim Herbut. Kada sam preuzeo Apostolski egzarhat, spomenuo sam maloprije, kao ordinarij bio je, a i sada je, samo jedan dekanat i župe su sljedeće: Strumica – *Uznesenje Marijino*, Radovo – *sv. Prorok Ilija*, Nova Maala – *Uznesenje Marijino*, Bogdanci – *sv. Ćiril i Metod*, Gevgelija – *sv. Petar i Pavao* i filijale tada: Petralinci – *sv. Ćiril i Metod*, Čanaklije – *sv. Georgije*, Stojakovo – *sv. Kliment* i kapela „sv. Petar i Pavao“ na groblju u Strumici. Tada je bilo inkardinirano svega osam svećenika istočnog obreda, a sada ih ima 17, koji opslužuju oko 15 000 vjernika. Nove župe tokom vremena su: u Strumici uz katedralu, koja je novoizgrađena, nastala je i nova župa *sv. Ivana Krstitelja* sa župnom kućom, Petralinci sa sasvim obnovljenom kućom i novoizgrađenom crkvom, novoosnovana župa u Saraju s novom crkvom *sv. Dimitrija* i novom župnom kućom, Sekirnik – s crkvom *sv. Nikole Ćudotvorca* sa župnom kućom, Radovo s novom crkvom i dvoranom, Stojakovo s obnovljenom Crkvom – *sv. Klimenta*. Na povijesnom lokalitetu „Paljurci“, nekadašnjem samostanu sestara euharistinki, obnovljeno je svetište s kapelom *sv. Marije Utješiteljice*, koje polako postaje hodočasničko mjesto i u istom mjestu je u pripravi izgradnja Pastoralnog centra i svetišta *sv. Pavla*. Napominjem da je kult sv. Pavla na ovim prostorima prisutan od biblijskih vremena Novoga zavjeta.

Što se tiče pastoralnoga rada, sve su župe popunjene, a veće imaju i kapelane. Svećenici su svi u braku, osim jednoga. Ta činjenica da

su svećenici sa svojim obiteljima prisutni u župnoj zajednici, posebna je okolnost koja u pastoralu puno znači. Oni su ne samo kao posvećene osobe nego i kao obitelj vidljivi znak crkvenog života. Za razliku od „istočne tradicije“ drugih crkva, u našim crkvama liturgija se slavi svaki dan, a na filijalama svake nedjelje i na blagdane. Olakšavajuća okolnost je činjenica da su neke župe kompaktne katoličke. Oko polovice su miješane, a samo nekoliko su s manjinskim katoličkim stanovništvom. U takvim okolnostima sav je pastoral usmjeren na crkveni prostor - crkava i dvorana. Katehetsko služenje je lakše nego u gradovima jer su djeca redovito oko crkve. Gotovo u svako slobodno vrijeme može se govoriti o fenomenu života s Crkvom. Tako se u tim kompaktnim sredinama živi u ritmu liturgijskog kalendara. A zato je i otpad ili smanjivanje broja vjernika neznatan, osim kod onih koji su „osjetljivi“ više manje iz ekumenskih razloga. Obiteljske veze s raseljenima su vrlo žive tako da smo ponosni što i širom svijeta ovi vjernici dišu duhom Crkve.

Jedinstveni je slučaj spoja prezbiterija dviju tradicija gdje se za sve pastoralne programe i duhovne potrebe sastajemo zajedno i tako se svećenici i uistinu osjećaju suodgovornima za jednu Crkvu koja je s dvije tradicije. Što se tiče duhovnih zvanja, hvala Bogu, istočni obred nije u manjku. Imamo po bogoslovijama i sada kandidate: u Rimu, donedavna i u Sarajevu, i Paulinumu u Subotici te bogoslova koji su završili studij. Redovnička su zvanja na žalost, u velikom opadanju. Spominjem da su na ovom prostoru u oba obreda bili lazaristi i isusovci, ali sada ih više nema. Jedan ženski red euharistinke je naš domaći sa sjedištem u Sofiji. Na žalost, i taj red je u velikom manjku duhovnih zvanja. Imamo još sestara: sv. Majke Terezije, sestre sv. Vinka Paulskog – usmiljenke slovenske provincije. Fenomen pada ženskih duhovnih zvanja je istovrstan s problemom koji je uočen i u Hrvatskoj, i Sloveniji i Europi. Ne možemo ne sjetiti se kako su u vremenu nastanka komunističke Jugoslavije sestre bile vrlo brojne u Makedoniji i možemo mirno reći da su svojim tihim služenjem doslovno utjelovljavale Katoličku Crkvu. Sada njihov nestanak doživljavamo kao gubitak i vrlo nam je teško naći puteve zamjene jer su ljudi još uvijek svjesni uspomena koje su sestre ostavile. Bogu smo zahvalni neizmerno što je u novije dane naša sugrađanka sv. Majka Terezija proglašena sveticom Katoličke Crkve. Zanimljivo je da je najposjećeniji objekt u Skopju Memorijalni centar Majke Terezije. U prisutnosti njezinih sestara nekako gajimo

nadu da će one svojim radom, a Majka Terezija svojom molitvom, sačuvati duh i broj redovnica u našoj Biskupiji i našoj Eparhiji.

V. Jasno, budući da je ordinarij jedna osoba u oba obreda, tako su i sve centralne ustanove, unatoč dvjema tradicijama, ujedinjene, kao što je Ordinarijat sa svim tijelima, vijeća, zbor konzultora i sve ostalo. Od institucija bih istakao Caritas Makedonije, Radio Mariju u Skopju, koja sada otvara novi studio u Strumici, te pokrete kao što su Neokatekumenski put i Fokolarini te simpatizeri *Comunione e liberazione*.

Caritas je učinio u suradnji s međunarodnim institucijama jako puno, osobito u vrijeme nemira pri raspadu bivše Jugoslavije, konfliktu u 2001. u Makedoniji i sada pri migrantskoj krizi. Radio Marija je novijeg datuma, od 2014. godine, i čini mi se da, uza sva ograničenja, vrši svoju ulogu evagelizacije na način koji je vlastit toj vrsti medija. Na žalost u Biskupiji i Eparhiji ne postoji razvijen katolički tisak osim časopisa „Svjetlina“, koji izlazi povremeno, ali zato imamo izvanredno dobro organiziran portal *katolici.mk* koji je daleko posjećeniji nego što je broj katolika u Makedoniji. Tim portalom smo zapravo prisutni u svijetu medija. Na žalost ne mogu se mnogo pohvaliti sa zastupljenošću Crkve u nacionalnim i elektroničkim medijima u Republici Makedoniji. To što mogu reći i izreći, jest zahvalnost Makedonskom radiju i televiziji koji dva puta godišnje prenosi sv. misu, tj. za Božić i Uskrs, iz skopske katedrale Presvetoga Srca Isusova, dok ostali događaji prolaze neprimjetno. Isto je i s lokalnim radijskim stanicama i televizijama, a da ne govorim o događajima s nivoa Katoličke Crkve u svijetu. Kao vjernici katolici normalno je da bismo htjeli da se koji put prenosi ili emitira koji program iz Vatikana sa Sv. Ocem. Na žalost, za takve smo brojnije pozitivne događaje uskraćeni, za razliku od onih manje vrijednih ili negativnih.

I konačno, ne kao najmanje važno, nego vrlo važno, ističem ekumenski rad i dobre odnose s Crkvama i vjerskim zajednicama pa i s Vladom Republike Makedonije. S Pravoslavnom Crkvom smo u čestim kontaktima i susretima. Kao primjer navest ću vam Emaus (treći dan Uskrsa) kad smo sa svećenicima i njihovim obiteljima hodočasnički obišli katoličke i pravoslavne crkve i manastire u Skopju, gdje smo javno molili i imali susrete i tako zajedno dali znak vjere u pobjedu uskrsloga Gospodina.

Zaključak

Hvala što ste me saslušali i shvatili da je Crkva obaju obreda u Makedoniji misijska crkva, ali Crkva nade koja ne samo što čuva tradiciju nego unapređuje i vjerski život i tako daje svoj doprinos cijelom društvu da kršćanski identitet ne izgubimo. Stavljamo se pod zaštitu sv. Pavla, slavenskih apostola Ćirila i Metoda, sv. Klimenta i sv. Majke Terezije. Hvala.

UDK:272-726.1/.2(497.7)"1656/1921"
272-772-774(497.7 Skopje)
Izvorni znanstveni rad

SKOPSKI NADBISKUPI

Ratko Perić
Mostar

Sažetak

U radu su prikazani skopski nadbiskupi od 1656. do 1921. godine, tj. od nadbiskupa Andrije Bogdanija do Lazara Mjede. Sveukupno obrađeno je 16 nadbiskupa: podrijetlo i rođenje, školovanje, svećenički put, nadbiskupsko djelovanje, smrt i koje važno djelo ili događaj vezan uz njihov život.

Ključne riječi: *Skopska nadbiskupija i biskupija, nadbiskupi i biskupi, školovanje, djelovanje.*

Uvod

Povijesno je poznato da je Skopska nadbiskupija, koja je obuhvaćala područje Dardanije, od Niša do Velesa, s glavnim gradom Skupijem ili Skopljem od 325. do 495. imala pet nadbiskupa, a to su: Dacus (325.), Pargorius (343.), neki *anonymus* (424.), Ursilius (458.) i Johannes (490.-495.).

Skopskom biskupijom od 1204. do 1649. upravljalo je 14 biskupa.

Ohridska nadbiskupija:

1618.-1622.= Petar Katić, Šibenčanin;

1647.-1650. = Rafael Levaković (njemu je povjerena i Prizrenska);

1651.-1656. = Andrija Bogdani;

1656.- = fra Franjo Sojmirović iz Čiprovaca u Bugarskoj;

Prizrenska biskupija: 1651.-1656. = Franjo Sojmirović

Skopska nadbiskupija: od 1656. do 1921. ima 16 nadbiskupa, koje ovdje obrađujemo. Oni jesu nosili naslov Skoplja, ali su kudikamo više boravili po kosovskim planinama: u Janjevu, u Zjumu, u Prištini. Od 1921. do 1924. ispražnjena stolica.

Skopska biskupija: 1924. do danas navode se četiri biskupa: Franjo Gnidovec, Smiljan Franjo Čekada, Joakim Herbut, Kiro Stojanov.

Od 1969. naziva se Skopsko-prizrenska.¹

Od 2000. dijeli se u dvije:

Skopska biskupija s biskupom Joakimom Herbutom do 2005., a od tada s biskupom Kirom Stojanovim;

Apostolska administratura Prizren s administratorom Dodeom Gjergjijem

Od 2018.

Skopska biskupija s dotadašnjim biskupom Stojanovim

Biskupija Prizren-Priština s dotadašnjim administratorom koji postaje dijecezanski biskup.

Makedonski egzarhat s vladikom Herbutom od 2001. do 2005., od tada s vladikom Stojanovim.

Od 2018. taj se Egzarhat uzdiže na rang Eparhije Blažene Djevice Marije na nebo uznesene sa sjedištem u Strumici.

Bogoslovi Skopske nad/biskupije školovali su se u Loretskom zavodu, 1623.-1797., bilo je 30 bogoslova,² od kojih su kao svećenici postali biskupima: A. Bogdani, P. Bogdani, P. Karagić, I. Nikolić, M. Krasnići;

u Ilirskom Zavodu sv. Petra i Pavla u Fermu, 1663.-1746., od 177 pitomaca 16 je bogoslova iz Skopske nad/biskupije,³ od kojih su kao svećenici imenovani biskupima: M. Masarek, M. Summa, I. K. Nikolović Kazazi – (bio 15 dana u Fermu);

u Urbanovu Zavodu u Rimu, 1627. do danas, bila su 22 bogoslova od kojih su kao svećenici postali biskupima: P. Bogdani, M. Masarek, Marko Nuić/Sopi.

Godine 1634. oko 12 000 katolika u Kraljevstvu Srbije.

Godine 1650. oko 15 000 katoličkih duša.

¹ Krunoslav DRAGANOVIĆ i dr. (ur.), *Opći šematizam Katoličke Crkve u Jugoslaviji* (Zagreb: Biskupska konferencija Jugoslavije, 1975.), 410.

² Frok ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XVII. stoljeću* (Zagreb: Unija zajednica Albanaca u Republici Hrvatskoj, 2006.), 20-21. Zefiq navodi 30 imena.

³ F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XVII. stoljeću*, 23. Navodi svih 16 imena.

SKOPSKI NADBISKUPI 1656.-1921.

U razdoblju od 1656. do 1921. bilo je 16 imenovanih skopskih nadbiskupa, po rodu Albanci, Hrvati ili Talijani, ne računajući apostolske vizitatore, vikare i administratore.

1. Andrija BOGDANI Ndre Bogdani (1656.-1677.)

Rođen u mjestu „Pago Janania“ ili Cianani ili Gianni u Prizrenskoj biskupiji⁴ u albanskoj obitelji godine 1607.⁵ Drugi mu stavljaju rođenje oko 1600.,⁶ a neki čak označuju god. 1595.⁷

Ušao je u Ilirski zavod u Loretu 6. kolovoza 1631. kada su mu bile 24 godine. Po tom se zaključuje na točnu godinu rođenja, 1607. Po odluci Kongregacije za širenje vjere primljen je mimo redovita broja. U kolegiju je proveo pet godina. Primio je sve niže službe i više redove uključujući i svećeništvo, na koje je promaknut 20. siječnja 1636. u Macerati.⁸ Otišao je iz Zavoda s dopuštanjem Kongregacije za širenje vjere 10. rujna 1636.⁹ Pastoralno je kao apostolski misionar djelovao u više

⁴ „... ortus Andreas in oppido Paga Janania dioecesis Prisreniensis an. circ. 1607.“ Daniele FARLATI, *Illyricum Sacrum*, vol. VIII. (Venecija, 1819.), 20; Gasper GJINI, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1986.), 173 i 178.

⁵ Catholic Hierarchy navodi godinu kao nesigurnu. F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XVII. stoljeću*, 111, kaže da 1607. možemo „smatrati sigurnom godinom rođenja Ndre Bogdanija“. Malo dalje, str. 113, veli: Nadbiskup Bogdani 16. lipnja 1676. piše Kongregaciji „da ima već 76 godina“, to znači da je rođen 1600. Još malo dalje, str. 114, stoji: „Umro je 1684., jer je već 1675. godine bio osamdesetgodišnjak“, to znači da je rođen 1595.

⁶ G. GJINI, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 187.

⁷ Miroslav PREMROU, „Katolički nadbiskupi u Skoplju - po vatikanskim izvorima“, *Glasnik Skopskog naučnog društva*, I (1926.) 329-330.

⁸ Josip JURIC – Mijo KORADE, „Iz arhivske građe o Ilirskom kolegiju u Loretu. Podaci o pitomcima Ilirskoga kolegija u Loretu (1580.-1658.)“, *Vrela i prinosi*, 13 (1982.), 171; F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XVII. stoljeću*, 27-28.

⁹ J. JURIC – M. KORADE, „Iz arhivske građe o Ilirskom kolegiju u Loretu. Podaci o pitomcima Ilirskoga kolegija u Loretu (1580.-1658.)“, 61-105. Ovdje: 75:

župa svoje biskupije, a papinsko ga je imenovanje zateklo u Prištini.

Imenovan je najprije ohridskim nadbiskupom 27. veljače 1651. Zaređen je za biskupa u Dubrovniku iste godine. Imao je vrlo malen broj i župa i vjernika. Tako je 6. ožujka 1656. premješten u Skopsku nadbiskupiju, koja od tada nosi naslov Nadbiskupije. Značajno mu je izvješće iz 1664. godine Propagandi gdje opisuje kako srpski patrijarh prisilno uzima porez iz nekih katoličkih mjesta.¹⁰

U godini 1672. bilo je 12 župa ili misija: Skoplje i Kratovo u Makedoniji, a Janjevo, Novo Brdo, Trepča, Crna Gora [Letnica], Priština, Has [Zjum], Đakovica, Prizren, Prokuplje, Novi Pazar¹¹ na Kosovu. Nadbiskupu je opet povjerena Ohridska nadbiskupija, ali kao apostolskom administratoru 18. prosinca 1675. Za dvije godine podnio je ostavku iz zdravstvenih razloga i na ohridsku i na skopsku katedru 6. rujna 1677. godine.¹²

Umro je kao nadbiskup emeritus skopski 1683. godine.¹³ Njegov nećak i nasljednik, nadbiskup Petar Bogdani, kaže da je njegov stric sastavio latinsko-albansku gramatiku koja je nestala u bježanjima i seljenjima.¹⁴

Don Gasper Gjini (1930.-1985.) u svojoj doktorskoj disertaciji donosi podatak iz Propagandina arhiva o nadbiskupu Andriji: „Nakon njegove smrti upućena je Kongregaciji molba za pokretanje procesa o njegovoj beatifikaciji.“¹⁵ Očito, nije imao tko na tome raditi na terenu ispitujući nadbiskupove bogooblične i stožerne krjeposti, kao ni pat-

„Andrea Bogdani de Pago Gianani della Diocesi di Preseren di anni 24. Entrò in Collegio di Loreto il 6. di Agosto 1631, per ordine della Sacra Congregazione de Propaganda Fide, essendo entrato sopra il numero ordinario. Partì con licenza della S. Congregazione de Propaganda Fide alli 10 di 7bre 1636. Arciuescovo di Ocridentis.“

10 F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XVII. stoljeću*, 106.

11 F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XVII. stoljeću*, 136-145.

12 *Hierarchia catholica*, vol. V., 68, i vol. IV., 67. Internet: <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bogdanoa.html>. (23. 11. 2019.).

13 Catholic hierarchy navodi godinu kao nesigurnu: <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bogdanoa.html>. (23. 11. 2019.).

14 G. GJINI, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 173.

15 G. GJINI, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 188. Navod iz Propaganda arhiva: *Archivio della Sacra Congregazione di Propaganda Fide* (ASCPF), SC, Servia, vol. 1, ff. 131-134; F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XVII. stoljeću*, 114.

nje koje je pretrpio i eventualna čudesa koja su se dogodila na njegov zagovor. I tako je sve zamrlo.

2. Petar BOGDANI Pjetër Bogdani (1656.-1689.)

Ne smije ga se zamijeniti s Bugarinom Petrom Bogdanijem Bakševim (1601.-1674.), sofijskim nadbiskupom (1641.-1674.).¹⁶ Ovaj je Petar Albanac rođen u selu Guri [Žuru?] na Kosovu u Prizrenskoj biskupiji između 1623. i 1625.¹⁷ Drugi mu stavljaju godinu rođenja oko 1630. Bogdani se najprije školovao kod franjevacu u Čiprovcima u Bugarskoj.

Školovanje je nastavio u Ilirskom zavodu u Loretu kamo je ušao 20. ožujka 1648., a izišao 17. svibnja 1651. Uvijek je bio odlična vladanja.¹⁸ Zaređen je za svećenika 1649.¹⁹ Loretski zapis o njemu: „Petar Bogdani, Prizrenjanin, kojega je poslao uzoriti gospodin kard. Pallotto supokrovitelj, a doveo ga u Ilirski zavod msgr. nadbiskup ohridski dne 20. ožujka 1648. [...]. Otputovao je u domovinu – pozvan od Rima, gdje je doktorirao u Zavodu Propagande i time uvelike počašćen. Uvijek se ponašao odlično, otputovao, kažem, 17. svibnja 1651. Skopski nadbiskup.“²⁰ Podatak je pisan nakon 1677. godine.

¹⁶ Petar Bogdani Bakshev u Loretskom zavodu: 1636.-1648. Vidi: J. JURIC – M. KORADE, „Iz arhivske građe o Ilirskom kolegiju u Loretu. Podaci o pitomcima Ilirskoga kolegija u Loretu (1580.-1658.)“, 84-85.

¹⁷ G. GJINI, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 188. Taj se datum čini vjerodostojnijim, makar Petar i bio primljen u Loretski zavod s 24-25 godina, jer mu je tako primljen i stric Andrea.

¹⁸ F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XVII. stoljeću*, 28-29.

¹⁹ G. GJINI, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 188. Malo zvuči nevjerovatno da je ređen nakon godine i pol dana studija u Loretu, i nakon toga nastavio još dvije godine studija.

²⁰ J. JURIC – M. KORADE, „Iz arhivske građe o Ilirskom kolegiju u Loretu. Podaci o pitomcima Ilirskoga kolegija u Loretu (1580.-1658.)“, 89: „Pietro Bogdani Prisriensis, mandato dall’Em.mo Signor Card. Pallotto Comprottettore e condotto in Collegio Illirico da Monsignor Arciuescouo d’Ocrida li 20 Marzo 1648 [...] Parti per la Patria tornato da Roma oue si adotterò [rectius: addotterò - doktorirao] al Collegio de Propaganda con molto suo honore. Si portò sempre ottimamente, parti dico li 17. Maggio 1651. Arciuescouo Uscopia“.

Od 1651. do 1654. bio je župnik u Pultu u Skadarskoj dijecezi, očitno posuđen kao misionar. Zatim je pozvan u Rim na postdiplomske studije, gdje je na učilištu Urbanumu doktorirao iz filozofije i teologije, 1654.-1656.²¹

Imenovan je 6. ožujka 1656. biskupom u Skadru te je, nakon smrti nadbiskupa Marka Crisia (1656.), imenovan i apostolskim administratorom barskim do 23. veljače 1671., a 8. studenoga 1677. nadbiskupom u Skoplju, gdje je njegov stric nadbiskup Andrija podnio ostavku na službu²² i preporučio svojega sinovca skadarskoga biskupa Petra za skopskoga nadbiskupa. Petar je stolovao u Skoplju do 1680., a potom je, zbog progona, prenio sjedište u Janjevo.²³

Godine 1675. dovršio je pjesničko-religiozno djelo na albanskom jeziku. Kongregacija mu nije dopustila da ga objavi bez talijanskoga prijevoda pa je otišao u Italiju – Farlati kaže da je „compulsus aufugit - prisiljen pobjegao“ i uz pomoć kard. Grgura Barbariga, padovanskoga biskupa, dvojezično – „latina et Slavica lingua“, opet Farlati, a nije ni latinski ni slavenski, nego albanski i talijanski - objavljen 1685. u Padovi pod punim latinskim naslovom od ovih 49 riječi: *Cuneus prophetarum de Christo salvatore mundi et eius evangelica veritate, italice et epirotice contexta, et in duas partes diuisa a Petro Bogdano Macedone, Sacr. Congr. de Prop. Fide alumno, Philosophiae & Sacrae Theologiae Doctore, olim Episcopo Scodrensi & Administratore Antibarensi, nunc vero Archiepiscopo Scuporum ac totius regni Serviae Administratore*²⁴. - Naslov na hrvatskom glasi: *Četa proroka o Kristu Spasitelju svijeta i njegovoj evanđeoskoj istini, talijanski i albanski sastavljenoj, i u dva dijela podijeljenoj od Petra Bogdanija Makedonca, pitomca Sv. Kongregacije za širenje vjere, doktora filozofije i svete teologije, nekoć skadarskoga biskupa i barskoga administratora, sada pak skopskoga nadbiskupa i upravitelja cijeloga kraljevstva Srbije.*

²¹ J. JURIC – M. KORADE, „Iz arhivske građe o Ilirskom kolegiju u Loretu. Podaci o pitomcima Ilirskoga kolegija u Loretu (1580.-1658.)“, 89.

²² *Hierarchia Catholica*, vol. V., 346. također vol. IV., 307. Internet: <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bbogdanop.html>. (25. 11. 2019.).

²³ Froq ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u 18. stoljeću* (Zagreb: Unija zajednica Albanaca u Republici Hrvatskoj, 2004.), 31.

²⁴ D. FARLATI, *Illyricum Sacrum*, vol. VIII., svi navodi na str. 21.

Nadbiskup Bogdani šalje izvješća Kongregaciji de Propaganda fide o stanju u Nadbiskupiji, od 1677. do 1689.²⁵, 1678., 1680., 1683., 1688., 1689.

Umro je kao skopski nadbiskup, „Makedonac“, kako mu stoji u naslovu značajna djela, u Prištini 6. prosinca 1689.²⁶ u 33. godini biskupstva. Turci su mu tijelo raskomadali i porazbacali po prištinskom trgu.²⁷

3. Daniel DURANTI (1690.-1702.)

Rođen u Arezzu 17. rujna 1633. Talijanski franjevac, zaređen je za svećenika 8. ožujka 1664. Drugi mu stavljaju godinu ređenja u 1666.

Imenovan je skopskim nadbiskupom 11. prosinca 1690. Zaređen je za biskupa 1691. Putujući u doznačenu mu nadbiskupiju, uspio je doći do Kotora. Ali zbog teških neprilika i željezna terora u Otomanском Carstvu, pod koje je potpadala Skopska nadbiskupija, nije se uspio domoći Skoplja. Spontano je dao ostavku, koja mu je uvažena za 11 godina, tek 25. rujna 1702. U međuvremenu, kada nije bilo drugoga izlaza i prilaza Skopskoj nadbiskupiji, Sveta mu je Stolica bila povjerala najprije službu apostolskoga vikara u Egiptu 1691., zatim administratora u Budvi 1696., ali ni tu nije uspio imati pristupa, potom je bio apostolski vikar u Smirni u dva maha: prvi put 1696.-1706., a drugi put 1708.-1712. Ali ni tu se auktori ne slažu.

Bio je zaražen kugom i preminuo je u Smirni 1712. A prema drugima 1713. Godine koje se ovdje navode nisu posve pouzdane jer različiti auktori, koje navodimo,²⁸ različito ih prenose.

²⁵ F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XVII. stoljeću*, 162-207.

²⁶ M. PREMROU, „Katolički nadbiskupi u Skoplju - po vatikanskim izvorima“, 330-331, kaže da je umro u prosincu 1689.; G. GJINI, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 188-189. Također: <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bbogdanop.html>. (25. 11. 2019.).

²⁷ F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XVII. stoljeću*, 115-119.

²⁸ *Hierarchia catholica*, vol. V., 129 i 158; Internet: <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bdrntd.html>. (1. 12. 2019.); D. FARLATI, *Illyricum Sacrum*, vol. VIII., 21; M. PREMROU, „Katolički nadbiskupi u Skoplju - po vatikanskim izvorima“, 331; G. GJINI, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 189.

4. Petar KARAGIĆ (1702.-1727.)

Rođen u Novom Brdu na Kosovu 1648. Osnove čitanja i pisanja stekao je kod župnika u Janjevu, zatim u kući nadbiskupa Andrije Bogdanija.

Ovaj ga je nadbiskup kao darovita mladića poslao u Loretski zavod, kamo je prispio 1. kolovoza 1666. Bilo mu je sedamnaest i pol godina, po prilici. Nije znao talijanski nego samo turski i ilirski [hrvatski]. Pokazivao je volju da studira i da čini dobro „quod felix faustumque sit“ – pratila ga sreća uspješnica! - kako bilježe poglavari.²⁹ Učio je gramatiku i jednu godinu kazuistiku, tj. moralku. S odličnim je polagao ispite. Nakon pet godina studija napustio je Zavod zbog bolesti 2. listopada 1671. u 23. godini života.³⁰ Prema izvješću nadbiskupa Andrije Bogdanija od 7. veljače 1673., mladi svećenik, loretski student don Petar Karagić, poslan je u župu Has [Zjum], ali ga neki ljudi nisu htjeli primiti jer je „premlad, a i zato što brije bradu“.³¹ Pa je nadbiskup slao druge svećenike povremeno. Ne bih se čudio da se don Petar zaintačio da nosi bradu, nego da brije bradu! Valjda je imao neki zavjet. Loretski rektor o njemu 5. siječnja 1675. ponavlja sud da je u Zavodu „uvijek bio zrcalo svih kršćanskih kreposti“.³²

Don Petar, „Hrvat iz Novog Brda“,³³ bio je najprije imenovan biskupom u Pultu (Pulatum) u Albaniji i skopskim administratorom, od

²⁹ J. JURIC – M. KORADE, „Iz arhivske građe o Ilirskom kolegiju u Loretu. Podaci o pitomcima Ilirskog kolegija u Loretu (1659.-1686.)“, *Vrela i prinosi*, 14 (1983.), 155-203. Ovdje: 177-178: „Adi primo Agosto 1666 Pietro Caragihic da Monte nuovo in Servia, mandato per Alunno da Monsignor Arciuescouo d’Uskopia Andrea Bogdani [...]. E di anni 17.^{1/2} in circa. Non ha lingua Italiana, ma ha Turcha, et Illirica solamente. Mostra volontà di studiare, e far del bene, quod felix faustumque sit.“ Vidi također: 184. Zefiq “ilirski” prevodi s riječju “hrvatski”. Ali nema nikakve sumnje da je poznavao i albanski, pogotovo jer je bio biskup u Albaniji. F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u 18. stoljeću*, 13.

³⁰ M. PREMROU, „Katolički nadbiskupi u Skoplju - po vaticanskim izvorima“, 331; F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XVII. stoljeću*, 31.

³¹ F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XVII. stoljeću*, 125.

³² F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XVII. stoljeću*, 135.

³³ NIKOLA ČOLAK – IVE MAŽURAN, *Janjevo: sedam stoljeća opstojnosti Hrvata na Kosovu* (Zagreb: Udruga Janjevo, 2000.), 32.

15. rujna 1698., boraveći u župi Shoshi.³⁴ Nakon četiri pastoralne godine u Albaniji premješten je za skopskoga nadbiskupa imenovanjem od 25. rujna 1702. Tu je službu obavljao „budno i marljivo“ - *vigilanter et laboriose* - dvadeset i pet godina: od rujna 1702. do lipnja 1727.³⁵ Podnio je barem osam izvješća Kongregaciji za širenje vjere o prilika- ma u Skopskoj nadbiskupiji. Rezidirao je u Zjumu. Primao je godišnje 200 škuda iz Rima. Njemu je ostajala trećina, a ostalo davao drugima. Imao je nekoga Turčina za „zaštitnika“, koji je štitio i njega i selo i u selu katolike. Ali ga je trebalo masno plaćati. Nadbiskup nije mogao ići u Rim na službeni pohod pa se služio zastupnicima.³⁶ U vrijeme njegova biskupovanja održan je Albanski nacionalni koncil 1703., i sam je pot- pisao dokumente te skupštine.

Premинуo je 15. siječnja 1727. Pokopan u Zjumu.³⁷ *Catholic hie- rarchy* neispravno ga smješta u Franjevački red, OFM, a godinu smrti stavlja 1728.³⁸

5. Mikel SUMMA (1728.-1743.)

Summa je rođen u mjestu Babba u biskupiji Sapi u Albaniji 12. ožujka 1695. Nije bio franjevac kako ga prikazuje Premrou.³⁹

Studirao je filozofiju i teologiju kao bogoslov u Ilirskom kolegiju Sv. Petra i Pavla u Fermu od 15. lipnja 1711. do 31. kolovoza 1718. Po- glavari su o njemu zapisali karakteristiku: „soggetto d’aspettazione“⁴⁰ - osoba nade. Drugi auktor o Summi kaže da je došao u Zavod 13. trav- nja 1711. i da je otišao iz Zavoda 31. kolovoza 1718. kao „subđakon“.⁴¹

³⁴ F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u 18. stoljeću*, 14-15.

³⁵ D. FARLATI, *Illyricum Sacrum*, vol. VIII., 21.

³⁶ F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u 18. stoljeću*, 43-48.

³⁷ G. GJINI, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 189.

³⁸ R. RITZLER – P. SEFRIN, *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi*, vol. 5 (Padova, 1952.), 325 i 347. Internet: <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bkaragic.html>. (1. 12. 2019.).

³⁹ M. PREMROU, „Katolički nadbiskupi u Skoplju - po vaticanskim izvorima“, 331.

⁴⁰ VITTORIO BARTOCCHETTI, „Il Collegio Illirico di San Pietro e Paolo di Fermo (1663-1746)“, *Studia Picena* 11 (1935.), 133-162, citat: 162.

⁴¹ CARLO VERDUCCI, „Il Collegio Illirico di Fermo“, *Le Marche e l’Adriatico orientale: economia, società, cultura dal XIII secolo al primo Ottocento* (Ancona:

Vrativši se u Albaniju, zaređen je za svećenika 28. listopada 1718. Bio je župnik i generalni vikar u Draču. Poslije toga, kada je 1723. prešao kao misionar u Skopsku nadbiskupiju, skopski ga je nadbiskup Karagić imenovao generalnim vikarom s boravištem u Janjevu.

Nakon smrti nadbiskupa Karagića, Summa je imenovan skopskim nadbiskupom u svojoj 33. godini života 15. studenoga 1728. Posvećen je za biskupa 3. srpnja 1729.⁴² Tako mlad, a tako uzdignut. Doista „soggetto d’aspettazione“! Vidjet ćemo kako će „očekivanjima“ odgovoriti.

Za njegove uprave Nadbiskupijom bilo je šest župa dijecezanskoga klera: Skoplje, Janjevo, Prizren, Zjum, Đakovica i Peć te dvije franjevačke misije: Pešter i Rugovo.⁴³ Na prostorima nadbiskupije, osobito u Nišu, izbila je kuga, od koje je i nadbiskup bio zaražen, ali se čudesno spasio. Kada je austrijski car Karlo VI. ušao u Rusko-turski rat (1735.-1739.) na strani Rusa, kršćansko se stanovništvo na Balkanu diglo na ustanak. Pravoslavne je vodio patrijarh Arsenije Jovanović, a albanske katolike nadbiskup Summa. On je bio posrednik između ohridskoga episkopa Josafa (1719.-1745.) i bečkoga cara.

Ali kada se austrijska vojska počela povlačiti, Summa je s velikim mnoštvom naroda 1736. morao u izbjeglištvo, „u Ugarsku“, tj. najprije u Beograd, a onda u Osijek. Iz Beograda je 6. travnja 1739. poslao izvješće Kongregaciji Koncila kao odgovor na upite s obzirom na „visitatio ad limina“ – pohod apostolskim pragovima. Izvješćuje da je skopska katedrala sv. Venerande (Paraskeve) pretvorena u džamiju. Turci ne dopuštaju popravak srušenih ili dotrajalih crkava.⁴⁴ A kamoli da bi dopustili graditi nove.

Videći da se ne može vratiti u Nadbiskupiju, ostavku je podnio 26. kolovoza 1742., ali mu je uvažena tek 20. svibnja 1743., nakon osam godina upravljanja i sedam godina izbjivanja iz biskupije.⁴⁵ Još je

Deputazione di storia patria per le Marche, 1978.), 175-197, citat: 191.

⁴² *Hierarchia Catholica*, vol. V., 347. Internet: <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bsommam.html>. (25. 11. 2019.).

⁴³ F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u 18. stoljeću*, 18-19.

⁴⁴ F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u 18. stoljeću*, 50.

⁴⁵ M. PREMROU, „Katolički nadbiskupi u Skoplju - po vatikanskim izvorima“, 331-332.

poživio 34 godine bez uprave biskupijom, do 20. studenoga 1777.,⁴⁶ u Osijeku gdje je umro te pokopan u mjesnoj franjevačkoj crkvi.⁴⁷ Možda su neki auktori iz toga zaključivali da je bio pripadnik franjevačkoga reda.⁴⁸ Posebnu studiju o nadbiskupu Summi i Albancima u Osijeku napisao je F. Zefiq, 1997.⁴⁹

6. Ivan Krstitelj NIKOLOVIĆ KAZAZI Gjon Nikoli Kazazi (1743.-1752.)

Rođen je u kosovskoj Đakovici 1. siječnja 1702. Osnovnu je školu pohađao u Đakovici.

Tijekom vremena našao se u Zadru gdje ga je primio Vicko Zmajević (1670.-1745.), zadarski nadbiskup od 1713. Uviđajući potrebe Skopske nadbiskupije, nadbiskup ga je kao darovita mladića poslao u Fermo ne konzultirajući se ni sa skopskim nadbiskupom, ni s Kongregacijom za širenje vjere. Tada je Nikoloviću već bilo 18 godina. Budući da su se ubrzo pokazale neregularnosti s obzirom na mladićevu stipendiju, u Ilirskom je zavodu u Fermu ostao samo oko tri tjedna: od 21. svibnja do 13. lipnja 1720. i potom premješten u Loreto.⁵⁰ Nastala je cijela serija nesporazuma i oko njegova dolaska u Fermo i oko prelaska u Loreto. O tome podrobnije F. Zefiq u svojem djelu.⁵¹ U Loretu je pohađao filozofsko-teološke studije i 1727. stekao naslov doktora filozofije i teologije.⁵² U to je vrijeme i zaređen za prezbitera. Vratio se u Nadbiskupiju gdje je djelovao kao svećenik 16 godina.

Imenovan je skopskim nadbiskupom 12. svibnja, a biskupsko ređenje primio u Rimu 29. rujna 1743. Bio je prije toga imenovan apostolskim vizitatorom po Bugarskoj i Srbiji, o čemu je podnio izvješće papi Benediktu XIV. Papa je na to uputio okružnicu, 2. veljače 1744., *Inter omnigenas* – Među svakovrsnim nevoljama: „Časnoj

⁴⁶ G. GJINI, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 189-190.

⁴⁷ F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u 18. stoljeću*, 17-23.

⁴⁸ Vidi također: F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u 18. stoljeću*, 17.

⁴⁹ F. ZEFIQ, "Mihael Summa i Albanci u Osijeku", *Diacovensia* 1 (1997.), 127-133.

⁵⁰ C. VERDUCCI, "Il Collegio Illirico di Fermo", 175-197, navod: 192.

⁵¹ F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XVII. stoljeću*, 35-37.

⁵² M. PREMROU, "Katolički nadbiskupi u Skoplju - po vatikanskim izvorima", 332.

braći, ljubljenim sinovima, nadbiskupima, biskupima, župnicima i svemu kleru i puku Kraljevstva Srbije i drugih susjednih krajeva“. U okružnici Papa spominje i skopskoga nadbiskupa Ivana Krstitelja Nikolovića: „Među tim nevoljama, koje vi, časna braćo, ljubljeni sinovi, odavno podnosite u Kraljevstvu Srbije pod pretvrdim jarmom Turaka, i koje u drugim prilikama s mnogo strana dopriješe do naših ušiju, pogodile su nas nevjerovatnim bolom kao i one najnovije koje nam je protumačio u najvećim pojedinostima i gotovo pokazao pred našim očima časni brat Ivan Krstitelj, kojega smo izabrali i postavili nadbiskupom u Skoplju.“⁵³

Nadbiskup Nikolović pronašao je, 1740. godine, najstariju knjigu pisanu albanskim jezikom, *Misal – Meshari*, koji je gotovo 200 godina prije toga bio preveo don Ivan Buzuku 1555.⁵⁴ Misal je objavljen kao fototipsko izdanje 1968. s transliteracijama i jezičnim komentarima.

Spomenimo usput da je o mučeništvu koje je 1736. – ne 1738.⁵⁵ – podnio u Drinopolju ili Jedrenama hercegovački svećenik don Nikola Bošković, pitomac Urbanuma i misionar u Bugarskoj, skopski nadbiskup Nikolović izvijestio o nekim čudesnim događajima, kao što stoji u arhivu Zavoda.⁵⁶ Ni ovdje se nije radilo na kauzi.

Godine 1743. Nikolović je preveo na albanski i objavio „Kratka sažetak kršćanskoga učenja“ za djecu i za mladež u tiskari Propagande u Rimu.

Premинуo je 5. kolovoza 1752.⁵⁷ u 50. godini života, 25. godini svećeništva i 10. godini biskupstva.

⁵³ <https://w2.vatican.va/content/benedictus-xiv/it/documents/enciclica--i-inter-omnigenas--i-2-febbraio-1744--il-pontefice-.html>. (1. 12. 2019.).

⁵⁴ Lush GJERGJI, “Gjon Nikollë KAZAZI 1702-1752“, *Gazeta Telegraf*, Tirana, 28. lipnja 2013.

⁵⁵ F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u 18. stoljeću*, 53.

⁵⁶ Arhiv Zavoda sv. Pavla u Rimu, *Nomina alumnorum Sacri Collegii Urbani ad Propagandam fidem ab anno 1660. ad 1863. Registro dei nomi, cognomi, ecc. ecc. degli alunni di Propaganda* raccolti dal Rettore BONVICINI. Ordinato poi il tutto da S. M. TIGARI, S.J., vol. VII, 1, 348. Vidi također: Ratko PERIĆ, *Da im spomen očuvamo* (Mostar: Biskupski ordinarijat, 2000.), 110-113.

⁵⁷ G. GJINI, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 190; M. PREMROU, „Katolički nadbiskupi u Skoplju - po vatikanskim izvorima“, 332. Catholic hierarchy navodi da je preminuo u kolovozu 1752. <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bnicolov.html>. (1. 12. 2019.).

7. Toma TOMIČIĆ (1753.-1793.)

Rođen u Dubrovniku 22. srpnja 1710.⁵⁸ Nakon prezbiterskoga ređenja 9. kolovoza 1733. kao dijecezanski svećenik preuzeo je u Dubrovniku na Pilama župu sv. Andrije, koju je vodio 12 godina.

Imenovan je skopskim nadbiskupom 26. rujna 1753., a zaređen je u Dubrovniku 5. travnja 1754. U svoju novu Nadbiskupiju, koja je udaljena od Dubrovnika „osam dana hoda“, pošao je kao „dubrovački trgovac“. Ali kada su to Turci doznali, tek su tada jadi nastali.⁵⁹ U Nadbiskupiji je proveo oko 2 godine, i to skrivajući se uz velike poteškoće.

Mjesne su ga otomanske vlasti progonile jer je bio ne urođenik, nego stranac, optužen kao austrijski špijun. Nadbiskupiju je morao napustiti 1755., a u Janjevu ostavio kao generalnoga vikara don Mateja Mazareka. Privremeno se skrasio u Banjoj Luci pa u Novom Pazaru sve u nadi da će se moći dokopati Skoplja. Ali bez uspjeha. Dospio je u Dubrovnik radi liječenja, s dopuštenjem Propagande, 1755.

Na poziv Kongregacije za širenje vjere dao je ostavku 18. rujna 1758.⁶⁰ jer nije postojala nikakva nada da se vrati i ustali u Nadbiskupiji.

Boraveći u gradu Dubrovniku, obavio je kanonsku vizitaciju Trebinjske biskupije 1759. umjesto bolesnoga trebinjskoga biskupa Šiška Tudišića.⁶¹

Umro je u Dubrovniku 23. studenoga 1793. u 83. godini života, u 40. godini biskupstva, od toga bez efektivne službe 35 godina. Pokopan je u franjevačkoj crkvi u gradu.

8. Matej MAZAREKI (1758.-1808.)

Rođen je u Janjevu 1726. Zefiq piše da mu je ocu bilo ime Ndre

⁵⁸ Tako: G. GJINI, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 190; FARLATI, *Illyricum Sacrum*, vol. VIII, 21, kaže: „XV. Kalendas Junias 1725.“ = 18. svibnja. Čak 15 godina razlike. Prema Farlatiju, imenovan je nadbiskupom u 28. godini života!

⁵⁹ F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u 18. stoljeću*, 65-66.

⁶⁰ <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/btomic.html>. (1. 12. 2019.).

⁶¹ Bazilije PANDŽIĆ, *De Dioecesi Tribuniensi et Mercanensi* (Roma: Pontificium Athenaeum Antonianum, 1959.), 100.

(Andrija) i da je dobro govorio hrvatski.⁶² Iz toga bi se dalo zaključiti kao da je s očeve strane bio albanskih korijena. O njegovu podrijetlu nikako se auktori složiti: Noel Malcolm misli da su njegovi bili Albanci pa se apsorbirali u Srbe, Luca Maiocchi drži da je prezime mješavina crnogorsko-albanska, Petar Skok povezuje njegovo obiteljsko prezime sa „srpsko-hrvatskim“ nazivom neke ptice. Hrvatski Janjevci nimalo ne sumnjaju da je bio pravi Hrvat poput ostalih Mazarekića do dana današnjega. Možda bi se samo moglo zaključiti da nije bio Albanac, imajući u vidu njegovu želju izraženu u nekom pismu iz 1791. da se u litanije uvede molitveni zaziv: „Ab Albanensibus libera nos, Domine!“⁶³

Školovao se u Ilirskom zavodu u Fermu, kamo je ušao 7. kolovoza 1740. upisan kao Matteo Masargk⁶⁴ bez daljnjih oznaka, a drugi mu auktor donosi podatak da je upisan pod br. 170: „Matej Masarek iz Janjeva, skopska biskupija, ušao 7. kolovoza 1740., prešao u Urbanski zavod 1746.“⁶⁵ Tada, 23. veljače, na Čistu srijedu prešlo je 10 pitomaca u Rim, a Zavod je u Fermu zatvoren iz ekonomskih razloga. Završivši studij, Mazarek se vratio u biskupiju 1750.⁶⁶

Nakon odreknuća Tome Tomičića, 18. prosinca 1758. imenovan je nadbiskupom skopskim. Sakrament Reda episkopata primio je 27. rujna 1759. u Dubrovniku.

Možda je on ponajbolje prikazao stanje u Skopskoj nadbiskupiji pišući Kongregaciji 30. rujna 1760. da je „Nadbiskup bez katedrale, bez kuće odnosno bez palače, bez ordinarijata i službenika na ordinarijatu, bez bilo kakvih prihoda i posjeda, da većinom stanuje u zavičajnu Janjevu u tijesnoj župnikovoj kući, katkada u gradu Novom Pazaru, nikada siguran, nikada miran, svakodnevno u žvalama smrti. Nedostaje mu nekoliko svećenika, devetorica djelatnika Franjevačkoga reda obavljaju svetu službu i vrše dušobrižništvo. Turci su ovdje okrutniji nego ondje u Sofiji i Filipopolju i u Ugarskoj, iz susjedstva katolike zlo-

⁶² F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XVII. stoljeću*, 57.

⁶³ https://en.wikipedia.org/wiki/Matija_Mazarek. (1. 12. 2019.); Petar V. GRUJIĆ, *Kosovo Knot* (Pittsburgh: RoseDog Books, 2014.), 43. Grujić također drži da je Mazarek albanskoga podrijetla.

⁶⁴ C. VERDUCCI, "Il Collegio Illirico di Fermo", 196.

⁶⁵ V. BARTOCCHETTI, "Il Collegio Illirico di San Pietro e Paolo di Fermo (1663-1746)", 133-162, ovdje, 161: "Matteo Masarek da Jagnevo dioc. Scopia, ent. 7.8. 1740, passato al Coll. Urbano nel 1746."

⁶⁶ F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XVII. stoljeću*, 57.

stavljaju, pljačkaju, ubijaju, najviše zbog toga što misle da su ugarski špijuni.“⁶⁷

U njegovo doba, oko 1768. godine, naselilo se oko 100 albanskih obitelji u blizini Janjeva.⁶⁸ „Đakovice... kojih više od 100 obitelji Albanaca došlo nedavno da se nasele u blizini, ponosni, krvoše i razbojnici više od svih, ali čvrsti u vjeri“. Nije jasno kako „krvoločni i razbojnici“ mogu biti „čvrsti u vjeri“.

Umro je 1808.⁶⁹ u 82. godini života, 58. godini svećeništva i 50. godini biskupstva.

9. Matej KRASNIĆI Matej Krasniqi (1816.-1827.)

Rođen u Prizrenu 11. siječnja 1763.⁷⁰ Drugi mu naznačuje rođenje u 1764.⁷¹, a treći u 1765.⁷² I da je rodom iz Đakovice.

Školovao se kao student Ilirskoga zavoda u Loretu, u koji je došao poslan od nadbiskupa Mazareka 12. veljače 1780., gdje je doktori-

⁶⁷ D. FARLATI, *Illyricum Sacrum*, vol. VIII., 22-23: „... Archiepiscopum carere Ecclesia, domo, seu palatio, curia et curialibus, redditibus ac possessionibus quibuscumque, sese plerumque Jagnevi in patria degere in angusta Parochi domo, quandoque in oppido Novobazario, tutum numquam, numquam quietum, quotidie in lethi faucibus. Sacerdotes aliquot indigens, et novem Ordinis Franciscani operarii sacro ministerio peragunt, et animarum culturam exercent. Turcae ibi ferociore quam qui Sophiae sunt et Philipopoli, et Hungariae, finitimi Catholicos vexant, diripiunt, obtruncant, hanc ob causam potissimum, quod putant Hungarorum esse exploratores“. Usp.: F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u 18. stoljeću*, 68.

⁶⁸ M. PREMROU, „Katolički nadbiskupi u Skoplju - po vatikanskim izvorima“, 332 - navodi AFP, 1777 f. 286 No 17: „Giacova... che sono oltre 100 famiglie di Albanesi venuti poco anzi ad abitare nelle vicinanze di (?) fieri, sanguinari e rapaci più di tutti, ma saldi nella fede“.

⁶⁹ <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bmassarm.html>. (1. 12. 2019.).

⁷⁰ <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bcras.html>. (1. 12. 2019.).

⁷¹ Vidi podatke o njemu prema godinama studiranja u: F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XVII. stoljeću*, 42. 1784. njemu je 20 godina, rođen je dakle 1764., odnosno 1789. navodi mu se 25 godina, tj. rođen je 1764.

⁷² G. GJINI, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 191; F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XIX. stoljeću*, sv. 1 (Zagreb: Unija zajednica Albanaca u Republici Hrvatskoj, 2008.) 15.

rao iz teologije 21. srpnja 1789.⁷³ Vraća se u Nadbiskupiju i pastoralno djeluje kao svećenik 27 godina.

Nakon smrti nadbiskupa Mazareka 1808. Nadbiskupija ostaje ispražnjena osam godina te je 8. ožujka 1816. Matej Krasnići imenovan nadbiskupom. Zaređen je za biskupa 22. rujna iste godine. On je te godine prenio sjedište Nadbiskupije iz Janjeva u Prizren,⁷⁴ gdje je 1817. dao obnoviti staru nadbiskupsku kuću u Prizrenu te 1822. obnovio je i staru crkvu.

Dijecezom je upravljao 12 godina prolazeći kroz mnoge nevolje do svojega preminuća 25. listopada 1827.⁷⁵ Drugi se opredjeljuju za druge godine smrti: 1828. ili 1829.⁷⁶

(10. Nicolaus BIANCHI)

Ne zna se kada je rođen u Albaniji.

Imenovan je, nakon tri godine vakancije, skopskim nadbiskupom, 27. kolovoza 1830. Umjesto da se dade zarediti i uputi se u svoju novu Skopsku nadbiskupiju, on nakon godinu i pol dana daljnijega čekanja, tj. 18. veljače 1832., daje ostavku.

Na čekanju je daljnjih šest godina. Konačno je imenovan nadbiskupom u Draču, u Albaniji 26. lipnja 1838. Zaredio ga je za biskupa 30. studenoga iste godine fra Gabrijel Barišić, lješki biskup (1826.-1841.), rodom iz Bosne.

Nadbiskup Bianchi preminuo je 17. svibnja 1843.

11. Petar ŠALI GLASNOVIĆ (1833.-1839.)

Rođen je u Janjevu 1785. Prema jednim bio je hrvatskoga, a prema drugima albanskoga podrijetla.

⁷³ F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XVII. stoljeću*, 42; ISTI, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XIX. stoljeću*, 76.

⁷⁴ F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XIX. stoljeću*, 31.

⁷⁵ Catholic hierarchy. Matthaeus Crasnich.

⁷⁶ F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XIX. stoljeću*, 15. - u naslovu stavljena godina smrti 1829., a u tekstu navedena 1828. Za godinu 1828. opredjeljuje se i G. GJINI, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 191, a za 1829. M. PREMROU, „Katolički nadbiskupi u Skoplju - po vatikanskim izvorima”, 332.

Studirao je neko vrijeme u Napulju u Propagandinu kolegiju Svete Obitelji, a kada je Napoleon raspustio kolegij 1799., Petar je premješten u Rim gdje je završio teološki studij.⁷⁷ Vratio se u dijecezu gdje je pastoralno djelovao. Zefiq ga ne obrađuje među rimskim pitomcima,⁷⁸ donosi podatak da se iz Napulja izravno vratio u domovinu pa ga je nadbiskup Mazareki zaređio za svećenika 1809.⁷⁹

Imenovan je, prema jednim, 1830. godine,⁸⁰ skopskim nadbiskupom, a drugi mu označuju nadnevak imenovanja 30. srpnja 1833. Posvećen je za biskupa u Skadru za godinu dana, 13. srpnja 1834.⁸¹ Počelo je u znaku poteškoća i nesporazuma koji su proizvodili „velike duhovne štete“, kako ističe dr. Gjini, a koje su ga dovele dotle da je godine 1839. podnio ostavku. Njegovo je posljednje pismo Kongregaciji za širenje vjere od 8. ožujka 1839. Od te je godine don Gašpar Krasnići imenovan u Skopskoj nadbiskupiji generalnim vikarom s pravima apostolskoga vikara.

Godine 1845. papa Grgur XVI. imenuje Urbana Bogdanovića administratorom Skopske nadbiskupije.⁸²

Nadbiskup Šali Glasnović poživio je petnaest godina bez vršenja biskupske službe.

Preminuo je kao skopski nadbiskup emeritus 20. kolovoza 1854. u 70. godini života u rodnom Janjevu i pokopan u mjesnoj crkvi sv. Nikole, gdje počivaju posmrtni ostatci i njegovih prethodnika Andrije i Petra Bogdanija i Mateja Mazareka.

12. Dario BUCCIARELLI (1864.-1878.)

Rođen je u mjestu Castelplano blizu Ancone 7. travnja 1827. Bio je talijanski franjevac.

Najprije bio je imenovan biskupom u Pultu u Albaniji 18. prosinca 1860. Za biskupa je zaređen 10. ožujka 1861. Nakon četiri godine

⁷⁷ G. GJINI, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 191

⁷⁸ F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XVII. stoljeću*, 53-72.

⁷⁹ F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XIX. stoljeću*, 16.

⁸⁰ M. PREMROU, „Katolički nadbiskupi u Skoplju - po vaticanskim izvorima“, 333.

⁸¹ *Hierarchia catholica*, vol. VII., str. 337. Internet: <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bsciali.html>. (1. 12. 2019.).

⁸² M. PREMROU, „Katolički nadbiskupi u Skoplju - po vaticanskim izvorima“, 333.

14. lipnja 1864. promaknut je za skopskoga nadbiskupa. Čim je došao na novu službu, želio je graditi novu crkvu u Prizrenu. A kakva je bila situacija, najbolje pokazuje činjenica da je katolička crkva u Prizrenu bila srušena i pretvorena u trg na kojem se odrubljivala glava osuđenima.

Nadbiskup je Bucciarelli 1865. obavio kanonsku vizitaciju nadbiskupije i podnio izvješće Svetoj Stolicu. Pohodio je župe: Prizren, Zjum, Đakovicu, Peć, Janjevo i Crnu Goru ili Letnicu. A još bi trebao pohoditi: Tetovo ili Kalkandelu, Kumanovo i Skoplje u Makedoniji, te Prištinu, Niš, Kruševac i Beograd, ali nema sredstava za putovanja. F. Zefiq prikazao je sadržaj Bocciarellijevih izvješća Svetoj Stolicu o stanju u Skopskoj nadbiskupiji.⁸³

Nadbiskup je sudjelovao u radovima Prvoga vatikanskoga koncila 1869.-70. Zalagao se za obje papinske dogme: i jurisdikcijskog primata, i dogmatskog infalibiliteta.⁸⁴ Sudjelovao je također u Drugom albanskom koncilu, 1871.

Umro je 18. veljače 1878.⁸⁵

13. Fulgencije CAREV (1879.-1888.)

Rođen je u Kaštel Gomilici kod Splita 15. travnja 1826. Gimnaziju je završio u Splitu, teologiju u Zadru, gdje je zaređen za svećenika 1850.⁸⁶ Bio je franjevački provincijal Zadarske provincije 1866.-1869.

Imenovan je nadbiskupom u Skoplju 28. ožujka 1879. Papa Lav XIII. 27. travnja iste godine u Rimu zaredio ga je za biskupa. Nastojao je dovesti oce lazariste i sestre sv. Vinka Paulskoga iz Soluna da vode sjemenište u Prizrenu. Zbog albanske pobune protiv Turaka u Prizrenu, gdje je bilo biskupsko sjedište od 1816., bio je 1885. izoliran osam mjeseci u Skoplju.

⁸³ F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XIX. stoljeću*, 100-127.

⁸⁴ F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XIX. stoljeću*, 127.

⁸⁵ G. GJINI, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 192; M. PREMROU, „Katolički nadbiskupi u Skoplju - po vatikanskim izvorima”, 333; Catholic hierarchy: <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bbuccd.html>. (1. 12. 2019.).

⁸⁶ *Hrvatski franjevački biografski leksikon* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža - Vijeće franjevačkih zajednica Hrvatske i Bosne i Hercegovine, 2010.), 105.

Nakon deset godina nastojanja oko duhovne obnove Nadbiskupije i raznih problema s otomanskim vlastima i zdravstvenih razloga zamolio je Svetu Stolicu za premještaj. Dne 1. lipnja 1888., ostajući mu osobni naslov nadbiskupa, Sveta ga je Stolica premjestila za biskupa u Hvar.

Premинуo je 9. srpnja 1901. Posmrtni su mu ostatci preneseni iz hvarske katedrale u franjevačku crkvu 1961. godine.⁸⁷

14. Andrea LOGOREZZI **Ndre Llogoreci** (1887.1891.)

Rođen je u Skadru 25. listopada 1830.

Zaređen je za svećenika Skadarske nadbiskupije u Skadru 7. lipnja 1856.

Imenovan je pomoćnim biskupom u Skadru 7. siječnja 1887., a naslovni juliopolski. Zaređen je za biskupa u Skadru 15. svibnja 1887.

Premješten je za skopskoga nadbiskupa u Prizren 15. lipnja 1888.

Ušao je u Nadbiskupiju. Zauzimao se za uređenje školstva na području nadbiskupije. Doveo je učitelje u Prizren, Đakovicu i neka druga mjesta.

Premинуo za tri godine 29. prosinca 1891.⁸⁸

Don Gjini piše o nadbiskupu Logorezziju: „Bio je pokopan u ranijoj skopskoj crkvi, koja je uništena potresom 26. srpnja 1963. Grob mu se nalazio u prezbiteriju. Ostatci su mu preneseni, privremeno, na gradsko groblje i čekaju da budu ekshumirani i preneseni u novu katedralu.”⁸⁹ Ta bivša crkva, o kojoj govori dr. Gjini, bila je posvećena Presvetom Srcu Isusovu, a svečano ju je posvetio skopski nadbiskup Paško Trokshi 1902. godine. Jesu li mu zemni ostatci bili preneseni u novu crkvu, katedralu Srca Isusova?

⁸⁷ Catholic hierarchy: <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bczarev.html>. (1. 12. 2019.); G. GJINI, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 192; M. PREMROU, „Katolički nadbiskupi u Skoplju - po vaticanskim izvorima”, 333.

⁸⁸ Catholic hierarchy <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/blogor.html>. (1. 12. 2019.).

⁸⁹ G. GJINI, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 193.

15. Paško TROKŠI
Pasquale Trosksi
(1893.-1908.)

Rođen je u Draču u Albaniji 2. siječnja 1850. Drugi navode: 2. veljače.⁹⁰

Školovan u Papinskom albanskom sjemeništu u Skadru, a završio u Rimu, gdje je zaređen za svećenika 1873.

Imenovan skopskim nadbiskupom 10. siječnja 1893. Zaređen za biskupa u kapelici skadarskoga sjemeništa 5. ožujka 1893. U nekim župama albanskoga jezika vidio je porast uporabe hrvatskoga jezika, čemu se on protivio. Došlo je do ozbiljna nesporazuma te se nadbiskup, po želji Propagande, morao skloniti najprije u Beč pa u Rim (1898.-1900.). Nakon dvije godine izbjivanja vratio se u Prizren i uspostavljen je mir, ali ne zadugo.

Posvetio je u Skoplju 1902. novu predivnu crkvu Presvetoga Srca Isusova. Zbog teških neprilika u dijecezi podnio je odreknuće 29. travnja 1908.⁹¹

Imenovan je naslovnim nadbiskupom Nicolije 8. svibnja 1908. Preminuo u Rimu 28. srpnja 1917.

Neki ga vode po prezimenom: Trosksi.⁹²

16. Lazar MJEDA
Lazare Miedia
(1909.-1921.)

Rođen je u Skadru 6. ožujka 1859.

Imenovan je biskupom u Sapi u Albaniji 10. studenoga 1900. Zaređen za biskupa 20. siječnja 1901.

Najprije je bio premješten za koadjutora nadbiskupa u Skadar 24. prosinca 1904. s naslovom nadbiskupa areopolskoga.

Drugi premještaj bio je iz Skadra za nadbiskupa u Skoplje 14. travnja 1909.

⁹⁰ G. GJINI, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 193, navodi da je to bilo 2. veljače.

⁹¹ G. GJINI, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 193, kaže da je to bilo 1909.

⁹² Catholic hierarchy: <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/btros.html>. (2. 12. 2019.).

U novoj Nadbiskupiji osnovao je više župa i podigao više crkava. „Nadbiskup Mjeda je već ranije morao napustiti skopsku nadbiskupiju, kojom je upravljao njegov vikar tamo od 5. 11. 1911.“⁹³ To ne bi odgovaralo istini.

Prema izvješću iz 1911. u biskupiji ima deset župa, 14 dijecezanskih svećenika i 5 franjevac a te oko 17 000 vjernika. Nadbiskup Mjeda 24. siječnja 1913. piše posebno izvješće kardinalu prefektu Kongregacije za širenje vjere o zločinima koje je počinila srpska vojska u invaziji na Kosovo i Makedoniju.⁹⁴ Leo Freudlich, bečki novinar, koji je napisao knjigu o srpskoj invaziji na Kosovo i Makedoniju, *Albanska Golgota*, 1913., preuzima podatke iz Mjedina izvješća.⁹⁵ Godine 1914. sklopljen je konkordat između Svete Stolice i Kraljevine Srbije. Po tom je konkordatu trebala Skopska nadbiskupija postati biskupijom i ujedno sufraganskom ili područnom budućoj Beogradskoj nadbiskupiji. Rat je omeo provedbu Konkordata, a 1918. nastala je nova državna tvorevina.

Mjeda je 12. i 13. rujna 1919. godine boravio u Đakovu „u poslu namještenja časni h sestara Svetoga Križa za učiteljice u dva sela na Kosovu, gdje su nekada naseljeni Hrvati još do danas sačuvali svoju katoličku vjeru. Časna majka nadstojnica obećala je za sada onamo poslati tri redovnice.“⁹⁶

Nadbiskup Mjeda vraćen je iz Skoplja za nadbiskupa u Skadar 19. listopada 1921.

Skopska je nadbiskupija ostala udovica tri godine do 1924. kada je ujedno svedena na biskupiju, a uspostavljena je metropolija sa sjedištem u Beogradu.

⁹³ *Opći šematizam Katoličke Crkve u Jugoslaviji*, 410.

⁹⁴ ASCPF, Nuova Serie, Rub. 109 (Vienna 1913.), 176-182.
https://web.archive.org/web/20160303195950/http://www.albanianhistory.net/texts20_1/AH1913_6.html. (2. 12. 2019.).

⁹⁵ Leo FREUNDLICH, *Albanians Golgatha. Anklageakten Gegen Die Vernichter Des Albanervolkes* (Beč, 1913.). Engleski prijevod: Robert ELSIE –
https://web.archive.org/web/20160303195950/http://www.albanianhistory.net/texts20_1/AH1913_6.html. (2. 12. 2019.) (Prijevod na hrvatski: S. Angelina Samardžija, *Golgota Albanaca*, 2014.).

⁹⁶ „Skopljanski nadbiskup msgr. Lazar Mjeda u Đakovu“, *Glasnik Biskupije Đakovačke i srijemske*, 17 (1919.), 136. - citirano u: F. ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XIX. stoljeću*.

Preminuo je 8. srpnja 1935.⁹⁷

Zaključak

Dvojica se nadbiskupa nisu ni pojavila u Nadbiskupiji nakon imenovanja:

1. Daniele Durante, imenovan 1690. i nominalno bio nadbiskup, ali nije mogao ući u Nadbiskupiju, pa mu je nakon 11 godina traženja uvaženo odreknuće 1702., a imenovan drugi umjesto njega.

2. Nicolaus Bianchi, imenovan nadbiskupom 1830. Umjesto da se dadne zaređiti za biskupa, on čekao godinu i pol dana i 18. veljače 1832. dao ostavku. Sveta ga Stolica držala „na ledu“ do 1838. kada se zaređio za biskupa, preuzeo i držao Dračku nadbiskupiju do smrti 1843.

Trojica su imenovana nadbiskupima, ušla i djelovala nekoliko godina, a onda, doživjevši ljute nevolje ili nesporazume, ili sami prinuđeni neprilikama dali ostavke, ili pozvani da daju odreknuća i poživjeli puno više godina izvan službe nego u službi:

3. Mikel Summa u stvarnoj službi u Nadbiskupiji 8 godina: 1728.-1736., izvan nadbiskupije 7 godina: 1736.-1743., a izvan nadbiskupske službe 34 godine. Preminuo 1777.

4. Toma Tomičić imenovan 1753., dvije godine u Nadbiskupiji, uvažena mu ostavka 1755., i živio još 38 godina bez ikakve službe. Preminuo 1793.

5. Petar Šali Glasnović u stvarnoj službi: 1828.-1835., uvažena mu ostavka tek 1845., preminuo 1854. Bio je 19 godina izvan konkretne službe, od 1835. do 1854.

Četvorica su dala ostavke iz dobrih ili zdravstvenih razloga i još poživjela neko vrijeme kao emeritusi ili u drugim službama:

6. Andrija Bogdani, imenovan 1656., uvažena mu ostavka 1677. živio još 6 godina, preminuo 1683.

7. Fulgencije Carev imenovan 1879., podnio ostavku 1888., umro kao hvarski biskup 1902.

8. Paško Trokši imenovan 1893., podnio ostavku 1908., preminuo 1917.

⁹⁷ Catholic hierarchy: <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bmiedia.html>. (2. 12. 2019.); M. PREMROU, „Katolički nadbiskupi u Skoplju - po vatikanskim izvorima“, 333-334; G. GJINI, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 193.

9. Lazar Mjeda, imenovan skopskim nadbiskupom 1909., premješten 1921. na nadbiskupsku stolicu u Skadar gdje je umro 1935.

Sedmorica su nadbiskupa ostala na nadbiskupskoj stolici od imenovanja do preminuća:

10. Petar Bogdani, 1677.-1689.

11. Petar Karagić, 1702.-1727.

12. Ivan Nikolović Kazazi, 1743.-1752.

13. Matej Mazareki, 1758.-1808. – pedeset godina!

14. Matej Krasnići, 1816.-1827.

15. Dario Bucciarelli, 1864.-1878.

16. Andrija Logorezzi, 1887.-1891. – tri godine.

U razdoblju od 265 godina postojanja Nadbiskupije, stalno pod jurisdikcijom Kongregacije za širenje vjere, nije bilo aktivna nadbiskupa u njoj čak 43 godine, jedna šestina vremena.

A vrijeme je, već prema prilikama, bilo obilježeno nevoljama kuge, glada i rata; otomanskim progonima, pljačkama i porezima. Novi nadbiskupi pokušavali su popravljati stare crkve, podizati nove, ali s malo uspjeha, duhovno obnavljati župe, liturgijsku nabavljati odjeću i posuđe, brinuti se za odgoj i izobrazbu svećeničkoga pomladka i podržavati katoličku vjeru u narodu. Nijedan nije ubijen. O jednom je prispjela na Propagandu molba za otvaranje procesa za proglašenje blaženim (A. Bogdani). Ali je sve davno zastalo.

Skopska nadbiskupija u razdoblju od 1656. do 1921. godine bila je pravo misijsko područje.

- Misijsko po kvascu katoličke vjere i vjernika u masi bilo muslimana Turaka i Albanaca, bilo pravoslavaca Srba i Makedonaca;

- misijsko po neznatnu broju svećenika i redovništva, po siromaštvu i nevoljama sve do mirisa progona zbog vjere, ponekada s mučeničkom krvlju;

- misijsko po oskudici crkava i crkvenoga posuđa, odjeće i inventara;

- misijsko po tome što je cijelo vrijeme potpadalo pod sveto-stolički Dikasterij za misije, pa i ekonomski egzistencijalno. U rijetko je kojem nadbiskupskom izvješću ispuštena preoskudna financijska situacija ili se potpisnik tuži da novci nisu stigli ili je premalo, gotovo je uvijek potražnja bila golema, a raspodjela malena.

Nadbiskupi, koji su bili određivani za ovu Nadbiskupiju, bili

su intelektualno izobraženi, moralno na visini, ali različita karaktera i volje, razboritosti i jakosti. Svaki je nastojao, osobito u prvim godinama službe, obići nadbiskupiju, obaviti kanonsku vizitaciju, napisati statističko izvješće Svetoj Stolici. Iz tih izvješća i pisama imamo najviše podataka o općem stanju u Nadbiskupiji.

- Neki su bili u trajnim nesporazumima ili sukobima s nekim svećenicima. Nije poznato da je koji svećenik napustio svećeničku službu, a još manje nadbiskup biskupsku.

- Bilo je i takvih koji su se sami nametali i preporučivali za nadbiskupa misleći valjda da će milost teći *ex opere operato*, a pastoralna rješenja dolaziti *ex gratia gratis data*. Neki nisu dočekali ni 3. godinu episkopata

- a neki su dočekali 50. obljetnicu biskupske službe – na primjer Matej Mazareki.

- O jednom je nadbiskupu prispjela molba da se pokrene dijecezanski postupak, ali nije se ništa poduzelo – Andrija Bogdani.

Albanski mučenici, Skopska Crna Gora 1846.-1848. Od 167 kriptokatolika odvedenih u Anadoliju, stiglo je 86. Na putu preminuo 81. A na povratku još ih je umrlo 16, dakle svega 97 samo na putovanju. Ostalo ih je živih 70.⁹⁸

Bilo je više svećenika ubijenih. Da se malo više zalagalo, možda se mogla otvoriti kauza. Iz toga je perioda Sluga Božji fra Alojzije Palić, Janjevac, koji se 1913. usprotivio pokrštenju muslimana od pravoslava, pa je i sam ubijen. Proces iz 2002. ali ne pripada komunističkim procesima pa je izdvojen.

Skopski nadbiskupi s klerom i pukom samo su mogli počesće ponavljati jeremijadu iz Tužbalica: „*Misericordiae Domini, quia non sumus consumpti*” (Tuž 3,22 - Vulgata). *Milosrđe Božje što nismo sprženi!*

⁹⁸ Gjergj GJERGJI-GASHI, *Albanski mučenici u razdoblju 1846-1848. Skopska Crnagora u skopsko-prizrenskoj biskupiji tijekom XIX. stoljeća* (Peć: Župni ured Peć, 1988.).

THE ARCHBISHOPS OF SKOPJE

Summary

This paper presents the archbishops of Skopje from 1656 to 1921, from Archbishop Andrija Bogdani to Archbishop Lazar Mjeda. A total of 16 archbishops are treated: origins and birth, education, priestly vocation, episcopal activity, and death, as well as any important written work or event related to their lives.

Keywords: *Archdiocese and Diocese of Skopje, Archbishops and Bishops, education, activities.*

Translation: Kevin Sullivan

UDK: 27-735(497.7)(091)

271.22(497.7)(091)

Pregledni rad

IZMEĐU CRKVENOG ISTOKA I ZAPADA

Crkva u (sjevernoj) Makedoniji od dolaska Slavena do Osmanlija

Milenko Krešić
Sarajevo

Sažetak

Autor obrađuje prilike u Crkvi na području današnje Makedonije od vremena doseljenja Slavena i njihova stupanja u kršćansku ekumenu do pada Makedonije pod osmansku vlast u kontekstu odnosa „makedonske“ Crkve prema Rimu i Carigradu. Slavenska plemena, koja će kasnije u simbiozi s domicilnim stanovništvom stvoriti makedonski narod, naselila su područja današnje Makedonije krajem 6. i početkom 7. stoljeća. Uskoro je počela njihova kristijanizacija, ponajprije od domicilnog kršćanskog stanovništva te potom bizantskom vjerskom politikom. U vrijeme njihova dolaska i kristijanizacije ovaj prostor jurisdikcijski je pripadao Rimskoj Crkvi. Sredinom 9. stoljeća prostori današnje Makedonije postali su dijelom Bugarskog Carstva. Crkvena politika bugarskih careva lavirala je između Rima i Carigrada. Prostori Bugarske uglavnom su pripadali Carigradu osim jednog kratkog perioda. Poslije sloma Prvog Bugarskog Carstva Makedonijom je zavladao Samuilo. U njegovo vrijeme ustanovljena je Ohridska arhiepiskopija koja je crkveno priznanje dobila iz Rima i bila je dijelom rimske jurisdikcije. Poslije Samuila prostorima današnje Makedonije zavladao su bizantski carevi. „Makedonska Crkva“ dolazi pod nadležstvo Bizanta. S Leonom, ohridskim arhiepiskopom koji je bio desna ruka patrijarha Celularija u vrijeme raskola 1054., Ohridska arhiepiskopija se definitivno odlučuje za Istok i prekida svaki kontakt s Rimom. Prekinuti kontakt ponovno je, čini se, kratko uspostavljen za vrijeme bugarskog vladara Kalojana i njegovih nasljednika početkom 13. stoljeća. Poslije, kad je Makedonija došla pod vlast srpskih vladara, Crkva u Makedoniji gubi svaki kontakt s Rimom, a katoličanstvo u njoj ostaje vjera stranaca, pridošlih trgovaca i rudara te domaćeg stanovništva s njima povezanog.

Ključne riječi: *Crkva, Makedonija, Rim i Carigrad, Ohridska arhiepiskopija, jurisdikcija.*

Uvod

U velikoj seobi naroda u 6. i početkom 7. stoljeća neka od slavenskih plemena naselila su današnju Makedoniju. U dodiru sa starim domaćim kršćanskim stanovništvom ubrzo je otpočelo i njihovo pokrštavanje. Kako se to područje nalazilo pod jurisdikcijom Rimske Crkve, a u blizini Carigrada koji je malo pomalo počeo širiti prostor svoje crkvene nadležnosti, Crkva se u ondašnjoj provinciji Makedoniji našla na razmeđu utjecaja tih dvaju velikih crkvenih centara i taj „usud“ razmeđa pratit će je dobar dio srednjeg vijeka.

Ovaj rad upravo obrađuje taj „usud“, Crkvu na području današnje sjeverne Makedonije između crkvenog Istoka i Zapada. Rađen je na temelju dostupne literature objavljene na hrvatskom govornom području, među kojom se posebno ističe disertacija Jovana Belčovskog o Ohridskoj arhiepiskopiji od njezina osnutka do pada pod osmansku vlast, na temelju velikih priručnika povijesti Crkve, poznatih po imenima njihovih urednika, kao što su onaj od Flicha-Martina i H. Jedina, te na temelju autoru dostupne literature na makedonskom jeziku.

U prvom poglavlju obrađuju se prilike kako političke, tako i crkvene, u vremenu od dolaska Slavena u Makedoniju pa negdje do sredine 9. stoljeća kad je Makedonija postala sastavnim dijelom Borisove bugarske države, s naglaskom na crkvene prilike u vrijeme njihova dolaska i njihovo pokrštavanje. Drugo poglavlje govori o Crkvi u Makedoniji u vrijeme bugarskih vladara Borisa, Simeona i Petra u kontekstu njihovih odnosa prema Rimu i Carigradu. Treće poglavlje posvećeno je caru Samuilu i osnivanju Ohridske arhiepiskopije, događajima koji su bez sumnje među najznačajnijim događajima srednjovjekovne makedonske crkvene povijesti. Četvrto poglavlje govori o Crkvi u Makedoniji u vrijeme kad je nestalo Samuilove države i kad je ona ponovno postala sastavnim dijelom Bizantskog Carstva, tj. o Crkvi na području današnje Republike Sjeverne Makedonije u vremenu cara Bazilija II. Bugaroubojice te o sudjelovanju ohridskog arhiepiskopa Leona u istočnom raskolu. I konačno, peto poglavlje, govori o Crkvi u vrijeme od raskola do dolaska Osmanlija u kojem se, barem u njegovu prvom razdoblju, mogu pronaći još neke veze Crkve na prostoru današnje Sjeverne Makedonije s Rimom, dok u njegovu drugom razdoblju, osobito u vrijeme srpskih vladara, katoličanstvo na spomenutom prostoru postaje isključivo vjera doseljenih katoličkih trgovaca i rudara.

1. Od dolaska Slavena do cara Borisa

1.1. Naseljavanje Slavena

Prve provale slavenskih plemena počele su krajem drugog desetljeća 6. stoljeća i nastavljene su u prvo vrijeme vladavine cara Justinijana (527.-565.). Car Justinijan uspio ih je kratko sredinom 6. stoljeća zaustaviti, međutim, već krajem 70-ih godina spomenutog stoljeća one su nastavljene. Slaveni su 578. preko Trakije prodrli do Grčke. Ivan Efeški zapisao je njihov novi napad 581. nazvavši napadače „prokletim narodom Slavena“ koji su brzo prokrstarili čitavom Heladom, prostorom oko Soluna i cijelom Trakijom, zauzeli manje gradove i utvrde i zadržali se na tom prostoru „kao na vlastitoj zemlji bez straha, kao gospodari“.¹

Slavska plemena provaljuju i sljedećih godina. Njihov napad na Solun zabilježen je 584. godine. Poslije neuspjeha vratili su se nazad preko Dunava. Ponovno su Slaveni i Avari, kako piše solunski nadbiskup Ivan, opsjedali Solun sedam dana s kopna i mora 586. godine. S tim provalama može se povezati, kako piše Mitko B. Panov, propadanje života u nekim makedonskim gradovima na što upućuju i neki arheološki nalazi.² Bizant je potom nakratko uspio učvrstiti granice na Dunavu, ali poslije smrti cara Mauricija (582.-602.) 602. godine i osobito u prvim godinama vladanja cara Heraklija (610.-641.) provale slavenskih plemena ponovno su nastavljene. Anonimni autor druge knjige Čudesa sv. Dimitrija zabilježio je novi napad Slavena na Solun 615./616. godine. Tom prigodom zabilježena su i imena nekih slavenskih plemena koja su već bila nastanjena u Makedoniji: Dragoviti, Sagudati, Velegeziti, Vajuniti i Berziti. Tih su se godina također u Makedoniji naselili Rinhini i Sturmliani.³

Pridošla slavenska plemena u novoj domovini ubrzo su se počela udruživati u saveze. Tako je već početkom 7. stoljeća poznat sa-

¹ *History of the Macedonian people*, prev. i prilag. Biljana MUFISOFSKA (Skopje: Institute of national history, 2008.), 75-76. Citirani tekst: 76.

² *History of the Macedonian people*, 76-77.

³ *Историја македонског народа. Књига прва. Од праисторије до краја XVIII века* (Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије, 1970.), 73-74.; *History of the Macedonian people*, 76-77.

vez slavenskih plemena pod vodstvom kneza Hacona te kasnije 70-ih godina istog stoljeća savez pod vodstvom kneza Pervunda (Permuda, Prebonda, Prvuda) iz plemena Rinhinija. Upravo događanja oko kneza (kralja) Pervunda govore o postojanju nekakva oblika suživota između novopridošlih Slavena i domicilnog stanovništva, konkretno Solunjana. Naime, zbog indicija da slavenska plemena pod vodstvom kneza Pervunda pripremaju napad na Solun, carski namjesnik ga je uhvatio dok je boravio u Solunu i okovana poslao u Carigrad. Činjenica Pervundova boravka u Solunu te potom zajednička molba Solunjana i Slavena caru Konstantinu IV. (668.-685.) da ga se oslobodi ide u prilog gore navedenoj pretpostavci.⁴

Kako su slavenska plemena naseljena u Makedoniji stalno predstavljala prijetnju Bizantu, odnosno Solunu i bizantskoj pomorskoj trgovini, bizantski carevi su protiv njih podizali razne ratne pohode tijekom 7. stoljeća kako bi ih prisilili da priznaju njihovu vlast. To je tek uspjelo caru Justinijanu II. (685.-695. i 705.-711.). On je 688. slomio otpor tamošnjih Slavena i primorao ih da priznaju bizantsku vlast koja će trajati, nekad nominalno, nekad stvarno i ne bez pobuna, sve do sredine 9. stoljeća kad su makedonske sklavinije postale sastavni dio Prvog Bugarskog Carstva.⁵

1.2. Crkvene prilike u Makedoniji u vrijeme naseljavanja slavenskih plemena

U vrijeme kad su se spomenuta slavenska plemena počela naseljavati na područje današnje Makedonije, ovo je područje u crkvenom smislu pripadalo jurisdikciji solunskog nadbiskupa i nadbiskupa novosagrađenog grada Justinijane Prime.

Naime, područje istočnog Ilirka od samog je početka organiziranog crkvenog života bilo dijelom Zapadnog, odnosno Rimskog patrijarhata. Stanje se nije promijenilo ni nakon osnutka Carigradskog patrijarhata 381. godine. Početkom 6. stoljeća na europskom tlu Carigradski patrijarhat obuhvaćao je samo Trakiju, dok su Makedonija i

⁴ *Historija naroda Jugoslavije, I.* (Zagreb: Školska knjiga, 1953.), 280-282; *Историја македонског народа*, 77; *History of the Macedonian people*, 78-79.

⁵ *Historija naroda Jugoslavije, I.*, 283-284; *History of the Macedonian people*, 79-82.

Dacija i dalje bile sastavnim dijelom Rimskog patrijarhata nad kojima je jurisdikciju imao solunski nadbiskup kao papinski vikar.⁶

Nakon što je car Justinijan I. (527.-565.) od svojeg rodnog sela Taurezija (Tauresium) napravio veliki grad Justinijanu Primu⁷ i u njoj ustanovio biskupiju koja je uskoro postala nadbiskupsko (arhiepiškopsko) sjedište umjesto razrušenog Skupija (Skopja), koji je stradao u potresu 517. godine, papa Vigilije (537.-555.) je na carev zahtjev udijelio nadbiskupu Justinijane Prime 545. titul apostolskog vikara ostavljajući isti titul i nadbiskupu Soluna.⁸ Tako je prostor današnje Makedonije došao pod jurisdikciju dvojice nadbiskupa, apostolskih vikara, onog u Solunu i onog u Justinijani Primi. Dardanija je pripadala jurisdikciji nadbiskupa iz Justinijane Prime, a Macedonia Secunda jurisdikciji solunskog nadbiskupa.⁹

⁶ Luis-René BRÉHIER, „La vita cristiana in Oriente“, *Storia della Chiesa*, IV, serija: A. FLICHE i V. MARTIN (Torino: Editrice S. A. I. E, 1977.), 676. Korijeni Solunskog vikarijata sežu još u vrijeme papa Damaza (366.-384.) i Siricija (384.-399.). Službeno ga je ustanovio papa Inocent I. 415. godine. Pogledati: J.-R. PALANQUE, „Le metropoli ecclesiastiche alla fine del IV. secolo“, *Storia della Chiesa*, III/2, serija: A. FLICHE i V. MARTIN (Torino: Editrice S. A. I. E, ³1972.), 693-694; 699-700. Karl BAUS – Eugen EWIG, „Crkva od Niceje do Kalcedona“, Hubert JEDIN (ur.), *Velika povijest Crkve*, II, prev. Vjekoslav BAJSIĆ (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1995.), 246.

⁷ Postoji više teorija o lokalitetu ovoga grada. Grad se najvjerojatnije nalazio na mjestu današnjeg Caričina grada kod Lebana (blizu Leskovca) u Srbiji iako ni teorija da se nalazio na mjestu današnjeg Skopja nije nemoguća. O raznim teorijama s dotadašnjom literaturom: Jovan BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast /Kritički osvrt prema dosadašnjim rezultatima u istoriografiji/*, Doktorska disertacija, (Zagreb: Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu, 1991.), 608-612.

⁸ L.-R. BRÉHIER, „La vita cristiana in Oriente“, 676-677.

⁹ U *Noveli* ustanovljenja Justiniane Prime kao crkvenog sjedišta Ilirika (Novela XI) 14. travnja 535. Justinian je novom nadbiskupu podložio provincije: Dacia Mediterranea, Dacia Ripensis, Mysia Prima, Dardania, Praevalitana, Macedonia Secunda i jedan dio Panonije Secunde. Međutim, čini se da je ovu *Novelu* Justinijan izdao samostalno bez dogovora s rimskim biskupom, odnosno Papom. Potom je uslijedila nova *Novela*, 10 godina poslije, 545., koja je usuglašena s Papom – secundum ea quae definita sunt a sanctissimo papa Vigilio“ - u kojoj je jurisdikcijsko područje vikara Justiniane Prime bilo nešto promijenjeno. Ovom *Novelom* pod njegovu jurisdikciju došla je čitava Panonia Secunda, ali je izdvojena Macedonia Secunda koja je ostala pod jurisdikcijom solunskog vikara. Gjini GASPÈR, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1986.), 41-43.

Pape će zadržati svoju jurisdikciju nad istočnim Ilirkom sve do 30-ih, odnosno 50-ih godina 8. stoljeća kada će ga jedan od bizantskih careva Leon III. (717.-741.) ili Konstantin V. (741.-775.) istrgnuti ispod njegove vlasti i podložiti carigradskom patrijarhu.¹⁰

Papa Grgur Veliki (590.-604.) potvrdio je 591. godine izbor nadbiskupa Justinijane Prime, udijelio mu palij i potvrdio mu titul apostolskog vikara. Kad se 601. godine razbolio nadbiskup Ivan, kojega je car Mauricije (582.-602.) htio zamijeniti jer se zbog bolesti nije mogao brinuti o obrani grada, papa Grgur mu je 602. odgovorio da je to protivno kanonskim propisima, ali je ipak shvativši namjere cara, nadbiskupu Ivanu imenovao *dispensatora* (koadjutora) koji je umjesto njega vršio biskupsku službu. To je posljednji podatak o nadbiskupu Justinijane Prime. Grad je vjerojatno neposredno nakon toga bio razoren.¹¹

Položaj solunskog nadbiskupa bio je sigurniji. Premda su Slave ni više puta pokušavali osvojiti Solun, on je ipak ostao neosvojen. Nadbiskup je u granicama svojih mogućnosti mogao vršiti svoju službu. Na 6. ekumenskom koncilu u Carigradu 680. g. solunski nadbiskup se potpisao kao „Apostolicae Sedis Romae vicarius et legatus – Apostolske rimske stolice vikar i legat“.¹² Pedesetak, odnosno sedamdesetak godina poslije njegova će se pozicija promijeniti. Na II. nicejskom koncilu 787. solunski nadbiskup je sudjelovao „sudeći po njegovu potpisu, kao običan provincijalni metropolit izravno podložan carigradskoj patrijaršiji“.¹³

¹⁰ Koji je car oduzeo Papi jurisdikciju nad istočnim Ilirikom, postoje različita mišljenja. L. Bréhier smatra da je to bilo Leon III. Isto, donosi i E. Ewig „prema starijem shvaćanju, koje još i dan-danas vlada u njemačkom i talijanskom istraživanju“. Luis-René BRÉHIER, „La lotta contro le immagini fino al concilio iconoclastico del 754“, *Storia della Chiesa*, V, serija: A. FLICHE i V. MARTIN, (Torino: Editrice S. A. I. E, 1980.), 605; Eugen EWIG, „Udaljavanje papinstva od carstva i njegovo približavanje Francima“, Hubert JEDIN (ur.), *Velika povijest Crkve*, III/1, 9. Ewig u bilješki donosi i mišljenje V. Grumela koje prihvaća i Ostrogorsky da je to bilo u vrijeme Konstantina V. 753./754. kao reakcija na sklapanje saveza pape Stjepana II. s franačkim vladarima. E. EWIG, „Udaljavanje papinstva od carstva i njegovo približavanje Francima“, 9, bilj. 2.

¹¹ Luis-René BRÉHIER, „Le relazioni fra Roma e Costantinopoli dall'elezione di Gregorio Magno alla caduta di Foca (590-610)“, *Storia della Chiesa*, V, serija: A. FLICHE i V. MARTIN, 107-109; G. GASPER, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 69.

¹² G. GASPER, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 75.

¹³ G. GASPER, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 75.

1.3. Pokršćavanje makedonskih Slavena

Proces pokršćavanja makedonskih Slavena kao i ostalih poganskih naroda koji su krajem 6. i početkom 7. stoljeća počeli naseljavati europsko tlo trajao je nekoliko stoljeća.

Nijedna seoba, odnosno smjena naroda ne uništi potpuno domicilno stanovništvo, što je sigurno bio slučaj i u Makedoniji. Makedonski gradovi bili su uništeni u vrijeme provala slavenskih plemena početkom 7. stoljeća, ali ne i domicilno stanovništvo koje se je, u vrijeme spomenutih provala, kao što je to bio slučaj i u drugim krajevima, sklonilo s glavnih prometnica i riječnih tokova u nepristupačnije krajeve. Suživot između domicilnog i novopridošlog stanovništva ubrzo je u nekom obliku uspostavljen o čemu svjedoče spomenuta događanja oko kneza Pervunda 70-ih godina 7. stoljeća.

Prvi navjestitelji evanđelja novopridošlom slavenskom stanovništvu bili su upravo ti koji su se, spašavajući život, sklonili pred njihovim provalama, odnosno domaće kršćansko stanovništvo i preostalo svećenstvo. O tome svjedoči i ohridski arhiepiskop Teofilakt u spisu o tiberiopolskim mučenicima pišući kako su domaći kršćani „u raznim razgovorima s njima (tj. Slavenima) uvlačili su Kristovo učenje i otkrivali im, koliko im je bilo moguće, evanđeosko svjetlo“.¹⁴ U tim prvim desetljećima ne treba zanemariti ni ulogu kršćanskog Soluna koji je sigurno bio ishodište prvih misionarskih pothvata.¹⁵

Drugi val pokršćavanja trebalo bi zahvaliti bizantskoj državi koja je bila nerazdvojno povezana s Crkvom. Ovaj val pokršćavanja događao se u vrijeme bizantske vlasti nad makedonskim slavenskim plemenima koja je trajala, kao što je već rečeno nekad nominalno, nekad stvarno od kraja 7. do sredine 9. stoljeća. U jednoj kronici svetogorskog samostana Kostamonit stoji da su u vrijeme careva „ikonoboraca“ bili pokršćeni Rinhini i Sagudati.¹⁶ Jedan popis biskupija koje su u 8. stoljeću bile pod jurisdikcijom solunskog nadbiskupa spominje 18

¹⁴ Teofilaktove riječi u hrvatskom prijevodu citirane prema: G. GASPER, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 75. Parafraziran tekst također kod: J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 18.

¹⁵ Radi usporedbe pogledati pokršćenje Hrvata u: Franjo ŠANJEK, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata, 1. Srednji vijek* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1988.), 42-53.

¹⁶ *Историја македонског народа*, 90-91; J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 18-19.

makedonskih gradova kao biskupskih centara podčinjenih solunskom nadbiskupu. Međutim, spomenuti gradovi među kojima se navode Herakleja, Kastru, Edesa, i Serez nalazili su se na području južne Makedonije, što bi značilo da se kršćanstvo u tim krajevima ranije proširilo nego u centralnoj Makedoniji u kojoj je proces kristijanizacije uglavnom okončan u drugom dijelu 9. stoljeća, jer kako svjedoče Klimentova žitija, još je u njegovo vrijeme bilo mnogobožaca.¹⁷

2. Između Rima i Carigrada: Crkva u Makedoniji u vrijeme bugarskih vladara Borisa, Simeona i Petra

Današnja Makedonija je za vrijeme bugarskog vladara Borisa (852.-889.) postala sastavnim dijelom bugarske države.¹⁸ U želji da učvrsti neovisnost svoje države, Boris se u crkvenoj politici kolebao između Carigrada i Rima.

Nakon što je bio kršten 864. g. od strane bizantskih misionara (možda od samog patrijarha Focija), najprije se obratio Carigradu u kojem je u to vrijeme patrijarh bio Focije zatraživši da se u njegovoj državi organizira samostalna crkvena hijerarhija. Borisova želja bila je, preko samostalne crkvene hijerarhije, doći do carske krune. Carigradski dvor i patrijarh Focije nisu bili skloni tome rješenju. Focije je smatrao da je za takvo što prerano. Nezadovoljan odgovorom iz Carigrada Boris se obratio Rimu, odnosno papi Nikoli I. (858.-867.), kojemu je 866. poslao izaslanstvo s istom molbom. Rim je, u želji da vrati svoju jurisdikciju nad istočnim Ilirikom, već u jesen iste godine poslao u Bugarsku izaslanstvo na čelu s biskupom Formozom iz Porta i Pavlom iz Populonija. Ni Papa nije bio za samostalnu Bugarsku Crkvu, ali je njegov odgovor bio prihvatljiviji Borisu od Focijeva. Naime, papa Nikola I. obećao je Borisu da će se, čim bude moguće, u njegovoj državi uspostaviti ako ne patrijarhat, onda arhiepiskopija čiji bi arhiepiskop imao ovlast organizirati crkvenu hijerarhiju na području Bugarske.¹⁹

¹⁷ *Историја македонског народа*, 91; J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 19-23.

¹⁸ *Historija naroda Jugoslavije*, I, 287; *Историја македонског народа*, 88-89.

¹⁹ Emile AMANN, „La questione di Fozio“, *Storia della Chiesa*, VI, serija: A. FLICHE i V. MARTIN, (Torino: Editrice S. A. I. E, 1983.), 583-586. Usporedi također: Francis DVORNIK, *The Photian schism. History and legend* (Cambridge: The university press, 1948., reprinted, 1970.), 112-114.

Boris je ponovno u ljeto 867. poslao novo poslanstvo papi Nikoli I. tražeći da biskup Formoz kao nadbiskup ostane u Bugarskoj te da mu se iz Rima pošalju ovlasti. Kako kanonski propisi u to vrijeme nisu dozvoljavali premještanje biskupa, Borisu je poslana delegacija iz Rima koja mu je to trebala objasniti te mu ponuditi da izabere jednog svećenika iz njihove pratnje i pošalje u Rim na posvećenje.²⁰

Kako je Boris i dalje inzistirao na Formozu, a Rim otezao, Boris je svoje misli ponovno okrenuo prema Carigradu. Jedna njegova delegacija došla je u Carigrad u veljači 870. godine, baš u vrijeme kad se završavao Koncil (s katoličke strane priznat kao Osmi ekumenski) koji je svrgnuo Focija i ponovno za carigradskog patrijarha postavio Ignacija. Rasprava o crkvenoj pripadnosti Borisove države, na koju nisu bili pozvani papini izaslanici, održana je nakon Koncila. Ignacije je tražio mišljenje predstavnika ostalih istočnih patrijarhata koji su se izjasnili za pravo Carigrada nad Borisovom državom. Potom su papini izaslanici protestirali i predali Ignaciju pismo pape Hadrijana kojim mu se zabranjuje miješanje u crkvene prilike u Bugarskoj. Ignacije je primio pismo, ali mu nije pridavao nikakvu važnost. Poslije odlaska papinih izaslanika iz Carigrada posvetio je nadbiskupa za Bugarsku te potom i desetak biskupa. Rimski misionari su se nakon toga, kao i bizantski nekoliko godina prije, morali povući iz Bugarske.²¹

Protiv Ignacijeva čina protestirao je papa Hadrijan II. (867.-872.), ali bez ikakva uspjeha. Također je protestirao i njegov nasljednik papa Ivan VIII. (872.-882.). Kako protestna pisma nisu imala nikakva učinka, Papa je odlučio u proljeće 878. poslati izaslanstvo u Carigrad. Bili su poslani biskup Ostije i Ancone ovlaštene da pokrenu proces protiv Ignacija. Ignacije je trebao odmah, a najdulje u roku od 30 dana, povući svoje biskupe i njima podređene iz Bugarske. Ako to ne bi učinio, na njega bi se primijenile već određene kazne, izopćenje i svrgnuće. Ista opomena upućena je i Ignacijevim biskupima i svećenicima u Bugarskoj.²²

20 E. AMANN, „La questione di Fozio“, 586-587.

21 E. AMANN, „La questione di Fozio“, 596-597; Hans-Georg BECK, „Bizantska Crkva u vrijeme focijevskog raskola“, Hubert JEDIN (ur.), *Velika povijest Crkve*, III/1, 203-204; F. DVORNIK, *The Photian schism. History and legend*, 152-154.

22 E. AMANN, „La questione di Fozio“, 598-599.

Rimsko izaslanstvo u Carigradu nije našlo patrijarha Ignacija, nego Focija. Ignacije je umro godinu prije, 867., a carigradskim patrijarhom ponovno je postao Focije. Kako je Focije bio svrgnut na Koncilu 869.-870., trebalo je ponovno pokrenuti proces njegova priznanja. U tu svrhu sazvan je novi koncil u Carigradu koji se trebao održati 879. godine. Jedan od uvjeta Rima za priznanje Focija zakonitim carigradskim patrijarhom bilo je njegovo odreknuće od jurisdikcije nad Crkvom u Bugarskoj i konkretno povlačenje „grčkih“ svećenika i biskupa iz Bugarske. Focije je taj uvjet bespogovorno prihvatio: „Još prije naredbe Apostolske Stolice, [...], mi nismo vršili u toj zemlji niti ređenja, niti postavljanje nadbiskupa; mi ne želimo drugo nego mir: upravljanje novim prostorom ne donosi nam nego nove brige; neka Apostolska Stolica ponovno uzme izvršenje vlastite jurisdikcije u Bugarskoj.“²³

Rim je ponovno, ali samo formalno, preuzeo jurisdikciju nad Bugarskom, ali u njoj su ostali grčki misionari, Ignacijevi posvećeni biskupi i svećenici.²⁴

Nakon Borisa Bugarskom je zavladao njegov sin Simeon (893.-927.). Kakve su crkvene prilike bile u njegovu carstvu, ostaje nejasno. Činjenica je da je Simeon bio u sukobu s Bizantom i da je želio imati carsku krunu. Činjenica je također da se on smatrao carem i da su se tako prema njemu odnosili njegovi podanici. Pitanje podrijetla njegove krune, ako je sam sebi nije stavio na glavu, ostaje nerazjašnjeno. Postoje dvije mogućnosti. Jedna je da je okrunjen pod Carigradom

²³ E. AMANN, „La questione di Fozio“, 599-604; H. BECK, „Bizantska Crkva u vrijeme focijevskog raskola“, 205-207. Citirano prema: E. AMANN, „La questione di Fozio“, 604.

²⁴ H. BECK, „Bizantska Crkva u vrijeme focijevskog raskola“, 207. Dvornik u djelu *Focijeva šizma* sugerira da se radilo o kompromisu koji su postigli papa Ivan VIII. i patrijarh Focije te, da je za činjenicu što Crkva u Bugarskoj nije potom i stvarno došla pod jurisdikciju rimskog biskupa, nije odgovoran Focije, nego knez Boris. F. DVORNIK, *The Photian schism. History and legend*, 210-215. U djelu *Bizant i Rimski primat* doslovno piše: „Johannes VIII. erklärte sich mit der Rehabilitation des Photius einverstanden; dieser verzichtete auf die Jurisdiktion über Bulgarien, zweifellos mit der Bedingung, dass der griechische Klerus nicht aus dem Land gewiesen würde“. Franz DVORNIK, *Byzanz und der römische Primat* (Stuttgart: Schwabenverlag, 1966.), 141.

913., a druga da je krunu dobio iz Rima.²⁵ Ako se prihvati mišljenje da je krunu dobio iz Rima, na što upućuju neka pisma bugarskog cara Kalojana,²⁶ doduše tri stoljeća poslije, morao je imati i crkveno jedinstvo s Rimom.²⁷

Simeona je naslijedio Petar (927.-969.) koji se u svojoj kako svjetovnoj, tako i crkvenoj politici, okrenuo Carigradu. Oženio se nećakinjom bizantskog cara Romana I. Lakapena (919.-944.). Bizant ga je priznao bugarskim carem, a bugarsku arhiepiskopiju patrijarhatom.²⁸ Ovim su odnosi bugarske Crkve s Rimom, ako su uopće postojali na kraju Simeonove i početkom Petrove vladavine, prekinuti.

Poslije Petrove smrti Bugarsko Carstvo je postalo poprištem rusko-bizantskih sukoba. Car Petar je pred kraj svoje vladavine tražio od Bizanta da mu plaća danak kao i njegovim prethodnicima, što je dovelo do rata i nestanka Bugarskog Carstva i Bugarskog patrijarhata.²⁹ Petrov nasljednik Boris II. morao se u vrijeme vladavine cara Ivana I. Cimiskija (969.-976.) odreći svih carskih insignija, a patrijarh Damjan patrijaršijskih.³⁰

- ²⁵ O različitim mogućnostima pogledati: E. AMANN, „L’espansione cristiana in Oriente“, *Storia della Chiesa*, VII, serija: A. FLICHE i V. MARTIN, (Torino: Editrice S. A. I. E, 1973.), 561-562; 564; Srđan ПИРИВАТРИЋ, *Самуилова држава. Обим и карактер* (Београд: Византолошки институт, 1997.) 39-40;
- ²⁶ Писма су објављена у: Augustino THEINER: *Vetera monumenta Slavorum meridionalium*, I. (Romae: Typis Vaticanis, 1863.), 15-16; 29-30. Teofilakt za Simeona piše da se prvi proglasio carem Bugara. Теофилакт ОХРИДСКИ, „Климентово житие“, *Епоха свети Климент Охридски*. Јубилејно издание 916/2016, 628.
- ²⁷ Amann o odnosu Simeona i Rima piše: „Nema međutim skoro nikakve sumnje da se u posljednjim godinama Simeonovim ili na početku vladanja Petra, njegova nasljednika, Rim što god učinio u korist Bugarske, međutim bez da se može točno utvrditi koje naravi bi bile privilegije (dopuštenja) tada dopuštene“. E. AMANN, „L’espansione cristiana in Oriente“, 564.
- ²⁸ E. AMANN, „L’espansione cristiana in Oriente“, 564; С. ПИРИВАТРИЋ, *Самуилова држава*, 36-37. 149.
- ²⁹ *Историја македонског народа*, 109-110; С. ПИРИВАТРИЋ, *Самуилова држава*, 41-44; 48-51.
- ³⁰ E. AMANN, „L’espansione cristiana in Oriente“, 570; *History of the Macedonian people*, 91; O detronizaciji cara Borisa II. i bizantskoj vlasti u Bugarskoj. С. ПИРИВАТРИЋ, *Самуилова држава*, 31. 51-55.

3. Vrijeme cara Samuila

Nakon smrti cara Petra u zapadnoj Bugarskoj, odnosno u jugozapadnoj Makedoniji, u brsjačkom kraju sinovi komesa Petra Nikole tzv. kometopuli: David, Mojsije, Aron i Samuilo podigli su ustanak.³¹ Prvi ustanak 969. bio je samo naznaka onoga što će se dogoditi nakon drugog ustanka 976. poslije smrti bizantskog cara Ivana Cimiskija, a to je stvaranje Samuilove države. Nakon drugog ustanka malo - pomalo čitava Makedonija dolazi pod njihovu vlast. Sljedećih godina Samuilo³² širi granice svoje države tako da je krajem 10. stoljeća, na vrhuncu njegove moći, pod njegovom vlašću bio teritorij današnje Makedonije, sjeverna Tesalija, velik dio Epira, Albanija, Duklja, Tribunija, Hum, Raška, Srijem i podunavska Bugarska.³³

Početakom 11. stoljeća moć Samuilove države počinje opadati. Bizantski car Bazilije II., nakon što je slomio otpor plemstva u carstvu i osigurao njegove istočne granice, usmjerio je svoje snage na rušenje Samuilove države. Do 1004. Bizant je osvojio gotovo čitavu Bugarsku, zatim Tesaliju te južnu i dijelove istočne Makedonije. Te godine su u njihovim rukama Ber, Ser, Voden i Skopje.³⁴ Sljedećih desetak godina vladao je *status quo*. Ponovni Bazilijev napad uslijedio je krajem srpnja 1014. u kojem je Samuilo doživio težak poraz kod planine Belasice u blizini Strumice. Ostao je živ i uspio je pobjeći kod svojega sina Gavrila Radomira u Prilep. Međutim, koji mjesec poslije u Prespi, početkom

³¹ O podrijetlu kometopula, različitim teorijama s opširnom literaturom. С. ПИРИВАТРИЋ, *Самуилова држава*, 57-67. Ukratko također: *History of the Macedonian people*, 102.

³² Samuilov brat David ubijen je odmah nakon ustanka, Mojsije je poginuo opsjedajući Ser, a Arona je ubio Samuilo. O događanjima oko njih i njihovoj sudbini na temelju Skilice: С. ПИРИВАТРИЋ, *Самуилова држава*, 71-87.

³³ *Historija naroda Jugoslavije*, 296-298; *History of the Macedonian people*, 97-99. O razvoju makedonske države od ustanka do početka pada, o njezinim granicama i naravi vlasti detaljnije: С. ПИРИВАТРИЋ, *Самуилова држава*, 73-115; Samo o granicama: *Ondje*, 99. *Historija naroda Jugoslavije* i *History of the Macedonian people*, spominju i Bosnu međutim Pirivatrić piše da za to nema nikakvih dokaza. С. ПИРИВАТРИЋ, *Самуилова држава*, 112.

³⁴ *Historija naroda Jugoslavije*, 299; *History of the Macedonian people*, 99; С. ПИРИВАТРИЋ, *Самуилова држава*, 115-117. Pirivatrić smatra da nije sigurno da je Bazilije II. zadržao Skopje. *Ondje*, 117.

listopada 1014. je umro. Naslijedio ga je sin Gavriilo Vladimir, ali samo za kratko. Njega je, sljedeće 1015., ubio Ivan Vladislav, sin Samuilova brata Arona. Međutim, ni njegova vlast nije bila stabilna. Bazilije II. ponovno je 1015. krenuo u osvajanja prostora Samuilove države koja su trajala s prekidima nešto više od dvije godine. Do kraja 1017. gotovo sav teritorij kojim je vladao Vladislav bio je u bizantskim rukama. U veljači 1018. prilikom opsade Drača Vladislav je ubijen. To je značilo i kraj Samuilove države jer su potom Samuilovi velikaši jedan za drugim priznavali vlast bizantskog cara.³⁵

Prva prijestolnica Samuilove države bila je Prespa. Nakon što je osvojio Larisu 985./986., u Prespu je prenio moći sv. Ahila biskupa koji je sudjelovao na Nicejskom koncilu i sagradio crkvu njemu u čast.³⁶ Oko 1000. godine Samuilo je, nakon što je opljačkao Kotor, u Prespu prenio i kosti sv. Tripuna.³⁷ Potom je početkom 11. stoljeća, kako se čini, prijestolnicu iz Prespe prenio u Ohrid u kojemu je, kako bilježi Skilica, car Bazilije II. osvojivši ga, u carskoj riznici našao krunu sastavljenu od „zrna bisera“.³⁸

U Samuilovo vrijeme nastala je Ohridska arhiepiskopija. U povijesti još od srednjeg vijeka postoje dvije teorije o njezinim korijenima. Prva i starija, koja je prema Belčovskom nastala još u vrijeme cara Bazilija II., kaže da je Ohridska arhiepiskopija produžetak Bugarskog patrijarhata. Prema toj teoriji nakon što je bizantski car Ivan Cimiski dokinuo bugarsku državu i patrijarhat, patrijarhat ipak nije prestajao

³⁵ *Historija naroda Jugoslavije*, 299-300; *Историја македонског народа*, 120-121; *History of the Macedonian people*, 100-102; С. ПИРИВАТРИЋ, *Самуилова држава*, 120-132.

³⁶ *Историја македонског народа*, 97; С. ПИРИВАТРИЋ, *Самуилова држава*, 154-155; J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 86-89. U apsidi crkve pronađeno je „14 episkopskih stolova“ s natpisima kojemu su „arhijereju“ bili namijenjeni. Popis episkopija napisanih na zidu apside: J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 90.

³⁷ С. ПИРИВАТРИЋ, *Самуилова држава*, 160. Моћи су послје у vrijeme Bazilija II. vraćene u Kotor. *Ondje*, 160.

³⁸ *Историја македонског народа*, 117; С. ПИРИВАТРИЋ, *Самуилова држава*, 135; *History* piše da je prijestolnicu početkom 11. stoljeća preselio iz Prespe u Ohrid s ciljem da uspostavi učinkovitiju administraciju povezanu s tradicijom sv. Klimenta. *History of the Macedonian people*, 100.

postojati jer su se bugarski arhijereji iselili s područja pod bizantskom vlašću i nastavili djelovati na području kojim je vladao Samuilo, tako da je Ohridska arhiepiskopija samo nastavak nekadašnjeg Bugarskog (Drstarskog) patrijarhata. To bi kao i bio razlog pa je Bazilije II., osvoživši Ohrid, potvrdio prava ohridskom arhiepiskopu kao nasljedniku bugarskog patrijarha.³⁹ Druga teorija, nešto mlađa, ali također srednjovjekovna, kaže daje Ohridska arhiepiskopija produžetak Justinijane Prime, arhiepiskopije koja je nestala sredinom 6. stoljeća, a imala je status apostolskog vikarijata. Ova teorija se pojavila u vrijeme ohridskih arhiepiskopa Grka negdje sredinom 12. stoljeća koji su smatrali nedostojnim da se smatraju nasljednicima bugarskih i slavenskih arhiepiskopa te su podrijetlo svoje „stolice“ pripisali caru Justinijanu. Osim toga ohridski bi arhiepiskopi tvrdnjom da je arhiepiskopija nasljednica Justinijane Prime, po logici stvari, bili nasljednici svih privilegija koje je imala Justinijana Prima.⁴⁰ Analizirajući obje teorije, Belčovski je utvrdio „da Ohridska arhiepiskopija nije identična ni sa Justinijanom Primom, ni sa Dorostalskom (Preslavskom) crkvom, već predstavlja tvorevinu Samuilove nezavisne države“.⁴¹

Od koga je dobila, ako ga je dobila, priznanje i kad je mogla nastati? Izvornih dokumenta o tome nema. Međutim, kako je Samuilo cijelo vrijeme svoje vladavine bio u žestokom sukobu s Bizantom, priznanje arhiepiskopije nije mogao dobiti iz Bizanta. Jedina druga duhovna vlast koja mu je mogla dati priznanje, bila je rimska papinska stolica. On se vjerojatno poput ranijih bugarskih vladara obratio Papi pod čijom je jurisdikcijom, barem formalno, bila i bugarska Crkva do ustanovljena Bugarskog patrijarhata, i to se najvjerojatnije dogodilo u vrijeme pape Grgura V. (996.-999.). U tome se slaže velik broj konzultiranih autora.⁴² U prilog ovoj kronologiji ide i činjenica da je Dubrovnik,

³⁹ O zastupnicima i povijesti ove teorije pogledati: J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 65-68. U novije vrijeme ovu teoriju zastupa Pirivatrić: С. ПИРИВАТРИЋ, *Самуилова држава*, 148-160.

⁴⁰ O nastanku i razvoju ove teorije: J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 68-79.

⁴¹ J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 83.

⁴² Amann piše: „Naime, čini se izvan svake sumnje da je naslovnik Samuilove prijestolnice nosio naslov patrijarha: isto je tako vjerojatno da, nalazeći se kao i nje-

nakon što je priznao Samuilovu vlast, od istog Pape bio uzdignut na rang metropolije.⁴³ Također i ne beznačajno, u to vrijeme, tako piše Belčovski, dovršena je i crkva sv. Ahila u čijoj je apsidi pronađeno 14 episkopskih stolova među kojima se srednji uzdiže između ostalih, što bi značilo da je služio arhiepiskopu. Među spomenutim episkopi-

gov vladar u sukobu s Bizantom, tražio podršku Rima". E. AMANN, „L'espansione cristiana in Oriente“, 570; U *Istoriji makedonskog naroda* stoji: „Za vreme Samuila nastala je takozvana ohridska arhiepiskopija (u istorijskoj literaturi poznata kao patrijaršija). Osim nje postojale su još dve, i to dračka i dubrovačka nadbiskupija. ... Razumljivo je što je Samuilo hteo da za svoje carstvo ima arhiepiskopiju, i to u onom mestu gdje mu je bila prestolnica. Međutim, kao što je od pape dobio kraljevsku a ne carsku krunu, tako je bilo i sa tom crkvenom ustanovom.“ *Istorija makedonskog naroda*, 123; *History* piše: „Činjenica da Bizant nije priznao legitimitet moćnog Makedonskog carstva, logično je da je dovela Samuila u položaj da traži podršku zapadne Crkve. Tradicionalni odnosi Rimske crkve s Makedonijom, kao i prisutnost stalne nakane Rima da na Balkanu uspostavi protutežu Crkvi iz Konstantinopola, odrazilo se u zajedničkom interesu službenog priznanja makedonske države i Crkve. Službeno priznanje makedonske Crkve najvjerojatnije je došlo s blagoslovom pape Grgura V. (996.-999.) i rezultiralo njezinim neposrednim promicanjem u arhiepiskopiju. U isto vrijeme svečano imenovanje i krunjenje Samuila kao cara u crkvi sv. Ahila u Prespi učinio je vjerovatno arhiepiskop Prespe, German (Gavrilo) u prisutnosti papinskih legata, političke i vjerske elite“. *History of the Macedonian people*, 99; Belčovski također: „Pitanje autokefalnosti Ohridske crkve nije sporno. Samuil je u svojoj nezavisnoj državi imao potrebu od samostalne crkve i uspelo mu je da to ostvari. Po R. Ljubinkoviću, o tome svedoče ispisani nazivi episkopija nad arhijerejskim stolovima u crkvi Sv. Ahila na Prespi, zatim povelje Vasilija II, kao i poznija prepiska Kalojana i pape Inokentija III. U prepisci se direktno naglašava da su tražena prava već dana u Samuilovo doba, te prema tome autokefalnost Ohridske crkve ne podleže nikakvoj sumnji. Međutim, po kanonima hrišćanske crkve, Samuil nije mogao to realizovati samo uz suglasnost svojih episkopa i poglavara crkve. Njenu autokefalnost trebala je potvrditi neka od matičnih crkava, u datom slučaju Carigrad ili Rim. Iz Carigrada se takvo nešto nije moglo očekivati, jer je Samuil sa Vizantijom bio u velikom neprijateljstvu i stalnim ratovima. Priznanje je stiglo iz Rima, ali uvek treba imati na umu da je to pre podele crkve na Istočnu i Zapadnu (1054 g.).“ J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 93.

43 Ivica PULJIĆ, „Uspostava Dubrovačke metropolije“, *Tisuću godina dubrovačke (nad)biskupije: zbornik radova znanstvenog skupa u povodu tisuću godina uspostave dubrovačke (nad)biskupije/metropolije: (998.-1998.)*, Želimir PULJIĆ i Nediljko A. ANČIĆ (prir.), (Dubrovnik: Biskupski ordinarijat; Split: Crkva u svijetu, 2001.), 39-45.

ma spominje se i berski. Ber je Samuilo osvojio 996. godine, a izgubio 1002. godine, što znači da je crkva, odnosno apsida dovršena između spomenutih godina u vrijeme kad je Samuilo bio na vrhuncu svoje moći.⁴⁴

Arhiepiskopija je u najvišem rasponu Samuilove države imala prema Belčovskom 23, a pred kraj, 1018., 15 eparhija.⁴⁵ Bazilije II. poveljom iz 1019. Ohridskoj arhiepiskopiji dodijelio je 17 eparhija „a to su uglavnom one koje su se zatekle u sustavu makedonske države prilikom njenog konačnog osvajanja“.⁴⁶ Na području današnje Makedonije bilo ih je 6: Ohridska, Maglenska, Pelagonijska (Bitoljska), Strumička, Morozviska i Skopska.⁴⁷ Pitanje redoslijeda poglavara Ohridske arhiepiskopije u Samuilovo vrijeme, nejasno je. Općenito se prihvaća da je prvi arhiepiskop bio German - Gavril koji je bio i posljednji poglavar bugarske Crkve. Njega je vjerojatno naslijedio Nikolaj Čudesni koji je kasnije proglašen svecem i koji je po svoj prilici vrlo kratko upravljao arhiepiskopijom. Arhiepiskop Filip bio bi onaj arhiepiskop koji je sjedište arhiepiskopa prenio iz Prespe u Ohrid i koji je živio negdje do 1015. godine. Posljednji arhiepiskop prije konačnog pada Samuilove države pod bizantsku vlast 1018. bio je najvjerojatnije David, koji je vjerojatno tada i svrgnut.⁴⁸

⁴⁴ J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 91.

⁴⁵ J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 105. 107.

⁴⁶ J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 165.

⁴⁷ Opis eparhija i njihovo lociranje prema Bazilijevoj povelji iz 1019.: J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 165-172. 178-179.

⁴⁸ O problematici arhiepiskopa pogledati više: J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 108-118.

4. Vrijeme cara Bazilija (1018.) i istočnog raskola (1054.)

Nakon što je osvojio prostore Samuilove države, Bazilije II. je prostore današnje Makedonije uključio u *temu Bugaria*. Iz Makedonije su uklonjeni svi članovi Samuilova roda. Drukčije je postupao s makedonskim plemstvom. Ostavio im je njihova imanja i radno stanovništvo jer ih je na taj način htio pridobiti da sudjeluju u uspostavi i učvršćivanju bizantske vlasti u *temi Bugaria* čiji je centar bio u Skopju.⁴⁹

Car s Crkvom izgleda nije postupio kao s državom. Prema poveljama izdanim 1019., 1020., i 1020.-1025., ako su one autentične,⁵⁰ Bazilije II. potvrdio je neovisnost Ohridske arhiepiskopije i priznao joj sva njezina prava i prostore koje je imala u vrijeme Samuila.⁵¹ O tome svjedoče i kasniji pisci poput episkopa Mihaela Devolskog i Nila Doksopatrida.⁵² Njezin poglavar nosio je naslov arhiepiskopa. Kao neovisna Crkva nije bila podređena bizantskom patrijarhu, nego izravno caru koji je imenovao arhiepiskope. Međutim, kako su u Carigradu carski i patrijaršijski tron bili blisko povezani, ne treba isključiti mogućnost da je ohridski arhiepiskop bio neizravno podložan i carigradskom patrijarhu. Stoga nije za odbaciti mišljenje B. Panova koji piše: „[...] ohridska arhiepiskopija tretirana [je] kao autokefalna, iako to ne znači da je ona bila nezavisna crkva. Ohridski arhiepiskop bio je autokefalan u odnosu na upravljanje potčinjenim crkvama ohridske arhiepiskopije, a ne i prema vizantijskoj državnoj i crkvenoj vlasti. [...] Ohridski arhiepiskop smatran je članom glavne uprave carigradske

⁴⁹ *Историја македонског народа*, 135; *History of the Macedonian people*, 107.

⁵⁰ Analizirajući spomenute povelje, S. Antonjak je došao do zaključka da su falsifikati nastali početkom 70-ih godina 13. stoljeća, točnije 1272. za vrijeme cara Mihaela VIII. Paleologa s ciljem da se prikaže kako su eparhije koje su u to vrijeme pripadale srpskoj i bugarskoj Crkvi od ranije pripadale Ohridskoj arhiepiskopiji, kako su srpska i bugarska Crkva nekanonske te ih treba dokinuti, a njihove eparhije vratiti jurisdikciji Ohridske arhiepiskopije koja se tada nalazila u granicama Bizantskog Carstva s ciljem da se proširi bizantski utjecaj na ove države. O tome više: J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 134-137.

⁵¹ J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 131-133.

⁵² J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 147-148.

patrijaršije, učestvovao je na njezinim sednicama, u odbrani interesa i prestiža istočne crkve, učestvovao je u rešavanju sporova sa zapadnom crkvom itd.“⁵³

Kao prvi arhiepiskop Bazilijeve ere spominje se Ivan Debarski, domaći Slaven. Prema Belčovskom, njegovim izborom prekinute su veze s Rimom.⁵⁴ Bazilijev izbor Makedonca za prvog arhiepiskopa potvrđene Ohridske arhiepiskopije tumači se carevom namjerom da preko Crkve učvrsti bizantsku vlast u *temi Bugariji*.⁵⁵

Bazilijevu crkvenu politiku nisu nastavili njegovi nasljednici. Poslije smrti Ivana Debarskog 1037. za novog ohridskog arhiepiskopa imenovan je Grk Leon koji je prije imenovanja bio „hartofilaks“ sv. Sofije u Carigradu. Zbog obavljanja raznih odgovornih službi „smatran je desnom rukom patrijarha“.⁵⁶

U događajima koji će prethoditi istočnom raskolu 1054. bio je istaknuta ruka patrijarha Mihaela Celularija u njegovoj proturimskoj crkvenoj politici. Uputio je 1053. pismo biskupu Tranija Ivanu, koji je bio politički podanik Bizanta, a u Crkvi slijedio latinski obred i bio je crkveno ovisan o Rimu, u kojem je napao običaje Zapadne Crkve koje je smatrao preprekom crkvenom jedinstvu Rima i Carigrada. Premda je pismo bilo upućeno biskupu Ivanu iz Tranija, Leon je, čini se, bio, kako crkveni povjesničar E. Amann piše, samo posrednik „i nije mu se to skrivalo“. Pismo je u biti bilo upućeno papi Leonu IX. i Zapadnoj Crkvi. I Leon Ohridski samo je bio pošiljatelj pisma iza kojega je stajao „njegov crkveni poglavar“ patrijarh Celularije. Pismo je u Rimu odmah shvaćeno kao Celularijeva poruka Papi.⁵⁷ Na Leonovo pismo

⁵³ *Историја македонског народа*, 137-138.

⁵⁴ J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 203. Ćirković piše: „Na rubovima severnih i zapadnih eparhija Ohridske arhiepiskopije počela se tada ocrtavati granica između carigradske i rimske jurisdikcije, koja će se poslije rascapa 1054. godine pretvoriti u granicu između katoličanstva i istočnog pravoslavlja.“ Сима ЋИРКОВИЋ, *Работници, војници, духовници. Друштва средњовековног Балкана* (Београд: Библиотека Димензије историје, 1997.), 140.

⁵⁵ *Историја македонског народа*, 138; *History of the Macedonian people*, 107.

⁵⁶ J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 207.

⁵⁷ E. AMANN, „Rama e Costantinopoli“, *Storia della Chiesa*, VII, serija: A. FLICHE i V. MARTIN, (Torino: Editrice S. A. I. E, 1973.), 187. O Leonovu pismu Amann

trebao je odgovoriti kardinal Humbert de Silva Candida. On je sastavio odgovor koji nije poslan u Carigrad, ali je njegov sadržaj kasnije u Carigradu izrečen, također u žestokom stilu, spočitavajući Grcima njihove pogreške i ističući prava Svete Stolice „njejina prvenstva koje je božanskog kao i ljudskog podrijetla (nije zaboravljena ni famozna Konstantinova darovnica) i njezinu nepogrješivost u doktrinarnim pitanjima“.⁵⁸

Stvari su se dalje odvijale kako su se odvijale. Rimsko poslanstvo na čelu s kardinalom Humbertom na carev poziv s nakanom izmičenja došlo je u Carigrad u kasno proljeće 1054. Kod cara su bili lijepo primljeni, međutim kod patrijarha vrlo hladno. Vidjevši da od zadatka s kojim su došli neće biti ništa, odlučili su se vratiti nazad, ali su prije toga 16. srpnja na oltar sv. Sofije položili bulu izopćenja patrijarha Mihaela Celularija i njegovih pristaša među kojima je prvi poimenično

piše: „Ono se predstavljalo kao poziv na razgovore, a od prvih riječi imalo je ton *ultimatuma*, štovište kao objava rata. [...] Prije bilo kakva razgovora trebalo je ispraviti sve to [ono što je prigovoreno], bilo je potrebno uskladiti se s grčkom Crkvom u pravoj vjeri, ako se želi da ne bude više nego samo jedno stado pod Kristovim štapom. [...] Na taj način predstavnici grčkog kršćanstva su se držali već, ne kao jednaki poglavarima latinske Crkve, nego kao neosporni učitelji, koreći s uzdignutim obrvama, dajući lekciju s visoka, smatrajući se jedinim posjednicima istine.“ Ondje, 188. Hans-Georg Beck Leonovo pismo ovako komentira: „Kao patrijarhov propagandist djelovao je nadbiskup Leon Ohridski svojim pismom upućenim tranijskom biskupu, jednom Latinu. To je pismo zapravo bilo upućeno papi i u njemu je zahtijevao ništa manje nego da latinska Crkva napusti sve obrede koji se ne sviđaju Bizantu.“ Hans-Georg BECK, „Istočna Crkva od početka 10. st. do Cerularija“, Hubert JEDIN (ur.), *Velika povijest Crkve*, III/1, 462.

58 E. AMANN, „Rama e Costantinopoli“, 189; H. BECK, „Istočna Crkva od početka 10. st. do Cerularija“, 462-463; F. DVORNIK, *Byzanz und der römische Primat*, 157. O Humbertovu pismu Amann piše: „Pismo, koje je počinjalo s porukom anđeoskog mira, završavalo se pozivom na mir i slogu, nanovo postavljajući tako pitanje na pravu razinu i ukazujući tek na sitne dvojbene detalje koje je polemika pokušavala pogoršati.“ Ondje, 189. H. Beck osvrćući se na ovo pismo, kaže: „Humbertov odgovor na grčku poslanicu sadrži sve pravne zahtjeve reformnog papinstva, ali izobličene povijesno sumnjivim uvećavanjima, umetkom Constitutima Constantini i pravnim zahtjevima papinstva za južnom Italijom. Kardinal stavlja u račun grčkoj Crkvi ‘više od dvadeset hereza’. Volja za sporazumom je, doduše, formalno istaknuta, ali žestina intonacije daje malo nade.“ H. BECK, „Istočna Crkva od početka 10. st. do Cerularija“, 462-463.

spomenut ohridski arhiepiskop Leon.⁵⁹ Nakon što su papini legati otputovali iz Carigrada, Celularije je sazvaio koncil kojem je prisustvovao i arhiepiskop Leon na kojem je bačeno prokletstvo na papine legatate i one koje stoje iza njih.⁶⁰ Leonovu crkvenu politiku nastavili su i njegovi nasljednici arhiepiskopi Grci. Nije poznato da je ohridska Crkva imala ikakav daljnji kontakt s Rimom u jurisdikcijskom smislu, osim možda do vremena Drugog Bugarskog Carstva i cara Kalojana.

Imenovanjem Leona na stolicu ohridskih arhiepiskopa počinje helenizacija ohridske Crkve.⁶¹ Njegovi nasljednici bili su, kao što je već rečeno Grci, te su malo pomalo i slavenski episkopi zamijenjeni Grcima. Prema pisanju arhiepiskopa Teofilakta episkopi Grci imali su obavezu „svojim molitvama i savetima“ učvršćivati „romejsku vlast“ i „helenski govor“ u „varvarskoj zemlji“ Makedoniji.⁶² Upravo u Teofilaktovo vrijeme, na prijelazu 11. i 12. stoljeća grčki jezik postao je službeni u bogoslužju.⁶³

⁵⁹ E. AMANN, „Rama e Costantinopoli“, 194. Dio bule preveden na talijanski u bilješki 153; H. BECK, „Istočna Crkva od početka 10. st. do Cerularija“, 463-464; F. DVORNIK, *Byzanz und der römische Primat*, 160-161.

⁶⁰ E. AMANN, „Rama e Costantinopoli“, 196; H. BECK, „Istočna Crkva od početka 10. st. do Cerularija“, 464; F. DVORNIK, *Byzanz und der römische Primat*, 161; J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 208-210. Tema ove rasprave nije odgovornost za istočni raskol, kako se taj događaj naziva u zapadnoj katoličkoj terminologiji, pa se time rasprava nije ni namjeravala time baviti, osim u dodiru s Leonom, ohridskim arhiepiskopom. Poznato je da je mnogo „nataloženih“ nerazumijevanja i „arogancija“ do njega dovelo, ali ovdje ćemo se samo kratko osvrnuti na stavove navedenih autora o ovom pitanju. Amann je puno više kritičan prema Carigradu nego prema Rimu. Beck kritizira i jednu i drugu stranu i možda je ovdje najobjektivniji. Dvornik je puno kritičniji prema Rimu nego prema Carigradu. On glavu krivnju za raskol pripisuje reformskom papinstvu. On jednostavno ovaj svoj dio zaključuje riječima: „Legati, prije svega Humbert, bili su u najvećoj mjeri za to odgovorni. Ipak, pokazuje nam korespondencija, koju je Mihael Celularije vodio s patrijarhom Petrom iz Antiohije, da također Celularije zaslužuje kritiku.“ F. DVORNIK, *Byzanz und der römische Primat*, 161.

⁶¹ *Историја македонског народа*, 138-139; J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 207-208.

⁶² *Историја македонског народа*, 138.

⁶³ J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 324. Inače, o grecizaciji, odnosno pokušaju grecizacije makedonskog slavenskog naroda. *Ondje*, 321-329.

5. Od Raskola do Osmanlija

Prostor današnje sjeverne Makedonije bio je pod vlašću Bizanta, ne mirno i bez pobuna kao što je bila ona pod vodstvom Petra Dajana 40-ih godina 11. st., Đorđa Vojteha 70-ih godina istog stoljeća i provale Normana 80-ih godina istog stoljeća, sve do početka 80-ih godina 12. stoljeća. Poslije smrti Emanuela Komnena 1180. nastao je nered u bizantskoj državi. Iskoristivši nered, Stefan Nemanja osvojio je predjele oko gornjeg toga rijeke Vardara. Pod njegovom vlašću bila su oba Prologa, Skopje, Velbužd i Žitomisk kraj Strume.⁶⁴ Međutim, njegova vlast ovim krajevima nije dugo potrajala. Ni desetljeće poslije 1190. Bizant je ponovno zavladao spomenutim krajevima. Negdje u isto vrijeme i malo poslije i izvjesni Dobromir Hrs formirao je svoju „državu“ koja je obuhvaćala područje oko Proseka i Strumice. Poslije ju je proširio zapadno i južno na područje Pelagonije i Prilepa. I njegovu vlast srušio je Bizant 1202. godine.⁶⁵

Križari su 1203. osvojili Carigrad te sljedeće godine osnovali Latinsko Carstvo zvladavši većim dijelom bizantskih oblasti. Dolazak križara pod Carigrad 1203. iskoristio je bugarski vladar Kalojan i osvojio Makedoniju s gradovima Skopje, Ohrid, Ber sve do granica Tesalije. Kad je osnovana Solunska križarska kraljevina 1204., južna Makedonija dolazi pod njezinu vlast. Međutim, tada počinju nove borbe oko Solunskog zaleđa između Kalojana i križara. Kalojan je u tim borbama, čini se, stradao prilikom opsade Soluna 1207. godine. Poslije Kalojanove smrti u Bugarskoj je nastao nered. Jednim dijelom Makedonije s centrom u Proseku zavladao je Strez, jedan od Kalojanovih srodnika. Njegova vlast kratko je trajala. Otprilike, jedno desetljeće. Poslije propasti Strezove države pa sve do obnove Bizantskog Carstva 1261. godine Makedonijom, odnosno njezinim različitim dijelovima, vladali su susjedni vladari čija se vlast i po više puta izmjenjivala.⁶⁶

U svim tim previranjima Ohridska arhiepiskopija je, osim možda u vrijeme bugarskih vladara, o čemu će još biti riječi, opstala prem-

⁶⁴ *Historija naroda Jugoslavije*, 369.

⁶⁵ *Historija naroda Jugoslavije*, 369-370; *Историја македонског народа*, 167-169; *History of the Macedonian people*, 112.

⁶⁶ *Historija naroda Jugoslavije*, 370-372; *Историја македонског народа*, 170-172.

da su se njezine granice kao i jurisdikcija ohridskih arhiepiskopa mijenjale. Za to vrijeme nije nam poznat nikakav kontakt ohridskih arhiepiskopa s Rimom. Ono što je poznato, jest da su ohridski arhiepiskopi za to vrijeme branili svoju nezavisnost od pretenzija carigradskog patrijarha koji se tada nalazio u Niceji. Arhiepiskop Homatijan, jedan od najpoznatijih arhiepiskopa ovoga vremena, spomenutu je nezavisnost branio pozivajući se na Rim. Kad mu je „nicejski“ patrijarh prigovorio što je okrunio epirskog despota Teodora za cara, odgovorio mu je „ako u svojim eparhijama mi imamo privilegije od pape, šta smo učinili novo ako smo miropomazali car (sic!), kao što to čini i papa“.⁶⁷

Međutim, kakav je bio odnos Crkve na području današnje Makedonije s Rimom u vrijeme dok su njome vladali bugarski vladari, ostaje nejasno. Naime, kad je bugarski vladar Kalojan 1203. osvojio Makedoniju, iz nje je protjerao grčke episkope i naredio da se na njihova mjesta postave Bugari. Godinu poslije, 1204., bugarska Crkva stupila je u jedinstvo s Rimom. Papin legat kard. Leon di S. Croce donio je Kalojanu iz Rima kraljevske insignije te je istog dana 8. studenog 1204. Bazilija, nadbiskupa Trnova, proglasio primasom Bugarske s ovlašću da može posvetiti i okruniti kralja i potvrditi izbor metropolita.⁶⁸ Sklopljeno jedinstvo nastavljeno je i u vrijeme Kalojanovih nasljednika Borisa (1207.-1218.) i Ivana Asena II. sve do početka 30-ih godina toga stoljeća.⁶⁹

Kao što je napomenuto, Kalojan je osvojio Makedoniju 1203. i njome vladao do 1207. godine. Potom je Makedonijom vladao Strez. Desetak godina poslije Makedonija postaje dijelom Epirskog Kraljevstva te ponovno 1230. bugarskog kojim je vladao Ivan Asen II. Prema Belčovskom Kalojan, nakon osvajanja Makedonije i stupanja u jedinstvo bugarske Crkve s Rimom, nije dokinuo „autokefalnost“ Ohridske arhiepiskopije ostavivši joj eparhije koje je imala i prije.⁷⁰ Za vrijeme

⁶⁷ J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 338.

⁶⁸ Augustin FLICHE, „Il pontificato di Innocenzo III (1198-1216)“, *Storia della Chiesa*, X, serija: A. FLICHE i V. MARTIN, (Torino: Editrice S. A. I. E, 1976.), 97-98. Pogledati također: J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 332-333.

⁶⁹ A. FLICHE, „Il pontificato di Innocenzo III (1198-1216)“, 114, bilješka 53.

⁷⁰ J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 332.

Strezove vlasti položaj arhiepiskopije „bio je veoma povoljan, i može se porediti sa Samuilovom epohom“, a u vrijeme Epirskog Kraljevstva od 1215./1216. do 1230. bila se potpuno oslobodila od „svakojakog tutorstva Trnovske arhiepiskopije i igrala ulogu crkve prvog reda“. ⁷¹ O položaju arhiepiskopije za vrijeme Epirskog Kraljevstva Belčovskom se nema što prigovoriti. Međutim, konstatacije o položaju arhiepiskopije za vrijeme Kalojana i Streza čini se da ne stoje. Teško je povjerovati da bi Kalojan, nakon što je osvojio Ohrid, kako stoji u gore navedenoj literaturi, u njemu ostavio arhiepiskopa koji bi bio protivan njegovoj crkvenoj politici. Ne smije se ispustiti iz vida i podatak koji donosi Belčovski da je Kalojan protjerao grčke episkope, a naredio da se na njihovo mjesto postave Bugari. Ako je već smjenjivao episkope, teško da je ostavio arhiepiskopa Grka Ivana V. Kamatira (1183.-1215.) na njegovoj arhiepiskopskoj stolici. Skloniji smo povjerovati da je arhiepiskop protjeran ili je izbjegao te da su područja Ohridske arhiepiskopije kojima je ovladao Kalojan pripojena Trnovskoj arhiepiskopiji koja je od 1204. bila u jedinstvu s Rimom. Ovome treba pridodati i činjenicu da su u vrijeme pape Inocenta III. (1198.-1216.) osnovane dvije katoličke biskupije: u Kosturu i Devolu u blizini Ohrida, području sv. Klimenta Ohridskog. ⁷² Što se događalo za vrijeme Streza, također nije jasno. Činjenica je da je ohridski arhiepiskop Ivan V. Kamatir u vrijeme njegove vladavine Makedonijom 1213., i to je jedini podatak koji o njemu imamo, boravio u Niceji. ⁷³ U prvo vrijeme vladavine Ivana Asena Trnovska arhiepiskopija je također bila u jedinstvu s Rimom. To je bilo vrlo kratko vrijeme tako da je moguće da je položaj ohridskih arhiepiskopa ostao onakav kakav je bio u vrijeme Epirskog Kraljevstva, premda se ne smije izgubiti iz vida činjenica da se arhiepiskop Homatijan branio od pretenzija carigradskog patrijarha iz Niceje pozivajući se na privilegije dobivene od Pape.

⁷¹ J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 333-334.

⁷² J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njezina osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 333. O katoličanstvu u Makedoniji u vrijeme Kalojana *Istorija makedonskog naroda* donosi: „U Makedoniji se proširio i uticaj katoličke crkve, i to u vreme kada je ona održavala kontakte i vodila pregovore sa Bugarskom“. *Историја македонског народа*, 170.

⁷³ O boravku arhiepiskopa Ivana V. Kamatira u Niceji: J. BELČOVSKI, *Ohridska arhiepiskopija od njenog osnutka do njenog pada pod tursku vlast*, 398.

Poslije ovih događaja ne nalazimo više nikakva dodira Crkve s područja današnje Sjeverne Makedonije s Rimom. Ono što je nakon toga ostalo „rimsko“ na području Makedonije, vjerojatno su trgovci i rudari katolici, stranci, koji su živjeli po raznim makedonskim trgovačkim i rudarskim mjestima i nešto domaćeg stanovništva koje je s njima bilo povezano. Već je car Aleksej II. 1199. izdao povelju Veneciji u kojoj se spominje više makedonskih gradova, što govori u prilog proširenju venecijanske trgovine na području Makedonije, što je također vjerojatno bilo povezano s naseljavanjem njihovih trgovaca.⁷⁴ Kasnije, nakon 1230. kad je Makedonija došla pod vlast bugarskog vladara Ivana Asena II., dubrovačkim trgovcima je bilo dozvoljeno da trguju po selima i gradovima skopske, prilepske i devolske oblasti.⁷⁵

Isto su činili kasnije i srpski vladari u odnosu na dubrovačke trgovce i saske rudare. Makedonija se definitivno našla pod vlašću srpskih vladara u vrijeme cara Dušana iako su pojedini dijelovi bili u njihovoj vlasti puno prije, još 80-ih godina 13. stoljeća. Skoplje je postalo jedan od centara srpskog kraljevstva/carstva u kojem se i sam Dušan 1346. okrunio za cara.⁷⁶ Upravo je u Skopju car Dušan 1349. objavio svoj poznati zakonik u kojem se oštro okomio na „eres' latin'sku“. Članak 6. nalaže da se oni koji su „latinske hereze“ trebaju obratiti u „hristjan'stvo“, a ako se ne obrate, trebaju se kazniti po zakonima svetih otaca. Članak 7. određuje da se u crkvama postave popovi po svim gradovima i trgovima da odvrte „hristjane“ od „eresi latin'ske“, a onima koji su se već obratili, da im dadu zapovijed da se svi vrate u „hristian'stvo“. Članak 8. nalaže da se latinski svećenici, ako bi koji od njih obratio kojeg „hristianina“ na vjeru latinsku, imaju kazniti također po zakonu svetih otaca. Članak 9. naziva katolike poluvjercima te nalaže ako koji oženi „hristijanicu“, a ne krsti se u „hristjan'stvo“, da mu se oduzmu žena i djeca.⁷⁷ Međutim, članci ovoga zakona nisu se odnosili na doseljenike/strance dubrovačke i primorske trgovce, kao ni na njemačke rudare Sase, nego na domicilno stanovništvo. Što se

⁷⁴ *Историја македонског народа*, 170.

⁷⁵ *Историја македонског народа*, 184.

⁷⁶ *Historija naroda Jugoslavije*, 390-392; *Историја македонског народа*, 173-176; *History of the Macedonian people*, 114.

⁷⁷ Članci Dušanova zakonika: Franjo ŠANJEK, *Bosansko-humski krstjani u povijesnim vrelima, (13.-15. st.)* (Zagreb: Barbat, 2003.), 26, bilješke 113-115.

tiče stranaca, zakon se mogao odnositi samo na svećenike u smislu zabrane obraćenja pravoslavnog stanovništva na katoličku vjeru.⁷⁸

Car Dušan izdao je 1349. neke povlastice dubrovačkim trgovcima, koje je kasnije za područje svoje vlasti (jugozapadna Makedonija) u kojem su se nalazili gradovi Skopje i Ohrid, a u kojima se „održala znatna trgovina“, potvrdio Vukašin Mrnjavčević 1370. godine.⁷⁹ Trgovalo se u gradovima, na manastirskim posjedima i uz rudarske centre. Rudarstvo je osobito bilo razvijeno i istočnoj Makedoniji u Trnovcu (predjelu između Stracina i Krilatice u dolini Krive Reke) i Zletovu gdje su se nalazila i rudarska naselja.⁸⁰ Malobrojno katoličko stanovništvo koje su činili primorski, osobito dubrovački trgovci i njemački rudari Sasi, uglavnom je naseljavalo gradska područja. Koliko ga je bilo neposredno pred pad Makedonije pod osmansku vlast, nije nam poznato. Gotovo 250 godina poslije ap. vizitator Petar Masarechi 1623./1624. našao je još na području današnje Makedonije 55 katoličkih obitelji i malo više od 260 katolika, i to u Skopju 15 obitelji i 50-ak katolika koji su imali svoju kapelu, „koju su svoje vrijeme izgradili dubrovački trgovci“, i u Kratovu 40 obitelji s nešto više od 160 katolika.⁸¹

⁷⁸ Dobar poznavatelj srpskog srednjovjekovlja Sima Ćirković o tome piše: „Uzimajući u obzir položaj katoličke crkve i katoličkih crkvenih opština i tačan tekst četiri člana Dušanova zakonika može se pouzdano zaključiti da je zakonodavac veoma odlučno sprečavao preobraćenje pravoslavnih stanovnika u katoličanstvo, i da uopšte nije imao u vidu svoje katoličke podanike i primorske trgovce.“ С. ЋИРКОВИЋ, *Работници, војници, духовници*, 257.

⁷⁹ *Historija naroda Jugoslavije*, 446.

⁸⁰ *Historija naroda Jugoslavije*, 427-428; *Историја македонског народа* 183.

⁸¹ Krunoslav DRAGANOVIĆ, „Izvešće apostolskog vizitatora Petra Masarechija o prilikama katol. naroda u Bugaskoj, Srbiji, Srijemu, Slavoniji i Bosni g. 1623. i 1624.“, *Starine JAZU* 39 (1938.), 29-30; Podaci također objavljeni kod: Frok ZEFIQ, *Skopsko-prizrenska nadbiskupija u XVII. stoljeću* (Zagreb: Unija zajednica Albanaca u Republici Hrvatskoj, 2006.), 76 i kod: G. GASPER, *Skopsko-prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 130.

Zaključak

Slavenska plemena, koja će kasnije stvoriti makedonski narod, počela su naseljavati područje današnje Makedonije u velikoj seobi naroda u 6. i početkom 7. stoljeća. U dodiru s domaćim kršćanskim stanovništvom te kasnije državnom crkvenom politikom postat će dio kršćanskog svijeta. U vrijeme njihova doseljavanja i pokrštenja ovaj prostor jurisdikcijski je pripadao metropolitu/nadbiskupu iz Soluna i metropolitu/nadbiskupu iz Justinijane Prime koji su bili papinski vikari u istočnom Iliriku kao sastavnom dijelu Zapadnog, odnosno Rimskog patrijarhata. Kasnije je taj prostor u vrijeme bizantskih careva ikonoboraca sredinom 8. stoljeća istrgnut ispod jurisdikcije Rima i podvrgnut jurisdikciji Carigrada.

Sredinom 9. stoljeća područja današnje Makedonije došla su pod vlast bugarskih careva. Bugari su u to vrijeme još nepokršteni ili je proces njihova pokrštavanja tek bio počeo. Bugarski carevi su litali između crkvenog Istoka i Zapada, ovisno o podršci koju je pojedini od spomenutih crkvenih centara davao ondašnjoj bugarskoj politici. U njihovo vrijeme Bugarska je većim dijelom formalno bila pod jurisdikcijom Rima, a na terenu praktički pod jurisdikcijom Carigrada.

Poslije propasti Prvog Bugarskog Carstva prostorima današnje Makedonije zavladao je Samuil. Centar njegove države bio je grad Prespa. Kao jedan od najmoćnijih vladara ondašnjeg doba proširio je svoju vlast daleko izvan granica Makedonije. U njegovo vrijeme ustanovljena je Ohridska arhiepiskopija.

Samuilova država bila je kratka vijeka. Srušio ju je bizantski car Bazilije II. koji je priznao postojanje Ohridske arhiepiskopije. Arhiepiskopija je bila u uskoj vezi s Carigradom. Umjesto arhiepiskopa i episkopa Slavena dolaze arhiepiskopi i episkopi Grci. Prvi od njih Leon sudjelovao je kao produžena ruka carigradskog patrijarha Celularija u sukobu s Rimom koji je doveo do istočnog raskola 1054. godine.

Crkva u Makedoniji ponovno dolazi u kontakt s Rimom u vrijeme bugarskog cara Kalojana i njegovih nasljednika početkom 13. stoljeća. Je li moguće da se smatrala dijelom Rimske Crkve i u vrijeme arhiepiskopa Homatijana? Upada u oči činjenica da je on u vrijeme Epirskog Carstva branio neovisnost arhiepiskopije od pretenzija carigradske Crkve pozivajući se na privilegije dobivene iz Rima. Poslije,

kad je Makedonija došla pod vlast srpskih vladara koji su bili žestoki pobornici istočnog kršćanstva, Crkva u Makedoniji gubi svaki kontakt s Rimom, a katoličanstvo u njoj postaje vjera doseljenih katoličkih trgovaca i rudara.

BETWEEN THE EASTERN AND THE WESTERN CHURCH THE CHURCH IN (NORTHERN) MACEDONIA FROM THE ARRIVAL OF THE SLAVS TO THE OTTOMANS

Summary

The author deals with the situation in the Church in the area of today's Macedonia from the time of the Slav settlement and their entry into the Christian communion until the fall of Macedonia under Ottoman rule, in the context of the "Macedonian" Church's relations with Rome and Constantinople. The Slav tribes, who would later create the Macedonian people in combination with the domestic population, settled in areas of today's Macedonia at the end of the 6th and the beginning of the 7th century. Their conversion to Christianity began soon after this, first through the domestic Christian population and then as a result of Byzantine religious policy. At the time of their arrival and conversion, this area jurisdictionally belonged to the Roman Church. In the middle of the 9th century, the area of today's Macedonia became part of the Bulgarian Empire. The church policy of the Bulgarian emperors was balanced between Rome and Constantinople. The territory of Bulgaria mostly belonged to Constantinople except for a short period. After the collapse of the First Bulgarian Empire, Samuil became the ruler of Macedonia. In his time, the Ohrid Archbishopric was established, which received church recognition from Rome and was under Roman jurisdiction. After Samuil, the areas of today's Macedonia were ruled by Byzantine emperors, and the "Macedonian Church" came under Byzantine rule. With Leon, the Archbishop of Ohrid, who was the right hand of Patriarch Celulari at the time of the schism of 1054, the Ohrid Archbishopric opted definitively for the East and severed all contact with Rome. This broken contact seems to have been re-established briefly during the reign of the Bulgarian ruler Kaloyan and his successors in the early 13th century. Later, when Macedonia came under Serbian rule, the Church in Macedonia lost all contact with Rome, and Catholicism remained the faith of foreigners, newcomers, merchants and miners, and the local population associated with them.

Keywords: *Church, Macedonia, Rome and Constantinople, Ohrid Archbishopric, jurisdiction.*

Translation: Kevin Sullivan

UTJECAJ CRKVENIH PRAKSI I TRADICIJA NA SAMUILOVU POLITIKU

Dejan Borisov
Skopje

U X. stoljeću na teritoriju Makedonije osnovana je nova država poznata u povijesnoj znanosti pod nazivom: *Samuilovo Carstvo*. Nije to ni prva ni posljednja država što je osnovana na ovom teritoriju, no upravo ova pobuđuje poseban interes povjesničara, politologa, sociologa. Ova politička tvorevina, koja ne postoji već nakon 1018. godine, izaziva sve do današnjeg dana uz svjetovnu pozornost i pozornost Crkve. Naime, kada se govori o Samuilu, uvijek se spominje i Ohridska arhiepiskopija. Ova mjesna slavenska Crkva izgrađena je na tradiciji svete braće Ćirila i Metoda, tradicijski ukorijenjena u makedonsku bit od njihova učenika svetog Klimenta Ohridskog.

Geopolitika i Crkva

Kada govorimo o Kristovoj Crkvi, govorimo o zajednici ljudi u svijetu koju je osnovao i čija je glava Krist. Zajednica koja se temelji i vodi onim što je Krist poučavao narod, zajednica koja u svojoj biti nije od ovog svijeta, zajednica koja ima za cilj usavršavanje čovjeka po uzoru na Krista. Zajednica koju i nakon Kristova uzašašća, On još uvijek nevidljivo vodi, zajednica nad kojom prebiva Duh Sveti.

No, ova je zajednica i zajednica ljudi sa svim njihovim vrlinama i manama, ljudi slobodne volje.

Započinjući od rimskog imperatora Konstantina Velikog pa sve do danas, kada je Crkva podijeljena na više mjesnih Pravoslavnih Crkvi, utjecaj svjetovnih vladara, svjetovne vlasti, nezaobilazan je čimbenik svakodnevnog života Crkve. Crkva često nije dovoljno jaka da se suprotstavi ovom svjetovnom utjecaju i tako biva zloupotrijebljena za svjetovne ciljeve, a ponekad i kompromisno i proračunato prihvaća ovu ulogu „uporabnog alata“ za ispunjenje svojeg misionarskog cilja – širenja Evanđelja.

U kontekstu Samuila i Ohridske arhiepiskopije na zlouporabe Crkve za svjetovne ciljeve, kao i prakse srednjovjekovnih vladara, ukazat ćemo kroz crkvene ličnosti čije je sposobnosti svjetovna vlast zloupotrijebila za državnu dobit. To su sveti Ćiril i Metod. Svijet poštuje i slavi ove izvanredne ličnosti kao prosvjetitelje Slavena, tvorce slavenske azbuke, ali iz njihovih životopisa vidimo da ih je bizantski vladar poslao u političke misije, uključujući i takozvanu moravsku misiju. Razlog ove misije vojni je savez između njemačkog vladara Ludviga i bugarskog vladara Borisa. Tim savezom direktno su ugroženi Velika Moravska i Bizant. Pod izgovorom slavenske kristijanizacije moravskih zemalja, kažemo izgovorom jer tamo već radi latinski kler, na traženje kneza Rastislava poslani su sveta braća Ćiril i Metod, ali u pozadini svega toga je tajni vojno-politički savez između Velike Moravske i Bizanta. Kako sklopiti savez između dvije zemlje, a da se pri tome ne spomene vojska? Poslati crkvenu delegaciju. Posljedica te moravske misije nije samo izlazak Slavena iz skupine *barbarskih naroda* i njihovo uključivanje u skupinu *kulturnih naroda*, nije ni slavenska kristijanizacija moravskih Slavena. Povijest to potvrđuje - odmah nakon Metodove smrti, Rim zabranjuje nastavljanje njegova djela. U istom razdoblju i bugarski vladar ulazi pod crkveni utjecaj Carigradske patrijaršije, a time i pod kulturni i društveni utjecaj Bizanta.

Svega toga svjesni su i sudionici ovih događaja; sam sveti Ćiril nije želio poći u misije, smatra da je već dovoljno služio carstvu i želi provesti ostatak života u miru, u molitvi. Njegov životopis svjedoči: „Filozof (Ćiril) pošao je u Carigrad (Konstantinopoli) i otkad se susreo s carom, živio je povučeno, daleko od vreve moleći se Bogu i boraveći u crkvi svetih Apostola.“¹

Sveti Ćiril je svojim životom pokazao da je iskusan diplomat i sugovornik pa na poziv cara da pođe u Veliku Moravsku nije odmah odgovorio negativno, nego znajući da Slaveni nemaju pismo, poručuje caru da će krenuti „samo ako imaju pismo za svoj jezik“.² No, carska naredba je carska naredba.

Prethodno smo spomenuli da je Krist onaj koji je Glava Crkve i Onaj koji se brine za nju, i upravo u pripremama za Moravsku misiju

¹ „Житие на Константина“, *Панонски легенди*, превод Радмила Угринова-Скаловска (Скопје: 1987.), 50.

² „Житие на Константина“, 51.

otkrivamo za nas ljude nerazumljivu i nedostižnu Božju volju. Naime:

„Tada Filozof otiđe i na svoj stari način se upusti u molitvu zajedno sa svojim suradnicima (učenicima) i ubrzo mu se javi Bog koji uvijek sluša molitve svojih sluga. I tada napiše slova i počne da piše riječi iz Evanđelja: „U početku bijaše Riječ i Riječ bijaše kod Boga i Riječ bijaše Bog.“³

Car vođen svjetovnim interesima pozvao je svetog Ćirila i zajedno s njegovim bratom svetim Metodom šalje ih u Veliku Moravsku, no zahvaljujući Božjoj volji i Njegovoj ljubavi prema ljudima, ova misija dat će uistinu dugoročne pozitivne i plodonosne rezultate. Povijest svjedoči da je zahvaljujući svetom Klimentu Ohridskom, učeniku svetog Metoda, koji je prvi naučio slavenska slova i njegovu djelovanju u Makedoniji, kršćanstvo postalo religija Slavena i još uvijek opstaje na ovim prostorima. Da nije bilo svetog Klimenta i njegova rada na osnivanju Ohridske arhiepiskopije, pitanje je bi li Slaveni uopće prihvatili Kristovo učenje. To je bila religija njihova neprijatelja – Bizanta. Pitanje je bi li postojala kršćanska slavenska kultura budući je u tom razdoblju kršćanstvo pod utjecajem latinske i bizantske kulture i tradicije. Pitanje je bi li – ako sveti Kliment Ohridski ne bi uvjerio makedonske Slavena da Kristovo učenje nije bizantsko, nego Kristovo – primili i nadalje gradili svoju kulturu na kršćanskom temelju? Kao nastavak ovog promišljanja postavlja se i pitanje o tome kakve bi bile dugoročne posljedice križarskih ratova i otomanske vladavine za Makedonce, njihovu kulturu, jezik i tradiciju da sveti Kliment ne bi postavio čvrst kršćanski temelj. Božja volja je preko svetog Ćirila i Metoda postavila temelje za kristijanizaciju i kulturno prosvjetljivanje Slavena, sveti Kliment je nastavio nakon njih i danas su slavenski narodi dio Kristove Crkve.

U IX. stoljeću u Makedoniji se razvija nova kultura Slavena, kultura građena na kršćanskim temeljima koje su postavila Sveta braća, a utvrđivao njihov učenik sveti Kliment Ohridski. Odatle se, od makedonskih Slavena, ova kultura širi i među ostale slavenske narode svijetom. Ohridska arhiepiskopija iz vremena Samuilova Carstva crkvena je institucija koja širi tu kulturu među slavenske narode na Balkanski poluotok i šire.

U svezi s tim ruski patrijarh Kiril, 24. svibnja 2017. godine, na

³ „Житие на Константина“, 52.

susretu s makedonskim predsjednikom i laureatom Gjorge Ivanovom, na XVII. svečanosti uručivanja nagrada „Patrijarh Aleksij II.“ za istaknuto djelovanje na učvršćivanju jedinstva pravoslavnih naroda „Za potvrdu i promicanje kršćanskih vrijednosti u društvenom životu“ za 2016. godinu, između ostalog reče:

‘Our fraternal ties go deep into antiquity. Ohrid is a holy city for all the Slavs, for it was in this city that the disciples of the holy brothers Cyril and Methodius used to work. Their names are associated with the enlightenment of all the Slavic peoples. I remember the feeling I had during my visit to Ohrid and its old churches. The culture of the city reflects a tremendous importance it played in the past, because it situated at the meeting-point between East and West. Its architecture and mosaics reflect the Orthodox tradition, which was shared by the then world. We remember the important role the Archbishopric of Ohrid played historically when it was autocephalous. For this reason, the history of your country still preserves the memory of those who loved Orthodoxy and bound themselves with its history and culture’. In the 10-11th centuries, Ohrid constituted a bridge between the cultures of East and West, between the Eastern Church and the Western Church.”⁴

(“Naše bratske veze sežu daleko u povijest. Ohrid je sveti grad svih Slavena jer su u njemu nekada djelovali učenici svete braće Ćirila i Metoda. Njihova su imena povezana s prosvjećivanjem svih slavenskih naroda. Sjećam se osjećaja koji me prožimao tijekom posjeta Ohridu i njegovim starim crkvama. Kultura grada odražava ogromnu važnost koju je imao u prošlosti jer se nalazio na mjestu susreta Istoka i Zapada. Njegova arhitektura i mozaici odražavaju pravoslavnu tradiciju tadašnjeg svijeta. Sjećamo se važne povijesne uloge koju je odigrala Ohridska arhiepiskopija dok je bila autokefalna. Stoga, povijest vaše zemlje još uvijek čuva uspomenu na one koji su voljeli pravoslavlje i vezali se uz njegovu povijest i kulturu. U 10.-11. stoljeću Ohrid je bio most između kultura Istoka i Zapada, između Istočne i Zapadne Crkve.”)

To je potvrdio i ruski predsjednik Vladimir Putin koji se istim povodom susreo s makedonskim predsjednikom Gjorge Ivanovom.⁵ Na tim susretima s ruske je strane jasno naglašeno da je i kršćanstvo u ruske zemlje preneseno iz makedonske zemlje.

⁴ <https://mospat.ru/en/2017/05/23/news146474/> (2. 3. 2020.).

⁵ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/54556> (2. 3. 2020.).

Zloupotrebu Crkve i njezina autoriteta nije vršio samo Bizant i njegovi vladari, isto je i na Zapadu i uskrснуće ideje da ima dva rimska carstva: *istočno* i *zapadno*. Zatim u IX. stoljeću iz političkih razloga imamo stvaranje *Svetog Rimskog Carstva* i u skladu s tim i titulu za njezina vladara. Kršćanstvo je dominantna religija u Europi i ima važnu ulogu u unutrašnjim i vanjskim odnosima među narodima. Kao potvrdu tome u zapadnoj Europi⁶ dovoljno je pogledati političke posljedice takozvane *protestantske reforme*.

Na Istoku, uloga kršćanstva dosegala je dotle da ako nemaš „svoju“ „državnu“ mjesnu Crkvu, ostale države i vladari nisu priznavali legitimnost i legalnost tvojeg vladanja. Vladara je pomazivao za vladara mjesni crkveni poglavar njegove države. Ako je pomazanje izvršio crkveni poglavar druge države, pretpostavlja se da je novopomazani vladar podređen državi iz koje dolazi crkveni poglavar. Odatle praksa u srednjem vijeku (koja postoji i danas prilagođena današnjim okolnostima), da svaki vladar koji stvara državu, ima tendenciju stvoriti i mjesnu Crkvu čija će se jurisdikcija prostirati u granicama njegove države. Za razliku od stvaranja država koje ide vojnim i nasilnim putem, dobivanje crkvene nezavisnosti, odnosno autokefalnog statusa nove Crkve, treba i mora biti prema uspostavljenim praksama i pravilima Crkve.

U vrijeme svetog Ćirila i Metoda, kao i u vrijeme njihovih učenika svetog Klimenta Ohridskog i svetog Nauma Ohridskog, primjer za to je bugarska država i njezin vladar Boris. On je, da ne bi bio kulturno i crkveno podređen Bizantu, tražio od rimskog Pape biskupe za formiranje nove Crkve u granicama njegove države, no pod prijetnjom vojnog sukoba prihvaća episkope iz Carigrada. Njegova Crkva nije samostalna

⁶ Nakon nastanka Carigrada i premještanja centra Rimskog Carstva iz Rima u ovaj grad, sve ono što je istočno od njega jest Istok, a sve ono što je zapadno od njega jest Zapad. Do tada, Rim je centar Carstva, a time i tadašnjeg svijeta, pa se prema njemu i određivao i Istok i Zapad. Prema tome Balkanski poluotok pripadao je Istoku, a sada, nakon nastanka Carigrada, pripada Zapadu. No, u praksi on je i mjesto na kojem se križaju i miješaju Istok i Zapad, istočne i zapadne kulture. Ovakvo poimanje geografije tumači i preklapanja jurisdikcije između Rimskog i Carigradskog patrijarha i njihove česte konflikte oko toga čija je jurisdikcija nad narodima i zemljama što se nalaze na Balkanskom poluotoku. K tome, osnivanje arhiepiskopije Justinijane Prve bizantskog cara Justinijana pokušaj je isključivanja ovog teritorija kao mogućeg razloga za svađe između dva crkvena prijestolja. No, istovremeno i podrška Ohridske arhiepiskopije bizantskog cara Vasilija II.

takozvana autokefalna, nego autonomna i podložna Carigradskom prijestolju. Njegovo pomazanje za cara izvršila je Carigradska patrijaršija. Slično se događalo i kasnije pri stvaranju Srpske Crkve kada se umjesto od Ohrida, nezavisnost traži od carigradskog patrijarha u Niceji. Prvo se zadobiva autonomija, a kasnije i autokefalnost.

Samuil, vodeći računa o političkim prilikama i odnosima u tom trenutku, nije se mogao obratiti carigradskom patrijarhu za autokefalnost svoje Crkve. Iskustvo bugarskog cara Borisa poučilo ga je što bi se moglo dogoditi ako se obrati za ovo pitanje Rimskoj katedri.

Sveti Kliment Ohridski i Ohridska arhiepiskopija

Ako pitate Makedonce tko je osnovao Ohridsku arhiepiskopiju, najčešći je odgovor: sveti Kliment Ohridski. Povijesno i kronološki ovaj odgovor nije točan. Sveti Kliment Ohridski umro je početkom X. stoljeća, a Ohridska arhiepiskopija je formirana krajem X. stoljeća. Zašto stoga u makedonskoj predaji i tradiciji postoji ovaj stav? Zašto Makedonci svoju mjesnu Crkvu nazivaju: *Svetoklimentaska*? Odgovor leži u narodnom sjećanju i tradiciji, u onom što je niz vjekova usmenom predajom preneseno od pokoljenja do pokoljenja.

Sveti Kliment Ohridski učenik je svete braće Ćirila i Metoda i nasljedovatelj njihove prosvjetiteljske misije: da Slaveni postanu dio kršćanske kulture. Svoje religijsko obrazovanje dobio je slijedeći svetog Metoda od mladosti i radeći s njim i njegovim bratom na prvim prijevodima Biblije i bogoslužnih knjiga s grčkog na slavenski jezik. Život svetog Klimenta Ohridskog nedjeljivo je povezan sa životom svetog Metoda. On prati svojeg učitelja u Veliku Moravsku i najvjerojatnije je jedan od onih učenika što ga spominje životopis koji dobiva svećenički red pri posjetu Rimu kada je slavenski prijevod Biblije postavljen na oltar crkve Santa Maria Maggiore u Rimu. Sveti Kliment Ohridski svjedok je djelovanja svetog Metoda i u Velikoj Moravskoj i u Panoniji i on, kao njegov učenik, podložan je napadima latinskog klera. Nakon smrti svetog Metoda, zajedno s drugim učenicima velikog učitelja, zatvaran je, mučen, ali je i svjedok Božje ljubavi i Božjih čuda. Životopis svjedoči da je anđeo Gospodnji razrušio zatvor u kojem su bili zatvoreni i otvorio im vrata da izađu. Goli, gladni i pretučeni. Jedan dio učenika prodat je trgovcima roblja, a sveti Kliment, zajedno sa svetim Naumom i sve-

tim Angelarijem, oslobođen je. Ova trojica odlučila su se vratiti u svoju domovinu i tamo nastaviti svoju prosvjetiteljsku misiju. Idući prema jugu, prije nego što su prešli Dunav, životopis svjedoči da su uskrisili čovjeka.

U to vrijeme s druge strane rijeke Dunava protezala se država bugarskog vladara Borisa. Boris u to vrijeme pokušava stvoriti svoju državu, no da ne bude podložan Carigradu, obraća se pismeno Rimskoj Stolici tražeći detaljnije informacije praktične strane kršćanske religije, kao i biskupe za svoju Crkvu. Kada su sveti Kliment zajedno sa svetim Naumom i svetim Angelarijem stigli u Plisku, oni su najiščekivaniji gosti u svakom domu, no ubrzo nakon dolaska sveti Angelarij je preminuo, a Boris je poslao svetog Klimenta u Makedoniju. Odmah se postavlja pitanje: Zašto sveti Kliment Ohridski, najučeniji među učenicima svete braće Ćirila i Metodija, nije zadržan u Pliski, u prijestolnici države, nego je poslan u najudaljeniji jugozapadni dio države? Jedan od razloga ovog Borisova postupka u prepisci je što ga je imao s rimskim sjedištem. Naime, sveti Kliment Ohridski dosljedan je onomu što su poučavali njegovi učitelji. Životopisi svetog Ćirila i svetog Metoda svjedoče da su se ti veliki ljudi borili protiv takozvanih trojezičara, između latinskih i franačkih biskupa i svećenika, i protiv njihovih nekršćanskih učenja i praksi.⁷

Sveti Kliment Ohridski svoj uspjeh među makedonskim stanovništvom, kamo ga je poslao Boris, ne duguje samo i jedinstveno misionarskoj djelatnosti usredotočenoj na širenje Božje riječi nego nadasve svojem karakteru i ličnosti. On nije običan propovjednik koji ide od mjesta do mjesta i propovijeda samo za spasenje duša, nego čovjek koji odlazi na njive, u vrtove, u vinograde i svoje znanje o boljem obrađivanju zemlje i brigu za kulture prenosi ljudima. Životopis svjedoči da je donio iz Bizanta nove kalemljene voćke koje su davale bolji urod. U njegov manastir u Ohridu mogao je doći i prenoćiti svatko tko nije imao krov nad glavom, svatko tko je došao gladan, bio je nahranjen. No, njegov najveći doprinos makedonskoj kulturi je formiranje slavenskog obrazovnog sustava u Makedoniji. Životopis svjedoči da je imao 3500 najbližih suradnika koji su mu pomagali u ovoj djelatnosti. Neki od njih bili su zaređeni u Crkvi, a ostali su radili u školama koje je

⁷ „Житие на Константина“, 53-58.

osnovao. Odlika ovog slavenskog obrazovnog sustava je očuvanje glagoljice – slavenske azbuke, slavenskog pisma što je Božjom voljom bilo otkriveno svetom Ćirilu.

Sveti Kliment Ohridski prvi je kršćanski misionar među makedonskim Slavenima koji ima dugoročan uspjeh u svojem djelovanju. Zahvaljujući njemu, kršćanstvo u Makedoniji nije više religija neprijatelja, Bizanta, nego temelj nove slavenske kulture utemeljene na Kristovim vrijednostima. Ako danas pogledate makedonsku kulturu bez njezinih kršćanskih elemenata, vidjet ćete da ne može postojati. Od svetog Klimenta naovamo Krist je bit makedonskog naroda. Bez Njega i ova kultura i ovaj narod kao da ne postoje. Zato kada upitate Makedonce tko je osnovao Ohridsku arhiepiskopiju, oni odgovaraju: sveti Kliment Ohridski.

Osnivanje Ohridske arhiepiskopije

Samuilovo osnivanje Ohridske arhiepiskopije u kontekstu je i suglasju s dotadašnjom srednjovjekovnom praksom legaliziranja novonastale države. Odnosno, nezavisno vladanje određenim teritorijem samo po sebi nije uvjetovalo ostale države da to prihvate, kao ni njezina vladara za legitimnog vladara tog teritorija, niti jednakim ga po vlasti, časti i dostojanstvu. Pokazali smo da je put za legalizaciju države išao preko čina crkvenog pomazanja vladara. Tako, prvenstveno i u ovom kontekstu i u kontekstu crkvene nezavisnosti, treba gledati stvaranje nove crkvene institucije u granicama Samuilove države.

Za čin samog stvaranja Ohridske arhiepiskopije nema povijesnih svjedočanstava. Svjedočanstva koja su stigla do nas odnose se na prve poglavare ove mjesne Crkve i ne podudaraju se u cjelini, što dovodi do njihova različita tumačenja. To su: *Кратката историја на Јован Скилица и нејзините дополнувања од Деволскиот епископ Михаил; Диканџовиот список на бугарските епископи; три грамоти од византискиот император Василиј II; двете житија (Словенското – долго и Грчкото – кратко) на свети Јован Владимир; Летописот на попот Дукљанин и Хрониката на Зонара. [Kratka povijest Jovana Skilica i njezina dopuna od Devolskog episkopa Mihajla; Dikanžoviot popis bugarskih episkopa; Tri dekreta bizantskog cara Vasilija II; dva životopisa (slavenski – dugi i grčki – kratki) svetog Jovana Vladimi-*

ra; *Ljetopis popa Dukljanina* i *Kronika Zonara*.] Nijedan od ovih izvora ne govori o stvaranju Ohridske arhiepiskopije niti o njezinu podređenom, autonomnom statusu pod bilo kojom postojećom autokefalnom Crkvom, osobito ne pod jurisdikcijom Carigradske ili Rimske patrijaršije. Naprotiv, *Dikanžoviot popis bugarskih episkopa* ukazuje na to da je bizantski car Jovan Cimiskij „svrgnuo“ poglavara Dorostolske patrijaršije⁸ čiji je status bio potvrđen od Carigradske patrijaršije 971. godine, iste godine kada je taj bio „svrgnut“.

Termin *svrgnut* ne odnosi se samo na sam čin detronizacije poglavara nego i na potpuno ukidanje ove Crkve, događaj koji će poslije biti potvrđen stvaranjem nove Crkve u novoj bugarskoj državi, takozvanom Drugom Bugarskom Carstvu. Zašto potenciramo ovaj dio izvora jer u *drugom dekretu* cara Vasilija II. nagovještava se da to nije bio kraj ove Crkve, nego se njezini poglavari sele iz mjesta u mjesto bježeći pred bizantskom vojskom, pa su tako bili u Trijadici (Sofija), u Vodenu i u Meglenu, a onaj kojega je sreo, nalazio se u Ohridu.⁹ Što stoga znači pojam *svrgnut*? Kada Vasilije piše da je našao poglavara Dorostolske Crkve u Ohridu, to vjerojatno čini jer mu treba izgovor da ne podloži Ohridskog arhiepiskopa Carigradskoj patrijaršiji. Kako je Vasilije II. osvajao teritorij Samuilove države, tako je iste teritorije crkveno podređivao Carigradskoj patrijaršiji. Ali carigradski patrijarsi nisu uvijek činili ono što su od njih tražili bizantski carevi. Spominjanje ohridskog arhiepiskopa Jovana kao nasljednika na Dorostolskoj Crkvi trebalo bi promatrati u tom kontekstu. Ohridska arhiepiskopija u svojim tradicijama i praksama posve je različita od Crkve čijom je nasljednicom u drugom dekretu proglašava Vasilije II. K tome Vasilije II. Ohridsku arhiepiskopiju podređuje direktno bizantskom prijestolju, a ne ostavlja joj da samostalno postavlja svoje poglavare. Započinjući s njime, pa nadalje sve ohridske arhiepiskope postavljali su bizantski vladari. Ako prethodno naveden izvor prihvatimo vjerodostojnim i ako je Ohridski arhiepiskop uistinu nasljednik Dorostolskog prijesto-

⁸ *Извори за българската история, Гръцки извори за българската история: том VII, съставили и редактирали, Иван ДУЙЧЕВ и др., (София: Българска академия на науките, 1964.), 109-110.*

⁹ *Извори за българската история, Гръцки извори за българската история: том VI, съставили и редактирали, Иван ДУЙЧЕВ и др., (София: Българска академия на науките, 1964.), 45.*

lja, tada se postavlja sljedeće pitanje: Zašto nemamo nigdje pozivanje ili barem aluziju na to u titulaciji ohridskih arhiepiskopa? Odnosno da su oni nasljednici ove Crkve, no nalazimo pozivanje na Justinijanu Prvu, Crkvu s kojom imaju samo teritorijalnu povezanost i zašto se pored pretpostavljenog kontinuiteta Dorostolske Crkve kao Ohridska arhiepiskopija u Drugom Bugarskom Carstvu stvara nova Crkva? Zašto jednostavno novi bugarski vladari ne smijene poglavara Ohridske arhiepiskopije koji je bio direktno podređen bizantskom prijestolju i ne postave poglavara koji je njima direktno podložan?

To ne bi bio presedan u povijesti Crkve i njezinih odnosa s bizantskim vladarima. Naprotiv, car Vasilije II. u prvom dekretu potvrđuje sva prava i povlastice dane Ohridskoj arhiepiskopiji od strane prethodnih vladara, odnosno ona što ih je dobila od Samuila. Čak u drugom dekretu, kada su naknadno proširene njezine granice, spominje se i posljednji bugarski vladar Petar jer se u dekretu nadodaju područja koja su prethodno bila dio teritorija pod Petrom. Drugi dekret indirektno upućuje da je Carigradska patrijaršija već stavila pod svoju jurisdikciju dio eparhija koje su u vrijeme Samuila pripadale Ohridskoj arhiepiskopiji. Bizantski autori, suvremenici ovih događaja, Samuila nazivaju prisvojiteljem bugarske krune; ako je prisvojio krunu da dobije međunarodno priznanje, što ga je onda spriječilo da isto napravi i u crkvenom i povijesnom kontekstu i legalizira novu Crkvu koju je stvorio?

Kada se govori o Samuilu i njegovoj kruni, postoji pretpostavka da je tu krunu dobio od Rimske Crkve, no za to ne postoje relevantna svjedočanstva. S Rimskom Crkvom se povezuje i autokefalni status Ohridske arhiepiskopije, no ni za to nema relevantnih svjedočanstava. Naprotiv, povijesni i crkveni procesi svjedoče da Rimska Crkva ne daje autokefalnost nekoj drugoj Crkvi. Sva takozvana Zapadna Crkva pod jurisdikcijom je Rimskog patrijarha i on je njezin jedini poglavar. U borbi za očuvanje autokefalnog statusa Ohridske arhiepiskopije od tendencija Carigradske patrijaršije ni jedan od ohridskih arhiepiskopa ne navodi povezanost s Rimskom Crkvom u stvaranju Ohridske arhiepiskopije, njezine autokefalnosti ili zapadne crkvene tradicije. Naprotiv, Ohridski arhiepiskop Lav i njegova pisma Rimskoj Crkvi jedan su od razloga za sazivanje sabora u Carigradu 1054. godine.

Imajući to u vidu, može se zaključiti da je Samuil osnovao svoju

novu Crkvu, koja je rasla, razvijala se i nje govala slavensku crkvenu tradiciju utvrđenu na ovim prostorima od svetog Klimenta Ohridskog. Samuil kao što je prisvojio svjetovnu krunu bugarskih vladara za ozakonjivanje svojeg vladanja, prisvojio je i crkveni autokefalni status Dorostolske Crkve. Ohridska arhiepiskopija je na taj način stekla crkveni legitimitet, ali njezina misionarska djelatnost temeljila se na postulatima svetog Klimenta Ohridskog. U kontekstu očuvanja svetoklimentске tradicije spomenut ćemo i bogumile koji su živjeli u Makedoniji. Oni su u Samuilovoj državi bili postojano progonjeni, a predstavljaju dosljedne čuare glagoljice. Štoviše, glagoljicu su prenijeli čak i u Hrvatsku.

Zaključak

Povijesna svjedočanstva o stvaranju Ohridske arhiepiskopije ukazuju na to da se ona pojavljuje kao posebna Crkva u vrijeme Samuila. On je prisvojio bugarsku krunu i najvjerojatnije je prisvojio i autokefalni status Dorostolske Crkve. Ohridska arhiepiskopija je stvorena u Makedoniji na temeljima svetog Klimenta Ohridskog, nasljednika djela svetih Ćirila i Metoda. U vrijeme kada je svijet podijeljen na dva dijela: grčki i latinski, kada Rimсka Crkva zabranjuje korištenje slavenskog jezika u bogoslužju, a Carigradska patrijaršija nastoji ponovno dobiti jurisdikciju nad Balkanskim poluotokom, Ohridska arhiepiskopija je jedinstvena autokefalna Crkva koja razvija i čuva slavenske kršćanske tradicije. U svojem djelovanju ova Crkva uspjela je potisnuti slavenske poganske tradicije i kulturu Makedonaca i sagraditi novu kulturu sagrađenu na Kristovu učenju.

Samuil je bio vladar koji je, poštujući praksu vremena i implementirajući ih u svoju vojnu moć, uspio stvoriti novu državu i novu Crkvu. Njegovu je državu pokorio snažniji, ali Ohridska arhiepiskopija izdržala je izazov i snažnijeg i vremena. Ona je postala neodvojiv dio i simbol Makedonaca. Simbol njihove kulture i postojanja.

UDK: 27-766:929 Cyrillus, sanctus
27-766:929 Methodius, sanctus
930.85"08"
003.349.1
Izvorni znanstveni rad

CIVILIZACIJSKO I EVANGELIZACIJSKO POSLANJE SVETE BRAĆE ĆIRILA I METODA MEĐU SLAVENIMA U POVIJESNOM KONTEKSTU 9. STOLJEĆA

Petar Vrankić
Augsburg

Sažetak

U ovom uratku autor pokušava dati sintezu civilizacijskog i evangelizacijskog poslanja svete Solunske braće, Ćirila i Metoda, u njihovu historijskom kontekstu IX. stoljeća. Pritom se poglavito oslanja na Žitja Svete braće, kao i na druge brojne izvore, studije i dokumente crkvenog učiteljstva. U centar svojega razmatranja stavlja inkulturiranu svetopisamsku teologiju Svete braće, teologiju Božjeg milosrđa i teologiju Božjeg naroda, koje su omogućile i podarile slavenskim narodima dostojno i zorno mjesto na pozornici sveukupne ljudske obitelji. Istovremeno autor približava i oživljava povijesni kontekst, veliku pozornicu stvarno i virtualno u trokutu između Carigrada, Moravske i Rima, u kojem se Sveta braća nalaze, kreću i evanđeoski uspješno se bore kako za stvar Božju, tako i za dostojanstvo i budućnost slavenskog čovjeka i slavenskih naroda.

Ključne riječi: *Konstantin/Ćiril, Mihael/Metod, Bizant, Carigrad, Solun, Makedonija, Bugarska, Moravska, Panonija, Rim, Slaveni, franački i bavarski misionari, slavensko pismo - glagoljica, slavenska liturgija, teologija Božjeg milosrđa, teologija Božjeg naroda, civilizacija, inkulturacija i evangelizacija.*

Uvod

U osobama svete slavenske braće Ćirila (Konstantina) i Metoda (Mihaela), koliko nam to uopće dopuštaju njihove Vitae - Žitja¹, vrlo

¹ Ernst DÜMMLER - Franz MIKLOSICH, *Die Legende vom hl. Cyrillus* (Wien: 1870.), 203-248; Franz MIKLOSICH, *Vita s. Methodii, russico-slovnice et latine* (Vindo-

kratki opisi i aluzije biografskog karaktera, ostala svjedočanstva njihovih suvremenika,² kao i opširna literatura brojnih istraživača,³ do-

-
- bonae: 1870.); Vatroslav JAGIĆ, *Pitanje o Ćirilu i Metodiju u slovenskoj filologiji* (Beograd: 1890.); Francis DVORNIK, *Les légendes de Constantin et Méthode vues de Byzance* (Prague: Commissionnaire „Orbis“, 1933.); Franc GRIVEC, *Žitja Konstantina in Metodija* (Ljubljana: 1951.); ISTI, *Žitja sv. Ćirila i Metoda* (Zagreb: Danica, 1963.); Franc GRIVEC – Fran TOMŠIĆ, *Constantinus et Methodius Thessalonicenses. Fontes, I-IV* (Zagreb: Staroslavenski institut Svetozar Ritig, 1960.); Vittorio PERI (prir.), *Cirillo e Metodio. Le biografie slave* (Milano: Edizioni O.R. 1981.); Ivanka PETROVIĆ, „I frammenti della Vita Constantini nei testi croati e russi“, *Byzantinoslavica* 46 (1985.), 5-24; Josip BRATULIĆ (prir.), *Žitja Konstantina Ćirila i Metodija i druga vrela* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, ³1998).
- 2 Ivan BERČIĆ, *Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu svetih Ćirila i Metuda* (Zagreb: 1870.); Paul DEVOS – Paul MEYVAERT, „Trois énigmes cyrillométhodienne de la Légende italique résolues grâce à un document inédit“, *Analecta Bolandiana* 73 (1955.), 375-461; ISTI, „La Légende morave des SS. Cyrille e Méthode et ses sources“, *Analecta Bolandiana* 74 (1956.), 441-469; Franc GRIVEC, „Cyrillo-Methodiana (1. Drvo prahnêho - jagoda izgnila; 2. O Metodovom nomokanonu; 3. Praški rukopis Italske legende)“, *Slovo* 6-7-8 (1957.), 24-53; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 161-166; Basil LOURIÉ, „The Slavonic Solunskaja Legenda (“The Thessalonican Legend”) and its Syriac Original“, *Materials in Archaeology and History of Ancient and Medieval Crimea* 6 (2014.), 190-215 (ruski); C. B. HORN – C. VILLAGOMEZ (Eds.), *The Syriac Voice in the Dialogue of Cultures: Syriac, Persian, Caucasian, and Slavonic Interlocutors*, Eastern Mediterranean Texts and Contexts (Warwick: «Abelian Academic»), 1-35.
- 3 Franc GRIVEC, *Konstantin-Kyrill und Method* (Wiesbaden: 1960.); ISTI, *Sveti Ćiril in Metoda* (Celje: 1963.); ISTI, *Santi Cirillo e Metodio apostoli degli slavi e compatroni d'Europa* (Roma: Academia teologica slovena: 1984.); ISTI, *Sveti Ćiril i Metod. Slavenski blagovjesnici* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1985.); Ivana PETROVIĆ, „Franjo Rački - otac hrvatske Cyrillomethodiane“, *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti, JAZU*, Vol 9, 47-99; Michele LACKO, *Cirillo e Metodio. Apostoli degli Slavi* (Roma: La Casa Matriona, 1982.); Jiří Maria VESELÝ, *Scrivere sull'acqua. Cirillo, Metodio, l'Europa* (Milano: Jaca Book, ²1983.); Joseph SCHÜTZ, *Die Lehrer der Slawen Kyril und Method* (St. Ottilien: 1985.); Janez VODOPIVEC, *I santi fratelli Cirillo e Metodio compatroni d'Europa* (Roma: Pontificia Università Urbaniana, 1985.); Petar VRANKIĆ, „Katehetsko i narodno usmjerenje teologije sv. Braće Ćirila i Metoda“, *Nova et Vetera*, XXXV (1985.), 129-141; ISTI, „La missione evangelizzatrice dei santi Cirillo e Metodio, apostoli degli Slavi“, G. BORGONOVO – A. CATTANEO (prir.), *Giovanni Paolo teologo nel segno delle Encicliche* (Milano: Mondadori, 2003.), 165-182; ISTI, „Misja ewangelizacyjna świętych Cyryla i Metodego, apostołów Słowian“, G. BORGONOVO – A. CATTANEO (Eds.), *Jan Paweł II teolog komentarze do encyklik* (Warszawa: Centrum Myśli Jana Pawła II, 2009.), 175-193; Riccardo PICCHIO, *Letteratura della Slavia*

kumenti crkvenog učiteljstva,⁴ možemo naslutiti i djelomično razotkriti njihovo uvjerenje, ponašanje, poruke te predočiti sebi i drugima njihov životni put i životno djelo. Ono se oprimjeruje, konkretizira i aktualizira u onovremenoj viziji i predodžbi Crkve, koju su ova dvojica Solunjana, visokog intelektualnog i duhovnog formata usvojila, razradila, duši slavenskog čovjeka prilagodila, svojim učenicima predala, svim slavenskim narodima poklonila te time cijelu Crkvu obogatila i zadužila.

U sveukupnom djelu Svete braće, koliko ga uopće možemo nazrijeti i smijemo zaokružiti, otkrivamo tadašnji i istovremeno trajan i nepromjenljiv polog vjere, stoljetni nauk Crkve, osvjetljen i posviješćen svježim slikama jednog novog jezika, nove kulture i civilizacije, uručujući slavenskim narodima poziv na dostojno mjesto i zadaću u zajednici naroda i u krilu Crkve Božje. Djelo Svete slavenske braće može se promatrati u svjetlu cjelokupnog povijesnog toka Crkve, u svjetlu cjelokupnih civilizacijskih i evangelizacijskih napora kao zadaće i poslanja opće Crkve, ali, na žalost, i u svjetlu nacionalnih slavenskih partikularizama (nacionalizama) i slavenske vjerske i nacionalne podijeljenosti.⁵ Možda naslov ovog priloga zvuči u sebi donekle pre-

ortodossa: IX-XVIII sec. (Bari: 1991.); Andrija ŠULJAK, „Biskup Josip Juraj Strossmayer i ćirilometodska baština“, *Diacovensia* 1 (1994.), 275-294; Antony-Emil N. TACHACHIOS, *Cirillo e Metodio. Le radici cristiane della cultura slava* (Milano: Jaca Book Spa, 2005.); Krassimir STANTCHEV, „Incognita Cyrillomethodiana“ *Starobalgarska literatura*, XXXIX-XL (2008.), 16-29; ISTI, „La figura di Metodio illuminatore degli slavi e santo. Riflessioni in occasione dei 1130 anni dalla sua morte“, *Studi Slavistici* XIII (2016.), 195-204; Zvonko PAŽIN – Karlo VIŠATICKI, *Vlastiti misal Đakovačke i Srijemske biskupije* (Đakovo: Biblioteka Diacovensia, 2013.), 168-175; Emilia HRABOVEC – Pierantonio PIATTI – Rita TOLOMEO (Eds.), *I sant Cirillo e Metodio e la loro eredità religiosa e culturale ponte tra Oriente e Occidente* (Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2015.).

⁴ IOANNIS VIII., „*Industriae tuae*“, MGH, *Epistolae Carolini aevi*, V, 222-224; LEONIS XIII., „*Grande munus*“, ASS 13 (1880.) 145-153; PII XI, „*Quod S. Cyrillum*“, AAS 19 (1927.), 93-96; IOANNIS XXIII., „*Magnifici Eventus*“, AAS, 55 (1963.), 434-439; PAULI VI. „*Antiquae Nobilitatis*“, AAS, 61 (1969.), 137-149; JOANNIS PAULI II., „*Egregiae virtutis*“, AAS 73 (1981.), 258-262; ISTI, „*Slavorum Apostoli*“, AAS 77 (1985.), 779-813.

⁵ Pavel AMBROS, „La tradizione cirillometodiana: Un' idea nazionale, politica e religiosa“, Krassimir STANCHEV e Giorgio ZIFFER (prir.), *Studi cirillometodiani nel 1150° anniversario della missione tra gli Slavi dei santi Cirillo e Metodio* (Milano-Roma: Biblioteca Ambrosiana e Bulzoni Editore, 2015.), 1-20.

naglašen: „Civilizacijsko i evangelizacijsko poslanje svete braće Ćirila i Metoda među Slavenima u povijesnom kontekstu 9. stoljeća“. No, Sveta braća nisu samo preteče, kako se to obično mislilo, već su tvorci teologije narodnog usmjerenja, teologije Božjeg milosrđa i teologije Božjeg naroda kod Slavena. Stoga njihova teologija i poslanje nisu jedna vrsta vjeronauka maloljetnicima, već originalno, teološki utemeljeno, pripočavanje riječi Božje religiozno maloljetnim narodima, koji prerastaju iz djetinjstva u punoljetnost. Ma koliko ovaj naslov izgledao izazovan i neupućenima nesadržajan, za Svetu braću znamo da su bili prvi „učitelji“ i „kreatori“ slavenskog jezika na visokom akademskom nivou, začetnici slavenske književnosti i kulture, neumorni vjerovjesnici i misionari. Znamo istovremeno da su bili učeni, najučeniji među svojim suvremenicima, dobro odgojeni i sveta života. Metod je bio vješt pravu i administraciji, Ćiril filozofiji, filologiji, glazbi, diplomaciji i međureligioznom dijalogu. Međutim, da su istovremeno bili dobri i originalni teolozi, odnosno tvorci narodnosno utemeljene i slavenski inspirirane teologije, premda sve stoji u „Žitjima“ Konstantina i Metoda, malobrojni su oni koji su to do danas pokušali dovoljno i jasno naglasiti.⁶ Stoga, ako želimo opravdati ovaj naslov i ne učiniti nepravdu ni Svetoj braći, a ni teologiji, osobito njezinu narodnosnom vidu, jednom od najstarijih oblika, prijedimo sada na djelo.⁷

⁶ Usp.: V. PERI, Cirillo i Metodio, 54-60; P. VRANKIĆ, „Katehetsko i narodno usmjerenje teologije Svete braće“, 130-133; ISTI, „La missione evangelizzatrice dei santi Cirillo e Metodio“, 179-182; ISTI, „Misja ewangelizacyjna świętych Cyryla i Metodego“, 190-193; Vlastimil DUFKA, „Evangelisation as portrayed in liturgical and cultural expression of Saints Cyril and Methodius“, *Studia Bobolanum* 4 (2017.), 229-240.

⁷ Roman JAKOBSON, *Cyrilometodějské studie* (Praha: 1996.), 19; Tomáš ŠPIDLÍK, „L'idea cirillo-metodiana e il messianismo slavo. Un'antinomia originaria?“, *La Civiltà Cattolica* 143/3401 (1992.), 440.

1. Kulturna, politička i religiozna maloljetnost Slavena u IX. stoljeću

Psihologija poznaje različite stupnjeve rasta i razvoja ljudske osobe i prema tim stupnjevima pokušava prilagoditi ljudsko ophođenje, jezik, govor, vlastito držanje, poruku pa čak i katehezu, kako to možemo pročitati u dokumentima Drugog vatikanskog sabora.⁸ Povijest pojedinih naroda u svojem višestoljetnom pa čak i višetisućljetnom razvoju u mnogočemu je slična povijesti i razvoju ljudske jedinke. Svi narodi, poput ljudske jedinke, prolaze iz stadija novorođenčeta i dojenčeta u stadij ranog djetinjstva i puberteta, iz stadija mladosti i muževne zrelosti u stadij starosti, dekadencije i neizbježnoga iščeznuća. Sjetimo se ovdje svih onih teorija, počevši od Oswalda Spenglera,⁹ Arnolda Toynbeeja,¹⁰ Pitrima Sorokina,¹¹ Christopera Dawsona,¹² Othmara Anderlea,¹³ Francisa Fukuyame¹⁴ do Samuela Huntingtona¹⁵ i brojnih drugih. U svim spomenutim razdobljima pojedinih naroda, dakle, u doba njihova rađanja i djetinjstva, u doba njihove kulturne, političke i religiozne maloljetnosti, potreban im je poseban tretman i takt u ophođenju, strpljivosti u sporom napredovanju, osjetljivost za posebnost, prilagođenost u propovijedanju, evangelizaciji, duhovnom i kulturnom napretku.

⁸ DRUGI VATIKANSKI KONCIL (dalje: DVK), *Dekret o misijskoj djelatnosti Crkve*, 15-17.

⁹ Oswald SPENGLER, *Der Untergang des Abendlandes. Umriße einer Morphologie der Weltgeschichte*, I-II (Wien-München: 1918.-1922.); *Propast Zapada*, 1-2 (Zagreb: Demetra, 1998.-2000.)

¹⁰ Arnold J. TOYNBEE, *Study of History* (New York-London: University press, 1974.), 182-185.

¹¹ Pitrim A. SOROKIN, *Social and Cultural Dynamics, A Study of Change in Major Systems of Art, Truth, Ethics, Law and Social Relationships* (Boston: Porter Sargent, 1957.).

¹² Christopher DAWSON, *The Gods of Revolution* (Sidgwick and Jackson: 1972.).

¹³ Oskar ANDERLE, *Das universalhistorische System A.J. Toynbees* (Berlin: Humboldt-Verlag, 1955.).

¹⁴ Francis FUKUYAMA, *The End of History and the Last Man* (New York: Free Press, 1992.).

¹⁵ Samuel HUNTINGTON, *The Clash of Civilisations* (New York: Simon&Schuster, 1996.), 40-48.

Hrvatski preci zajedno s ostalom slavenskom braćom pojavljuju se u nama poznatoj povijesti krajem VI. i početkom VII. stoljeća. U to vrijeme Hrvati se naseljavaju u ondašnje rimske provincije Istru, Gornju i Donju Dalmaciju, Donju Panoniju gdje su i ostali podvrgnuvši se neizbježnom razvojnom procesu, od novorođenog do zrelog i danas čak izumirućeg naroda. Ostala srodna slavenska plemena naseliše se južno i jugoistočno od njih, drugi opet sjeverno i sjeverozapadno, a treći ostadoše ili se zaputiše istočno i sjeveroistočno od njih. Razmještivši tako svoje kolijevke, odnosno „bešike“, izraženo na nama ovdje razumljivom osmanlijskom surogatu, na tlu srednje, istočne, južne i jugoistočne Europe, počеше se javljati glasom kulturno-vjerske novorođenčadi. Oni koji su se bili naselili u blizini romansko-latinskih i romansko-helenskih gradova i kulturnih centara od Venecije i Ogleja (Akvileje) do Soluna, Patrasa, Drinopolja i Konstantinopola, duž jadranske, jonske, egejske i crnomorske obale, imali su sreću da budu prije saslušani i prihvaćeni, da im se ranije propovijeda riječ Božja, ali i sudbinu da su bili asimilirani i utopljeni u moru rimsko-latinske i rimsko-bizantske civilizacije. Međutim, oni, a bili su većina, koji su izabrali kontinentalni dio ili su ostali u zaleđu, kao što su Bosna, Srbija, Panonija, Češka, Moravska, Slovačka, Lužička, Poljska, Polapska, Ukrajina i Rusija, ostali su koje stoljeće duže neprimijećeni, nenaslušani i neotkriveni. Razumljivo je da tada na tlu koje su naselili ili na kojem su i dalje ostali nije bilo nikoga tko bi ih saslušao, razumio i prihvatio. Svi Slaveni svoje će zajedničke, kršćanske susjede na Zapadu, Germane, među kojima su bili prvi Franci, Bavarci i Sasi, nazvati zajedničkim imenom „Nijemci“. Rusi, Bjelorusi, Ukrajinci, Srbi i Crnogorci zovu ih „Немцы“, „Німці“, „Немци“ ili „Ніємци“; Poljaci, Česi, Slovaci, Slovenici i Hrvati zovu ih „Niemcy“, „Němci“, „Nemci“ ili „Nijemci“, budući da su bili „nijemi“, bez glasa jer nisu razumjeli slavenski jezik, odnosno nisu reagirali na slavenski govor. Jedino dva najjužnija slavenska naroda, Bugari i Makedonci, budući da nisu imali izravnog dodira s njima, nazvali su Nijemce njihovim oprćenitim historijskim imenom Germani = „Германците“, ne uzimajući u obzir velike razlike unutar široko rasprostranjene obitelji germanskih naroda.

U Europi IX. stoljeća, u doba nastupa i djelovanja svete braće Ćirila i Metoda, vladao je kulturni, politički, crkveno-jezični dualizam, utjelovljen u univerzalističkim aspiracijama Staroga i Novoga Rima, Romae Antiquae i Romae Novae, Rima na Tiberu i Konstantinopola

na Bosporu, Carigrada odnosno današnjeg Istanbula. Univerzalistički duh Staroga Rima bio je, zahvaljujući svojoj praktičnosti, prodoran i stabilan. Stigao je čak tamo, prekoračivši granice Limesa, kamo rimski vojnici nikada nije stupio. Pobornik, zagovornik i pokretač ovog novog univerzalizma Staroga Rima nisu bili rimski carevi, na Zapadu ih nema više od 476. godine. To je bila prije svega privlačna i strahopoštovanja ulijevajuća pojava apostolskog prvaka, sv. Petra. Njegovi nasljednici, rimski biskupi - pape, pozivajući se na predaju, ugled, prava i nebesku zaštitu sv. Petra, proširili su rimski utjecaj širom Europe, ne više silom mača rimskog legionara, već duhovnom privlačnošću i snagom ključeva apostola Petra koji je novopridošle i novoobraćene narode uzimao pod svoju moćnu zaštitu. Vanjska veza i čvrsta spojnica, koja je taj novi duhovni imperij držala na okupu, bila je: latinski jezik, rimska liturgija, rimsko pravo i već spomenuta odanost i štovanje sv. Petra. Svijest i snaga novog rimskog univerzalizma predvođena ugledom apostolskog prvaka sv. Petra i njegovih nasljednika, rimskih biskupa, išla je tako daleko da je u Zapadnoj Europi umjesto nesposobnih franačkih kraljeva iz kuće Merovinga dovela 751. godine na franačko prijestolje „dvorske majstore-upravitelje“ (Hausmeier) kao nove kraljeve iz dominantne kuće Karolinga (Karlovića). Četrdeset i devet godina kasnije, na Božić 800. godine, u bazilici sv. Petra u Rimu rimski biskup Lav III. okrunio je moćnog franačkog kralja i Karlovića, Karla Velikog, za cara Zapadnog Rimskog Carstva. Jednim potezom pera, jednom riječi, puninom ovlasti sv. Petra, prenio je rimski biskup Carstvo s Istoka na Zapad i obnovio Imperium Romanum Christianum. Rimski biskupi, uvijek u ime i pod zaštitom sv. Petra, sklapaju s doseljenim narodima ugovore o nenapadanju, s Hrvatima i Normanima, vladarima podjeljuju kraljevske krune: Tomislavu kod Hrvata 925., Stjepanu kod Mađara 1000., Boleslavu kod Poljaka 1000., odnosno 1025., Rogeru II. kod Normana 1130., Otokaru kod Čeha 1203., Vukanu Nemanjiću u Duklji, nekadanjoj Crvenoj Hrvatskoj, 1197. ili 1204. te konačno 1217. godine Stjepanu Prvovjenčanom Nemanjiću u Raškoj,¹⁶ da se samo ograničimo na neke nama poznatije godine, vladare i narode. Drugima upućuje misionare kao na primjer Anglosaksoncima benediktinca Augustina u doba kralja Ethelberta,¹⁷ Hrvatima opata Martina u doba pape Ivana

¹⁶ Konstantin JIREČEK, *Geschichte der Serben*, I (Gotha: 1911.), 283-296.

¹⁷ Henry MAYR-HARTING, *The Coming of Christianity to England* (New York: Schocken Books, 1972.), 51-68.

IV,¹⁸ Bugarima biskupa Formoza u doba kana Borisa,¹⁹ Moravljanima u doba kneza Rastislava i Panoncima u doba kneza Kocelja.²⁰

Zapadna duhovna ekumena - imperij nije nikad nacionalno bio jedinstven, no religiozno i kulturno doživljavao je svoj zenit. U svakodnevnoj praksi, u liturgiji, u pisanoj i izgovorenoj riječi, poznavao je samo latinski jezik. Nikakvo čudo. To su svi smatrali kao dar Božji za brže širenje evanđelja. Zapadni duhovni univerzalizam nije dopuštao da se razvije teologija jezika, teologija naroda, kao što će to događalo na Istoku. Umjesto teologije naroda on poznaje teologiju privrženosti i odanosti sv. Petru. Ta je teologija i tradicija, ako su bila prihvaćena njezina opća načela, štitila i dodjeljivala samostalnost i nacionalni identitet pojedinim narodima. To su osjetili Hrvati u doba pape Agatona, u doba knezova Trpimira i Branimira, u doba kraljeva Tomislava, Petra Krešimira i Zvonimira.²¹ To su osjetili i naši pređi u Bosni u doba bana Kulina i bana Ninoslava, u doba banova i kraljeva iz kuće Kotromanića te posebno u doba kraljeva Stjepana Tomaša i Stjepana Tomaševića.²² To su isto tako osjetili i Srbi kao Dukljani u doba kneza i kralja Vukana ili kao Rašani u doba Stjepana Nemanje i Stjepana Prvovjenčanog.²³ Osjetili su to, kako smo već mogli vidjeti, Mađžari, Poljaci i Česi. Bilo bi zanimljivo čuti mišljenja kolega i povjesničara iz Makedonije i Bugarske jesu li ondašnji Slaveni Makedonije, Epira, Peloponeza, Trakije i Mezije, prije ali i kasnije u doba kneza Borisa i careva Simeona, Petra, Borisa II. i cara Samuela, osjećali ili doživljavali nešto slično?! Nije li to bilo nekoć područje već ugašenog Solunskog

18 Franjo ŠANJEK, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1991.), 17.

19 Dimitar ANGELOV, „La formation de la nationalité bulgare“, *Études balkanique* 4 (1969.), 14-37; Vasil GYUZELEV, „Papa Giovanni VIII e la Provincia ecclesiastica bulgara“, Emilia HRABOVEC – Pierantonio PIATTI – Rita TOLOMEIO (Hrsg.), *I santi Cirillo e Metodio e la loro eredità religiosa e culturale ponte tra Oriente e Occidente: raccolta di studi in occasione del 1150o anniversario della missione dei santi Cirillo e Metodio nella Grande Moravia (863-2013)*, (Città del Vaticano: 2015.), 59-65.

20 Martin HOMZA, „La Grande Moravia tra Oriente e Occidente“, *I santi Cirillo e Metodio e la loro eredità religiosa*, 25-35.

21 F. ŠANJEK, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, 15-24.

22 Krunoslav DRAGANOVIĆ, „Katolička crkva u sredovječnoj Bosni“, *Povijest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine*, I (Sarajevo: Napredak, 1942.), 705-763.

23 Jovanka KALIĆ, „Naziv Raška u starijoj srpskoj istoriji, (IX-XII vek)“, *Zbornik Filozofskog fakulteta* 14, 1(1979.), 79-92.

vikarijata koji je do 732.-733. godine stajao pod jurisdikcijom rimskog biskupa?²⁴

Što se tiče univerzalizma Νέα΄Ρώμη - Novog Rima – Konstantinopola - Carigrada, sredinom IX. stoljeća bio je još daleko iza Starog Rima po svojem opsegu, prodornosti i monolitnosti. No ipak, Istok je već u samom početku doživio nešto do čega je Zapad trebao čekati gotovo 20 stoljeća: jedinstvo u raznolikosti = *unitas in varietate*, što je Nikola Kuserski pokušao progurati na Bazelskom saboru i za Zapadnu Crkvu.²⁵ Istočna Crkva već od apostolskih vremena poznaje i služi se drugim jezicima u liturgiji, postoje različiti obredi i liturgije u kršćanskoj praksi. Uz grčki jezik još u apostolsko vrijeme učvrstio se sirijski, zatim postupno armenski, koptski, gruzijski, arapski i etiopski jezik. Istočnjaci su znali da se još na Zapadu upotrebljava latinski jezik. Kršćanski istok, kako se vidi, nije se isključivo služio grčkim jezikom. Grčki je bio jezik inteligencije u sustavu Istočnog Rimskog Carstva. Crkve koje su bile izvan toga Carstva služile su se u liturgiji svojim jezikom. Kako je ovo Carstvo bilo izloženo svakodnevnim napadima raznih naroda (Slavena, Perzijanaca, Arapa, Bugara, Varjaga, Seldžuka, Mongola, Srba i Turaka...), prostorno je bivalo sve manje, te je tako i grčki jezik bio sve manje rasprostranjen. Usprkos tome Bizant je imao jednu neviđenu privlačnu snagu i utjelovljivao je crkveno-politički ideal pod stijegom *romanitas et christianitas* u idealnoj harmoniji sklada i ravnoteže (συμφωνία και συναλληλία). Držao je sebe za jedinog pravnog nasljednika Rimskog Carstva - Carstva Romeja - Rimljana, kako su Grci sebe nazivali, što je značilo kršćansko carstvo. Ono se nije odricalo svoje univerzalističke težnje da bude i ostane samo jedino kršćansko carstvo kako na Istoku, tako i na Zapadu. Ne mogu postojati dva kršćanska carstva, mislilo se u Bizantu. Car i njegov dvorski biskup, prvi put se javlja (325.-326.) pod imenom Mitrofan, izgrađivali su sistematski svoju težnju za univerzalnom dominacijom nad Istočnim Crkvama. Na općem saboru u Kalcedonu bit će proglašen patrijarhom te će kasnije nazvati sam sebe ekumenski, univerzalni, vaseljenski, kozmički.²⁶ Stoga je biskupu Novog Rima,

²⁴ V. GYUZELEV, „Papa Giovanni VIII. e la Provincia ecclesiastica bulgara“, 59-65.

²⁵ Henning OTTMANN, *Der Konziliarismus und die politische Philosophie des Nikolaus von Kues (1401-1464), Geschichte des politischen Denkens. Das Mittelalter*, 2/2 (Stuttgart: Springer Verlag, 2004.), 298-318.

²⁶ Theodor NIKOLAOU, „Die Rolle der Kirche in Byzanz und in den Balkanländern“, *Orthodoxes Forum* 1-2 (1994.), 21-37, ovdje 22-23.

patrijarhu, trebala od samog početka neka privlačnija i univerzalnija apostolska osoba koja bi njegovu stolicu još više uzdigla iznad ostalih biskupskih katedri Istoka. Budući da se nije mogao pozivati na apostolskog prvaka sv. Petra, jer je ovaj već čvrsto sjedio na katedri staroga Rima i vladao Crkvom. Isto tako nije se Carigrad mogao pozvati ni na sv. Pavla, što bi po sebi negdje bilo i logično. No, sv. Pavao nije stigao proći iz Troade kroz Bisantionu (Βυζάντιον) jer ga je pozvao jedan Makedonac da prijeđe u Makedoniju, znači u Europu i da im pomogne.²⁷ Nije stigao proći kroz Bizant ni na trećem misijskom putovanju. Poslije će kao sužanj bit odveden preko Krete, Malte, odnosno preko Mljeta, kako bi to rado htjeli Dubrovčani, da bi konačno stigao u Rim.²⁸ U Starom Rimu Pavao je propovijedao, bio mučen, tamo je umro i bio pokopan, nad njegovim grobom je sagrađena veličanstvena bazilika. Tko je još ostao od uglednijih apostola?! U svakom slučaju zaštitnik Konstantinova grada, Novog Rima i novoosnovanog carskog sijela, morao je biti bar u nečemu prvi. Za postizanje apostoliciteta Crkve u Bizantu pružila se prilika u osobi sv. Andrije, starijeg brata apostola Petra²⁹ i prvopozvanog (*πρῶστανου*) apostola, koji je prema predaji propovijedao po Trakiji.³⁰ Premda historijski nije utvrđeno da je stigao propovijedati u Bisantionu i tamo osnovati biskupsku stolicu, predaja kaže da je tamo bio i da je tako bilo. To je bilo više nego dovoljno da ga se kao apostola proglasi prvim biskupom nekoć malog ribarskog mjestašca Bisantiona, sada novoosnovanog carskog sijela Konstantinopola. Carigrad se spominje tek u VII. st. kao *sedes apostolica*, apostolska stolica.³¹ Iz Patrasa na Peloponezu, gdje je apostol Andrija propovijedao i umro, bile su prenesene njegove kosti godine 357. u Carigrad i sahranjene u bazilici sve-

27 Usp.: Dj 16,9.

28 Usp.: Dj 18,21-28.

29 Usp.: Iv 1,35-42.

30 Usp.: Iv 1,35-42; Francis DVORNIK, *The Idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of the Apostle Andrew* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1958.), 138-180, 265-299; Andrea MILANO, „Andrea, uno dei dodici, il primo chiamato, nel Nuovo Testamento“, Michail TALALAY (prir.), *Il Primo Chiamato. Per 800° anniversario delle reliquie di S. Andrea ad Amalfi* (Amalfi: Arcidiocesi di Amalfi, 2008.), 13-32; Alberto MAINARDI, „Apostoli Fratelli, Chiese Sorelle. La figura di Andrea nel Quarto Vangelo“, *Il Primo Chiamato*, 33-50.

31 Wolfram BRANDES, „Apostel Andreas vs. Apostel Petrus? Rechtsräume und Apostolizität“, *Zeitschrift des Max-Planck-Instituts für europäische Rechtsgeschichte* 23 (2015.), 120-150.

tih apostola.³² Uz relikvije sv. Andrije tu su našle svoje dostojno mjesto i relikvije liječnika, prijatelja i pratitelja sv. Pavla, evanđelista Luke, kao i one od prijatelja i pratitelja Timoteja.³³ Tako su kult sv. Andrije i carsko sijelo pomogli Konstantinopolu da brzo preraste u prvu biskupsku stolicu Istoka, na štetu starijih i časnijih biskupskih sjedišta: Jeruzalema, Antiohije i Aleksandrije. Nije čudo što je bizantski car - Ivan I. Cimisk - Ἰωάννης Τριμισχῆς (969.-976.), gledajući bogatstvo i raskoš carskog dvora i uživajući u svečanoj liturgiji Svete Sofije, sigurno ponekad i u crkvi svetih apostola, na grobu sv. Andrije, mogao s pravom i pun oduševljenja reći: „U ovom životu ja poznajem dvije vlasti: svećenstvo i carstvo. Prvom je stvoritelj svijeta povjerio brigu oko duša a drugome je dao vlast nad tijelom. Ako nijedna strana nije oštećena, blagostanje svijeta je osigurano.“³⁴ Kad god su ovo jedinstvo ili harmonija bili ugroženi, bilo je ugroženo jedinstvo i harmonija Istočnog Rimskog Carstva.

Ovo su bili, kratko rečeno, kulturni, politički i religiozni okviri u središtu istočne kršćanske ekumene (svijeta) kad su se u jesen 862. godine u Carigradu pojavili slavenski poslanici kneza Rastislava iz daleke Moravske. Donijeli su za Slavene sudbonosnu poruku: „Naši su se ljudi odrekli poganstva i pridržavaju se kršćanskog zakona. Ali mi nemamo takvog učitelja koji bi našim jezikom pravu kršćansku vjeru objasnio, te da bi se u nas ugledale i druge zemlje. Zato nam pošalji, gospodar, takvog biskupa i učitelja jer od vas se širi na sve strane uvijek dobar zakon.“³⁵

32 Usp.: Ernst Christoph SUTTNER, „Die Reliquien des hl. Apostels Andreas und ihre Verehrung in Patras, Konstantinopel, Amalfi und Rom“, Edward G. FARUGIA (Ed.) *Amalfi and Byzantium. Acts of the International Symposium on the Eighth Centenary of the Translation of the Relics of St Andrew the Apostle from Constantinople to Amalfi (1208-2008). Rome, 6 May 2008* (Roma: Pontificio Istituto Orientale, 2010.), 45-59.

33 David WOODS, „The Date of the translation of the relics of SS. Luke and Andrew to Constantinople“, *Vigiliae Christianae* 54 (1991.), 286-292. Na temeljima crkve svetih apostola i iznad groba sv. Andrije sagrađena je današnja Osvajačeva džamija (Fâtih Camii). Stara bazilika svetih apostola služila je kao primjer i inspiracija za gradnju mnogih drugih crkava, među kojima je najpoznatija bazilika sv. Marka u Veneciji. Usp.: Christine STRUBE, *Die westlichen Eingangsseiten der Kirchen von Konstantinopel in justinianischer Zeit* (Wiesbaden: Harrassowitz, 1973.), 131-147.

34 Grigorije OSTROGORSKI, *Povijest Bizanta, 324-1453*. (Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, 2006.), 170.

35 *Vita Constantini (VC)*, XIV, 1-4, J. BRATULIĆ, *Žitja*, 69.

2. Moravska kneževina između Rima i Carigrada

Kneževina Moravskih Slavena bila je istočnofranački vazal i imala svoj početak u tridesetim godinama IX. stoljeća. Knez Mojmir ujedinio je dvije slavenske kneževine Njitru i Moravsku oko 835. godine, a 846. naslijedio ga je knez Rastislav (846.-870.). On je proširio svoju vlast nad cijelom Moravskom i Panonijom na istok do rijeke Tise. No, je li Rastislav to prošireno kraljevstvo prozvao Velikom Moravskom (μεγάλη Μοραβία), kako piše Porfirogenet, danas postaje sve manje prihvatljivo kao povijesna činjenica.³⁶ Rastislavovo vojno napredovanje uznemirilo je njegova dva susjeda i dva ljuta neprijatelja: istočnofranačkog (njemačkog) kralja Ludwiga I. (843.-876.) i bugarskog kana-Borisa (852.-889.). Ta dvojica, osjetivši Rastislavovu opasnost, sastali su se u donjoaustrijskom gradu Tulnu (Tulln) na Dunavu, sklopili su zajednički plan da mu se opru.³⁷ Moravska je već bila djelomično kristijanizirana. Evanđelje su širili irski, škotski, bavorski, langobardski misionari - benediktinci iz brojnih samostana u Salzburgu, Freisingu, Regensburgu, Passauu i Akvileji te dijecezanski svećenici. Međutim, ta kristijanizacija bila je čisto franački, bavorski i langobardski import, vrlo usko povezana s interesima vladajuće hijerarhije, svjetovne i duhovne, očitujući se u kolonizaciji i njezinu logičnom slijedu, germanizaciji, često tuđoj i nerazumljivoj duši slavenkog čovjeka, koji je težio za slobodom i nezavisnošću. Osjećala je to cijela Moravska, a ponajviše njezin vladar knez Rastislav. On se, premda je bio franački vazal, čim se utvrdio na prijestolju, proglasio kraljem i prekinuo sve podaničke odnose s Istočnom Franačkom. Čak je svoju vlast proširio na okolne Čehe, Lužičke Srbe i na dio Vislanskih Slavena. Zbog tog je na granici prema Istočnoj Franačkoj podigao veći broj utvrda radi zaštite. Ludwig I. Njemački (817.-876.), kralj od 843.-876., pokušao je vojnom silom srušiti Rastislava, ali je 855. godine bio pora-

³⁶ Constantine PORFIROGENITUS, *De administrando Imperio*, Gyla MORAVCSIK (Ed.), (Washington: Harward University, 1967.), 180. Alexis P. VLASTO, *The Entry of the Slavs into Christendom. An Introduction to the Medieval History of the Slavs* (Cambridge: Cambridge University Press, 1970.), 27.

³⁷ Lutz E. von PADBERG, *Die Christianisierung Europas im Mittelalter* (Stuttgart: Reclam, 1998.), 143.

žen.³⁸ No, i nakon tog poraza Franci su nastavili širiti kršćanstvo i svoj utjecaj po Moravskoj kneževini preko svojih lokalnih svećenika. Da bi sačuvao identitet svojega naroda i evanđelje učinio još privlačnijim, Rastislav je došao na genijalnu ideju da zatraži posebne misionare, učitelja i biskupa za svoj narod. On se najprije, oko 861.-862., obratio papi Nikoli I. (858.-867.) u Rim. Tražio je učitelja koji bi poučavao njegov narod evanđelju na slavenskom jeziku. Moravska je potpadala pod jurisdikciju Rima i posve je jasno i sigurno da se Rastislav prvo tamo obratio.³⁹ No, Rim mu nije mogao pomoći jer se u Rimu nisu još mogli pomaknuti s pozicije „Velikog petka“. Još uvijek je vladalo načelo Pilatove trojezične, židovsko-grčko-latinske filologije, rimske liturgije i vizije svijeta. U Rimu nije bilo takvih učitelja, no možda u patrijarhatima Oglej i Gradež, zbog njihove blizine i djelomične jurisdikcije nad julijanskim, istarskim, koruškim i panonskim Slavenima.⁴⁰ Poslije tog neuspjeha kralj Rastislav se obratio Bizantu, istočnom, političkom, vjerskom i kulturnom gorostasu, i poslao svoje poslanike caru Mihajlu III. Zahtjev je isti, ali sada kompletniji i zreliji. Dok je Rastislav od Rima tražio samo učitelja, od Carigrada traži, ako bolje analiziramo njegovu molbu, tri dalekosežne stvari:

1. biskupa - znači vlastitu crkvenu upravu/hijerarhiju u Velikoj Moravskoj,
2. učitelje koji će tako protumačiti kršćanske istine da će se i drugi, kad to vide i čuju, obratiti,
3. dobar kodeks civilnog prava „jer od vas se širi na sve strane uvijek dobar zakon“.⁴¹

³⁸ Eric J. GOLDBERG, „Ludwig der Deutsche und Mähren. Eine Studie zu karolingischen Grenzkriegen im Osten“, Wilfried HARTMANN (Hg.), *Ludwig der Deutsche und seine Zeit* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2004.), 67-94.

³⁹ Herwig WOLFRAM, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantien und Pannonien* (Ljubljana: Hermagoras, 2012.), 74-75.

⁴⁰ Franz ZAGIBA, „Paulinus II., Patriarch von Aquileja und die Anfänge der Slavenmission“, *Italia Sacra, Studi e documenti di storia ecclesiastica* 5 (Padova: Editrice Antenore, 1964.), 339-347; Christian ROHR, „Zwischen Bayern und Byzanz. Zur Missionsgeschichte Osteuropas im Früh- und Hochmittelalter“, (*Ringvorlesung der Salzburger Mittelalter-Studien, WS 2003/04*), 6. <http://www.uni-salzburg.at/pls/portal/docs/1/544327.PDF>). Pristupio 6. 12. 2020.

⁴¹ VC, XIV, 1-4; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 69-72. U Žitju Metodijevu poziv se djelomično

Bez sumnje, ova delegacija u Carigradu nije imala samo vjersko-kulturno već i političko-narodno obilježje. Zahtjevima je bilo dobrim dijelom udovoljeno. Prvo, Carigrad nije mogao poslati biskupa u Moravsku jer se ta zemlja nalazila pod jurisdikcijom rimskoga biskupa, koji je imao pravo imenovati biskupe u tom dijelu Evrope⁴². Drugo, nije jasno jesu li udovoljili knezu Rastislavu glede kodeksa civilnog prava. Najvjerojatnije su dali prevesti i ponijeti sa sobom važnije dijelove iz pravne zbirke cara Leona III. iz godine 740: Ekloga (Ἐκλογία τῶν νόμων), koji su se odnosili na bračno i kazneno pravo u Bizantu⁴³. Međutim, učitelja su poslali, ne jednog, već dvojicu. Itekakvu dvojicu: Ćirila i Metoda. Najplemenitije i najsposobnije što su Carigrad i cijelo Carstvo trenutno mogli ponuditi. Prije nego što je prihvatio novu misiju, filozof Konstantin je pitao: „Premda sam umoran i bolestan u tijelu, s radošću ću onamo otići ako imaju pismo za svoj jezik“? Na to mu je car Mihael odgovorio: „Moj djed, i moj otac, i drugi mnogi, tražili su to, ali nisu našli, pa kako onda ja to mogu naći“? Opet odgovori Konstantin: „Ali tko može na vodi pisati riječ i pribaviti sebi ime heretika“? Drugim riječima: tko može obaviti taj beskoristan posao ili čak rizik da se s novim pismom ili knjigama postigne ime heretika. Na to mu odgovori car: „Ako ti to hoćeš, tebi to može Bog dati, koji daje svima ono što usrdno mole, i otvara onima koji kucaju.“⁴⁴

razlikuje od onog iz Žitja Konstantinova: „Po Božjoj milosti smo zdravi. Među nas su ušli mnogi učitelji kršćani, od Talijana, Grka i Nijemaca, i uče nas različito, a mi smo Slaveni priprost narod i nikoga nemamo tko bi nas naučio istini i razumno objasnio. Zato učini dobro, gospodaru, pošalji nam takva čovjeka koji bi nam razjasnio svu istinu“, *Vita Methodi (VM)*, V, 2-4; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 100; Anthony-Emil N. TACHIAOS, „Byzantine Legacy to the Slav World: Approach and Dialectic Process“, *Cyrillomethodianum* 19 (2014.), 5-23.

42 To priznaje i papa Hadrijan II. u svojem pismu moravskim i panonskim knezovima: „Oni pak, spoznavši da vaše zemlje potpadaju pod vlast Apostolske stolice, nisu ništa učinili mimo kanona, nego k nama dođoše noseći moći svetog Klementa“, *VM*, VIII, 10; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 104.

43 G. OSTROGORSKI, *Povijest Bizanta*, 81-82.

44 *VC*, XIV, 9-12; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 70.

3. Civilizacijsko i evangelizacijsko poslanje Svete braće

3.1. Pronalaženje slavenskog pisma i prevođenje liturgijskih knjiga

Današnja crkvena praksa zahtijeva od profesorā teologije, katehetā, vjeroučiteljā da se savjesno pripreme za tu svoju zadaću. To je Crkva uvijek zahtijevala, ali ne uvijek s jednakim uspjehom. U našem slučaju, kad su na dvoru u Carigradu odlučili da samo Solunska braća mogu zadovoljiti takvoj misiji jer su poznavala i govorila slavenski jezik, odluka je pala: „Slušaš li ove riječi, Filozofe? Drugi ovo ne može učiniti, osim Tebe. Evo ti mnogo darova, uzmi svoga brata, igumana Metoda, i idi. Vi ste obojica Solunjani, a svi Solunjani govore čisto slavenski.“⁴⁵ Budući da su znali da se ne smiju usprotiviti carskoj zapovijedi, počeli su kovati svoje planove. Ćiril je imao širu viziju pred očima nego što je to Dvor mogao shvatiti: ne uvijek trijezni car Mihael III. (Μιχαήλ Γ), njegov sposobni savjetnik i ujak Bardas (Βάρδας) te prezaposleni, inače vrlo učeni patrijarh Focije (Φώτιος). Ipak je pod ovom trojicom Bizantsko Carstvo, premda je bilo izgubilo dosta od svoje državne moći i utjecaja, doživjelo naglo uzdizanje carigradskog crkvenog univerzalizma na račun dotadanje zapadnorimske i papinske univerzalističke vizije Crkve i svijeta.⁴⁶

Vrlo je zanimljiva osobna povijest Svete braće. Mihael (815.-885.) je krenuo poslije završenog studija prava stopama svojega oca Leona i bio je oko deset godina arhont (carski namjesnik) u Strumičkom okrugu. Poslije državnog puča u Carigradu 847. i smrti logoteta Teoktista, zaštitnika obitelji Svete braće, stupio je oko 850. godine, ili nešto kasnije, u samostan Polihron na obroncima bitinijskog Olimpa u Maloj Aziji, uzeo je monaško ime Metod i živio povučeno. Životopisac

⁴⁵ VM, V, 8; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 100.

⁴⁶ Sva trojica će biti umoreni ili skinuti. Bazilije Makedonac (867.-876.), još kao carski savjetnik dao je ubiti cezara Bardasa 21. travnja 865. U jesen 867., nakon što je 24. rujna 867. dao pogubiti cara Mihaela, proglasio se carom. Već 25. rujna skinuo je i zatvorio patrijarha Focija. Na njegovo mjesto imenovao 23. studenog starog patrijarha Ignacija. Usp.: G. OSTROGORSKI, *Povijest Bizanta*, 135-137; Hans-Georg BECK, *Geschichte der orthodoxen Kirche im byzantinischen Reich* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1980.), 107-108; Peter GEMEINHARDT, *Die Filioque-Kontroverse zwischen Ost- und Westkirche im Frühmittelalter* (Berlin-New York: Walter de Gruyter Verlag, 2002.), 238-242.

kaže: „...bio je podložan i pokoran, potpuno izvršavajući redovnička pravila, baveći se samo knjigama“.⁴⁷ Kasnije, poslije boravka među Hazarima s bratom Konstantinom, nije prihvatio nadbiskupsku čast, koju mu je Dvor nudio, vratio se u spomenuti samostan Polihron, gdje je postao iguman.⁴⁸ Konstantin (827.-869.), monaško ime Ćiril, bio je filozof, teolog, filolog, umjetnik, glazbenik, misionar i profesor. Osjećao je važnost jezika, pisma i književnosti kao identifikaciju svakog čovjeka s njegovim vlastitim narodnim bićem. Bio je knjižničar Svete Sofije i profesor na državnoj akademiji u Carigradu. Sudjelovao je, zajedno s Focijem, u misiji na dvoru Bagdaskog kalifa (850.-851.), upoznao je uz Arape i Kaldejce, istočnosirijske kršćane, i njihov jezik.⁴⁹ Naknadno je boravio među tursko-tatarskim Hazarima na Krimu, među kojima su bili brojni Židovi i pronašao kosti sv. Klementa Rimskog. Uživao je u miru i tišini samostanske ćelije u Polihronu uz brata Metoda. Još kao mladi student, pokazao se kao pravi teološki sladokusac izabravši Grgura Bogoslova (sv. Grgura Nazijanskog) za svojega učitelja i zaštitnika, budući da su Grgurova usta, poput anđela serafina, hvalila Boga. Na zidu svoje sobe u roditeljskoj kući posvetio je Grguru sljedeću zavjetnu molitvu: „Zato i mene, koji padam pred tobom, primi s ljubavlju i vjehrom, i budi mi učitelj i prosvjetitelj.“⁵⁰ Navodno je u Carigradu bio već vrlo rano zaređen za svećenika.

⁴⁷ VM, III, 1-3.; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 98-99.

⁴⁸ VM, IV,1-6; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 99.

⁴⁹ Barbara ROGGEMA, „The Life of Constantin-Cyril“, David THOMAS – Barbara ROGGEMA (prir.), *Christian - Muslim Relations - A Bibliographical history, I (600-900)* (Leiden-Boston: Brill, 2009.), 799-803; Yuri STOYANOV, „St. Constantine-Cyrrill's mission to the Abbsid Court and Eastern Orthodox ideology of warfare“, Mitko B. PANOVA (Ed.), *The Byzantine missionary activity and its legacy in Europe, Proceedings of the 4th International Symposium "Days of Justinian I" Skopje, 11-12 November, 2016* (Skopje: Univerzitet „Evro-Balkan“, 2017.), 19-27.

⁵⁰ VC, III, 20; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 32; Tomáš ŠPIDLIK, „Gregorio Nazianzeno, maestro e ispiratore di Constantino-Cirillo“, Edward G. FERUGGIA – Robert F. TAFT - Gino K. PIOVESANA (Ed.), *Christianity among the Slavs: the heritage of Saints Cyril and Methodius* (Rome: Pont. Institutum Studiorum Orientalium, 1988.,) 299-304.

Moguće je da su braća Ćiril i Metod, koji su bili intimno vezani uz solunsku grčko-slavensku sredinu iz koje su potekli, već dugo prije njihove misije u Moravskoj razmišljali kako uvesti slavenske narode u krilo Crkve, a istovremeno ne povrijediti univerzalističke tendencije dvaju duhovnih kolosa, Rima i Konstantinopola. Slovenski historik Franc Grivec, jedan od najboljih poznavatelja djela Svete braće u 20 st., mišljenja je da su već u samostanu Polihronu razmišljali „kako bi se kršćanstvo moglo proširiti među Slavenima (...). Tako je sazrio plan Svete braće da pripreme slavenski prijevod svetih knjiga i oko sebe okupe slavenske učenike.“⁵¹ Upravo oni Slaveni, koji su se bili naselili na široko područje Soluna, današnje Makedonije, zatim Mezije i Trakije (kasnije Bugarske), Helade i Peloponeza te se počeli stapati s Helenima,⁵² našli su se stvarno na onom području gdje su se dodirivale dvije gore već spomenute univerzalističke tendencije i međusobno se suprotstavljale, stvarale uvjete za kratkoročnu harmoniju ili za trajnije i dublje napetosti i razdore.⁵³ Imajući sve to u vidu, Sveta braća traže i pronalaze treći, ali i srednji put, put između Istoka i Zapada, put između Staroga i Novoga Rima, slavenski put, put izmirenja između zavađenih gorostasa, put jedinstvene teologije Božjeg milosrđa i teologije naroda Božjeg. Za taj slavenski, novi put trebalo je postaviti solidne temelje, dobiti odobrenje, osigurati osoblje i sredstva, duhovna i materijalna. Sad je bio pogodan trenutak da se i to načelno riješi „*semel per semper*“. Ako nemaju slova, „tko može pisati po vodi“, pitao se Konstantin pred carom Mihajlom i njegovim savjetnicima. Γράψτε στο νερό - *scribe in aqua*- pisati po vodi bilo bi *opus cassum facere* ili kolokvijalno mlatiti praznu slamu. To mogu možda raditi drugi misionari, „neki ga-

51 F. GRIVEC, *Slavenski blagovjesnici*, 29.

52 Tibor ŽIVKOVIĆ, *Južni Sloveni pod Vizantiskom vlašću* (Beograd: Čigoja, 2007.), 51-183.

53 Sukobi, ekskomunikacije i izmirenja između rimskih papā Nikole I., Hadrijana II. i Ivana VIII. te carigradskih patrijarhā Ignacija i Focija u drugoj polovici 9. stoljeća dovoljno nam govore o tome. Usp.: Charles Joseph HEFFELE, *Histoire des Conciles*, IV/1 (Paris: 1911.), 252-284, 420-474, 481-612; Wolfgang H. FRITZE, „Universalis gentium confessio. Formeln, Träger und Wege universal-missionarischen Denkens im 7. Jahrhundert“, *Frühmittelalterliche Studien* 3 (1969.), 78-130; Vittorio PERI, „La synergie entre le pape et le concile œcuménique. Note d’histoire sur l’ecclésiologie traditionnelle de l’Église indivise“, *Irenikon* 56 (1983.), 163-193.

starbajteri“, on filozof to ne želi činiti. „Uostalom postoji još opasnost da poslije svega budem proglašen heretikom.“⁵⁴ Ne, gospodo, moglo bi se tako protumačiti Konstantinovo razmišljanje, pustite se čorava posla. Konstantinova odlučnost nije nikoga iznenadila. On je uvijek bio jasan i kategoričan. Ali ovo što je on tražio, to nije mala stvar, slova pretpostavljaju pisani jezik, pisani jezik pretpostavlja vlastitu književnost, vlastitu liturgiju, vlastitu teologiju, vlastitu Crkvu, vlastitu državu, vlastiti narod. Bar tako je to bilo na Istoku. Istočni univerzalizam je poznavao takve slučajeve u Siriji, Armeniji, Gruziji, Kaldeji, Egiptu i Abesiniji. Stvar je sigurno otišla i na carsko vijeće i na konzistorij patrijarha Focija. Pobijedila je Konstantinova linija koja je zastupala stav da i Slavenima pripada veliko mjesto u povijesti ljudskog roda.

Potrebno je ovdje primijetiti da je ovakva odluka u godini 862. mogla biti donesena samo na bizantskom tlu. Istočno-rimski duh, kako smo mogli vidjeti, bio je u to doba i na ovom području otvoreniji, tolerantniji i vasseljskiji od duha njegova zapadno-rimskog konkurenta. Dobivši ovu povijesnu pobjedu na carskom dvoru, Ćiril i Metod su dobili dozvolu i ohrabrenje za svoj budući rad od najviše svjetovne i duhovne instance kršćanskog Istoka. „Ako ti hoćeš, tebi to može Bog dati, koji daje svima ono što usrdno mole, i otvara onima koji kucaju“, tj. da pronađeš pismo, mislio je car i njegov cezar Bardas.⁵⁵ Konstantin se povukao u samoću i počeo moliti i razmišljati, javlja nam njegov životopisac. Od djetinjstva je govorio slavenski jezik. Naučio ga je najvjerojatnije od posluge u kući svojega oca Leona, carskog drugara (δρουγγάριος), zapovjednika carske mornarice u Solunu, ili od majke Marije, koja je mogla biti Slavenka druge ili treće generacije. Slavenski je govorio na ulicama Soluna s ostalom djecom. Solun, njegova okolica bili su slavenski premda su uprava, vojna posada i službeni jezik bili grčki. Slavenski jezik bio mu je uvijek drag i milozvučan. Šteta što nisu imali slova za njega.

Poslije carske odluke da pronađe slova za slavenski jezik, odnosno da ih izmoli od Gospodina, Konstantin, koji je, kako smo već spomenuli, po svojoj užoj profesiji bio filozof i jezikoslovac, razlikovao je različite stupnjeve poznavanja jezika. Prvi i najlakši

⁵⁴ VC, XIV, 11; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 70.

⁵⁵ VC, XIV, 12; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 70.

stupanj bio je govoriti. No, za pravo poznavanje jezika potrebna su i ona druga dva stupnja, pisati i čitati. Slaveni nisu imali svoje „buki“, slova, pa nisu stoga poznavali ni ona druga dva stupnja svojega jezika. Konstantin je znao da mora naći nešto originalno, tj. upotrijebiti ono što je s bratom Metodom pripremio u Polihronu, ono što nije bilo grčko, latinsko, franačko, nešto novo, što će odgovarati slavenskoj duši. Doživio je kako su Židovi u Bagdadu i Samari ili židovski Hazari na Krimu učili svoju djecu da čitaju Toru. Tom prigodom govorili su djeci: „Alf“ - tj. „uči“! Tako je nastalo od učiti i uči - alf prvo slovo hebrejskog alfabeta. Stari Grci, preuzimajući slova od istočnjaka, ponajprije Židova, govorili su svojoj djeci „alfa“, što je dolazilo od ἀλφάνω tražiti, donositi, drugim riječima: tražiti značenje, tražiti istinu, tražiti spoznaju. Tako je kod Grka, „alfa“ postala prvo slovo alfabeta. Koju su riječ, koja je počinjala sa „a“, kao kod Židova i Grka, najčešće upotrebljavali Slaveni, razmišljao je sigurno Konstantin. Našao ju je u riječi „žz“ koja ima dvostruko značenje: 1. otvorena usta. Zaista za izgovoriti „žz“ moraju se usta poprilično otvoriti. Otvorivši usta i izgovorivši „žz“, svatko otkriva boju i volumen svojega glasa te se tako identificira, pokazuje svoju osobnu jezičnu iskaznicu i postaje „ja“. Tako smo dobili drugo značenje riječi „žz“- „ja“ i prvo slovo u slavenskom alfabetu – azbuki - abecedi. Drugo je trebalo počinjati s „b“. Upravo s „b“ je počinjala riječ „buki“ slovo, pismo, knjiga, littera, γράμμα, ono što mu je u tom trenutku bilo najpotrebnije. Treće slovo je počinjalo s „v“-„vedi“, četvrto s „g“-„glagol“, peto „d“-„dobro“ i tako je nastao alfabet/azbuka/abeceda od 38 slova, koliko je uspio otkriti glasova u slavenskom govoru rodnog Soluna.⁵⁶ Slova su pisana oblom glagoljicom, jednim od najljepših pisama svijeta. To je originalno pismo koje ima nekih sličnosti s armenskim, gruzijskim i židovskim pismom te grčkom minuskulom.⁵⁷ U Žitju Konstantina čitamo da je

⁵⁶ Crnorizac HRABAR, *O pismenima*, 3; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 161-166. Na kraju zaključuje monah Hrabar: „Ima i drugih odgovora koje ću reći na drugom mjestu, ali sada nema zato vremena. Takav je razum, braćo, dao Bog Slavenima, i neka mu je slava i čast i dostojanstvo i poklon, sada i vazda i u vjekovječne vjekove“. C. HRABAR, *O pismenima*, 10; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 166.

⁵⁷ Josip HAMM, *Staroslavenska gramatika* (Zagreb: Školska knjiga, 1974.); Giuseppe FERAGLIA, „Razmišljanje o staroslavenskim azbukama“, *Slovo* 36 (1986.), 71-76. Anica NAZOR, *Knjiga o hrvatskoj glagoljici, „Ja slovo znajući govorim...“* (Zagreb: Erasmus naklada, 2008.).

ovo od Konstantina „izmišljeno“ ustvari bilo objavljeno.⁵⁸ Možda je zato i tako fonetski savršeno jer je od Boga nadahnuto. Činjenica je da Slaveni imaju vodeće mjesto u sluhu za jezike. Oni možda nisu ni svjesni da bi trebali zato zahvaliti „učitelju i filozofu Konstantinu“. Nadajmo se da se nitko neće iznenaditi ako kažemo da je Konstantin, taj pravi jezični „gourmand“, najprije preveo i prepisao novim slovima i na novi jezik najljepše mjesto iz Sv. pisma: „Izprva bieše Slovo, a Slovo bieše u Boga a Bog bieše Slovo“ = U početku bijaše Riječ, Riječ bijaše kod Boga i Bog bijaše Riječ (Iv 1,1).⁵⁹ Kako skladno i divno zvuči kod Konstantina filozofa! Kult Riječi (Λόγος), druge božanske osobe, koja je postala čovjekom, prebivala među nama, prerasla je i u kult slavenske riječi „Slovo“, ali i u razumljivi oblik kristoljublja. Možda tek sada shvaćamo ispravno zašto je Konstantin onako uporno tražio slova za slavenski jezik. Bio mu je potreban instrument da oda Bogu hvalu na još jedan dostojan način poput Židova, Grka i Latina te poput njegova duhovnog učitelja Grgura Nazijanskog. U pismu knezu Rastislavu piše car Mihajlo: „I evo, poslasmu ti ovoga, kome je to Bog otkrio, muža dostojna svake časti, blagovjerna, veoma učena i filozofa. I primi taj dar, bolji i časniji od svakog zlata i srebra i dragog kamenja i prolaznog bogatstva.“⁶⁰

Pojedini slavisti u Konstantinovu prijevodu naziru još jedan dragocjeni biser. Mi danas znamo svi da se Slaveni međusobno zovu: Славяне, Слов’яни, Славяни, Словени, Słowianie, Slované, Slovenia, Slovani i Slaveni! Što to znači? Neki misle da su to oni koji imaju slova, slovesnost - književnost, koji znaju govoriti! U današnjem hrvatskom jeziku, ovdje neka svatko tko ovo čita, preispita svoj jezik i ovu riječ slovesnost - slovenost - slavenost, koja je na žalost skoro zamrla. Zadržala se samo kao „slovija“ i „slovlje“ u složenicama ponajviše grčko-latinskog porijekla. Evo nekoliko primjera: teologija - riječ o Bogu, bogoslovlje; filozofija - ljubav prema mudrosti, mudroslovlje; filologija - ljubav prema jeziku, jezikoslovlje; antropologija - ljubav prema čovjeku, čovjekoslovlje, benedictio = blagoslovlje - blagoslov, psalterium

⁵⁸ „Uskoro mu se javi Bog, koji sluša molitve svojih slugu, i odmah sastavi pismo i poče pisati evanđeoske riječi: „U početku bijaše Riječ, i Riječ bijaše kod Boga, i Bog bijaše Riječ.“ VC, XIV, 14; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 70-71.

⁵⁹ ISTO.

⁶⁰ VC, XIV, 17-18; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 71-72.

- časoslov itd. Poslije ovih kratkih, ali zornih primjera na našim usnama stoji uzdah i nada: Ah da nam je i danas takvih divnih i mudrih učitelja poput Svete braće! Rado bismo pred njima priznali našu današnju bogoslovnu, mudroslovnu, jezikoslovnu i čovjekoslovnu maloljetnost. Stoga nije nikakvo čudo što pisci *Žitijā* Svete braće na više mjesta iznose da su njihovi učenici, bizantski car i njegovi savjetnici vjerovali da je slavensko pismo bilo objavljeno, tj. od Boga „ad hoc“ poklonjeno filozofu Konstantinu.⁶¹ Čak se i papa Hadrijan II. u svojem pismu, upućenom slavenskim vladarima u Moravskoj i Panoniji nekoliko godina kasnije, priklanja toj predaji i tvrdi da je Konstantin započeo svoj rad „blagohotnošću Božjom i po zagovoru sv. Klementa“.⁶²

Danas, poslije 1158 godina, stojimo zadivljeni pred ovim neprolaznim remek-djelom ljudske mudrosti, Božjeg dara i providnosti. Vizualna ljepota glagoljice, nenadmašiva preciznost u razlikovanju raznoolikih, ali veoma sličnih slavenskih jezičnih glasova, fonetsko umijeće i njihova omeđivanja ostat će neprolazna zasluga Svete braće. No, Sveta braća bili su dovoljno duhovni, pobožni i profinjeni ljudi i nisu se hvalili zbog svojeg iznašašća, već su u svemu vidjeli djelo Božje, djelo Onoga koji želi da se svi ljudi spase. Tu će ideju čak i vehementno zastupati u Moravskoj pred franačkim misionarima, u bizantsko-lombardskoj Veneciji, pred bogoslovima Pilatove trojezične orijentacije,⁶³ u Rimu pred papom Hadrijanom II.,⁶⁴ u Regensburgu pred sudom bavarskih (franačkih) biskupa,⁶⁵ te nakon svega i u benediktinskom samostanskom zatvoru južne Njemačke, najvjerojatnije u samostanu

61 ISTO.

62 VM, VIII, 11; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 104. Usp.: Maddalena BETTI, *The making of christian Moravia 858-882. Papal power and political reality* (Leiden-Boston: Brill, 2014.), 65-72.

63 VC, XVI, 1-59; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 76-81; F. GRIVEC, *Slavenski blagovjesnici*, 63-67.

64 VC, XVII, 1-4; VM, VI, 1-4; VIII, 1-17; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 82-85; F. GRIVEC, *Slavenski blagovjesnici*, 67-73.

65 VM, IX, 1-9; V. PERI, *Cirillo e Metodio*, 108-109; F. GRIVEC, *Slavenski blagovjesnici*, 86-102; Franz ZAGIBA, „Regensburg und die Slaven im frühen Mittelalter“, *Verhandlungen des Historischen Vereins für Oberpfalz und Regensburg* 104 (1964.), 223-234., ovdje 227-228; Joseph SCHÜTZ, „Die Reichssynode zu Regensburg (870) und Methods Verbannung nach Schwaben“, *Südost-Forschungen* 33 (1974.), 1-14; F. GRIVEC, *Slavenski blagovjesnici*, 86-102.

Presvetog Spasitelja u Ellwangenu u sjeveroistočnom Württembergu ili, što je manje vjerojatno, u samostanu sv. Marije Majke Božje i sv. Marka na otoku Reichenau na Bodenskom jezeru.⁶⁶

3.2. Slavenska liturgija

Osim slavenskog pisma Sveta braća su tvorci i slavenske liturgije. Kad čujemo riječ slavenska liturgija, bojim se da u prvi čas ne shvaćamo ispravno što se pod tim pojmom ili imenom krije. Pojednostavljeno rečeno do II. vatikanskog sabora u Katoličkoj Crkvi bile su nam uglavnom dostupne tri liturgije: rimska, grčka i slavenska. Pojam liturgije je veoma opširan i obuhvaća pojam liturgijskih jezika i liturgijskih obreda ili ritusa. Zapadna Crkva i njezina liturgija, poznavala je u svojoj dugoj povijesti uz najrasprostranjeniji rimski obred još ambrozijanski u Milanu, galikanski (najpoznatiji u Lionu), mozarapsko-vizigotski (hispanski) u Toledu, braganski (portugalski) u Bragi, keltsko-irsko i anglosaksonski u Irskoj, Škotskoj, Engleskoj, Bretanji i španjolskoj Galiciji, sarumski obred u engleskoj biskupiji Salisbury te zatim razne monaške ili redovničke obrede kao što su bili benediktinski, premonstratenški, kartuzijanski, cistercitski, dominikanski i slično. Latinski jezik bio je svima zajednički liturgijski jezik.⁶⁷ Liturgija Istočne Crkve u doba Svete braće, danas još više, imala je brojne obrede: bizantski, zapadno-sirijski, istočno-sirijski, armenski, sjeverno-koptski, južno-koptski, koji su opet imali svoje vjerske podgrupe i mogli su biti ortodoksni (melkitski), katolički, nestorijanski i monofizitski, dok su im jezici bili grčki, sirijski, armenski, koptski, staroetiopski, gruzijski i

⁶⁶ VM, X, 1-9; V. PERI, *Cirillo e Metodio*, 109; F. GRIVEC, *Slavenski blagovjesnici*, 102-105; Adolf W. ZIEGLER, „Methodius auf dem Weg in die schwäbische Verbannung“, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, N.F., 1 (München-Wiesbaden: 1953.), 369-382; ISTI, „Die Absetzung des Erzbischofs Methodius im Lichte der altkirchlichen Rechtsgeschichte“, *Jahrbuch für altbayerische Kirchengeschichte*, 24/1 (1965.), 11-24; Franz GRIVEC, „Der Heilige Methodius in Ellwangen“, Viktor BURR (Hg.), *Ellwangen 764-1964. Beiträge und Untersuchungen zur Zwölfhundertfeier* (Ellwangen: 1964.), 153-159; F. GRIVEC, *Slavenski blagovjesnici*, 97-102; Alfons ZETTLER, „Der heilige Methodios auf der Insel Reichenau“, Evangelos KONSTANTINOU (prir.), *Methodios und Kyrillos in ihrer europäischen Dimension* (Frankfurt/Main: Peter Lang, 2005.), 261-269.

⁶⁷ Andreas HEINZ, „Liturgien“, *LThK*³ 6 (1997.), 972-987.

od 8. stoljeća čak i arapski.⁶⁸ U famoznoj diskusiji u Veneciji god. 867. nabroja Konstantin-Ćiril 12 naroda u krugu Istočne Crkve koji upotrebljavaju svoj narodni jezik u službi Božjoj.⁶⁹ Sveta braća, koja su se od početka u svojim zajednicama služila bizantskim ritom i grčkim jezikom, upoznala su vrlo rano i liturgiju sv. Petra (Ἡ θεία λειτουργία τοῦ ἁγίου ἀπόστολου Πέτρου), koja je bila proširena na području Solunskog vikarijata, sve do prve polovine 8. st., tj. dok je trajala jurisdikcija Pape nad Istočnim Ilirikom (732.-733.).⁷⁰ Imala je rimski obred na grčkom jeziku. Stoga nas ne bi čudilo, kad bismo mogli dokazati da su bila uzela ovu zajedničku liturgiju kao temelj za prevođenje i stvaranje prve slavenske liturgije među Slavenima u Moravskoj.⁷¹

68 ISTI.

69 VC, XVI, 8; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 77. Premda svi od Ćirila nabrojani narodi nisu povijesno utvrđeni, ipak je njegov argument u diskusiji nenadmašiv. Usp. Marco SCARPA, „Un contributo per l'interpretazione della citazione di 1 Cor 14 nella controversia veneziana della Vita Cyrilli“, *Cyrillo-Methodian Studies* 26 (2018.), 29-41.

70 G. OSTROGORSKI, *Povijest Bizanta*, 83-84; Venance GRUMEL, „L'annexion de l'Illyricum oriental, de la Sicile et de la Calabre au patriarcat de Constantinople“, *Recherches de sciences religieuses* 40 (1952.), 191-200; Milton V. ANASTOS, „The Transfer of Illyricum, Calabria and Sicily to the Jurisdiction of the Patriarchate of Constantinople in 732-733“, *Silloge bizantina in onore di Silvio Giuseppe Mercati* (Studi bizantini e neoellenici IX), (Roma: 1957.) 14-31; Andrew J. EKONOMOU, *Byzantine Rome and the Greek Popes: Eastern Influences on Rome and the Papacy from Gregory the Great to Zacharias, A.D. 590-752* (Lanham, MD: Lexington Books, 2007.), 244-297; Josef RIST, „Das apostolische Vikariat von Thessaloniki als Beispiel der Begegnung zwischen Rom und Konstantinopel in der Spätantike“, *Acta Congressus Internationalis 14. Archaeologiae Christianae. Vindobonae 19.-26.9.1999. Akten des 14. Internationalen Kongresses für christliche Archäologie. Wien 19.-26.9.1999. Frühes Christentum zwischen Rom und Konstantinopel* (Città del Vaticano: Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana, 2006.), 649-662.

71 H. W. CODRINGTON, *The Liturgy of St. Peter* (Münster in Westfalen: Verlag der Aschendorffschen Verlagsbuchhandlung, 1936.); Jean-Michel HANSENS, „La Liturgie Romano-Byzantine de Saint Pierre“, *Orientalia Christiana Periodica*, IV (1938.), 235-258, V, (1939.), 103-150; Josef VAŠICA, „Slovanská liturgie Sv. Petra“, *Byzantinoslavica*, VIII (1939.), 1-54; Stephen SMRZIK, *The Glagolitic or Romano-Slavonic Liturgy* (Cleveland: Slovak Institute, 1959.); M. LACKO, *Cirillo e Metodio*, 70-73; James R. CAMPBELL, *A Brief Introduction to the Liturgy of St. Peter* (Woodstock: Illinois, 1999.), 56-59.

O liturgijskim službama, obredima i knjigama koje su najprije bile prevedene govori nam 15. poglavlje Konstantinova *Žitja*. To su bili *psaltir - časoslov - liturgia horarum - ώρες λειτουργίας i tajna služba - Sancta Missa - μυστική λειτουργία*. U časoslovu se ističu: *utrnica - jutarnja - matutinum - μάτιουμ; časove - časovi - horae - ώρες; večernica - večernja - vesperae - έσπερίνος; pavečernica - povečerje - completorium - άπόδειπνον*.⁷² Časoslovu, bez sumnje, slijedio je prijevod evanđelja, budući da je ono za bogoslužje bilo najpotrebnije, no istovremeno je zahtijevalo dugo i naporno prevođenje. Najvjerojatnije su bila postupno prevedena ona mjesta iz evanđelja koja su služila kao čitanja u misnom slavlju i u časoslovu te prikladna mjesta za propovijedi i egzegezu, kao npr. prispodobe. Tako je potpuni prijevod Četveroevanđelja bio popunjavan i konačno dovršen u Moravskoj prije Metodove smrti. Isto tako se može pretpostaviti da je uslijedilo i dovršavano paralelno prevođenje Praxapostolosa = Djela apostolskih i poslanica, kasnije najvjerojatnije cijelog Svetog pisma i euhologija (obrednika), u kojem su se nalazile molitve, obrasci za blagoslovine i za sakramente.⁷³ Nije pretjerao pisac Konstantinova *Žitja* kada, parafrazirajući proroka Izaiju, zanosno navješćuje plodove Ćirilova, tj. evangelizacijskog djelovanja Svete braće: „I otvoriše se - po proročkoj riječi - uši gluhih, i slušali su riječi Pisma, a govor mucavih postao je jasan. Bog se tomu veselio, a đavao je bio postišen.“⁷⁴

Stigavši u Moravsku, što u ćirilometodskoj historiografiji na žalost nije bilo dovoljno vrednovano, Sveta braća su našla prve plodove rada i evangelizacije irsko-škotskih te kasnije franačko-bavarskih misionara, koji su već donekle bili usadili prvu kršćansku praksu u toj zemlji. Franačko-bavarski slavili su službu Božju i dijelili sakramente na latinskom, propovijedali na nerazumljivom njemačkom. U vjersko-političkom kontekstu postupanje franačkih (bavarskih) svećenika i misionara bilo je u njihovim očima posve logično jer su sebe držali predstavnicima Istočnog Franačkog (njemačkog) Kraljevstva, koje se trebalo širiti na Istok kako u vjerskom, tako u političkom i nacionalnom smislu. Ipak pojedini franački misionari, treba ovdje naglasiti, trudili su se propovijedati ili tumačiti Sv. pismo slavenskim vjernici-

⁷² F. GRIVEC, *Slavenski blagovjesnici*, 55.

⁷³ VC, XV, 2; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 72-73; Leonard TANDARIĆ, „Sveti Ćiril i Metodije - novi pristup evangelizaciji“, *Bogoslovska smotra* 3-4 (1985.), 369-375.

⁷⁴ VC, XV, 3-4; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 73.

ma na jeziku dotične regije. To nam potvrđuju Frajzinški listovi (Brižinski spomenici) iz 9. stoljeća za Slavene (Slovence) u Karantaniji/Koruškoj.⁷⁵ Slično su nastupali i djelovali pojedini franački misionari i propovjednici i u Moravskoj. I uz djelomičan, no u sebi još uvijek dovršan uspjeh, franački misionari nisu mogli ukloniti sve liturgijske i katehetske nedostatke te iskorijeniti još uvijek snažne poganske običaje.⁷⁶ Nakon svojega dolaska Sveta braća su odmah primijetila da su moravski kršćani već bili crkveno i liturgijski opredijeljeni i da su pripadali zapadnom, rimskom dijelu kršćanskog univerzalizma. Došavši do tog važnog saznanja, odlučili su se, ako to nisu učinili od samog početka, da za svoje moravske učenike i vjernike stvore liturgiju sa svim rimskim obilježjima, na slavenskom jeziku i sa već izumljenim slavenskim (glagoljskim) pismom. Tako nastaje u Moravskoj nešto novo, opet originalno i uspješno. To je u stvari zapadni slavenski obred s vlastitim glagolskim pismom i jezikom za razliku od kasnijeg istočno-slavenskog obreda ćirilичne verzije ili istočne slavenske liturgije. Makedonija i Bugarska će, poslije dolaska prognanih učenika Ćirila i Metoda u bugarsku Plisku i Preslav te u makedonski Ohrid, postati kolijevka ćirilске književnosti, kulture i liturgije, ne samo za Makedonce

⁷⁵ Po uvriježenom mišljenju sačuvani Frajzinški listovi potiču iz razdoblja 972.-1093. Sastoje se od triju tekstova pronađenih u latinskom kodeksu biskupije Freising (slovenski Brižine), danas pohranjenih u Državnoj biblioteci u Münchenu. Pisani su latinskom (karolinškom) minuskulom starobavarske provenijencije. Ti su prijepisi nastali uz brojne prepisivačke pogreške iz izgubljenih izvornika iz sredine 9. st. Sačuvane tekstove dao je zapisati najvjerojatnije frajzinški biskup Abraham (957.-993.) za vlastitu liturgijsku uporabu. Bili su napisani na jeziku karantanskih/koruških Slovenaca 9. stoljeća. Bayerische Staatsbibliothek, München, *Codex Latinus Monacensis* 6426; Usp.: Franc GRIVEC, „Drugi Frisinski spomenik in Ćirilova književna šola“, *Glasnik Muzejskog društva za Slovenijo* XXII (1941.), 106-115; Georg HOLZER, „Zur Sprache des mittelalterlichen Slaventums in Österreich. Slavisch unter bairischem Einfluss“, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 48 (2002.) 53-72; Heiz Dieter POHL, „Die Slavia submersa in Österreich. Ein Überblick und Versuch einer Neubewertung“, *Linguistica XLV – Ioanni Orešnik septuagenario in honorem oblata, I* (Ljubljana: 2005.), 129-150; Kornelija KUVAC-LEVAČIĆ, *Stil Brižinskih spomenika s obzirom na pojam prenje* (Split: Književni krug, 2006.).

⁷⁶ Mnogi Moravski Slaveni ostali su u svojoj intimi još uvijek pogani, premda su bili kršteni. To potvrđuju posebno pogrebni običaji koji dolaze na svjetlo kroz arheološka iskapanja. Usp.: Josef CIBULKA, „Frühgeschichte der Architektur in Mähren (800 - 900)“, *Festschrift für Karl M. Swoboda* (Wien: 1959.), 55-74.

i Bugare, već i za Srbe, Crnogorce, Ukrajince, Ruse, Rusine i Bjelorusce.⁷⁷ Tako se među Slavenima pojavljuje i utvrđuje bogatstvo obaju crkvenih univerzalizama - zapadnog i istočnog.⁷⁸

Što nam je ostalo sačuvano od ove predivne i originalne liturgije? Nije puno! U Kijevu, u Ukrajini, čuvaju se poznati Kijevski listići, koji su bili otkriveni 1872.⁷⁹ To su odlomci prijevoda jednog latinskog misala koji je najvjerojatnije preveo Ćiril, odnosno Metod, još u Moravskoj, prije nego su zajednički pošli 867. u Rim. Premda je misal po svojem rasporedu, stilu i izboru molitava u svakom slučaju rimski, ipak nije to slijepi prijevod, već gotovo vlastita kreacija s puno istočnih bizantskih umetaka. Konstantin je znao gotovo sve bizantske molitve napamet i nije čudo ako ih je umetnuo ili po svojem ukusu preinačio. U ovaj prijevod bile su uvrštene mnoge bizantske molitve tipične za Istočni Ilirik u kojem je bizantski obred bio dominantan. Upravo ovaj srednji put, tj. srednji tekst između Rima i Carigrada, uzela su Sveta braća kao podlogu za svoju slavensku liturgiju. Na žalost, zabrana sla-

⁷⁷ Božidar PROKIĆ, „Postanak Ohridskog patrijarhata“, *Glas Srpske Kraljevske Akademije* 90 (1912.), 175-267; Dimitar ANGELOV, *Die Entstehung des bulgarischen Volkes* (Berlin: Akademie-Verlag, 1980.), 119-124; Gerahrd PODKALSKY, *Theologische Literatur des Mittelalters in Bulgarien und Serbien 815-1459* (München: Beck, 2000.); Hans-Dieter DÖPMANN, *Kirche in Bulgarien von den Anfängen bis zur Gegenwart* (München: Biblion, 2006.); Gabriella SCHUBERT, „Kyrillomethodianisches Erbe bei den Slawen. Gemeinsames und Trennendes“, *Zeitschrift für Balkanologie* 2 (2014.), 246-257; Krassimir STANCHEV, „La figura di san Clemente di Ocrida“, Krassimir STANCEV - Maurizia CALUSIO (prir.), *San Clemente di Ocrida: Alievo e maestro* (Milano: Biblioteca Ambrosiana, 2017.), 3-13. Angeliki DELIKARI, „The Archdiocese of Ohrid through the Centuries“, *San Clemente di Ocrida: Alievo e maestro*, 171 -191.

⁷⁸ Vjekoslav ŠTEFANIĆ, „Nazivi glagoljskog pisma“, *Slovo*, 25-26 (1976.), 17-76, ovdje 25-26. Vittorio PERI, „Il mandato missionario e canonico di Metodio e l'ingresso della lingua slava nella liturgia“, *Archivum Historiae Pontificiae* 26 (1988.), 9-69.

⁷⁹ Kijevski listići su pronađeni u samostanu sv. Katarine na Sinaju, a danas se čuvaju u Centralnoj knjižnici Ukrajinske Akademije znanosti i umjetnosti u Kijevu. Vatroslav JAGIĆ, *Glagolitica. Würdigung neuentdeckter Fragmente* (Wien: Tempsky, 1890.); Vasyľ Vasyľovyč NIMČUK, *Kiivs'ki glagolični listki, Najdavnisha pam'jatka slov'janskoj pisemnosti*, (Kiiv: Naukova dumka, 1983.); Jos SCHAEKEN, *Die Kiever Blätter* (Amsterdam: Rodopi, 1987.); Marija PANTELIĆ, „O kijevskim i sinajskim listićima“, *Slovo* 35 (1985.), 5-56; Vasil JONCEV - Svetlin RUSEV, *Azbukata ot Pliska, Kirilicata i Glagolicata* (Sofia: Kiril Gogov & Sinove, 1997.); Marica ČUNČIĆ, „Normativ Kijevskih listića“, *Wiener slavistisches Jahrbuch* 49 (2003.), 7-22.

venskog jezika u rimskoj liturgiji koju je izrekao papa Stjepan V. imala je dalekosežnih posljedica. Nisu bili samo protjerani učenici Svete braće iz Moravske već su i slavenske liturgijske knjige bile uništene. Jedino se tako može objasniti da se jedan mali broj sačuvanih listića iz slavenskih knjiga nije sačuvao u Moravskoj, već u Hrvatskoj i na Sinaju, prostor kamo su se morali skloniti učenici Ćirila i Metoda.⁸⁰

Uz ovu slavensku liturgiju rimskog obreda Sveta braća su prakticirala sa svojim učenicima i bizantsku liturgiju na slavenskom jeziku. Čak im je po njihovu rođenju, odgoju i intelektualnom afinitetu bila bliža i uzvišenija.⁸¹ Poznajući Konstantinov ne samo filozofsko-filološki genij već i njegovu pjesničku nadarenost i glazbenu sklonost, slavenska liturgija rimskog i bizantskog obreda bila je zasigurno i glazbeno veoma popraćena. Budući da je muzički izražaj u to doba bio jače zastupljen u bizantskoj nego u rimskoj liturgiji, opravdano bi bilo očekivati da je i slavenska liturgija bizantskog obreda bila glazbeno bogatija od slavenske liturgije rimskog obreda. Kao i slavensko pismo, tako i slavenska liturgija nosi svoja posebna obilježja koja su imala za cilj da se približe duši slavenskog čovjeka, da mu omile, da ih prihvati kao svoje te da tako počne Boga hvaliti na svojem jeziku i na njemu razumljiv način.

Bilo je očekivati da su se Sveta braća, koja su strogo pazila na crkvenopravni položaj Moravske, počela služiti slavenskom liturgijom rimskog obreda tek poslije svojega dolaska u Rim 867. i službenog odobrenja od strane pape Hadrijana II. U zemljopisnom pogledu prvi i najstariji korijeni slavenske pismenosti na glagoljici nastali su u Moravskoj (Češka i Slovačka), Panoniji, Hrvatskoj, Bosni, Humu, Srbiji, Makedoniji, Bugarskoj pa preko Moldavije i u Kijevskoj Rusiji. Slavenska liturgija bizantskog obreda, poslije ćirilične preinake, uvriježila se u liturgiji Južnih Slavena, Makedonaca, Bugara, Srba i Crnogoraca⁸² te u liturgijskom životu sjeveroistočnih Slavena Rusa, Bjelorusa, Ukrajinaca

80 Michael LACKO, „The Cyrilo-Methodian Origin of the Byzantine-Slavonic and the Roman-Slavonic Liturgy“, *Slovak Studies III. Cyrillo-Methodiana* (Rome: Slovak Institute, 1963.), 79-89.

81 ISTI, 80-84; V. DUFKA, „Evangelisation as portrayed in liturgical and cultural expression“, 234-235.

82 Вељко РАДУНОВИЋ, „Свети Сава, настављач ћирило-методијевског наслеђа у Србији“, *Cyrrilomethodianum* 19 (2014.), 25-32.

ca i Rusina.⁸³ Istovremeno slavenska liturgija rimskog obreda, premda se početno širila među Česima, Slovacima, Vislanskim Poljacima i Slovincima, preživjela je jedino među Hrvatima sjeverne Dalmacije, po Kvarnerskim otocima, Istri, Krbavi, Liki, Pokuplju, Pounju i Bosni.⁸⁴ Napori češkog kralja i njemačkog cara Karla IV. na oživljavanju zapadne slavenske liturgije, glagoljskog bogoslužja, bili su plemeniti, no na žalost kratkoročni. On je 1347. dao podići veliki samostan Emaus (Na Slovanech) za hrvatske benediktince glagoljaše. S otoka Pašmana stigli su ovamo 1348. u velikom broju od 80 redovnika i ostavili nezaboravljen trag u češkoj kulturi te teološko-književnoj baštini XIV. i XV. st.⁸⁵ Jedan dio benediktinaca glagoljaša pošao je 1380. iz praškog Emausa u Olješnicu kod Wroclava u Šleskoj i 1390. u Krakov u Poljskoj. Naime, te godine, po uzoru na Emaus u Pragu, osnovao je poljsko-litvanski kraljevski par Vladislav II. Jagel i kraljica Jadviga, kći hrvatsko-ugarskoga i poljskoga kralja Ludovika I. Anževinca i Elizabete Kotromanić, kćeri bosanskoga bana Stjepana II. Kotromanića, glagoljaški samostan sv. Križa. Njegovanje glagoljice u Poljskom Kraljevstvu imalo je dvostruku poruku: narodnosnu i interkonfesionalnu. Narodnosna poruka bila je upućena Njemačkom Redu (Deutscher Orden) i njegovoj ekspanzijskoj i germanizacijskoj politici i borbi protiv Poljskog Kraljevstva. Interkonfesionalna poruka, poput ispružene ruke, bila je upućena pravoslavnim Rusinima i Ukrajinacima, kraljevskim podanicima, podsjećajući ih na zajedničke korijene i zajedničku predaju sačuvanu u slavenskoj liturgiji glagoljske i ćirilične prakse i orijentacije.⁸⁶

83 Hans-Dieter DÖPMANN, *Die Russische Orthodoxe Kirche in Geschichte und Gegenwart* (Berlin: Union Verlag, 1981.), 23-28.

84 Anica NAZOR, „La scrittura glagolica presso i Croati“, *Tre alfabeti per gli Slavi* (Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1985.), 57-59; Predrag BUKOVEC, „Der Glagolitische Usus des Römischen Ritus“, *Ostkirchliche Studien* 64 (2015.), 96-129.

85 František Vaclav MAREŠ, „Hlaholice na Moravě a v Čechách“, *Slovo* 21 (1971.), 133-199; Ludmila PACENEROVÁ, „Staročeské literární památky a charvátská hranatá hlaholice“, *Slovo* 56-57 (2006.-2007.), 405-420.

86 Agnieska Zofia RUDKOWSKA - Slaven KALE, „Hrvatska prisutnost u Poljskoj“, *Hrvatska izvan domovine, II* (Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, 2017.), 613-622.

3.3. Teologija Božjeg milosrđa i Božjeg naroda

Locus theologicus, tj. teološka dimenzija Konstantinove, time automatski i Metodove vizije i navještenja Boga, prilagođena je konkretnom čovjeku te se manifestira kao poziv, poslanje i opstanak pojedinih naroda na dugoj stazi spasenja, po riječima suvremene teologije.⁸⁷ Nije nam sačuvan nijedan teološki spis, traktat ili refleksija Svete braće koji bi nas mogao uvesti u ovu najintimniju tajnu njihova djela.⁸⁸ No, oni su ostavili svoje sveukupno djelo koje itekako kroz usta i spise njihovih učenika jasno teološki govori. Ostale su dvije biografije – *Žitja* - koje govore o djelu Svete braće, napisane od grupe učenika neposredno poslije njihove smrti, koji su pripadali bizantsko-slavenskom miljeu.⁸⁹ Prilikom čitanja *Žitja* Svete braće izlažemo se opasnosti da ih u prvom trenutku uzmemo kao neko pobožno štivo, što same u sebi jesu, sastavljeno po već uhodanim hagiografskim klišejima koji već u novorođenčetu vide sveca i kao takva ga prikazuju tokom cijelog životnog djela. Isto tako često citirana mjesta iz Sv. pisma mogu nam izgledati suvišna, prenatrpana i neodgovarajuća. Međutim, ako si dopustimo luksuz pa se upustimo u dublje razmatranje *Žitja* Svete braće,

⁸⁷ Elmar SALMANN, *Passi e passagigi nel cristianesimo. Piccola mistagogia verso il mondo della fede* (Assisi: Cittadella Editrice, 2009.), 100; Sandro SPINSANTI, „Vziry duchovní“, S. DE FIORES - T. GOFFI, (Eds.), *Slovník spirituality* (Kostelní Vydří: Karmelitánske nakladatelství, 1999.), 1133-1134.

⁸⁸ Iznimku čini jedna propovijed, koja se pripisuje sv. Metodu, danas sačuvana u Kločevu rukopisu, pohranjenom u Gradskoj knjižnici u Trentu u Italiji: Biblioteca Comunale di Trento, cod. nr. 2476 (Glagolita Clozianus). Rukopis je pisan glagoljicom u 11. st. i potječe najvjerojatnije iz Makedonije. Paris Clotz, zadnji vlasnik ovog rukopisa, koji je nekoć bio u posjedu obitelji Ivana Frankopana s Krka, darovao ga je Gradskoj knjižnici u Trentu. Vidi poblize: Jernej KOPITAR, *Glagolita Clozianus* (Vindebonae: 1836.); Antonín DOSTÁL, *Clozianus, staroslověnsky hlaholský sborník tridentský a innsbrucký* (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1959.); André VAILLANT, „Une homélie de Méthode“, *Revue des Études slaves* 23/1-4 (1948.), 37-47.

⁸⁹ Slavensko *Žitje* Konstantina bilo je započeto u Rimu 869., neposredno poslije Ćirilove smrti, i dovršeno u Panoniji 870., bez sumnje pod Metodovim vodstvom. Pisac je jedan od Ćirilovih slavenskih učenika, koji je dobro poznao grčki jezik i bizantsku teologiju, možda Klement Ohridski. Metodovo *Žitje*, međutim, započeto je 885., odmah poslije njegove smrti i dovršeno poslije izгона iz Moravske. Pisca treba tražiti u njegovim učenicima Gorazdu ili Konstantinu Preslavskom. Usp.: F. GRIVEC, *Slavenski blagovjesnici*, 206-207.

naravno u viziji njihovih učenika i suvremenika, brzo ćemo primijetiti teološko-biblijsku pozadinu njihova shvaćanja i djelovanja, teoriju i praksu kao i obrise njihove bogoslovne refleksije. Tom prilikom uspijevamo otkriti i izvornu kerigmatsku srž: sadržaj primitivnog propovijedanja i evangeliziranja, prilagođen religioznoj i kulturnoj dobi te tadanjem intelektualnom uzrastu slavenskih naroda. Konstantin je bio, bez sumnje, jedan od najzanimljivijih ljudi svojega vremena te je s Focijem u Carigradu, knjižničarom (bibliothecarius) Anastazijem u Rimu i nadbiskupom Hinkmarom u Reimsu, u Zapadnoj Franačkoj, činio najučćeniju četvorku svojega vremena kako u Bizantu, tako i u Europi. Konstantinova učenost ne postaje zapreka u komuniciranju, već naprotiv, poticaj da se još više približi čovjeku te mu evanđeosku poruku učini razumljivijom i privlačnijom.⁹⁰ Učenost nije svrha samoj sebi, kao na primjer jedna vrsta samouživanja i samoveličanja. Za Svetu braću učenost je izvor saznanja i mogućnost otkriti, predati i priopćiti kršćansku vjeru i misao na razumljiv i dobi recipijenta prilagođen način. Sveta braća su mogla i poput franačkih misionara prevoditi i propovijedati ono što su već znali i ponijeli iz Carigrada. Jednu vrstu pažnje poželi bi svakako kod slušača i recipijenata riječi Božje. To ih samo po sebi ne bi koštalo ni puno vremena ni prevelikog intelektualnog truda. No, nisu htjeli biti samo kompilatori, plagijatori i transplantatori riječi Božje. Htjeli su biti živi vjesnici radosne, dobre, vesele, blage i milosrdne riječi Božje, koja oslobađa i razveseljava, koja razumije, prihvaća i oprašta. Upravo na početku Konstantinova *Žitja* imamo taj jedinstveni primjerak izvorne i primitivne evangelizacijske karizme i kerigme koja je oduševljavala sve slavenske slušatelje u Moravskoj, Panoniji, a odatle širom južne, jugoistočne i istočne Europe.⁹¹

Središte svake teološke refleksije i njezinih praktičnih oblika, predaje, pastorizacije i evangelizacije jest ponajprije osobno upijanje i posjedovanje Radosne vijesti, skolastički izraženo: *fides quaerens intellectum*. Slijedi napetost oko načelnog pitanja kako ću pristupiti mojoj vjeri: *intelligo ut credam* ili *credo ut intelligam*. Treći korak posredovanje i predaja ispravne slike Božje drugoj osobi, skupini ili cijelom narodu jest *traditio -inkulturacija*.⁹² Prisjetimo se samo Pavlova

⁹⁰ VC, XII, 10-14; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 84-85; F. GRIVEC, *Sveti Ćiril i Metoda*, 72.

⁹¹ VC, I, 2-4; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 28.

⁹² L'ubomír HLAD, "Considerazioni sulla teologia dei Santi Cirillo e Metodio", *I santi Cirillo e Metodio*, 67-83, ovdje 69.

evangelizacijskog nastupa i govora Atenjanima na Aeropagu. Atena je bila puna hramova i kipova posvećenih najraznovrsnijim božanstvima. Čak je postojao jedan kip posvećen Nepoznatom Bogu - Ἀνώνστῳ Θεῷ.⁹³ Upravo o tom Nepoznatom Bogu želio je apostol Pavao propovijedati i govoriti. Slaveni u Moravskoj i u Panoniji nisu stajali pred nepoznatim Bogom jer su većim dijelom bili već kršteni, ali njihova slika o Bogu, o kršćanskom Bogu, nije bila najjasnija ni najprivlačnija. Franački i vjerovjesnici iz Salzburga, Freisinga, Passaua i Regensburga te langobardski iz Ogleja propovijedali su, ali nisu posve oduševljavali, sijali su, ali nisu uspjeli puno požeti. Njihova slika kršćanskog Boga bila je još uvijek previše kruta i stroga. Više je podsjećala na starogermanskog boga gromovnika Donara ili na slavenskog boga munje Peruna nego na Boga, milosrdnog Oca, pravednog Suca i Spasitelja svih naroda. Sveta braća su osjećala da je franačka evangelizacija preda- leko udaljena od slavenske duše. Stoga su pokušali dati sliku o Bogu koja im je bila bliža i prihvatljivija, koja im je otkrivala njihovo ljudsko, narodno i slavensko dostojanstvo što možemo čitati u već spomenu- tom prvom poglavlju Konstantinova *Žitja*. Naime, ondašnji takozvani „kulturni svijet“ Helena i Latina, kojem su od 800. godine bili pristu- pili i Franci, vidio je u Slavenima još uvijek barbare, narod bez svojega pisma i kulture, jednim dijelom još nekrštenu masu koja nije ulijevala nikakvo poštovanje. Ipak Sveta braća, premda su predstavnici visoke bizantske kulture i visokih društvenih krugova, ne gledaju s visoka, već posreduju i pružaju Slavenima vrlo produbljenu i produhovljenu sliku Božju, koja ne samo što je ravna Helenima, Latinima i Francima već je preteča slike Božje Drugog vatikanskog sabora.⁹⁴ U uvodnom po- glavlju u *Žitje* Konstantinovo nalazimo teološku refleksiju, vrijednu da je u potpunosti donesemo:

„1. Bog milosrdan i blag, koji čeka na čovjekovo pokajanje, da bi svi bili spašeni i k istinitom razumu došli, jer neće smrti grešnikove, nego pokajanje i život - premda čovjek više teži zlu - ne ostavlja ljudski rod da

⁹³ Dj 17,23.

⁹⁴ „U svojoj dobroti i mudrosti odlučio je Bog da objavi Sebe i da saopći Otajstvo svoje volje kojim ljudi po Kristu, Riječi koja tijelo postade, u Duhu Svetom imaju pristup k Ocu i postaju zajedničari božanske naravi. I tako, ovom objavom ne- vidljivi Bog u bujici svoje ljubavi zapodijeva razgovor s ljudima kao prijateljima i s njima druguje da ih pozove u zajedništvo sa sobom i da ih u nj prigrlji.“ DVK, Verbum Dei, I, 2.

u oslabljenju propadne i potpadne pod utjecaj nečastivoga i tako pogine, nego u svaki čas i u sva vremena ne prestaje činiti mnoga dobročinstva, kako na početku tako i sada, najprije preko patrijarha i otaca, zatim preko proroka, a nakon njih preko apostola i mučenika, pravednih muževa i učitelja, izabirući ih iz ovoga nemirnog života“ (Ps 111,4; Joel 2,13; 1 Tim 2,4; Ez 33,11).⁹⁵

2. Zna naime, Gospodin svoje, koji su njegovi, kao što reče: Ovce moje slušaju glas moj, i ja poznajem njih, i zovem ih imenom, i za mnom hodaju, a ja im dajem život vječni“ (Iv 10,27-28).⁹⁶

3. To je učinio i u našem rodu, uzdigavši nam ovoga učitelja, koji je prosvijetlio naš narod, kome se bio pomračio um zbog slabosti, a još više zbog đavolje lukavosti, te nije htio hodati u svjetlu Božjih zapovijedi“ (Otk 21,24; Bar 4,2).⁹⁷

4. Žitje njegovo izrečeno ukratko pokazuje kakav bijaše, da onaj tko hoće - ovo poslušavši - bude sličan njemu prihvativši srčanost, a odbacivši lijenost, kao što je rekao Apostol: Budite slični meni kao i ja Kristu“ (1 Kor 11,1).⁹⁸

Ideju Božjeg milosrđa nije slučajno preuzeo i sveti papa Ivan Pavao II. u svojoj enciklici *Bogat milosrđem* kad se obratio svim kršćanima u tmurnim danima poljskog naroda i drugih slavenskih naroda, ne tako daleke 1980. godine.⁹⁹ Poslije Ćirilove smrti 14. veljače 869., nad slavensku misiju u Rimu bila se nadvila velika neizvjesnost, koja je pogodila brata Metoda i sve ostale učenike. Stoga ovaj predivni uvod, koji je posvećen Božjem milosrđu, sažima svu njihovu nauku i razbija sve predrasude, neizvjesnosti, tame i komplekse ljudskog roda, posebno slavenskih duša, koje su dugo čekale na veliki Božji dar, na njihova učitelja Konstantina, od kojeg su se morali oprostiti. Milosrdni i milostivi Bog čeka da se ljudi pokaju i obrate. On ne sili već čeka, kod njega nema nasilnoga obraćenja i krštenja. Taj Bog želi da se svi ljudi spase i spoznaju istinu. Kršćanski Bog ne želi smrt grešnika koji je sklon zlu, već želi da se pokaje i sretno živi, kršćanski Bog ne želi da ljudski rod podleagne slabosti i upadne u đavolska iskušenja i izgine. Milosrdni i

⁹⁵ VC, I, 1; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 27-28.

⁹⁶ VC, I, 2; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 28.

⁹⁷ VC, I, 3; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 28.

⁹⁸ VC, I, 4; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 28.

⁹⁹ „*Dives in misericordia*“ od 30. studenog 1980. Usp.: AAS 72 (1980.), 1177- 1232.

milostivi Bog svake godine i u svako vrijeme, znači stalno, dijeli mnogostruku milost, sada kao i na početku. Prije je to činio preko patrijarha i otaca, zatim preko proroka, a onda preko apostola i mučenika, preko pravednika i učitelja koje odabire iz ovoga burnoga života. To je sad na poseban način učinio u slavenskom narodu uzdigavši u njemu učitelja, pastira, čiji glas „ovce“ slušaju, prepoznaju, a on ih po imenu zove. Učitelj, koji je razbio sve ljudske predrasude i svojemu stadu povratio glas i dostojanstvo. Zavidna je vještina Svete braće, ali i njihovih učenika, koji su pisali ove retke, prilagoditi riječ Božju jednom, dosad nepriznatom i djelomično ugroženom narodu.¹⁰⁰

Iz uvodnog razmatranja iščitava se da Ćirilovo uzdignuće, tj. poslanje Svete braće, ima dvostruki zadatak, genijalan i slavenskoj duši prilagođen. Slavenski narodi imaju upotpuniti svoju sliku o Bogu, koja ima biti prihvatljiva i odgovarati njihovoj duši. Prvo: Bog je milosrdan i milostiv, on je Bog koji čeka i koji je strpljiv, koji želi spasenje, a ne propast. Drugo: Sveta braća žele osloboditi svoje učenike, a preko njih i sve slavenske narode, od kompleksa manje vrijednosti, od straha da su stigli kasno, da su još barbari, da ne vrijede u Božjim očima kao drugi narodi, npr. Grci, Rimljani i Franci. Ne zove li Bog svake godine i u svako vrijeme? To što su drugi prije bili pozvani, nije samo po sebi nikakva prednost, kao što i oni koji su tek u ovom trenutku pozvani, ne znači nikakvu zapostavljenost, isto tako ne znači da će na kraju svijeta prvi biti prvi niti zadnji ostati zadnji. Poslužimo se ovdje još slikom žene, odnosno majke, koja upotpunjava sliku o našem Stvoritelju: ne mogu se svi ljudi i narodi roditi od iste majke i u isto vrijeme. Ne mogu istovremeno stupiti vidljivo na scenu povijesti spasenja. Jedanput, ipak dolaze na svijet i započinju svoj dugi put na stazi povijesti spasenja, koja je započela s Adamom, doživjela svoj vrhunac u Kristu. Stoga Sveta braća i njihovi učenici daju natprosječnom vještinom popis najvažnijih osoba koje su nastupile u neprekinutom lancu povijesti spasenja. To su prije svega u Starom zavjetu simbolične figure otaca, patrijarha i proroka. U Novom zavjetu, poslije Krista, navode se apostoli i apostolski učenici, biskupi, potpomagani od mučenika, koji

¹⁰⁰ Marcello GARZANITI, „Weisheit der Evangelien und die Exegese der Heiligen Schrift im Werk von Kyril und Method“, Evangelos KONSTANTINOUS (prir.), *Methodios und Kyrillos in ihrer europäischen Dimension* (Frankfurt /Main: Peter Lang, 2005.), 73-83.

pokrštavaju careve, uništavaju poganstvo, brane pravu vjeru pred krivovjercima na općim saborima. Stoga, to što se do sada nitko nije pobrinuo da i slavenski narodi upoznaju pravoga Boga i što ih nitko nije upozorio na prava koja imaju u krilu ljudske zajednice, nije nikakva nemarnost jer je Bog sada poslao i njima učitelje da ih prosvijetli i želi da budu njegovi nasljednici kao što su i oni nasljednici Kristovi. Tako Sveta braća uvode slavenske narode u posjed njihovih prava i nasljednih dobara. Prosvijetljeni Duhom Božjim ulaze u povijest spasenja, prepoznaju svoje dostojanstvo i korijene koji ih izjednačuju s drugim narodima. Utvrdivši svoje slušatelje u njihovu ljudskom dostojanstvu i izjednačivši ih s drugim narodima u njihovu kršćanskom pozivu na dugoj stazi spasenja, Sveta braća stvaraju ogroman ljudski, religiozni i psihološki kapital kod Slavena, nezaobilazni čimbenik u prikazivanju, širenju i življenju Radosne vijesti. Osiguravši novo i izvorno ljudsko dostojanstvo slavenskih naroda, Sveta braća kreću korak dalje. Takvu dostojnu mjestu i ulozu u povijesti spasenja pripadaju i dostojna sredstva, prava i povlastice koji ruše predrasude i himerične ostatke anti-kvarne prošlosti.¹⁰¹

U ovom teološkom razmišljanju i djelovanju Svete braće u Moravskoj pojavljuju se pojmovi i vizije, uz teologiju Božjeg milosrđa, i teologija Božjeg naroda.¹⁰² U Veneciji 867. godine,¹⁰³ sukobljavajući se s pristašama Pilatove trojezične teološke teorije, Sveta braća su dugo raspravljala sa svećenstvom Ogleja i Gradeža. Ćiril i Metod su isto tako dobro znali da bi eventualno pridobivanje svećenstva sjevernojadranskih patrijarhata, Ogleja i Gradeža, koje je djelomično bilo prisutno u misijama među Slovencima i Hrvatima po Koruškoj, Štajerskoj, Istri i Panoniji, za svoju viziju Crkve, liturgije i teologije za njih značilo ne

¹⁰¹ Usp.: F. GRIVEC, *Slavenski vjerovjesnici*, 50-54; M. LACKO, *Cirillo e Metodio*, 70-73; V. PERI, *Cirillo e Metodio*, 54-60; J. M. VESELÝ, *Scrivere sull'acqua*, 55-70; J. VODOPIVEC, *I Santi fratelli*, 71-78; P. VRANKIĆ, „Katehetsko i narodno usmjerenje teologije Svete braće“, 136-141; L. HLAD, „Considerazioni sulla teologia dei Santi Cirillo e Metodio“, 71-73, 80-82.

¹⁰² Peter NEUNER, *Abschied von der Ständekirche: Plädoyer für eine Theologie des Gottesvolkes* (Freiburg: Herder, 2015.); ISTI, *Per una teologia del popolo di Dio* (Brescia: Queriana, 2016.); Massimo NARO, „Teologia del popolo, teologia dal popolo: una chiave di lettura del magistero di papa Francesco“, *La Rivista del Clero Italiano* 5 (2016.), 173-196.

¹⁰³ *VC*, XVI, 1-59; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 76-81.

samo velik misionarski uspjeh u Moravskoj i Panoniji već i veliku preporuku za predstojeće susrete i pregovore u Rimu. Stoga su oni, na temelju starozavjetnih i novozavjetnih pasusa, razvijali originalnu teologiju Božjeg naroda, teologiju jezika i teologiju spasenja.¹⁰⁴ One se baziraju na liturgijskom, jezičnom i kulturnom pluralizmu koji su oni kao pripadnici Istočne Crkve poznavali, živjeli i sa sobom donijeli. Narodi koji su bili već davno pozvani, kao i oni koji su kasnije pozvani, da u povijesti spasenja na različitim jezicima umnože hvalu i slavu imena Božjega jesu znak nepresušnog bogatstva koje je Gospodin po svojem Utjelovljenju i spasiteljskom naumu namijenio cijelom ljudskom rodu. Kroz uspješnu katehezu te hrabar pastoralni izbor na liturgijskom i kulturnom i civilizacijskom polju, ovdje nam postaje jasno kako su Ćiril i Metod evangelizaciju slavenskih naroda stavili u onaj providonosni plan Božjega spasenja koji se proteže od stvaranja svijeta do današnjeg kršćanskog trenutka. To je participacija u jednom te istom narodu Božjem, koji svoj korijen vuče iz onog pradavnog naroda, koji je Bog u početku izabrao i neprekinuto ponovo bira, poziva i prati. Pisac Metodova *Žitja* (poslije 885.), premda spominje samo Metoda, nastavlja misao i pisca Konstantinova *Žitja*, izdižući Metoda, uzdiže djelo Božje i djelo Svete braće te nastavlja:

1. *„Nakon svih njih, milostivi Bog, koji hoće da se svaki čovjek bude spašen i da dođe do potpune spoznaje istine, u naše doba za naš narod, o komu se nikada nitko nije brinuo, na dobro djelo potakao je našeg učitelja, blaženog Metoda, čiji se dobrih kreposti i nastojanja - ako ih usporedimo s onima ugodnika (Božjih) - ne treba stidjeti“* (1 Tim 2,4; 2 Tim 4,7).

2. *„Ovima je bio ravan, od onih nemalo manji, od drugih bolji. Rječite je pretekao radom, radine govorom. Na sve se ugledao, svima je bio uzor, strahom Božjim, čuvanjem zapovijedi, tjelesnom čistoćom, usrdnom molitvom i svetošću, riječju silnom i blagom, silnom za protivnike, krotkom za one koji prihvataju poruku, srčanošću i sabranošću, milošću i ljubavlju, strastvenošću i strpljivošću, postajući svima sve, da bi sve pridobio“* (1 Kor 9,23).¹⁰⁵

¹⁰⁴ VC, I, 1-4; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 27-28; VM, I, 1-30; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 91-97.

¹⁰⁵ VM, II, 1-2; J. BRATULIĆ, *Žitja*, 97.

Zahvaljujući providonosnom djelu Božjih poslanika, Svete braće, Slaveni su se svjesno i dostojanstveno uključili u spasonosni plan Božji, jednom rođeni, sada preporođeni, za dostojno mjesto u globalnoj povijesti ljudskog roda. Proglašavajući ih sinovima i kćerima Adama i Eve, obećanja danih Abrahamu i njegovu potomstvu, Slaveni su bili poučeni od svojih navjestitelja evanđelja da sada i oni, kao i prije i poslije njih drugi brojni narodi, postaju baštinici zaboravljenih obećanja i bogatstava koja im je namijenio Gospodin od samog početka. Međusobna povezanost, koja je nastajala preko zajedničkog jezika, kulture i povijesti u univerzalnoj kršćanskoj obitelji, stvorila je zajedničku slavensku svijest o pripadnosti kako slavenskoj i europskoj, tako i općoj narodnoj zajednici na globalnom planu.

Mesijanske devijacije, panslavizam kao i veličanja i uzdizanja vlastitog slavenskog i narodnosnog bića kao izabranog naroda, viđenja i osjećaji na užtrb vizija i osjećaja druge ili susjedne slavenske braće, kao i drugih neslavenskih naroda, ako su možda imali svoju inspiraciju u krivoj interpretaciji *Žitija* Svete braće, nisu nikad bili misao vodilja civilizacijske i evangelizacijske misije svetih Slavenskih apostola i učitelja iz Soluna.¹⁰⁶

¹⁰⁶ O političkim, panslavističkim, vjerskim, mesijanskim i hegemonističkim tendencijama i skretanjima među slavenskim narodima postoji vrlo brojna i često antislavenska bibliografija raznih slavenskih autora. Usp.: Ivan GOLUB, „Juraj Križanić prorok mesijanizma kulture. Križanićevo očitovanje O misiji u Moskoviји - Della Missione in Moscovia“, *Bogoslovska smotra* 66/1 (1996.), 57-87; Adam Bernard MICKIEWICZ, *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego* (Paris: A. Pinard, 1832.); Nikolaj A. BERDJAEV, *Russkaja ideja: Osnovnye problemy russkoj mysli XIX veka i načala XX veka* (Paris: YMCA-press, 1946.); Emanuel SARKISYANZ, *Russland und der Messianismus des Orients. Sendungsbewusstsein und politischer Chiliasmus des Ostens* (Tübingen: Mohr, 1955.), 95-106; John MEYENDORFF, *Témoignage universel et identité locale dans l'orthodoxie russe: Mille ans de christianisme russe, 988-1988* (Paris: 1989.), 103-122; Ch. KOLAROV, *Zarozdenic very bolgarskogo naroda v osvoboditelnuju missiju Rossii*, (L'vov: 1980.); Konstantin KOSEV, „Die bulgarische nationale Revolution im Lichte der Orientalischen Frage“, Klaus-Detlev GROTHUSEN (Hg.), *110 [Hundertzehn] Jahre Wiedererrichtung des bulgarischen Staates* (München: Südosteuropa-Gesellschaft, 1990.), 13-19; T. ŠPIDLÍK, „L'idea cirillo-metodiana e il messianismo slavo, 431-440; Branka PRPA-JOVANOVIĆ, „Između Istoka i Zapada, Kulturni identitet i kulturno civilizacijska uporišta“, *Tokovi istorije* 3-4 (1997.), 7-28; Esad ZGODIĆ, *Ideologija nacionalnog mesijanstva* (Sarajevo: Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, 1999.); Hans-Dieter DÖPMANN, „Gottes auserwähl-

Pastoralni, evangelizacijski i civilizacijski *engemant* Svete braće te svetopisamska obrazloženost njihove ne samo kulturološko-ekumenske (vaseljenske) istočnorimske i zapadnorimske teološke orijentacije naišla je na puni odjek u teologiji II. vatikanskog sabora te je u svojoj biti, pretpostavka je za svaki teološko-eklezijalni *aggiornamento* kako nekoć u IX. st., tako i danas na početku XXI. st.¹⁰⁷

Završne misli

Po učenju svete braće Ćirila i Metoda svi slavenski narodi, kao i svi ostali narodi svijeta, bili su pozvani u vječni plan Božji, u opću ekonomiju spasenja, u globalnu zajednicu u općoj povijest ljudskog roda. Proglašavajući slavenske narode sinovima Adama i Eve, sinovima i baštinicima obećanja danih Abrahamu i njegovim potomcima, Sveta braća su poučila i naučila svoje učenike i vjernike, preko njih i sve slavenske narode, da samo preko kršćanstva stupaju u posjed starih časnih i nasljednih dobara koja su im dosad bila nedostupna. Preko kršćanstva oni ponovo dolaze u posjed duhovnog nasljeđa, čiji su tragovi zamrli zbog okova grijeha i progonstva. To što su dobili učitelja i biskupa tek sredinom IX. st., Božje je djelo, Božja volja, Božja briga i skrb za njih. Božja ljubav prema Slavenima, premda im je na početku bila nepoznata, postala je sada trajna, očita i konkretna.

Prvi historičari kršćanstva Euzebije Cezarejski, Augustin Hiponski, kao i brojni drugi, vidjeli su u povijesti Rimskog Carstva pripravu za širenje kršćanstva. Solunska i slavenska braća i njihovi učenici slijede taj put te u svojoj misiji pridobivanja i obraćanja Slavena vide analognu i providonosnu volju Božju. Veza između jezika i kulture, između zajedničke povijesti i zajedničkog životnog iskustva tokom

tes Volk' im Verständnis der Bulgaren“, Alois MOSSER (prir.), *„Gottes auserwählte Völker. Erwählungsvorstellungen und kollektive Selbstfindung in der Geschichte* (Wien: Pro Oriente: Schriftenreihe der Kommission für südosteuropäische Geschichte 1, 2001.), 273-294; Nikša STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću* (Zagreb: Barbat, 2002.); Tchavdar MARINOV and Alexander VEZENKOV, „Communism and nationalism in the Balkans: Marriage of convenience and mutual attraction?“, Roumen DASKALOV – Tchavdar MARINOV (Eds.), *Entangled histories of the Balkans. Transfers of political ideologies and institutions* (Leiden: Brill, 2014.), 469-556.

¹⁰⁷ DVK, Unitatis redintegratio, 14.

stoljeća stvara neizbježno narodnosnu solidarnost s povijesnom, kulturnom i duhovnom odredbenošću. Tako ova solidarnost i pripadnost kulturnom i religioznom miljeu, kao nekadašnja pripadnost Rimskom Carstvu, značila je isto tako providonosnu pripravu za naviještanje i širenje evanđelja po Europi.

Rad Svete braće među slavenskim narodima bio je sjeme posijano na plodno tlo, predodređeno da donese višestruk urod u nedogledno vrijeme. Bio je neprocjenjiv prilog crkvenom jačanju, povezivanju, dozrijevanju i realizaciji univerzalne kršćanske dimenzije koja se ne može identificirati s ostvarenjima jednog kršćanskog carstva ili kraljevstva na zemlji. Djelomične pojave kršćanskog univerzalizma, koji se nazirao u carstvima i kraljevstvima kršćanske inspiracije, Rimsko Carstvo poslije Konstantina, Zapadno Gotsko Carstvo, Istočno Gotsko Carstvo, Bizantsko Carstvo na Istoku, Sveto Rimsko Carstvo na Zapadu i slično, bili su ljudske tvorevine. Sveta braća započinju i grade jedan novi univerzalizam koji ne smiju sprečavati različitost naroda, jezika, kulture i liturgije, sve dok dijele jednu identičnu vjeru u Krista Gospodina i Spasitelja.

Ne želeći direktno pobijati onu arhaičnu, ali veoma žilavu projekciju jednog kršćanskog carstva, kako na Istoku tako i na Zapadu, Sveta braća postavljaju temelj mnoštvu malih kraljevstva i naroda kršćanske inspiracije. Ova ideja, često prigušivana i kod Slavena u svom začeću, kasnije skoro ugušena, našla je odjeka u povijesti moderne Europe 19., 20. i 21. st. Jezik, kultura i liturgija čine jedan narod koji ima pravo na svoj identitet, svoju nezavisnost i svoju domovinu. To nam pokazuje da ćirilometodska vizija Evrope nije još dovršena i nalazi se u trajnom i neprekinutom nastajanju, usavršavanju, *in fieri*. Otkrivajući ovu zadnju dimenziju ćirilometodske kršćanske vizije čovjeka, slike Božje, koji je „pozvan svake godine i u svako vrijeme“ participirati u općem Božjem planu spasenja, mi u stvari otkrivamo nužnu korekturu grandiozne Augustinove teologije naroda i teologije svijeta, izražene u njegovu monumentalnom dijelu *De Civitate Dei*, koja je stoljećima prevladavala, tu i tamo se još uvijek pojavljuje i nostalgično brani samo jedno plućno krilo Europe, samo ono zapadno, odnosno samo ono istočno!

Stoga se ne treba čuditi što je veliki sin slavenskih naroda, danas već sveti papa Ivan Pavao II., odmah čim se pružila prva prilika

svojom Apostolskom okružnicom *Muževi izvrsne kreposti* od 31. prosinca 1980. proglasio svetu Solunsku braću, sa sv. Benediktom, suzaštitnicima Evrope.¹⁰⁸ Tako su poslanje i vizija Svete braće postali još jednom aktualniji i plodniji za Crkvu i društvo kako na Istoku, tako i na Zapadu u današnjoj Europi i na cijelom svijetu. Ona je pozvana disati kako na Istoku, tako i na Zapadu, s oba plućna krila, svježim duhom augustinsko – benediktinsko - ćirilometodske vizije svijeta, Crkve i čovjeka, slike Božje - *imago Dei*. Istovremeno ćirilometodska misija i vizija osposobljavaju nas danas, u doba globalizacije odnosno mondijalizacije, da proširimo svoje ponekad uske slavenske ili europske vidike i počnemo globalno, odnosno univerzalno, ekumenski misliti i djelovati: dopustiti mjesnom društvu i Crkvi Latinske Amerike, Afrike, Azije, Oceanije, Australije i cijelog svijeta da dišu svojim vlastitim plućima, da Stvoritelja slave na svojem jeziku, u duhu vlastite kulture i civilizacije, u zajedništvu opće Crkve.

CIVILIZATIONAL AND EVANGELIZING MISSION OF THE HOLY BROTHERS CYRIL AND METHODIUS AMONG THE SLAVS IN THEIR HISTORICAL CONTEXT OF THE 9TH CENTURY

Summary

Thanks to the work of the Holy Brothers Cyril and Methodius, all Slavic peoples were called and entered consciously as a people and nations into the eternal God's plan and into the general economy of Salvation, thus, being born for the global community and human history. Proclaiming them sons of Adam and Eve, sons and heirs of the promises given to Abraham and his descendants, the Holy Brethren, the Slavic prophets, catechists and teachers, instructed and taught their disciples and believers, and through them all Slavic peoples, that only through Christianity do they come into possession of old honorable and hereditary goods which have hitherto been inaccessible to them. Through Christianity they regain possession of the spiritual heritage, the traces of which have faded due to the shackles of sin and persecution. That they got a

108 „Stoga, sa sigurnom spoznajom, Našom zreloom odlukom i puninom apostolske vlasti te snagom ovoga Pisma zauvijek postavljamo i proglašujemo svetoga Ćirila i Metoda nebeskim suzaštitnicima čitave Evrope kod Boga sa svim počastima i liturgijskim povlasticama koje, na temelju prava, pripadaju glavnim zaštitnicima mjesta!“, *Egregiae virtutis viri* od 31.prosinca 1980., AAS 73 (1981.), 258-262, ovdje 262.

teacher and a bishop only in the middle of IXth century is God's work, God's will, God's care and concern for them. God's love for the Slavs, although unknown to them at first, has now become permanent, obvious and concrete.

The first historians of Christianity, Eusebius of Caesarea, Augustine of Hippo and others, saw in the history of the Roman Empire a preparation for the spread of Christianity. The Thessalonian and Slavic Brethren and their disciples followed this path, and in their mission of winning and converting the Slavs saw the analogous and providential will of God. The connection between language and culture, between a common history and a common life-experience over the centuries, inevitably creates national solidarity with historical, cultural and spiritual determination. Thus, this solidarity and belonging to the cultural and religious milieu, as a former affiliation to the Roman Empire, meant also a providential preparation for the proclamation and spread of the Gospel throughout Europe.

The work of the Holy Brothers among the Slavic peoples was a seed sown on fertile soil, destined to bring multiple yields incessantly. It was an invaluable contribution to the Church's strengthening, connecting, maturing, and realizing a universal Christian dimension that cannot be identified with the accomplishments of one Christian kingdom on earth. Partial appearances of Christian universalism, looming in the realms of Christian inspiration, the Roman Empire after Constantine, the Western Gothic Empire, the Eastern Gothic Empire, the Byzantine Empire in the East, the Holy Roman Empire in the West after Charlemagne, and the like, were human creations. The Holy Brethren began and built a new universalism that must not prevent the diversity of peoples, languages, cultures and liturgies, as long as they share one identical faith in Christ the Lord and Savior.

Not wanting to directly refute that archaic but very tenacious projection of a Christian Empire, both in the East and in the West, the Holy Brothers laid the foundation for a multitude of small kingdoms and peoples of Christian inspiration. This idea, often suppressed and almost suffocated by the Slavs in its conception, found an echo in the history of modern Europe in the 19th, 20th and 21st centuries. Language, culture and liturgy make up one people who have the right to their identity, their independence and their homeland. This shows us that the Cyril and Methodius' vision of Europe is not yet complete and is in constant and uninterrupted emergence, improvement, in fieri. By revealing this last dimension of the Cyril and Methodius' Christian vision of human being, the imago Dei, who is „called every year and at all times“ to participate in God's general plan of salvation, we are in fact discovering the necessary correction of Augustine's grandiose theology of nations and world theology, formulated in De Civitate Dei and prevailed for centuries, which still appears here and there and nostalgically defends only one lung of Europe, the western one!

Thus, it should come as no surprise that the great son of the Slavic peoples, today already Holy Pope John Paul II, as soon as the first opportunity presented itself, proclaimed the Holy Thessalonian Brothers with his Apostolic encyclical of 31st December 1980, co-patrons of Europe, alongside Benedict.¹⁰⁹ Thus, the mission and vision of

¹⁰⁹ „Therefore, with certain knowledge and Our mature deliberation, in the fullness

the Holy Brethren became once again more relevant and fruitful for the Church both in the East and in the West in today's Europe and throughout the world. She is called to breathe both in the East and in the West, with both lungs, with the fresh spirit of the Augustinian-Benedictine-Cyril and Methodius' vision of the world, the Church and humanity. At the same time, Cyril's and Methodius' mission and vision enables us to expand our narrow European horizons and allow the local Churches of Latin America, Africa, Asia, Oceania, Australia and everywhere around the world to breathe with their own lungs, to glorify the Creator in their own language, in the spirit of their own culture and civilization and in the communion of the universal Church.

Key words: *Constantine / Cyril, Michael / Methodius, Byzantium, Constantinople, Thessaloniki, Macedonia, Bulgaria, Moravia, Pannonia, Rome, Slavs, French and Bavarians missionaries, Slavic alphabet-Glagolitic, Slavic liturgy, theology of God's mercy, theology of God's people, civilization, culturalization, evangelization.*

Translation: Jure Krišto

of the apostolic power, by virtue of this Letter and in perpetuity I constitute and declare celestial Copatrons with God of all Europe the Saints Cyril and Methodius, also granting all the honors and liturgical privileges which, according to law, belong to the principal patrons of the places". *Egregiae virtutis viri*, December 31, 1980., AAS 73 (1981.), 258-262, here 262.

PRILIKE U SKOPSKOJ NADBISKUPIJI OD KASNOG SREDNJEG VIJEKA DO XIX. STOLJEĆA

Bartolomej Kajtazi
Skopje

Uvod

U XVII. stoljeću na europskom kontinentu odvijali su se veliki političko-vojni i ekonomski događaji čije će posljedice imati velikog utjecaja na oblikovanje odnosa među državama u sljedećim stoljećima.

Središnji događaj je, naravno, Tridesetogodišnji rat između Svetog Rimskog Carstva, s jedne strane, i saveza takozvanih protestantskih zemalja, s druge strane, koji će rezultirati ogromnim brojem žrtava, ekonomskim pustošenjem zaraćenih država, ali i pojavom Francuske kao dominantne kontinentalne sile i priznanjem reformacije kao dijela zapadne kršćanske tradicije. Ono što je posebno važno za prilike na Balkanskom poluotoku, jest to da kao posljedica poraza započinje pad moći Svetog Rimskog Carstva (kasnije Austrijskog i Austro-Ugarskog Carstva) koje će i dalje ostati glavni zaštitnik i promotor Katoličke Crkve u ovom dijelu Europe.

Drugi događaj s dalekosežnim posljedicama za regiju bio je tzv. Veliki turski rat (Bečki rat ili Morejski) koji se vodio između 1683. i 1699. između Svete lige Svetog Rimskog Carstva, Poljsko-Litvanske unije i Mletačke Republike, kojima će se kasnije pridružiti i Rusko Carstvo, s jedne strane, i Osmansko Carstvo, s druge strane. Posljedica ovog rata bio je kraj prijeteće vojne moći Osmanskog Carstva u Europi, koje od tada pa sve do njegova raspada početkom XX. stoljeća prolazi kroz proces političkog, vojnog i ekonomskog kolapsa.

I dok su ovi događaji za neke porobljene balkanske narode imali potpuno ili djelomično oslobođenje od osmanskog jarma i time mogućnost slobodnog izražavanja vjerskih osjećaja, za narode ovog dijela poluotoka posljedice gornjih događaja značile su pogoršanje ionako teške situacije jer će se sav gnjev Osmanlija zbog izgubljenih ratova i pretpljenih poniženja prebaciti na njihova leđa. To su posebno osjeti-

li pripadnici katoličke vjere koji su smatrani izravnim saveznicima i pomagačima austrijske strane i kao takvi će biti ubijani, mučeni i progonjeni, a njihovo svećenstvo bit će prisiljeno napustiti svoja svetišta i vjernike kako bi spasili svoje živote i potražili spas skrivajući se u visokim albanskim planinama. Primjer bijesa Osmanlija na katoličke svećenike pokazuje primjer skopskog nadbiskupa Pjetera Bogdanija koji je, iako već pokojnik i pokopan, iskopan iz groba, rastrgan i bačen psima na tržnici u Prištini.

U svjetlu tih događaja počinjemo razmatrati prilike u Skopskoj nadbiskupiji, način na koji su se odgajali i školovali budući svećenici, probleme koji su se javljali u obavljanju njihove službe, izvještaje nadbiskupa i drugih svećenika o njihovim godišnjim posjetima svetištima i biografije nekih od najznačajnijih biskupa i njihov doprinos očuvanju Katoličke Crkve na ovim prostorima.

Nažalost, vrlo je malo pisanih dokumenata za to razdoblje. S iznimkom nekoliko članaka o nadbiskupima Mikelju Sumi i Vicku Zmajeviću i nekoliko članaka o don Palj Zoguju i albanskim klementincima, gotovo svi dokumenti na temelju kojih su napisane knjige don Gaspera Ginija i Froka Zefiqa temelje se na podacima iz Tajnog vatikanskog arhiva i Arhiva Kongregacije za širenje vjere. Podaci korišteni u ovom izlaganju potječu iz gore spomenutih knjiga Gaspera Ginija i Froka Zefiqa.

1. Ustanovljenje Skopske nadbiskupije, njezin položaj i ustroj

Na području Skopske nadbiskupije, koja je po vatikanskim izvorima obuhvaćala područja Albanije, Srbije i Bugarske, živjeli su uglavnom Albanci, Srbi i Hrvati, a kasnije su se naseljavali Romi i Čerkezi. S iznimkom nekoliko gradova, stanovništvo je uglavnom živjelo u selima u kojima koegzistiraju muslimanska, katolička i pravoslavna vjera.

Godine 1618. Sveta Stolica odlučuje osnovati biskupiju u Beogradu. Kako bi spriječila imenovanje biskupa od strane austrijskog cara, odlučeno je da biskup u Prizrenu nosi titulu beogradskog biskupa. Godine 1622., objavljivanjem bule *Inscrutabili Divinae*, papa Grgur XV. osnovao je *Kongregaciju za širenje vjere* čiji je zadatak bio širenje katoličke vjere i rješavanje crkvenih pitanja u nekatoličkim zemljama. Njezinom odlukom od 26. rujna 1622. za prizrenskog biskupa imenovan je Pjeter Mazareki, koji je prethodno služio kao vikar u Sofijskoj biskupiji. Novoimenovani biskup bio je zadužen posjetiti Srbiju, Bugar-

sku i Bosnu te pripremiti izvještaj o prilikama u tamošnjim župama. U ožujku 1624. Mazareki je otputovao u Rim, gdje je sljedećeg mjeseca predstavio svoj izvještaj Kongregaciji za širenje vjere, koja je prihvatila njegov prijedlog da na teritoriju kojim upravlja prizrenski biskup budu imenovana dva biskupa, jedan sa sjedištem u Beogradu, a drugi u Prizrenu. Istovremeno u Rim stiže pismo barskog nadbiskupa Marina Bizzekojim traži da bude razriješen dužnosti, a Kongregacija za širenje vjere, ne uspijevajući naći prikladnog kandidata, imenuje spomenutog Pjetera Mazarekija za nadbiskupa Barskog, kojemu istovremeno povjerava i upravu Prizrenske biskupije.

Kongregacija je 1643. odlučila odvojiti upravljanje ovim dvjema biskupijama te je za prizrenskog biskupa imenovala fra Ivana Mehaškovića koji nestaje na putu u Rim čija sudbina do dana današnjeg nije poznata. Godine 1647. za ohridskog nadbiskupa imenovan je fra Rafael Levaković, kojemu je bila povjerena i zadaća upravljanja Prizrenskom biskupijom. Levaković dužnost nikada nije preuzeo. Ostao je u Zadru gdje je umro 1649. godine. Njegov nasljednik bio je fra Franjo Sojmirović. Imao je problema prilikom preuzimanja Prizrenske biskupije jer je novoimenovani ohridski nadbiskup Ndre Bogdani (Andrija Bogdani) prešao, bježeći od osmanskog bijesa i mjesnih kršćana, iz Ohrida u Prizren, odakle je i potjecao, i tamo počeo obavljati biskupsku službu. Želeći razriješiti novonastalu situaciju, Kongregacija odlučuje Skopsku biskupiju uzdiguti u rang nadbiskupije i povjeriti joj skrb za katolike u cijeloj Srbiji. Za prvog nadbiskupa imenovan je Ndre Bogdani, a spomenuti Sojmirović imenovan je nadbiskupom Ohrida. Taj je prijedlog Papa odobrio 3. ožujka 1656. čime je prestala postojati Prizrenska biskupija, a cijeli njezin teritorij bio bi pripojen Skopskoj nadbiskupiji koja je na tim područjima zapravo postojala od uspostave crkvene hijerarhije u IV. stoljeću i koja je bila dio nadbiskupije koju je car Justinijan I. osnovao 535. pod imenom *Justiniana Prima*. Dio prostora koji će kasnije pripadati Prizrenskoj biskupiji pripadao je biskupiji *Justiniane Secunde*, poznatoj pod imenom Ulpiana.

2. Islamizacija katolika na ovim prostorima

Dolazak Osmanlija na ovo područje, čija je vlast trajala od kraja 14. do 20. stoljeća, donio je velike promjene. Uz veliko materijalno

uništenje i ljudske gubitke, petostoljetno ropstvo rezultirat će moralnom i civilizacijskom zaostalošću, a metode koje su Osmanlije koristile uništiti će tradiciju i međusobne odnose naroda na ovim prostorima. Jedan od tih procesa je i islamizacija koja će se postupno provoditi i nastojat će asimilirati cjelokupno stanovništvo, čime će se trajno promijeniti struktura i uspostaviti trajna prisutnost islama u tim područjima. Mali broj studija analizira proces islamizacije katolika na Kosovu. To je zato što nema dovoljno dokumentirane i otkrivene građe, ili zato što je ona pohranjena u mnogim arhivima širom svijeta, prvenstveno u Turskoj i Vatikanu. Ono što nas zanima, jest kada je počela islamizacija katolika na Kosovu, je li se ona obavljala silom ili dragovoljno, je li bila pojedinačna ili masovna, itd ... ?

U početku Osmanlije nisu prisiljavali porobljene narode na islamizaciju iz taktičkih razloga kako bi stabilizirali osvojenu regiju. Oslanjali su se na već postojeće strukture u institucijama. Čak su i islamske vlasti često citirale Kur'an veleći da „nitko ne smije nikoga prisiljavati na usvajanje njegove religije“. U početku osmanskog perioda, velik broj spahija bili su kršćani. Ali u sljedećem periodu počinje diskriminacija kršćanskog stanovništva, posebno dijela koji je igrao važnu ulogu u javnom životu. Velik broj djelatnika u tom razdoblju, osobito obrtnici, gube povlašteni status nakon što su počeli biti postupno zamjenjivani muslimanima koji su služili u vojarnama. Stanovnici gradova bili su izloženi svakavim utjecajima, posebno vjerskim, za razliku od sela koja su bila udaljena i izolirana od gradova u svakom pogledu, ne samo zato što su bila daleko, već i prema načinu života.

U početku je broj imama bio mali, većinom je to bilo vojno osoblje koje je izvodilo svoje obrede u ograničenom prostoru. Godine 1537. Osmansko Carstvo naredilo je da se u svakom selu izgradi džamija u kojoj su službenici vlasti trebali biti svakog petka nazočni za vrijeme obreda zajedno s drugim vjernicima. Takvo stanje doprinosilo je stvaranju plodnog tla za prodor predstavnika nove vjere. Iz osmanskih dokumenata saznajemo da je početak islamizacije na Balkanu počeo u 15. stoljeću i nastavlja se s većim intenzitetom u idućim stoljećima.

O islamizaciji katolika na Kosovu govore dva izvora: osmanski i vatikanski. Svakako, svaki s vlastitim svjetonazorom, ali u biti su istiniti i nadopunjuju se jedan s drugim. Iz osmanskih izvora doznaje se da se muslimani-Albanci spominju od 1455. godine. Sultan Selim II.

naredio je kršćanima da plaćaju velike poreze, ali je istovremeno obećao da će osloboditi one kuće iz koje će biti barem jedan čovjek koji je prešao na islam. Ta je situacija doprinijela da se poveća broj osoba koje su primile islam. Tako je 1591. u Prizrenu većina stanovništva bila muslimanska. Od 532 kuća, 364 bile su muslimanske, a 228 kršćanske.

U osmanskom razdoblju obrtnici su bili zaštićeni takozvanim „Kanonom Sasa” prema kojemu su stekli mnoga prava za razliku od ostale raje. Prema osmanskim izvorima vjerska pripadnost stanovništva u gradovima i selima ne spominje se pa o njoj možemo saznati samo iz drugih izvora, kao što su vatikanski, i to iz izvještaja raznih vizitatora i biskupa u drugoj polovici 16. stoljeća. Prvi grad koji se spominje u izvještaju iz 1584. bio je grad Prizren. Osim opisa crkve koja je zadivila vizitatora, o tom mjestu u spomenutom izvještaju nema ništa više. Prema riječima vizitatora u Skoplju je bilo 60 katoličkih kuća o kojima se je brinuo jedan kapelan. Smanjenje broja katolika na ovom području bilo je veliko. Prema Gašperu Gjiniju „obrtnici su zatvarali svoje trgovine i premještali se na bolje mjesto, tamo gdje su nalazili posao”. Drugi razlog je migracija katolika i njihova islamizacija, što se vidi iz povećanja broja stanovnika s muslimanskim imenima. Razlog islamizacije katolika na tim prostorima pokušao je objasniti Pjeter Mazareki koji ističe samo vanjske faktore, ali ne i sustavne. U pismu upućenom kardinalu Ludovisiju govorio je o islamizaciji sela u okolini Prizrena i kao glavni faktor istakao je nedostatak svećenika. Prema njemu, svećenici koje je on susretao u malom broju, nisu bili dovoljno školovani da obavljaju svoju zadaću. Ističe kako su svećenici neuki i neobrazovani, da jedva propovijedaju i da imaju problema u slavljenju mise. Drugi razlog islamizacije stanovništva bile su velike pristojbe i porezi koje su kršćani morali plaćati. Nadbiskup Bara, Gjergj Bardhi (Giorgio Biancki) kaže da je velik dio stanovništva prešao na islam zbog visine poreza „harača” koji su Osmanlije nametnuli kršćanima. Razlog islamizacije - janjičarstvo, odnosno „danka u krvi”, što je značilo oduzimanje kršćanske djece u svrhu osposobljavanja za služenje na sultanovu dvoru, u administraciji ili vojnim formacijama. Ovaj danak je bio uspostavljen za vrijeme vladavine sultana Murata I. u ranom XIII. stoljeću. To je najveći razlog zbog kojeg su roditelji prihvatili islam kako bi zaštitili svoje sinove kako ne bi postali janjičari.

Razlozi islamizacije stanovništva bili su i psihološke prirode, odnosno podređeni položaj kršćana u odnosu na muslimane. Muslimani nisu bili dužni plaćati određene poreze. Sposobni su imali priliku napredovati i biti izabrani na višim razinama uprave i na visokim državnim položajima, bez obzira na podrijetlo.

Treba napomenuti da tijekom cijele osmanske vladavine Katolička i Pravoslavna Crkva nisu bile jednako tretirane. Porta nikada nije postigla sporazum s Katoličkom Crkvom. S druge strane, Porta je priznala Carigradski patrijarhat 1453. godine, što znači iste godine s propašću Bizanta, i to na treći dan pada. Katolički biskupi i svećenici bili su tretirani kao neprijatelji, što znači da je Pravoslavna Crkva bila privilegirana u odnosu na Katoličku. Zato su se mnogi, koji su bili upoznati s teškim položajem katolika na ovim prostorima obraćali izravno institucijama kako bi poboljšali situaciju, ali bez uspjeha. Npr., Bartol Kašić molio je papu Pavla V. da uspostavi diplomatske odnose s Osmanskim Carstvom jer je bio uvjeren da će se tako položaj katolika poboljšati.

Masovna islamizacija albanskih katolika pojačana je krajem XVIII. i početkom XIX. stoljeća. Zato se velik broj ljudi koji su se islamizirani na ovim prostorima sjeća svojih predaka katolika sedam ili više generacija unatrag, pa čak znaju i svoje katoličko prezime.

3. Odgoj i školovanje mladih za svećenički poziv

Kako bi spriječio masovnu islamizaciju katolika i pomogao im u prakticiranju vjerskog života, papa Grgur XIII., uz pomoć kardinala, osniva zavode za obrazovanje svećenika i istodobno uvodi praksu redovitih posjeta tzv. vizitacija. Vizitatori koje je odredio obilaze sve župe u određenim biskupijama kako bi prikupili podatke o broju vjernika, svećenika, crkava i njihove opremljenosti za obavljanje vjerskih obreda i misa, o stanju i poteškoćama s kojima su se katolički vjernici suočavali na mjestima gdje su živjeli i radili te o svemu tome izvještavaju Svetu Stolicu. Važnost tih posjeta je ogromna jer pružaju vrijedne podatke potrebne za donošenje ispravnih odluka o potrebi djelovanja i pravilnom odabiru kandidata za svećenike i biskupe. Te su vizitacije imale i psihološki učinak na stanovništvo i svećenstvo koje je na taj način osjećalo, da čak i u tim teškim vremenima kroz koja su prolazili, na njih misli namjesnik Isusa Krista. Prvi u nizu posjetitelja "Albanije i

susjednih zemalja pod turskom upravom” imenovani su 1584., a to su bili svetojeronimski kanonik Aleksandar Komulović i isusovac Toma Ragi. U svojem izvještaju oni su naglasili da je područje Skopske Crne Gore prikladno mjesto za izgradnju zavoda za obrazovanje budućih svećenika jer na tom području ne samo da nema Osmanlija već da oni tamo i ne dolaze, pa su sela oslobođena tzv. „danka u krvi“ i davanja djece janjičarima.

Prijedlog je bio pozdravljen pa su isusovački general Claudio Aquaviva i rektor kolegija Germanicum/Hungaricum sastavili molbu koju je kardinal Svete Severine predao papi Grguru XIII. Izvještaj također predlaže da se svi kandidati za svećenike iz Dalmacije upute u svoje gradove, za koje se smatra da imaju odgovarajuće škole, dok se internim kandidatima predlaže da se upute prema Skopskoj Crnoj Gori gdje se treba izgraditi škola u kojoj će latinsku gramatiku predavati svećenici koji su diplomirali na Ilirskom kolegiju. Time bi na Ilirskom kolegiju u Loretu ostali samo svećenici koji studiraju teologiju, pa bi se time moglo školovati više svećenika. Zanimljivo je da će veliki papa Grgur XIII. potpisati odobrenje za formiranje zavoda mladih iz Srbije i Albanije 23. travnja 1585., samo dan prije nego što je preminuo. Međutim, zavod na Skopskoj Crnoj Gori neće biti otvoren, pa će se sve do otvaranja Albanskog zavoda u Skadru 1874. i sjemeništa u Prizrenu 1926. obrazovanje budućih svećenika obavljati u zavodu koji se najprije nalazio u Loretu, pa u Rimu, te ponovno odlukom pape Urbana VIII. iz 1624. u Loretu. Tijekom sljedećih 150 godina ovaj će djelovati prema uputama koje je postavio papa Urban VIII. u kojemu je 36 mjesta bilo namijenjeno studentima iz Srbije i Albanije. Nakon ukidanja isusovačkog reda 1773. godine zavod koji su oni do tada vodili uspjet će se održati sve do ratnih osvajanja Napoleona Bonaparte koji je osvojio Loreto 1796. Studenti Ilirskog kolegija tada se raspršili na sve strane da bi se ponovno okupili uz pomoć španjolskog konzula u Anconi. Kolegij je ponovno otvoren odlukom pape Grgura XVI. 29. rujna 1834., opet pod vodstvom isusovaca. Broj studenata s ovih područja smanjen je na 12, a ostatak su popunili Talijani s područja Loreta. Zavod je promijenio ime u Illyrico-Picenum.

Raspadom Papinske Države 1870. zavod je ponovno zatvoren do 29. listopada 1925., kada je ponovno počeo djelovati, ali sada samo za talijanske svećenike. Ilirski zavod je za balkanske katolike odigrao

ogromnu ulogu u očuvanju i jačanju katoličke vjere. Kroz njega je prošlo oko 800 studenata, a iz njegovih redova izašli su gotovo svi biskupi koji su vodili ovdašnje biskupije. Mnogi su se posvetili otvaranju škola, a nemali broj njih bavio se i književnošću. Od 1623. do 1796. kroz taj zavod je poršlo 30 studenata skopsko-prizrenske biskupije. Osim u Ilirskom zavodu budući svećenici ovih krajeva školovali su se i u zavodu sv. Petra i Pavla u Fermu, koji je djelovao od 1663. do 1746. godine. Kroz njega su prošla 193 studenta, od čega 65 iz Albanije, 16 iz Skopske i 15 iz Barske nadbiskupije. Na koncu treba spomenuti i zavod Urbanum u Rimu kojim je upravljala Kongregacija za širenje vjere i koji je 1627. osnovao papa Urban VIII. Taj se Zavod smatrao najboljim i najutjecajnijim za obrazovanje budućih misionara. U Urbanumu, koji se zvao i „Časni zavod“, školovala su se 2 pitomca iz ovih krajeva. U Zavodu se primjenjivala stroga disciplina i skromnost u prehrani, odjeći i u životu općenito, pazeći da se budući svećenici pripreme za teške uvjete u kojima će raditi u svojim zemljama. Nakon napuštanja Zavoda, budući su svećenici dobivali najosnovniju opremu i knjige. Pitomac bi na odlasku dobio: mali misal, obrednik, sat, dekrete Tridentskog koncila, katekizam i Bibliju u 10 svezaka. Sve te knjige bile su napisane na latinskom i talijanskom jeziku i bile su namijenjene budućim svećenicima za obavljanje vjerske službe prema rimskom obredu.

Zaključno iz ovog poglavlja, obrazovanje budućih svećenika u spomenutim zavodima imalo je presudan utjecaj na očuvanje i razvoj katoličke vjere na ovim prostorima. Može se sigurno reći da su pitomci tih zavoda najzaslužniji što je Katolička Crkva do danas još uvijek prisutna na ovim prostorima i imala odlučujući utjecaj u očuvanju nacionalne svijesti, pogotovo u Albanaca, imajući u vidu da su prve knjige na albanskom jeziku napisali upravo katolički biskupi. Ovdje ne treba zanemariti ni ulogu Katoličke Crkve na ovom području koja je, uz teške muke, držala ovo područje u kontaktu s ostalim europskim narodima kojima su ovdašnji narodi po kulturi i tradicijama oduvijek pripadali.

4. Prilike u Skopskoj nadbiskupiji u XVII. stoljećuprema izvještajima biskupa i apostolskih vizitatora

Istraživači Tajnog vatikanskog arhiva, danas Apostolskog, i Arhiva Kongregacije za širenje vjere pronašli su znatan broj izvještaja

koje su barski i skopski nadbiskupi i drugi apostolski vizitatori slali u Rim. U njima je detaljno opisan broj katolika u njihovim župama, položaj svećenstva, njihovo obrazovanje i materijalni status te običaji i okolnosti u kojima su živjeli pripadnici katoličke vjere. Cilj tih izvještaja bio je predstaviti vjersku, a ne nacionalnu pripadnost katolika na ovim prostorima. Za potrebe ove prezentacije razmotrit će se nekoliko karakterističnih izvještaja od 1623./1624. do 1666.

Izvještaj don Pjetera Mazarekija detaljno opisuje sve župe koje je posjetio. Tako, na primjer, za Prizren piše da je to grad u kojem žive isključivo Albanci. Grad ima 200 katoličkih duša koje su siromašne zbog turskog jarma. Crkva koja je bila izgrađena u prošlosti bila je opremljena crkvenim stvarima, ali nažalost prije 30 godina izgorjela je u požaru, a sada je teškim mukama djelomično obnovljena. U blizini Prizrena nalaze se sela u kojima ima katolika. Zbog velikih muka i zlostavljanja stanovništvo brzo prelazi na islam. Uz spomenute razloge, drugi čimbenik ubrzane islamizacije nedovoljan je broj svećenika i njihova nedovoljna teološka naobrazba. Zbog lošeg obrazovanja biskupi se imenuju iz inozemstva i redovito nemaju znanje lokalnih jezika pa ne mogu komunicirati s vjernicima. U Skoplju ima samo 15 katoličkih obitelji koje mjesnog svećenika uzdržavaju vlastitim sredstvima. Budući da su vjernici siromašni, u izvještaju se Kongregaciju moli, da pošalje 30 škuda za potporu svećeniku. U Kratovu je bilo 40 katoličkih domova sa 160 vjernika. Oni uzdržavaju svećenika koji je vlasnik malog vinograda. Kaže se da nije bilo posjeta biskupa već duže vremena i da mjesto ima dobre uvjete za život te da u gradu žive istaknuti muslimani i mnogi pravoslavni. U Letnici je živjelo oko 1000 katolika. Svećenik je također služio u okolnim selima. Posjeduje malu livadu koja osigurava hranu za konja kojim obilazi sela. Tijekom jednog od tih posjeta napali su ga razbojnici koji su ga ranili u bedro i opljačkali sve crkvene predmete koje je nosio. Stoga Mazareki predlaže da se dovedu drugi svećenici koji bi služili u selima i tako izbjegavali putovanje nestabilnim cestama. Na Novom Brdu bilo je 40 katoličkih obitelji. Njihov svećenik je imao primanja 50 škuda godišnje. U Janjevu je živjelo 400 katolika, zajedno s pripadnicima drugih vjera. Spominje da je od kuge umro don Atanasije, za čiju se imovinu pretpostavlja da je vrijedila 250 škuda. Nakon njegove smrti pronađeno je vrlo malo novca, pa su Osmanlije došle oduzeti sve što je posjedovao jer prema njho-

vu zakonu imovina svih koji su umrli bez nasljednika pripada sultanu. Bijesni, jer su našli manje nego što su očekivali, Osmanlije su uhitile nekoliko istaknutih vođa i svećenika te su za njih tražile otkup od 150 škuda, što je na kraju bilo prikupljeno prodajom crkvenog srebra. U Prištini je bilo mnogo muslimana koji su bili dobro naoružani. Oni su bili timar-spahije, tj. gospodari sela. U gradu je bilo puno pravoslavnih kršćana i oko 100 katolika koji su bili vrlo siromašni i nisu mogli uzdržavati mjesnog svećenika pa je od Kongregacije zatraženo da pošalje 30 škuda. U prošlosti je bilo više katolika, ali mnogi su umrli od kuge. Također spominje da se u Prištini naselilo 10 obitelji iz Albanije.

U Trepči je živjelo 200 katolika koji su također bili siromašni da bi mogli uzdržavati vlastitog svećenika, pa se i za njihova svećenika molilo 30 škuda. U izvještaju se navodi da su ljudi siromašni. To je bilo prilično čudno za mjesta poput Kratova, Trepče i Novog Brda koja su bila poznata po bogatim rudnicima zlata i srebra. To su inače bila bogata mjesta jer su se u njima nekada nalazila velika nalazišta dragocjenih metala pa su u ta vremena i ckrve bile prostrane i bogato opremljene. Kako se ruda sve više crpila, tako su i mjesta osiromašila, pa su mnogi njihovi stanovnici postali prosjaci. Čak i ono malo srebra koje bi pronašli, Osmanlije bi im odmah zaplijenile. Izvještaj završava opisom prilika u Prokuplju gdje su boravili dubrovački trgovci koji su sagradili kapelu i dali podršku mjesnom kapelanu. Vizitator piše da su se prije određenog vremena ovdje bili doselili i Albanci, ali je dio njih umro od kuge.

Izvještaj don Jeronima Kukumarića iz 1666. kardinalu prefektu Kongregacije za širenje vjere spominje da kad je don Jeronim došao preuzeti svoju misiju na Novom Brdu, nije našao ništa. Misiju nije mogao preuzeti jer ju je biskup raški zatvorio. Nakon što je katolički „emisar“ don Jeronim poslan u Carigrad da se obrati osmanskim vlastima, otvorene su katoličke crkve, a biskup je morao platiti 3 škude i 1 paul za svaku katoličku kuću. Vladika je izrazio namjeru da uzme porez i od samog don Jeronima koji se, unatoč povoljnoj odluci iz Carigrada, nije usudio pojaviti pred osmanskim sudom. Od Kongregacije je zahtijevana nekakva pravda, iako nije bilo jasno koje su bile njezine ovlasti u ovoj vrsti spora. Don Jeronim izvještava da ga, zahvaljujući fermanu koji je imao, Osmanlije nisu uhitile kad je vjenčao muslimansku udovicu i katolika, nakon čega je novoprmljenu katolkinju odmah i krstio.

Premda ovo stoji u izvještaju, u stvarnosti je bilo drukčije. Don Jeronim je za ovaj incident morao Osmanlijama dati puno novca.

5. Skopski nadbiskupi u XVII. stoljeću

5.1. Ndre (Andrej) Bogdani, skopski nadbiskup od 1656. do 1677.

Prema podacima o pitomcima kolegija u Loretu, Ndre Bogdani rođen je 1607. u selu Gianani u Prizrenskoj biskupiji. Započeo je studije 6. kolovoza 1631., primio je subđakonat 27., a đakonat 30. prosinca 1636. Sve redove mu je podijelio biskup Loreta i Rezzania Amico Panici. S odobrenjem Kongregacije vratio se u domovinu 10. rujna 1636. i služio je kao župnik u Šedeči, Guri i Hasit a 1647. premještenje u Prizren. Redovito se spominje u izvještajima apostolskih vizitatora. Papa Inocent X. imenovao ga je 1651. ohridskim nadbiskupom. Biskupsko posvećenje primio je u Dubrovniku odakle je u Rim poslao pismo u kojem je tražio odobrenje da mu prebivalište bude u Janjevu ili Prištini kao što je to bilo dopušteno njegovu prethodniku Rafaelu Levakoviću. Bogdani je bio svjestan da u Ohridu nije bilo katolika i da lokalno pravoslavno stanovništvo nema dobrih namjera prema njemu. Kakav je bio odgovor Kongregacije nije poznato, ali ono što je poznato, jest da je po savjetu svojeg nećaka Pjetera Bogdanija otišao u Prizren gdje je preuzeo biskupiju, čiji je zakoniti biskup Franjo Sojmirović bio zauzet nekim poslom u Vlaškoj te se u Prizren vratio tek u svibnju 1651. Spor koji je nastao i njegovo rješenje spomenut je u dijelu koji se odnosi na formiranje Skopske nadbiskupije. Bogdani je u novooosnovanoj Nadbiskupiji najprije pokušao boraviti u Skopju te je prvi biskup koji je ponovno oživio biskupsku stolicu u Skopju nakon dolaska Osmanlija. Ali kako je u to vrijeme u Skopju bilo vrlo malo katolika, jer je stanovništvo bilo prešlo na islam, a mjesna katedrala pretvorena je u džamiju, Bogdani se preselio u Janjevo gdje je uspostavio svoju rezidenciju. U tim teškim vremenima za katolike, Ndre Bogdani uložio je velike napore u očuvanju i jačanju katoličke vjere. Redovito piše u Rim tražeći da mu se pošalju misionari u Prištinu, Trepču, Letnicu i u sela Gilase, Brasajce i Bernize. Njegov intenzivni rad s vjernicima na terenu zasluženomu je donio glas dobrog i brižnog pastira povjerenih mu duša. Godine 1676. Bogdani piše Kongregaciji da ima 76 godina i da je

lošeg zdravlja te da ga to sprečava da posjećuje svoje župe. Stoga moli da se susjednim biskupima dopusti da posjete mjesta u njegovoj Nadbiskupiji. Iste godine, 2. rujna, pisao je Papi da ga razriješi dužnosti nadbiskupa Skopske nadbiskupije i službe u upravi cijele Srbije u korist svojeg nećaka Pjetera Bogdanija u to vrijeme skadarskog biskupa. Zanimljivo je da je ovo pismo, i još jedno napisano istoga dana u kojem nadbiskup Bogdani izražava zahvalnost Papi i ponovno preporučuje svojeg nećaka, napisao Pjeter Bogdani, a Ndre ih je samo potpisao. Vjerojatno je istog dana Pjeter sam napisao pismo Papi tražeći od njega da bude imenovan nadbiskupom Skopja. Nadbiskup Ndre Bogdani umro je 1684. godine, a nakon njegove smrti upućen je zahtjev Kongregaciji da se pokrene postupak njegove beatifikacije.

5.2. Pjeter Bogdani, skopski nadbiskup od 1677. do 1689.

Nadbiskup Pjeter Bogdani je u svojim spisima zabilježio da je rođen u selu Zum u okrugu Has u Prizrenskoj biskupiji. Kao godina njegova rođenja spominje se 1623. i 1625. Po nalogu kardinala Palotta, a na preporuku njegova ujaka, u to vrijeme ohridskog nadbiskupa Ndre postao je pitomac Ilirskog zavoda u Loretu 20. ožujka 1648. Odatle je prešao na prestižni Urbanum u Rim, odakle se 1651. vratio u rodni kraj. Polazeći iz Rima, zamolio je da mu se daju sljedeće knjige: 5 katekizama na albanskom, 4 albanska rječnika, 2 turska rječnika, jedan uvodni tečaj na turskom, arapskom i grčkom jeziku, 5 hrvatskih gramatika, 2 knjige *Slava križu* i dva primjerka knjige *Obrana kršćanske vjere*. Pjeter Bogdani, kao jedan od natalentiranijih pripadnika svojega vremena, nakon samo pet godina svećeničke službe 1656. imenovan je skadarskim nadbiskupom kojemu je povjereno i upravljanje Barskom nadbiskupijom. Tu će službu obavljati u vrlo teškim uvjetima tijekom narednih 21 godinu, sve dok ne bude imenovan skopskim nadbiskupom 1677. Za vrijeme služenja u Skadru često je bio predmet osmanskih represija, bio je zatočen, mučen, i prisiljavan da svoju slobodu plaća velikom svotom novca. U vrijeme kada su represije postale nepodnošljive, Pjeter Bogdani bi tražio sklonište u visokim albanskim planinama, gdje je razvio široku misionarsku misiju. U Rioli je izgradio malu crkvu u kojoj se je svojoj pradjedovskoj vjeri vratilo 500 muslimana, i u kojoj su boravila dva misionara koja su uspješno surađivala s Kongregacijom za širenje vjere. Zbog takve njegove djelatnosti osman-

ske vlasti su raspisale nagradu za njegovu likvidaciju. Na njega je 30. lipnja 1676. pucano iz zasjede, prilikom čega je njegov saputnik don Luka Kabaši smrtno stradao, dok on ostaje neozlijeđen.

Taj je događaj poslužio da od Pape zatraži da ga, zbog starosti strica Ndre Bogdanija, imenuje nadbiskupom Skopja i administratorom cijele Srbije. To se i dogodilo 8. studenog 1677. Pjeter Bogdani imenovan je skopskim nadbiskupom. Službu je preuzeo 2. veljače 1678. Vrijeme ustoličenja Pjetra Bogdanija podudara se s povijesnim događajima spomenutim u uvodu ovog izlaganja. S napretkom austrijske vojske na ovim područjima, Pjeter Bogdani izlazi pred njih s upozorenjem da ne čine zlo lokalnim kršćanima. Nakon što je u tome uspio, povukao se u Prizren, gdje ga dočekala smrt bolesnog generala Piccolominiija kojemu je dao sakrament umirućima, prilikom čega se i sam zarazio kugom. Već bolestan, preselio se u Prištinu, gdje je umro 6. prosinca 1689. i biva izložen u carskoj džamiji koja je sada preuređena u crkvu Svetog Franje Ksaverskog. Već je iznesena njegova tužna sudbina po povratku Osmanlija.

5.3. Daniel Duranti, nadbiskup skopski 1690.

Papinim dekretom od 11. prosinca 1690. franjevac iz Arezza u Italiji Daniel Duranti imenovan je nasljednikom Pjetera Bogdanija kao novi skopski nadbiskup. Na putu da preuzme svoju službu, zbog teških okolnosti koje su nastale povlačenjem austrijske vojske i osmanlijskog gnjeva prema kršćanima, Duranti se odrekao skopske nadbiskupske stolice. Imenovan je vikarom Egipta 1691., a od 1696. do 1708. vrši istu službu u Smirni. Umro je 17. kolovoza 1713. od kuge.

6. Izvještaji skopskih nadbiskupa u XVII. stoljeću

Zbog ograničenog vremena spomenut će se samo nekoliko karakterističnih momenata. Nedre Bogdani izvještava da je sultanov novi dekret zabranio držanje vina tamo gdje postoji džamija i da postoji moguća prijetnja za život svećenika koji se ne bi pridržavali ove odredbe. Izvješće prvi put spominje župe u Zumu, Đakovici i Novom Pazaru. Drugi karakteristični moment za vrijeme biskupske službe Pjetra Bogdanija je taj što je, zbog represije Osmanlija koja se posebno pojačala nakon za Osmanlije nepovoljnih ishoda ratovanja s Austri-

jom, premjestio sjedište Nadbiskupije iz Skopja u Janjevo, a iz istih razloga, osmanske represije, odlazi 1685. u Padovu gdje je objavio svoje najpoznatije književno djelo na albanskom i talijanskom jeziku „Riječ proroka o Isusu Kristu, Spasitelju svijeta“ ilustrirano slikama koje je narisao sam Bogdani.

7. Ekumenizam na ovim prostorima u XV. i XVII. stoljeću

Teritorij Skopsko-prizrenske biskupije oduvijek je bio zanimljiv zbog svojeg zemljopisnog položaja i povijesne prošlosti te zbog utjecaja sa Zapada i Istoka. Stoljećima su se širom regije razvijale razne kulture koje su ostavile svoj trag. Na tim prostorima oduvijek su živjeli pripadnici katoličke i pravoslavne vjere, kao i pripadnici drugih vjera, a na istom su mjestu bile i Pećka patrijaršija i Ohridska arhiepiskopija. Iz toga slijedi da su ta područja oduvijek privlačila pažnju u kršćanskim krugovima. Stoga je potrebno ukratko spomenuti neke važne korake koji su poduzeti kako bi se te dvije kršćanske zajednice približile na ovim prostorima, a biskupi i svećenici su bili vođe tih sastanaka.

Prvi pokušaji približavanja učinjeni su u vrijeme pontifikata pape Klementa VIII. Srpski patrijarh Jovan (1529.-1614.) otvorio je put i stupio u kontakt s Katoličkom Crkvom. On je u Rim poslao svojeg izaslanika, redovnika Damjana Ljubibratića, koji je nadležnim ljudima u Rimu predao nekoliko pisama i poruka. Čak je imao sastanke s Papom, koje je opisao kao „duhovni razgovori“. Patrijarh Jovan je 1601. godine po drugi put poslao svojeg predstavnika Ljubibratića koji je u njegovo ime potpisao Vjerovanje i tim činom stupio u potpuno jedinstvo s Katoličkom Crkvom.

Potaknuta tim uspješnim koracima Kongregacija za širenje vjere odlučila je poduzeti daljnje korake te je 1640. imenovala Francesca Leonardija svojim misionarom koji je bio zadužen za čitavu Srbiju. Njegova misija bila je uspostaviti bolje odnose s patrijarhom i pravoslavnim svećenstvom na tom području.

Patrijarh Pajsije, podrijetlom iz Janjeva, održavao je dobre odnose s Rimom. Odrastao je na mjestu u kojem je bilo mnogo katolika koje je vrlo dobro poznao. Godine 1642. misionar Leonardi je u Peći osobno razgovarao s patrijarhom Pajsijem, ali u razgovorima s njim i

njegovim pomoćnicima nije došlo do jedinstva jer je došlo do razilaženja u mišljenjima o podrijetlu Duha Svetoga, bi li kruh u liturgiji trebao biti kvasni ili ne, o Papinu primatu, itd... Patrijarh Pajsije dopisivao se i s papom Urbanom VIII.

Misionar Francesco Leonardi imenovan je 1644. nadbiskupom u Baru, čime se otvorila prilika za daljnje produbljanje suradnje s patrijarhom Pajsijem. Ali, njihova suradnja prestaje nakon iznenadne smrti nadbiskupa Leonardija, a zatim i smrti patrijarha Pajsija.

Pajsijev nasljednik bio je patrijarh Gavrilo. Još i prije nego što je imenovan patrijarhom 1648., poslao je u Rim, iz samostana Uznesenja Djevice Marije iz Morače, pismo u kojem izražava zadovoljstvo dobrom suradnjom patrijarha Pajsija s Papom. Odlučili su ne samo nastaviti razgovore s Rimom već i učiniti sve što je moguće za potpuno vjersko jedinstvo koje je bilo u srcima svih, a počelo je u vrlo nepovoljnim uvjetima kada su Osmanlije vršile velik pritisak na kršćanske vjernike. U tu svrhu je Kongregacija za širenje vjere poslala redovnicu Paulinu Demski u Peć da poučava djecu i mlade monahe latinski. Patrijarh Gavrilo bio je u vrlo dobrim odnosima s prizrenskim biskupom Franjom Sojmirovićem s kojim je 1632. godine razgovarao o miru i suživotu dviju kršćanskih zajednica na Kosovu, kao i o crkvenom jedinstvu.

I Skopski nadbiskup Pjeter Bogdani je također izvještavao da je imao dobru suradnju s patrijarhom Maksimom. Imali su srdačnu i bratsku suradnju i razgovarali su o raznim temama na polju kršćanstva.

Ohridska arhiepiskopija je također imala dobre odnose s Rimom. Arhiepiskop Gabrijel posjetio je Rim 1587. gdje je od pape Siksta V. zatražio materijalnu pomoć za Arhiepiskopiju. Tijekom ovog posjeta zatražio je da se „istočna župa“ u Italiji stavi pod njegovu jurisdikciju.

U prvoj polovici XVII. st. spominju se četiri arhiepiskopa koji su imali dobru suradnju s Rimom. Neki ih autori čak nazivaju i prikrivenim katolicima. Među njima je i Porfirij, koji je održavao redovitu prepisku s papom Urbanom VIII., koji je Papu smatrao nasljednikom Petrova prijestolja. Arhiepiskop Abram, koji je slavio misu s Papom, nastavio je suradnju s papom Urbanom VIII. Tijekom vladavine Aleksandra VII., arhiepiskop Atanas II. imao je također dobru suradnju te je u Rimu zajedno s drugim vjernicima prešao na katoličku vjeru.

Može se vidjeti da je bilo pokušaja zbližavanja dviju Crkava, ali razlozi zašto ti pokušaji nisu realizirani jednom zauvijek, mogu se pro-

naći u teškim političkim okolnostima u to vrijeme, ali i u vanjskim utjecajima. Neki istraživači smatraju da su ovi naponi individualne akcije pojedinaca vođene materijalnim ili političkim razlozima. Ali sačuvani dokumenti pokazuju da ti naponi nisu potjecali od pojedinačnih želja, već od patrijarha koji su sudjelovali na sinodama.

8. Prikriveni katolici u XVIII. stoljeću

Procesu islamizacije prethodio je još jedan fenomen koji je na našim prostorima prisutan stoljećima. To je *laramanija* ili pojava prikrivenih katolika. Inače, sama riječ *laraman* znači šareni. Mnogi ljudi, želeći održati i sačuvati vjeru svojih predaka, izbjegavajući pritiske i svakodnevne nevolje osmanskih vlasti, održavali su i prakticirali katoličku vjeru u svojim srcima i u svojem domaćem životu, dok su se u javnom životu predstavljali kao muslimani prihvaćajući uz katolička i muslimanska imena.

Stoga je potrebno pažljivo analizirati taj fenomen kako bi se mogla lakše shvatiti suština islamizacije. Taj korak učinjen je u određeno vrijeme i pod određenim okolnostima, „deklarativnog je karaktera“, a sastojao se samo od dobivanja muslimanskog imena. Cilj je bio jasan, prevariti političke krugove samo kako bi se izbjegle ozbiljne posljedice ili možda stekle privilegije u svakodnevnom životu.

O *laramanstvu* i razlozima te pojave saznajemo iz pisanja Pjetera Mazrekija. On napominje da je u 1633. godini u okolici Prizrena, a i drugdje, odnos prema kršćanima bio toliko loš da ih je gotovo sve natjeralo da promjene svoju vjeru. Katolici su bili prisiljeni birati ili prihvatiti da su katolici i time prihvatiti teške posljedice s kojima su se morali suočiti, ili odabrati alternativu kako bi sačuvali svoje živote, žrtvovati svoje kršćansko ime i svoju prvu vjeru koja im je bila u srcima. Ali ipak su živjeli s mišlju da će jednoga dana sve to proći i da će doći bolja vremena i da će opet služiti njihovoj vjeri. Mnogima je to bio jedini način da sačuvaju svoj život.

Uvidjevši ozbiljnost situacije, Crkva je odlučila spriječiti odljev vjernika i prekinula taj fenomen. Tako je papa Benedikt XIV. 2. veljače 1744. godine napisao pismo svećenicima na ovim područjima u kojem je u 28 paragrafa sažeto predstavio okvir svih ozbiljnih problema s kojima se Crkva suočavala na ovim prostorima. Papa je u ovom pismu

pisao o represiji Osmanlija nad vjernicima na ovom području, ali je također postavio neka pravila koja su se morala poštovati. Dakle, katolicima nije bilo dopušteno sakriti svoje vjerske osjećaje i poticati muhamedanstvo. Katolicima nije bilo dopušteno da uzimaju muslimanska imena i idu u džamiju. Ako bi ih bilo tko iz vlasti pitao, u niti jednom slučaju se nisu smijeli deklarirati muslimanima. Bilo je i onih koji su dopustili da budu pokopani po muslimanskom obredu (od predstavnika muslimanske vjere), nešto što je govorilo o negiranju Isusa. Zato jezadatak biskupa i svećenika bio educirati i upozoriti te katolike koji su djelovali da se vrate na pravi put. U slučaju da to odbiju, trebalo ih se proglasiti nesposobnima da prihvate svete sakramente. Ako umru bez ispovijedi, zabraniti sve molitve nakon njihove smrti, to znači da ne budu pokopani po kršćanskim obredima. Papa je u svojem pismu naglasio da sakramente treba zabraniti onima koji su bili u braku s muslimanima. Također je istaknuo uvjete u kojima se djeca takvih brakova trebaju krstiti. Katolicima nije bilo dopušteno da se vjenčaju pred kadijom. Da je katoliku pobjegla žena, a ona se preudala za muslimana, ne samo da ne bi imala pravo na sveti sakrament, već i druga „nevina” stranka ne bi imala pravo da se ponovno oženi. Čak i oni kojima su muslimani oteli žene, nisu bili u mogućnosti primiti svete sakramente ako bi se ponovno vjenčali.

Prema načinu na koji se ovaj problem rješavao i sankcije koje su slijedile nakon kršenja pokazuju odlučnost s kojom je Sveta Stolica odlučila zaustaviti *laramanstvo* na ovim prostorima i na taj način natjerati vjernike da odaberu jedan put i jednu vjeru. Svakako, sve je to bilo u skladu s normama i kršćanskim zakonima.

Prikriveni katolici (*laramani*) koji su prihvatili Papin dekret, pokorili su se njegovim naredbama i pristali da se ispovijede, pričeste i krizmaju. Obećali su da neće ići u džamiju na molitvu i da neće sahranjivati svoje ljude na muslimanskom groblju. Onima koji to nisu mogli obećati bilo je uskraćeno primanje sakramenata. Tako npr. u selu Radogosti jednom starcu nije bilo dozvoljeno da se krizma jer je, pred velikom brojem ljudi, odbio obećati da će se pridržavati zapovijedi iz dekreta. Nadbiskup Kazazi je udaljio starca i nastavio ispovijedati, pričestvovati i krizmati samo žene i djecu. Nadbiskup Kazazi je pisao da je naišao na nevjerojatnu mržnju, protivljenje i ogorčenje od *laramana* koji su ga optuživali da ih je otkrio pred Papom i da je on razlog za izdavanje dekreta kojom im se zabranjuje primanje svetih sakramenata.

Nadbiskup Kazazi u izvještaju napisanom prilikom vizitacije 1750. godine ističe da je osim javnih vjernika koji su redovito plaćali poreze i sve kazne, bilo i prikrivenih katolika u raznim dijelovima Skopske biskupije, oko 10, 20, 30, 80 obitelji koje su se strogo pridržavale korizme i ostalih katoličkih obreda u svojim domovima. Nakon dekreta, oni su se udaljili od presvetih sakramenata i u slučaju smrt bili su sahranjivani na muslimanskom groblju.

Ali prilično radikalno stajalište nadbiskupa Kazazija prema *laramanima* nije se uvijek moglo realizirati u praksi. Nadbiskup Matej Mazreki ističe da su takvi stavovi prema *laramanima* štetni za katoličku vjeru. *Laramani* kojima su svećenici odbili dati sakramente, postali su žestoki pristaše islama i gorki protivnici katolika. U vizitaciji nadbiskup Mazreki ističe da ima velik broj obitelji s *laramanima* koji su najvjernije obavljali sve svoje katoličke dužnosti i da bi bilo šteta ne izići im u susret i ne dopustiti im krštenje njihove djece ili ispovijedanje kako bi sačuvali svoju vjeru.

Na jednoj od sjednica Kongregacije za širenje vjere održanoj 19. siječnja 1762. godine. razgovaralo se o vizitaciji nadbiskupa Mazrekija od 30. rujna 1760. o prilikama s *laramanima* u Skopskoj nadbiskupiji. On je molio kardinale i Kongregaciju da mu daju upute o tome kako bi on i svećenici trebali postupati s onim vjernicima koji su uporno održavali korizmu i obavljali ostale dužnosti katoličke vjere, a bili su prikriveni katolici. Do tada su se sakramenti davali samo onima koji su pokopali svoje ljude bez prisutnosti hodže. Oni su imali turska imena i bili su vrlo lako islamizirani. Nadbiskup Kazazi vjernicima s muslimanskim imenima nije davao sakramente. Dalje, govori se i o građanskim brakovima i crkvenim vjenčanjima. Nakon ovog izvještaja slijedile su instrukcije i upute koje su napisane 3. travnja 1762. pod naslovom "Odgovor skopskom nadbiskupu u Kraljevini Srbiji", u kojem su postojale dvije točke, od kojih se jedna odnosila na javno ispovijedanje vjere, a druga na sudjelovanje katolika na sprovodima raskolnika.

Osim što su se nadbiskupu zahvalili na iznimno teškom radu, izrazili su čuđenje onim kršćanima koji su, kako bi bili izuzeti od plaćanja poreza, uzimali turska imena kako bi se izvukli iz neugodne situacije i tako se razlikovali od onih koji se nisu stidjeli svojih kršćanskih imena. „Kako mogu održati svoju vjeru u srcu, a vani slijediti muhamedanstvo s turskim imenima?“, pitali su se. Stoga su naglasili da su sve-

ćenici dužni ljude odvratiti od tih zabluda i pomoći im u njihovu iskrenom nastojanju, trudu i molitvi. To što je papa Benedikt XIV. odredio 1744., to je potvrdio dopisom objavljenim na koncilu 1754. prema kojem oni ljudi koji su uporno ustrajali na zadržavanju svojeg muslimanskog imena nisu mogli sudjelovati u sakramentalnom životu i molitvi Crkve: „Ako se tako postupa prema hereticima i raskolnicima, onda isto tako treba postupati i prema onima koji uzimaju muhamedansko ime i stide se svojeg kršćanskog imena.” Oni su proglašeni nesposobnima za primanje sakramenata i stoga se nakon njihove smrti Crkva za njih nije smjela moliti. Ta je uputa dana nadbiskupu Mazrekiju 4. lipnja 1763. s naredbom da se ista proslijedi župnicima Skopske nadbiskupije.

Nedostatak svećenika, njihova slaba naobrazba i nerješavanje problema *laramana*, razlozi su, zašto se nisu mogle ispuniti niti odredbe Albanskog koncila ni dva apostolska pisma pape Benedikta XIV. Stoga je Kongregacija za širenje vjere 31. siječnja 1774. godine izdala novi dekret koji nije donio ništa novo, nego je potaknuo svećenike i vjernike da se pridržavaju ranije rečenog. Prilike su se samo pogoršavale te je 168 godina nakon Prvog albanskog koncila održan je Drugi albanski koncil 1871., i Treći 1895. godine. Međutim, što se tiče *laramana* nije bilo nekih pomaka, već samo ostvarivanje prethodno izdanih naređenja.

9. Prilike u Skopskoj nadbiskupiji u XIX. stoljeću

U prvoj polovici 19. stoljeća prilike u Skopskoj nadbiskupiji uglavnom su bile nesređene pod pritiskom osjetljivog vjerskog, ali i političkog stanja. Tadašnji nadbiskup Pjeter Šala suspendiran je 1842. zbog optužbi koje je protiv njega podigao don Gašpar Krasniqi. Nakon istrage koju je proveo franjevac Ivan Topić, biskup Lješa i administrator Skopske nadbiskupije, don Gašpar Krasniqi otpušten je iz svećeničke službe. Ostaje nejasno zašto se nadbiskup Šala, koji je istragu koju je naredila Kongregacija dočekao u Skadru, nije vratio svojoj Nadbiskupiji već je ostao u Skadru. On se 1846. vratio u očevu kuću u Janjevu, gdje je 1854. umro u potpunoj samoći. U međuvremenu, dekretom iz 1837., Rimski je kurija pravo na zaštitu katolika na Balkanu koji žive u Osmanskom Carstvu predala austrijskom caru, pa će imenova-

nje, predlaganje i uvjetovanje budućih biskupa od tada biti iz Beča. Od tada će većina biskupa u Albaniji biti građani Austrijskog carstva. Austrija će također financirati izgradnju crkava, župnih stanova te mnoštvo škola i drugih vjerskih i kulturnih ustanova. Glede političkih okolnosti, Osmansko Carstvo je u devetnaestom stoljeću ušlo u završnu fazu postupnog propadanja, što je bilo posljedica zaostale strukturalne uprave koju je karakterizirala samovolja lokalnih aristokrata koji su sve više zanemarivali središnju vlast, totalne korupcije činovnika, nerazvijene i zaostale gospodarske aktivnosti koje nisu bile u stanju financirati rasipničku državu, koja je bila prisiljena posuđivati novac od zapadnih banaka kako bi pokrila financijski deficit.

Pritisak zapadnih zemalja od presudnog je značaja za reforme koje će Visoka Porta biti prisiljena provesti i koje su trebale jamčiti osobnu slobodu, imovinska prava i pravo na slobodu izražavanja i prakticiranje vjere. Te reforme poznate kao *tanzimat* (reforma, red) proglasit će sultan Abdul Medžid I. 3. studenoga 1839. One su na Kosovu bile objavljene tek 1843., u Skadru 1844., a na jugu Albanije 1845. Potaknuti najavom tih reformi, prikriiveni katolici u selima skopskog Karadaka 1844.-1845. počeli su javno izražavati svoju vjeru. Susreli su se s bijesom osmanskih lokalnih moćnika (Malić-Bega iz Gnjilana i Haliz-paše iz Prištine), koji su nakon neuspjelog poziva da se vrate pravoj muslimanskoj vjeri, zatvorili, najprije u zatvoru u Gnjilanima, a nakon toga u Prištini i Skopju, oko 25 obitelji iz spomenutih sela. Nakon stravičnih mučenja, oni su 1846. godine bili prisiljeni otići u izgnanstvo u Anatoliji. U ožujku je bio uhićen mjesni svećenik Antun Marijević, koji je bio okovan, vezan za trbuh konja i tako odveden u Solun. Intervencijom austrijskog konzula pušten je, nakon čega je odmah krenuo u potragu za deportiranim obiteljima. Kao posljedica deportacije 150 ljudi, nakon intervencije francuskih, austrijskih i engleskih diplomata, u domovinu je 1848. godine vraćeno samo 79 osoba. Ali po povratku, oni se suočavaju s novim patnjama jer im je imovina u međuvremenu oduzeta, a kuće spaljene.

Tadašnji upravitelj Skopske nadbiskupije fra Urban Bogdanović u nekoliko je navrata poslao izaslanike u Carigrad da interveniraju kod zapadnih diplomata da se njihovo stanje promijeni, no njegovi će naponi i dalje ostati neuspješni. Karakteristično izvješće o situaciji u Nadbiskupiji daje titularni biskup europski i apostolski upravitelj Skopske nadbiskupije, fra Urban Bogdanović, koji je svoju dužnost

preuzeo 1846., u kojem se navodi da Nadbiskupiju čini samo 6 župa (Prizren, Đakovica, Peć, Zum, Janjevo i Letnica) u kojima djeluje 7 svećenika (franjevci koji na Kosovo dolaze krajem XVII. stoljeća i di-jacezijski svećenici) po nacionalnosti Albanci, Hrvati i Talijani, a svi su u izrazito lošem stanju jer je lokalno stanovništvo previše siromašno da bi ih izdržavalo, a prihodi iz Kongregacije godinama se ne šalju. Zbog nedostatka svećenika proces preobraćenja katolika na islam se nastavlja, pa stoga postoji potreba da se pošalje više svećenika koji mogu odgovoriti na potrebe vjernika koji su raspršeni po brojnim selima. U cijeloj Nadbiskupiji ima 1437 katoličkih obitelji od kojih je oko 500 prikrivenih. Kaže se, da se intenzivira formiranje tzv. „bratstava” u Prizrenu, Đakovici i Peći, kojima se priključilo velik broj vjernika i gdje su se osim pobožnih aktivnosti obavljala i dobra dijela za cijelu zajednicu. Stoga je biskup Bogdanović uputio Papi zahtjev da se dodijeli oprost nekima od njih, što se i dobilo. Pričalo se da se katolički narod uglavnom bavio krojenjem, kovaštvom i zlatarstvom, kao i izradom vatrenog oružja. Većina ih je bila siromašna, a samo mali dio je imao vinograde, zemlju ili kuće. Biskup Bogdanović je predlegao da se što prije imenuje novi nadbiskup jer obični ljudi upravitelja, tj. njega smatraju namjesnikom, lokalnim jezikom rečeno - šegrtom. U izvještaju također stoji da se u cilju smirivanja lošeg stanja između vjernika zbog sukoba nadbiskupa Pjetera Šale i don Gašpara Krasniqija, nadbiskup koji se nalazio u Skadru mora rehabilitirati i mora mu se dopustiti da se vrati u očevu kuću, pri čemu bi trebao zadržati svoju titulu i na taj način mu omogućiti uzdržavanje. Time bi se oslobodio put imenovanju novog, razboritijeg nadbiskupa koji će uspješnije voditi ovu Nadbiskupiju.

Izborom Daria Buciarellija za novog nadbiskupa Skopske nadbiskupije 1864. godine, prilike se polako počinju sređivati. Nadbiskup je pokrenuo široku aktivnost za obnovu starih i izgradnju novih crkava. Na redovitim generalnim skupovima svećenika 1865., 1867., 1868. i 1869. donesene su odluke u vezi s vjerskim životom i svećeničkom praksom kojih će se svi svećenici pridržavati. Odluke su donesene u tiskanom obliku. Tiskane su u Dubrovniku 1872. godine. Prilikom prve njegove vizitacije 1865. prvi puta se spominje potreba za posjećivanjem vjernika u Tetovu, Nišu, Beogradu i Kruševcu, koji su također pripadali području Skopske nadbiskupije. Za liturgijsko posuđe koje se

koristi u bogoslužju, navodi se da je u takvu stanju da bi ga se trebalo zabraniti, te se stoga traži od Kongregacije da hitno pošalje za svaku župu liturgijsko posuđe. Prvi puta spominje se potreba za osnivanjem škola za djevojčice koje će poučavati časne sestre. U Prizrenu je 1890. otvorena škola u kojoj su se pripremali mladići koji su poslije pohađali sjemenište u Skadru. Tijekom njegova službovanja broj katolika se povećao na 11 000, a broj svećenstva na 12. Trend povećanja broja novih vjernika i novih župa nastavio je rasti za vrijeme nadbiskupa Fulgencija Careva i Andrije Logorezzija, tako da je u posljednjem desetljeću 19. stoljeća broj vjernika dostigao 15 000, a broj župa se povećao ustanovljenjem župa u Mitrovici, Uroševcu (Ferizaju) i Kumanovu, pri čemu u nekima od njih obnovom odavno razrušenih crkava.

Godine 1889. počela je gradnja katedrale u Skoplju čime je, nakon povratka nadbiskupa iz Janjeva i Prizrena, sjedište Nadbiskupije imalo sve za potrebe prvostolnog grada. Iako se na prvi pogled činilo da su se okolnosti za katolike poboljšale, u stvarnosti njihov položaj ostao je isti. Progoni počinjeni od strane lokalnih vlasnika zemljišta, gdje su katolici sa sjevera Albanije bili prisiljeni kulučiti, nastavljaju se nesmanjenom žestinom zbog samovolje mjesnih službenika središnje vlasti. Također, progoni prikrivenih katolika, koji su se odlučili vratiti svojoj vjeri, nastavljani su istom žestinom. Zanimljivo je spomenuti da su neki pripadnici „osvajča“ branili katolike i njihova prava. Tako je nadbiskup Buciarelli 1867. uputio prijedlog u Rim da Papa dodijeli medalje zasluge Bajram-Agi i Said-Begu, a orden reda Pio IX. Mahmuđu Hamdi-paši za njihove zasluge u obrani katolika tijekom progona. Požrtvovnost svećenika i njihovih biskupa te njihova predanost obrani katoličke vjere obranit će crkvu koja će u XX. stoljeću spremno dočekati odlazak Osmanlija iz ovih krajeva i formiranje novih država u kojima će, iako suočeni s novim izazovima i poteškoćama, uspješno nastaviti s razvojem onoga što će biti vidljivo i po broju novih vjernika, i po povećanju broja svećenika, novih crkava, vjerskih i svjetovnih škola.

Zaključak

Formiranje Skopske nadbiskupije, koja je nasljednica drevnih biskupija iz prvih kršćanskih stoljeća, odvija se tijekom razdoblja velikih promjena na europskom kontinentu, kada se politička i društvena

situacija temeljno mijenja. Narodi koji žive na ovim prostorima ostaju pod jarmom Osmanskog Carstva u kojem započinje dugo razdoblje opadanja njegove moći. Posebno je teška situacija s katolicima koji su meta Osmanlijama koji ih smatraju neprijateljima njihova Carstva. Kako bi zaštitila preostale katolike od procesa islamizacije, Sveta Stolica je odlučila osnovati Skopsku nadbiskupiju koja će teritorijalno obuhvaćati teritorij današnje Republike Makedonije, Kosova i Srbije. Teški uvjeti prisilili su biskupe, da umjesto u prvostolnom gradu Skopju, prebivaju u Janjevu i Prizrenu. Suočeni s nedostatkom i lošom izobrazbom svećenika, formiraju se na teritoriju današnje Italije zavodi u kojima se školuju svećenici i neki od budućih biskupa Skopske nadbiskupije. Po povratku u rodni kraj ti su se svećenici suočili sa zlostavljanjima, progonima i ubojstvima, ali i neznanim i slabo obrazovanim narodom zastarjelih shvaćanja, vjerovanja i tradicija koji iz različitih razloga masovno prihvaća islam, ne zbog vjerskog prosvjetljenja, već kao spas od teškog života. Neki su napravili kompromis pa su se javno predstavljati kao muslimani, a u svojim domovima kao katolici. Oni koji su ostali vjerni očinskoj vjeri, od kojih su neki dali svoj život kao mučenici vjere, zajedno sa svojim svećenicima i nadbiskupima, održali su Katoličku Crkvu na ovim prostorima. Crkva ne samo da je preživjela nego se malim, ali sigurnim koracima nametnula kao odlučujući čimbenik u događajima koji će imati dalekosežne posljedice u borbi za slobodu. Crkva je bila glavni promotor očuvanja albanske nacionalne svijesti, a katolički biskupi bili su autori najranijih tekstova i književnih djela na albanskom jeziku. Njihova uloga bila je također presudna u kodificiranju pisma, što je dovelo do toga da je latinica prihvaćena kao službeno albansko pismo. Može se slobodno reći da taj kolosalni napor još jednom pokazuje vjeru katolika na ovim prostorima u svoju Crkvu i snažnu želju vjernika, svećenika i njihovih biskupa da se ujedine sa Svetim Ocem Papom i preko njega s nebeskim Ocem i njegovim Sinom, našim Spasiteljem Isusom Kristom u jedinstvu sa Svetim Duhom.

KATOLICI ISTOČNOG OBREDA U MAKEDONIJI

Zoran I. Stojanov
Radovo

Sažetak

Rad obrađuje povijest katolika istočnog obreda u Makedoniji od povratka dijela makedonskog naroda u potpuno jedinstvo sa Svetom Stolicom 1859. (Kukuška unija) do danas. Tema je obrađena kroz sljedeća potpoglavlja: Katolička Crkva - bizantski obred u Makedoniji, izraz grkokatolik, đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer i makedonski prosvjetitelj i mučenik Konstantin Miladinov, progoni i korištenje imena Makedonija, dekanat sv. Ćirila i Metodija i Zajednica sestara euharistinki.

Ključne riječi: *Makedonija, Katolička Crkva bizantskog obreda, Kristofor Nazov, izraz grkokatolik, braća Miladinov, euharistinke.*

Uvod

Katolička Crkva u Makedoniji treća je po brojnosti vjerska zajednica. Uključuje kršćanske vjernike dvaju obreda - istočnog (bizantskog ili makedonskog) i zapadnog (latinskog ili rimskog).

Glava Katoličke Crkve u Makedoniji je biskup Kiro Stojanov. Po župama i crkvenim institucijama djeluju svećenici obaju obreda.

Godine 2019. navršilo se 160 godina otkako su Makedonci iz južnih krajeva Makedonije: iz Soluna, Kukuša, Sera, Enidže-Vardara (Pazar), Gevgelije formalno ozakonili povratak u crkveno jedinstvo s Rimskim biskupom. Ovaj važan povijesni događaj poznat je pod nazivom *Kukuška unija*. U početku se to nazivalo ujedinjenje Kukuša i Soluna.

Od 1859., kada su se Makedonci spomenutih mjesta ujedinili s Rimom, pa sve do 1913., dio duž Egejskog mora, gradovi s okolicom također su pristupili jedinstvu s Katoličkom Crkvom. Taj pokret ujedi-

njenja razvio se i prema sjeveru te stigao do Demir Kapije, s pojedničanim slučajevima i u ostalim dijelovima Makedonije, kao što su: Prilep, Bitola, Skopje, Berovo i Strumica.

Povratak Makedonaca potpunom jedinstvu s Rimom izazvao je strah kod susjednih naroda (Grka, Srba i Bugara) koji su učinili sve da taj proces zaustave. Međutim, zbog činjenice da se u katoličkim crkvama služilo na razumljivom jeziku te propovijedalo na makedonskom, ovaj pokret je u narodu budio simpatije. U školama koje je vodila Katolička Crkva poučavanje je bilo na narodnom (makedonskom) jeziku, broj upisane djece koja su se školovala znatno se povećao. To je pomicalo parametre prema kojima su na makedonski narod gledali susjedi koji su u to vrijeme bili autonomni i od kojih su neki već imali međunarodno priznate države, a neki čekali priznanje. Makedonija je (na cijelom svojem prostoru) još uvijek bila sastavni dio Osmanskog Carstva. Susjedni narodi su se bojali da bi Katolička Crkva svojim ponašanjem mogla odvojiti Makedonce od stranih utjecaja. Grci, Bugari i Srbi ponašali su se kao da imaju vlasništvo nad porobljenim narodom. U drugoj polovici 19. stoljeća napredak u južnoj Makedoniji postao je očit u duhovnoj, obrazovnoj i ekonomskoj sferi. S gledišta susjeda, to je za njih bila opasnost.

Njihov pogled potvrđuju nesretni događaji koji su se dogodili 1913. godine. Te godine dogodio se *Drugi balkanski rat* koji je završio *Bukureštanskim mirom*. I danas, nakon više od 100 godina od tog datuma, može se zaključiti da je riječ o jednom od najnehumanijih mirovnih sporazuma jer su nazočni u Bukureštu učinili sve da opravdaju genocid nad Makedoncima u Egejskoj Makedoniji gdje je dobar postotak stanovništva bio katolički. Makedoniju su rastrgale i porobile četiri susjedne države: Grčka, Srbija, Bugarska i Albanija.

Pristup svih tih monarhija prema porobljenim katolicima bio je okrutan, ali je ipak odnos Grčke bio najokrutniji. Grci su na porobljenim makedonskim prostorima između Sera, Soluna, Pazara i Kukuša ubijali i progonili sve stanovnike sela i gradova. Južna Makedonija, gdje su početkom 20. st. većinu stanovništva činili Makednoci pripadnici Katoličke Crkve, bila je razorena, a oni koji nisu uspjeli pobjeći, ubijani su. Preživjeli su kasnije bili podvrgnuti procesu grecizacije i raseljavanja.

Okrutnost nečovječnog postupanja s tom populacijom nije prestala do danas. Grci nikada nisu dozvolili Makedoncima pristup rodnim domovima tako da ni danas nije moguće posjetiti grobove pokojnika. Gotovo su sva groblja uništena, poravnjena kako bi se zametnuo svaki trag da su ovdje nekad bili pokopani Makedonci koji nisu bili Grci.

Izgnani iz svoje domovine te kobne 1913. godine, makedonski katolici pobjegli su u druge gradove i sela širom Makedonije koju Grčka nije okupirala te u razne dijelove Europe, Južne i Sjeverne Amerike i Australije.

Nakon bijega zvali su ih *bježancima*. Vjera u *bježanaca* nije se mogla uzdrmati ni ratovima, ni poslijeratnim mučenjima, ni različitim režimima. Oni su sa sobom nosili svoj napredak koji su u rodnim krajevima ostvarili na kulturnom, vjerskom, obrazovnom i gospodarskom polju.

1. Katolička Crkva - bizantski obred u Makedoniji

Katolička Crkva u Makedoniji danas je jedna od 23 Istočne Crkve koje su sastavni dio Katoličke Crkve na čelu s Kristovim namjesnikom i Petrovim nasljednikom Sv. Ocem Papom. Kršćanstvo je u Makedoniji prisutno od apostolskih vremena, odnosno od dolaska sv. apostola Pavla u Makedoniju u 49. (50.) godini. Na ovim prostorima se od prvih stoljeća spominju biskupije Stobi, Solun, Tivriopol (Strumica), Skupi (Skopje), Lihnida (Ohrid), Ber, Melnik i ostale. Prema mišljenjima nekih autora Ohridska arhiepiskopija nije nikada potpuno prekidala svoje odnose s Rimskim biskupom sve do 1767. kad je osmanski sultan dokinuo njezinu autokefalnost i podvrgao je jurisdikciji Carigradskog patrijarha.¹ Do obnove jedinstva došlo 1859., ali kao što je rečeno, samo u nekim njezinim dijelovima - u Kukušu, Solunu, Pazaru i Gevgeliji.

Prvi poglavar Katoličke Crkve istočnog obreda arhiepiskop Josif Sokolski vrlo je brzo, na žalost, osjetio na svojoj koži svu težinu podijeljenosti kršćanstva na Balkanu. Zajedničkim podhvatom ruske i grčke pravoslavne Crkve otet je 1861. i prebačen u Odesu, a kasnije u

¹ KIRO STOJANOV, *Povijesno-pravni razvoj Katoličke Crkve bizantsko-slavenskog obreda u Makedoniji* (Zagreb: Kršćanska sadašnjosti, 1991.), 45; OGNEN BOJADŽISKI, *Kronologija Ohridske arhiepiskopije* (Zagreb: Zajednica Makedonaca u Republici Hrvatskoj, 1994.), 74-87.

Pečersku Lavru, u blizini Kijeva u Ukrajini, odakle se nikad nije vratio. Tamo je umro 30. rujna 1879. godine.² Hijerarsi u makedonskoj Katoličkoj Crkvi su se dosta brzo mijenjali u drugoj polovici 19. stoljeća. Bilo je to najčešće pod pritiskom osmanskih vladara i susjednih nacionalnih crkava. Tako je bilo sve do devedesetih godina 19. stoljeća kada je 1895. apostolskim vikarom imenovan Epifanie Šanov. U to vrijeme broj vjernika katolika Makedonaca bio je više od 100 tisuća.³

Proces vraćanja jedinstva lijepo se razvijao i očvrstnuo sve do 1913. kada je nakon Drugog balkanskog rata Makedonija dospjela pod okupaciju Grčke, Bugarske, Srbije i Albanije i bila podijeljena između četiri vladara. Južna Makedonija, gdje je bila većina katolika, pripala je Grcima koji su bili apsolutno netolerantni prema katolicima i uništili su gotovo sve što je bilo katoličko, tako da danas u tom dijelu ima jedva tri tisuće vjernika, potomaka nekadašnjih Makedonaca, dok se u Bugarskoj nalazi njih oko 5 tisuća. Veći dio tih vjernika koji su uspjeli ostati živi i sačuvati vjeru nalazi se u R. Makedoniji, njih oko 15 tisuća.

Povijesno gledano, pravo je čudo kako su oni uopće uspjeli ostati katolici uza sve nedaće, ropstvo, ponižavanja, negiranja, ubojstva. Ali mučeništvo je stvorilo jaku i vjernu skupinu vjernika koja svugdje nosi svoj identitet dobrih kršćana.

Osim spomenutog arhiepiskopa Josifa Sokolskog Katoličku Crkvu u Makedoniji su od 1859. predvodili:

1. Petar Arabadžiski, apostolski administrator (1862.-1863.),
2. Franc Malčinski, svećenik, generalni vikar (1863.-1865.),
3. Rafail Popov, biskup (1865.-1876.),
4. Nil Izvorov, biskup (1876.-1883.),
5. Lazar Mladenov, biskup (1883.-1894.),

² An. SLAVOV, *Киевският затворник архиепископ Йосиф Соколски* (Софија: 1930.), 136-140; K. STOJANOV, *Povijesno-pravni razvoj*, 28; Rudolf GRUNLICH, *Die unierte Kirche in Mazedonien: (1856-1919)* (Würzburg: Augustinus-Verlag, 1977.), 55.

³ *Jubilarni šematizam Križevačke biskupije* (Zagreb: Ordinarijat Križevačke eparhije, 1962.), 224; R. GRUNLICH, *Die unierte Kirche in Mazedonien*, 62-63; Giorgio DŽUDŽAR, *La chiesa cattolica di rito bizantino-slavo in Jugoslavia (studio storico-giuridico)*, (Roma: 1986.), 100; K. STOJANOV, *Povijesno-pravni razvoj*, 53; Vladika Njaradi kralju Aleksandru, 24. 11. 1930., Arhiv Križevačke eparhije (dalje: AKE), Makedonija, 1359/1930.

6. Epifanie Šanov, biskup (1895.-1923.)⁴,
7. Lazar Mieda, skopski nadbiskup (1915.-1923.),
8. Dionizije Njaradi, križevački biskup (1923.-1940.),
9. Kiril Kurtev, apostolski egzarh u Sofiji (1941.-1942.),
10. Ivan Garufalov, apostolski egzarh u Sofiji (1942.-1945.),
11. Janko Šimrak, križevački biskup (1945.-1946.),
12. Gabriel Bukatko, beogradski nadbiskup i administrator Križevačke eparhije (1960.-1983.),
13. Joakim Herbut, skopsko-prizrenski biskup kao apostolski vizitator (1972.-2001.) te kao apostolski egzarh (2001.-2005.),
14. Joakim Segedi, administrator Križevačke eparhije (1981.-1983.),
15. Slavomir Miklovič, križevački biskup (1983.-2001.)⁵

Aktualni ordinarij je strumičko-skopski eparh Kiro Stojanov koji je i skopski biskup. Biskup Stojanov vodio je od 2005. do 2018. katoličku zajednicu bizantskog obreda u Makedoniji kao apostolski egzarh. Makedonski apostolski egzarhat uspostavljen je 11. siječnja te je službeno proglašen 1. svibnja 2001. godine sa sjedištem u Strumici, gdje se nalazi katedralna crkva posvećena „Uspenju Presvete Bogorodice“, što je postalo i službeni naslov kasnije proglašene katoličke eparhije u Makedoniji.

Biskup Stojanov prvi je Makedonac katolički biskup nakon 104 godine, odnosno od 1895. Za biskupa je zaređen 1. svibnja 1999. u Skopju. Zareditelj je bio ukrajinski arhiepiskop Miroslav Marusin, tadašnji tajnik Kongregacije za Istočne Crkve, uz suzareditelje Joakima Herbuta, skopsko-prizrenskog biskupa, i Slavomira Mikloša, križevačkog biskupa. Biskup Kiro rođen je 9. svibnja 1959. u Radovu. Službu pomoćnog skopskog biskupa obavljao je do 22. ožujka 2005. kada je imenovan apostolskim administratorom Skopske biskupije i Apostolskog egzarhata. Dva mjeseca poslije, 20. srpnja 2005., imenovan je skopskim biskupom ordinarijem i apostolskim egzargom za vjernike istočnog obreda u Makedoniji. U nove službe uveo ga je ap. nuncij u Makedoniji Santos Abril y Castelló 6. studenog u Skopju te 8. studenog u Strumici.⁶

⁴ Šanov je 1915. odveden u izgnanstvo u Grčku odakle mu povratak u Makedoniju nikad nije bio dozvoljen.

⁵ K. STOJANOV, *Povijesno-pravni razvoj*, 110.

⁶ „Светлина“ – Христијанско списание. Декември 2005. br. 42.

Papa Franjo je 31. svibnja 2018. uzdigao Apostolski egzarhat u Makedoniji u eparhiju. Istog dana u ordinarijatu Apostolskog egzarhata apostolski nuncij u Makedoniji Anselmo Guido Pecorari proglasio je uspostavu eparhije *Uspenja Presvete Bogorodice* Strumica-Skoplje. Time je i kanonski, kolokvijalno rečeno, *stavljena točka na i* pokretu započetom 1859. u Kukušu, Solunu, Pazaru, Gevgeliji i drugim mjestima u južnoj Makedoniji. Službena inauguracija prvog eparha mons. Kire Stojanova obavljena je u katedralnoj crkvi u Strumici 2. prosinca 2018. Akt ustoličenja obavio je kard. Leonardo Sandri, prefekt Kongregacije za Istočne Crkve, u nazočnosti apostolskog nuncija u Makedoniji nadbiskupa Anselma Guida Pecorarija.

Eparhiji je kao crkvenoj ustanovi u Makedoniji, osim Apostolskog egzarhata, prethodio Apostolski vikarijat, osnovan još 5. kolovoza 1883., kada je u Zavodu sv. Benedikta u Carigradu tada 30-ogodišnji Lazar Mladenov primio biskupsko posvećenje kao naslovni biskup satski i apostolski vikar Makedonije. Glavni posvetitelj bio je nadbiskup Nil Izvorov, a suposvetitelji bili su episkop Mihail Petkov iz Drinopolja (Edrine u europskom dijelu Turske) te grčki katolički mitropolit iz Carigrada mons. Benjamin Evseviades.⁷

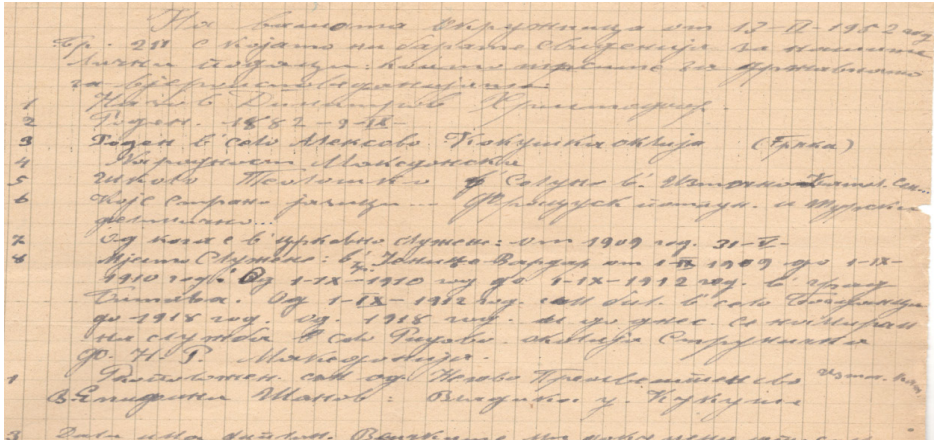
Godina 1883. također je značajna zbog dolaska o. Josipa Alloatija, utemeljitelja Zajednice sestara euharistinki. Među misionarima koji su na makedonskom tlu djelovali u 19. i početkom 20. stoljeća, o. Alloati se smatra jednim od najboljih poznavatelja istočnog obreda i makedonskog jezika. Na ovim prostorima proveo je 37 godina, od 1883. do 1920.⁸

Mnogi sinovi i kćeri ulagali su svoje kršćanske napore da poboljšaju životne uvjete stanovništvu tijekom godina, a jedan od najistaknutijih bio je otac Kristofor Dimitar Nazov, rođen u Aleksevu kod Kukuša, u egejskoj Makedoniji, 9. rujna 1881. godine. Otac Kristofor bio je posljednji župnik prije grčke okupacije Enidže-Vardar (Pazar), jedine župe koja je preživjela do danas. Zanimljivo je svjedočanstvo koje je o njemu u Zagrebu 1991. dao pomoćni križevački biskup Joakim Segedi, koji je osobno poznao o. Kristofora iz vremena kad je bio tajnik biskupa Njaradija: „Bio je još rigorozniji [o. Kristofor] od mene u

⁷ *Annales de la Congregation de la Mission* 48 (1883.), 508-509; R. GRUNLICH, *Die unierte Kirche in Mazedonien*, 61-62.

⁸ K. STOJANOV, *Povijesno-pravni razvoj*, 46.

razgovoru o sebi. Radije bi otišao u kapelu da se moli ako bi naslutio da će morati govoriti o svojim dostignućima. Svi su ga poštovali, njegova inteligencija premašila je vrijeme.⁹ O sebi je teško pisao i u zrelijim godinama života, što potvrđuje činjenica da je Ordinarijat križevačkog biskupa 1952. godine naredio ocu Kristoforu da napiše podatke o sebi kako bi oni mogli potvrditi do tada napisane životopise od drugih ljudi koji su ga poznavali.

Jedan od rijetkih rukopisa o. Kristofora Nazova u kojem piše o sebi.

U svojem izvješću od 22. rujna 1923. godine otac Kristofor križevačkom biskupu piše: „Naše preostale tri parohije u strumičkoj okolini (Nova Maala, Radovo i Sekirnik) su u nezavidnom stanju, jer nisu uređene kako treba. Crkve su male i neadekvatne, u velikoj mjeri neuređene, ali da sačekamo da se naš politički položaj promjeni pa ćemo ih probati malo preurediti. U međuvremenu, moramo obratiti pozornost i brigu kako bismo uredili našu parohiju u gradu, kako bi ona u budućnosti postala glavnim središtem, kako i dolikuje jednoj gradskog crkvi. Najhitnije se moramo pobrinuti da jedan svećenik bude priznat kao dušebrižnik u Strumici od strane Ministarstva i kako nam mjesna uprava u gradu ne bi stvarala probleme, jer pravoslavni svećenici vode silnu kampanju protiv našeg svećenika u Strumici, pod izgovorom da u Strumici pravo postojanja ima samo srpska crkva, a da su ostale

⁹ Зоран СТОЈАНОВ, *Животниот пат на Отец Христофор Д. Назов* (Радово: “СОФИЈА” – Богданци, 2009.), 30.

nepriznate.“¹⁰ Nakon puno godina njegova se zamisao ispunila, Strumica je postala doista pravi centar s prekrasnom katedralom, prikladno uređena i održavana kako i „dolikuje jednoj gradskoj crkvi“. Njemu je izgradnja gradske crkve puno značila i zato se obratio za pomoć na više mjesta. Teška su to vremena bila. „U tim burnim vremenima vjernici su bili razočarani kad su vidjeli da su ih ostavili njihovi pastiri koji su se razišli u potrazi za ugodnijim mjestima kako bi uspostavili svoje položaje ne obazirući se na njih i ne osjećajući savjest da napuštaju svoje župe i vjernike. Samo je velečasni Dimitrov ostao u svojoj župi i pazio na svoje povjereno stado i neprestano posjećivao župe koje su napustili njegovi drugovi. Velečasni Dimitrov ostao je dosljedan i vjerran u svojoj propovjedničkoj koncepciji u duhu Kristovog evanđelja, izvršavajući svoju dužnost dosljedno i uvijek pomažući svima u nevolji, i uvijek je bio spreman da u poteškoćama podijeli dobar savjet.“¹¹ Malo se zna o činjenici da je crkveni lokalitet u Strumici kupljen osobnim novcem oca Hristofora i zajma koji je dobio iz Radova: „I nakon oluje i zatišja ponovno vidimo velečasnog Dimitrova. Vođen idejom da se Kristovo evanđelje propovijeda svugdje, obraća se Radovčanima i prima zajam od 60 turskih lira za zakup mjesta za izgradnju crkve i župne kuće, a 28. listopada 1923. kupio je veliku parcelu zemlje u Strumici.“¹²

Otac Hristofor se osvrće na jedan gorući problem s kojim su se sretali katolici *bježanci*. Budući da je bio obrazovan, s naobrazbom stečenom na bogoslovskom fakultetu u Zejtenliku - Solunu, on je primao molbe, želje ali i prigovore roditelja pa i samih svećenika da se potruđi pronaći način da im djeca ne ostanu bez naobrazbe. Teško je bilo roditeljima što im se nije dopuštalo da školuju svoju djecu. Sami roditelji, prije nego ih je zahvatio vrtlog ratova, bili su školovani posebno oni iz naprednijih kukuških, solunskih i pazarskih krajeva, pa su to isto željeli i svojoj djeci. Zašto se djeca katolika nisu mogla školovati? Zato što u ni jednom *bježanskom* selu nije bilo škole, pa su djeca ostala neobrazovana.¹³ „Ne samo da želimo školovati svoju djecu već na to imamo

¹⁰ Izvješće o. Kristofora, 22. 9. 1923., АКЕ, 1008/1923.

¹¹ К.К., *Curiculum vitae на Пречесниот господин Христофор Димитров*, АКЕ, 390/1936.

¹² К.К., *Curiculum vitae на Пречесниот господин Христофор Димитров*, АКЕ, 390/1936.

¹³ З. СТОЈАНОВ, *Животниот пат на Отец Христофор Д. Назов*, 51

pravo i uvjete, i brojčano i prostorno, pa ipak srpske vlasti nam ne žele ponuditi tu mogućnost. Budući da nemamo školu, ne možemo obavljati niti katehizaciju, jer nemamo dozvolu da ih okupljamo, jer to je kažnjivo. S druge strane, mora se uzeti u obzir da se time gubi i navika u djece da nauče nešto više, a nepostojanje škole znači da će djeca biti samo angažirana i raditi više na poljima i čuvati stoku.”¹⁴

Druga važna stvar koju je potrebno istaći kada se govori o životu Crkve u Makedoniji nakon „genocida“ iz 1913. i godina koje su slijedile, što je značilo biti ili ne biti, netrpeljivost je državnih vlasti prema svećenicima Makedoncima iz 20-ih godina 20. stoljeća. Biskup Dionizije Njaradi, koji je kao križevački ordinarij dekretom Svete Stolice od 1923. imao jurisdikciju nad katolicima istočnog obreda na cijelom teritoriju države SHS, u Makedoniju šalje nekoliko svećenika druge nacionalnosti. Da bi bio poslan, svećeniku za katolike istočnog obreda u Makedoniji uz biskupov dekret bila je također potrebna suglasnost triju ministarstava iz Beograda: vjera, unutarnjih poslova i obrazovanja. Takvu suglasnost, dobili su svećenici Družbe Isusove o. Franjo Jambretović 1925., koji je djelovao u Skopju i posjećivao vjernike istočnog obreda za vrijeme velikih blagdana, o. Stjepan Sakač 1926., i eparhijski svećenik Tomislav Firis 1927. Početkom 1930. dobivena je suglasnost i za Stanka Mariju Aljančića, slovenskog franjevca, te iste godine za njegova brata također franjevca Jesefa Aljančića koji dolazi kao zamjenik župnika u Gevgeliji.¹⁵

2. Izraz grkokatolik

Požrtvovnost misionara koji su dolazili iz drugih dijelova tadašnje države SHS, koju je većina Makedonaca smatrala okupatorskom, bila je velika. Jedna rečenica fra Stanka Marije Aljančića govori zbog čega su došli u krajeve gdje su katolici bili progonjeni: „Katolička crkva je bila i uvijek će ostati prvi nositelj najviših etičkih i kulturnih dobara u ljudskom društvu.“¹⁶ O. Stjepan Sakač i o. Stanko Marija Aljančić spominju zanimljiv fenomen s kojim se susreću u Makedoniji: naziv

¹⁴ Izvješće o. Kristofora, 22. 9. 1923., AKE, 1008/1923.

¹⁵ Зоран СТОЈАНОВ, *Међу две војне* (Радово: „Светлина“, 2007.), 185.

¹⁶ S. M. Aljančić poglavaru Gevgelijske regije, 30. 3. 1930., AKE, Makedonija, 68/1930.

grkokatolik. Ubrzo nakon što je preuzeo župnu službu u Gevgeliji i okolici, Sakač je poslao pismo svojem prijatelju, ocu Janku Herakoviću, koji je u to vrijeme bio u Beogradu. To je pismo ujedno i jedan od prvih dokumenata da nemakedonac pokreće pitanje naziva „grkokatolik“ ili „grčki katolik“. Ime koje nije bilo prihvaćeno među makedonskim stanovništvom niti ga je sa simpatijom promatrala srpska vlast na području Gevgelije i Strumice. Zato otac Stjepan u uredbi koju je izdalo Ministarstvo vjera preporučuje da se ne koristi ime „grko“ jer to izaziva nezadovoljstvo među ljudima iz poznatih povijesnih razloga, a neki su dužnosnici pomislili da ih se tako naziva samo u inat.¹⁷

Naziv grkokatolik u Makedoniji je postao problem prelaskom makedonskih katolika pod jurisdikciju križevačkog biskupa 1923. Tada su izdani dekreti i pečati za župe i župnike s nazivom „grko“, što je za katolike istočnog obreda pod nadležnošću Križevačke biskupije odredila austrougarska carica Marija Terezija za vrijeme austrougarske vladavine u Hrvatskoj i drugim državama. Taj naziv, bez obzira na to što nikada nije bio službeno prihvaćen u Rimu, još je uvijek proširen zbog povijesnih razloga političke i vojne dominacije Austro-Ugarske Monarhije u krajevima gdje su bizantski katolici najbrojniji: u Galiciji (zapadna Ukrajina) i potkarpatskoj Ukrajini, u Slovačkoj, Češkoj, Poljskoj, Mađarskoj, a preko tih zajednica ime je preneseno u Rumunjsku.

Da ime grkokatolik nije bilo prihvatljivo u Makedoniji, potvrđuje kasnije i otac Stanko Marija Aljančić, koji je rekao: „Što se tiče imena ‘grkokatolik’, neprihvatljivo je, jer je izvan povijesnog i etimološkog smisla, teološki je neosnovano i netočno, o čemu svjedoči činjenica da ga ni Sveta Stolica u Rimu nije prihvatila.“¹⁸

Dakle, naziv „grkokatolik“ kao ime koje označava katolike istočnog obreda izvan Grčke (iako katolički egzarhat u Grčkoj za sebe

¹⁷ O. Sakač piše: „Ja sam dopustio da budem nagovoren od d-ra Višočevića pa sam na parohijskom pečatu stavio ‘grko-katolička parohija’. Sada mi je žao i tražiću da bude promijenjeno u ‘Katolička parohija- istočni obred Gevgelija-Bogdanci’. Mislim da se treba dozvoliti i našima u strumičkom kraju da učine isto.“ AKE, 91/1926.

¹⁸ Aljančić S.M. Gevgeliska parohija, pismo od 19 svibnja 1930., Arhiv na Hristofor Dimitar Nazov (AHDN) Radovo, 40/1930.

koristi ime - vizantijskog obreda - ne grčkog) nije samo neteološki kao što to izražava otac Stanko već pravno neodrživ, netočan i povijesno pogrešan.¹⁹

O imenima i poricanju vlastitog opredjeljenja, o tome kako se osjećaju vjernici u Makedoniji, govori otac Ilija Martinović u pismu od 21. rujna 1996. osnivaču i tadašnjem glavnom uredniku kršćanskog časopisa „Svetlina“ Kiri Stojanovu: „U to vrijeme (oko 1850.-1880.) bilo je moderno nazivati sebe ‘Bugarinom’. U to se vrijeme pokušavalo kreirati Veliku Bugarsku, koja bi obuhvaćala i Makedoniju, ali uspjelo je ostvariti samo kneževinu Bugarsku. Zbog te mode i zbirka braće Miladinov nosi naslov „Bugarske pjesme.“²⁰ Otac Martinović, proučavajući nekoliko autora koji su znanstveno obrađivali razdoblje od druge polovice 19. i početka 20. stoljeća, iznosi svoj kratak, ali vrlo sadržajan rad o braći Miladinov.

3. Đakovački Biskup Josip Juraj Strossmayer i makedonski prosvetitelj i mučenik Konstantin Miladinov

Cijelo ljeto 1860. Konstantin Miladinov putovao je po Rusiji tražeći u Moskvi, Petrogradu i Kijevu izdavača za zbirku makedonskih narodnih pjesama koje je skupio sa svojim bratom Dimitrom. Svugdje je bio odbijen. Otišao je u Beč, gdje se susreo s biskupom Strossmayerom da pokuša i kod ovog katoličkog biskupa čije su južnoslavenske i panslavenske ideje već bile dobro poznate u svijetu.

Konstantina je Strossmayer vrlo ljubazno primio te mu odmah obećao da će zbirka biti tiskana. U to vrijeme u Makedoniji grčka je abeceda pod utjecajem nametljivih fanariota već bila uspostavljena pa je zbirka braće Miladinova bila pripremljena za tisak na taj način. Strossmayer je imao samo jedan uvjet za objavljivanje knjige: pjesme se

¹⁹ O nazivu „bugaro-katolik“, koji je bio u uporabi u 19. stoljeću kao službeno ime za katolike Makedonce i Bugare u Osmanskom Carstvu, o pravnoj nedopustivosti i povijesnoj neosnovanosti toga termina nećemo se baviti zato što je to pitanje naširoko obrađeno u više djela od kojih ćemo spomenuti sljedeća: Славко ДИМОВСКИ, *Македонската борба за црковна и национална самостојност во XIX век* (Скопје: Наша Книга, 1988.); K. STOJANOV, *Povijesno pravni razvoj*.
²⁰ Martinović Stojanovu, 21. 9. 1996., Arhiv Hristijansko spisanie, „Svetlina“, Radovo, 1996.

moraju prevesti na slavensku ćirilicu. Nitko nije bio sretniji od Konstantina što će se makedonsko nacionalno bogatstvo otkriti u narodnoj nošnji – tj. na njegovu vlastitom pismu. Sretno je napustio Beč s biskupom otupotvao u Đakovo da ondje prepíše pjesme i zbornik pripremi za tisak.

Konstantin je pohađao đakovačko bogoslovno sjemenište. Na ručak, večeru i u šetnju Miladinov je redovito odlazio na biskupski dvor. U slobodno vrijeme družio se s prefektom sjemeništa Stjepanom Babićem i teolozima Josipom Sikićem i Matom Jabarićem. Bio je i prvi predavač staroslavenskog na ovoj visokoj teološkoj školi. Njegov rad na tom polju pratili su Fran Kurelac, Franjo Rački i Konstantinov student prof. Jakob Stojanović.

Biskupu Strossmayeru i njegovim prijateljima te mnogim stanovnicima Đakova Konstantin je ostao u dugom i lijepom sjećanju. Bio je srednjeg rasta, slabe crne kose, brade i brkova. Mogao je imati oko 30 godina. Izgled mu je bio prijazan, glas tih, oči plamteće, a izgled mučenički. Sav je izgarao ljubavlju prema svojem narodu. Često se oštro žalio na grčko pravoslavno svećenstvo i fanariotske vladike.

Nakon tri mjeseca rada, Konstantin je završio svoj posao i sredinom siječnja 1861. otišao u Zagreb noseći pripremljenu zbirku. Zbirka je tiskana na ćirilici u Jakićevoj tiskari, a objavljena je početkom lipnja. Knjiga ima 68 tiskanih araka velike osmine i ima 674 narodne pjesme, uglavnom prikupljene s makedonskog ohridskog područja. Na kraju knjige Konstantin je dodao neke narodne običaje, igre i poslovice iz okolice Kukuša i njegove rodne Struge. Bilo je i priloga turskih i makedonskih riječi ispisanih latinicom za hrvatske čitatelje. Biskup Strossmayer je za tu zbirku platio 1500 forinti vlastitog novca.

Konstantin je, kad je vidio objavljenu knjigu, bio sav sretan i blažen jer je u svojoj knjizi vidio svoj dugogodišnji naporan rad, kao i rad svojega brata Dimitra, muku i mnoge neprespavane noći. Bio je svjestan da će knjiga probuditi duh otpora protiv fanariota i postati temelj nove literature u Makedoniji. Iz Zagreba u Đakovo on nosi prve primjerke knjige kako bi ih darovao svojem patronu biskupu Strossmayeru i drugim prijateljima. Ali u Đakovu neće dugo ostati ...

Dok je bio u Zagrebu, Konstantin je saznao da je njegov brat Dimitar zatvoren pa je požurio u svoju domovinu kako bi ga oslobodio ili s njim podijelio istu sudbinu. Uzalud ga je Strossmayer od toga odvra-

ćao. Biskup je osjećao da će se grčki gnjev preliti i na njega. Ljubav za brata u nevolji bila je jača od svih biskupovih prijateljskih i razumnih savjeta.

Dimitar je bio stariji od Konstantina. Više od 18 godina neumorno je radio na buđenju narodnog duha u gradovima Makedonije, uglavnom oko Ohrida, Bitole, Kukuša i Prilepa. Otvarao je narodne škole i bio je prvi učitelj u njima. Ukinuo je grčki jezik i abecedu u školama i crkvama te se tako jako zamjerio episkopima u Ohridu, Bitoli i Solunu (koji su bili Grci po nacionalnosti). Zbog nespretnosti ruskog agenta Račinskog stupio je u spor s ohridskim fanariotskim episkopom Melentijem. U rodnoj Strugi, gdje je bio učitelj, uhićen je, okovan i protjeran u Bitolu. Odatle su ga odveli u Carigrad i bacili u zloglasni zatvor Terzan.

U srpnju Konstantin napušta Đakovo i odlazi u Makedoniju tražiti i osloboditi brata. Nije znao da je Dimitar već u Carigradu. Stigavši u Kukuš, fanarioti su ga optužili, uhitili, vezali i odveli u isti zatvor gdje je bio i njegov brat. Tako su se zajedno našli u mukama.

Biskup Strossmayer je za nesreću svojih prijatelja čuo tek krajem listopada. Odmah je 29. listopada 1861. pisao austrijskom poslaniku u Porti barunu Prokeschu von Ostenu da provjeri jesu li braća Miladinovi doista zatočeni i da ih po mogućnosti oslobodi. Ministar turskog redarstva je 27. studenog odgovorio da su braća zaista u Terzanu zbog ruske špijunaže. Kad je ta vijest stigla u Đakovo u prosincu, biskup se obratio austrijskom ministru Rechbergu i već spomenutom poslaniku u Visokoj Porti. Dogovoreno je da braća Miladinovi budu pušteni, ali su iznenadno bili otrovani hranom od strane fanariota 23. siječnja 1862. godine.

Sjećanje na Konstantina Miladinova biskupa je Strossmayera ganula do suza. Za Konstantina se govorilo da je čedna i čista srca, skromna, čista duša, vrijedna, prožeta patriotizmom i živa slika svojeg mučeničkog naroda. Zato mu je biskup često govorio: „Brate, stvoren si da budeš svećenik! „ Konstantin je uvijek odgovarao: „U današnjim okolnostima ne samo svećenici, već i mi laici moramo širiti prosvjetljenje i pripremati narod za slobodu, a po potrebi moramo žrtvovati za svoj narod i vlastiti život!“

„Jadan - rekao je Strossmayer - bio je pravi prorok jer su on i brat postali žrtve svog naroda!“ Petnaest godina nakon prvog susreta s Konstantinom Miladinovim u Beču, 1875. biskup Strossmayer prisjetio

se odbijanja da zbirku makedonskih pjesama tiska sa grčkim alfabetom i kako su Konstantinove oči zasjale te kako mu se lice ozarilo kada je čuo da knjiga mora biti objavljena slavenskim pismom - ćiriličnim slovima.

Preko Konstantina Miladinova zamolio je crkveni odbor u Carigradu, u kojem su bili: arhimandrit Makarij Savov, arhiandrit Josip Sokolski, pop Todor Toshkov, pop Dimitar Gavrilov, M. Ivanov, D. Tsankov i drugi da se u Križevačkom sjemeništu istočnog obreda u Zagrebu mogu školovati svećenici s ovih balkanskih područja. U siječnju 1861. godine, kada su Konstantin Miladinov i biskup Strossmayer bili zajedno u Zagrebu, križevački biskup Đuro Smičiklas prihvatio je u svojem sjemeništu primiti 16 makedonskih i bugarskih bogoslova. Biskup Strossmayer je preko ministra Rechberga dobio dozvolu da se strani mladići mogu slobodno školovati na području Austro-Ugarskog Carstva. Godišnja naknada za izdržavanje u sjemeništu bila je 240 forinti po osobi. U Zagreb je došlo sedam bogoslova iz Makedonije. Strossmayer se pobrinuo za četiri, kardinal Haulik za dva, a zagrebački Kaptol za jednog. Od 1861. do 1865. Strossmayer je za studente dao 3600 forinti, a do 1863. plaćao je 960 forinti godišnje. Godine 1868. u Zagrebu je bio jedan student za kojega je biskup platio 240 forinti. Nakon toga makedonski i bugarski studenti školovali su se u Rimu. Sačuvana su samo imena onih koji su boravili u Zagrebu tijekom 1865./1866., i to: Spasov, Karadžof, Desimev, Sokolov, Sapunov, Stefan Ivanov i Nikola Bozveljov.

Biskup Strossmayer radovao se stvaranju bugarske kneževine na kongresu u Berlinu, koji je održan od 13. lipnja do 13. srpnja 1878., ali nije bio zadovoljan što su Makedonija i Trakija ostale pod turskom vlašću. Da je makedonsko pitanje riješeno ranije, prema njegovu mišljenju, prolijevanje nevine kršćanske krvi moglo bi se izbjeći i spriječiti.²¹

Godine 1861. i 1862. bile su vrlo teške za kršćanski život u Makedoniji, posebice zbog otmice nadbiskupa Sokolskog i njegova pri-

²¹ Ilija MARTINOVIĆ, „Đakovački biskup Josip Jure Strossmayer i makedonski prosvjetitelj i mučenik Konstantin Miladinov“, *Arhiv Historijansko spisanie*, „Svetlina“, Radovo, 1996. Prema upotrijebljenoj literaturi: Matija PAVIĆ – Milko CEPELIĆ, *Josip Juraj Strossmayer. Biskup Bosansko-djakovački i Srijemski. God. 1850.-1900.* (Zagreb: Tisak Dioničke tiskare, 1900.-1904.); Matiša STOJANOVIĆ (ur.), *Ružice i trnje iz života dekana Stojanovića* (Zagreb: 1910). Marin SRAKIĆ, „Jakov Stojanović: Iz života u bogoslovnom sjemeništu u Đakovu“, *Croatica Christiana Periodica* 25 (1991.), 128-129; Matija PAVIĆ, *Biskupijsko sjemenište u Đakovu (1806. - 1906.)* (Đakovo: 1911.).

silnog protjerivanja iz Makedonije, uhićenja Dimitra i Konstantina Miladinova, velikih boraca i prosvjetitelja makedonskog naroda, ali i pokretača za povratak jedinstva s Katoličkom Crkvom, koje je kulminiralo njihovim ubojstvom početkom 1862. u zatvoru u Istanbulu.

4. Progoni i korištenje imena Makedonija

Dok narodi izvan ovog zemljopisnog područja, jugoistočne Europe, koja je posljednjih stoljeća nazvana Balkanskim poluotokom, kreću naprijed i poštuju jedni druge, priznajući pravo susjedne nacije i vjerske zajednice, situacija je ovdje vrlo različita jer se Balkanci bave stvarima koje uvelike opterećuju razvoj uzajamnog prihvaćanja i priznavanja nacionalne i vjerske pripadnosti. Jedan od razloga zašto je to tako, jest i upletanje velikih europskih naroda u uređenje malih balkanskih država.²² Do današnjeg dana moramo dokazivati elementarne stvari kao što su nacionalna i vjerska pripadnost.²³ Pripadnost zajednici ima „objektivnu dimenziju, nije pitanje sentimentalnosti ili izgleda, već zajednice koja formira oblik koji stvara novi identitet koji proizlazi iz utjelovljenja (Krista)“.²⁴ Makedonci su kao mala nacija bili negirani, a bojim se da će se i naši potomci morati boriti s činjenicom da je teško živjeti na ovom prekrasnom komadu planete zemlje. Na tom komadu je još i teže ako želite biti vjernik, član Katoličke Crkve jer je netrpeljivost prema katolicima u određenim povijesnim trenucima bila tako jaka da ih lokalna, a na žalost i centralna vlast, nije tretirala kao ravnopravne. Čak nije ni priznavala da na njezinu prostoru postoje pripadnici Katoličke Crkve. Stoga je „katoličke svećenike protjerivala ili držala u kućnom pritvoru.“²⁵ Netrpeljivost i proganjanja na trenutke su dostizali razinu nepodnošljivosti, zbog čega je vladika ordinarij iz Križevaca Njaradi bio primoran da se 24. studenog 1930. obrati *Spo- menicom* izravno Njegovu Veličanstvu kralju Aleksandru I. U tom obraćanju primjećuje se da je vladika vrlo brižno pazio da se iznošenjem

²² Dickinson G. LOWES, *The Internacional Anarchy 1904-1914* (London: 1926.), 329.

²³ *Историја на државите и правата на југословенските народи* (Скопје: 1980.), 692; Edvard C. THADEN, *Russia and Balkan alliance of 1912* (University Park: Pennsylvania State University Press, 1965.), 73.

²⁴ Lorenzo ALBACETE, *Lo stupore continua* (Đenova – Milano: Marietti, 2008.), 29

²⁵ Kristofor Nazov Dioniziju Njaradiju, 7. 1. 1926., AKE, Makedonija, 91/1926.

istine ne zamjeri i ne navuče mržnju vrha u Beogradu protiv svojih vjernika u Makedoniji. U njemu se kaže: „Sredinom 19. stoljeća, kada je još veliki dio Balkana bio pod turskim režimom, posebno se teško podnosilo na crkvenom polju gospodarenje nametnuto od grčkog patrijarha u Carigradu. Zbog toga je nastao veliki pokret za oslobođenje Slovena u Turskoj od tog grčkog režima.”²⁶

Svakodnevni pritisak, mučenja, poniženja svećenika, redovnika i vjernika natjerali su Njaradija na korak koji je bio posljednji pokušaj da se katoličko stanovništvo u Makedoniji zaštiti. Koliko je to bilo teško, suvremenom čovjeku izgleda nemoguće, pokazuje i jedan dopis sestre Margarite Ujundžijeve, koja kaže: „Voljeli bi da nas nema, ali na njihovu žalost mi smo ovdje, pa vrše tiraniju i progone katoličke svećenike, udaljavaju ih kako bi se odvojili od katolika. Ima toliko vjenčanja, [...], koliko je onih koji čekaju krštenje: bolesnih za posjetiti, imali smo tri smrtna slučaja u posljednja dva tjedna, a za sve ove i druge vjerske potrebe nemamo svoga svećenika koji bi služio. Želimo imati i pravo i slobodu u ispovijesti naše katoličke vjere, a želimo imati i svog katoličkog svećenika. Molimo, monsijor, da se ova važna stvar obavi u najkraćem mogućem roku. Tko ne želi razumjeti da ovdje u Makedoniji ima katolika, molim vas neka dođe na ovo područje i tada će biti sigurni da postojimo.”²⁷ Sestra Margarita postavlja vrlo bolno pitanje kada piše: „Ovdje smo u strašnom izgnanstvu, iako smo u svojoj domovini ...“ U dalekoj 1924., porobljenu zemlju, njezinu domovinu, nazivali su imenom Makedonija. Danas neki to žele zabraniti, a za to im treba podrška parlamenta i velikih sila kao što je to bilo u podjeli Makedonije 1913. godine. U izvještajima oca Kristofora Dimitra Nazova, oca Stanka M. Aljančića, oca Stjepana Skača, sestre Margarite Ujundžijeve i drugih crkvenih aktera na početku dvadesetog stoljeća ime Makedonija redovito se koristi, o čemu svjedoče dokumenti apostolskog nuncija u Sofiji (Bugarska), jednog od najpoznatijih i najomiljenijih papa XX. stoljeća Angela Giuseppea Roncallija – Ivana XXIII., koji Makedoniju naziva domovinom gore spomenutih aktera.²⁸ Apostolski nuncij u Beogradu

²⁶ Vladika Njaradi kralju Aleksandru, 24. 11. 1930., AKE, Makedonija, 1359/1930.

²⁷ S. Margarita Ujundžijeva biskupu Njaradiju i ap. nunciju Pellegrinettiju, 18. 11. 1924., AKE, Makedonija, 1806/1924.

²⁸ Nekoliko službenih korespondencija nadbiskupa Roncallija sa sestrom Margaritom Ujundžijevom između 1927. i 1930. . *Visitatio Apostolica in Bulgaria*, 1083/1927, AHDN, 335/30.

(Prvi nuncij u SHS-u) Eremengildo Pellegrinetti, nije imao problema Crkvu na ovim prostorima nazivati makedonskom i u Makedoniji.²⁹

5. Dekanat sv. Ćirila i Metodija

Dekretom križevačkog ordinarija Dionizija Njaradija od 28. lipnja 1924. osnovan je dekanat sv. Ćirila i Metodija u Makedoniji. Za prvog dekana imenovan je Kristofor Dimitrov Nazov, koji je na toj dužnosti ostao do svoje smrti 1961. godine.³⁰ O tom imenovanju obaviješteno je i Ministarstvo vjera, koje je vlastitim aktom³¹ odgovorilo da prima imenovanje i da su sva podređena tijela (lokalna upravna tijela) obaviještena o tome kako ne bi otežavali imenovanom kandidatu.³² Njegov nasljednik od 22. veljače 1962. bio je otac Atanasij Ivanov koji je bio dekan do 11. travnja 1973. godine. Njega je 1979. naslijedio otac Dimitar Tašev koji je bio dekan do 30. studenog 1994. Dekansku službu obnašali su još i otac Gorgi Trajkov od 16. rujna 1995. do 17. prosinca 2002. te otac Toma Angelov od 17. prosinca 2002. do 1. prosinca 2014. Aktualni dekan je otac Zoran I. Stojanov.

6. Zajednica sestara euharistinki

Redovnička Zajednica sestara euharistinki osnovana je u Solunu 18. travnja 1889. Kao svoj rođendan sestre slave 21. travnja. Te je godine proslava Kristova Uskrsnuća - Uskrsa bila istog dana i za vjernike koji slijede gregorijanski i za vjernike koji slijede julijanski kalendar pa je taj datum određen znakom sjedinjenja s euharistijskim Isusom.³³

Osnivanje Zajednice sestara euharistinki temeljilo se na ciljevima postojanja i djelovanja:

- poštovanju i njegovanju svete euharistije i upoznavanju s

²⁹ Od lipnja 1924. pa nadalje u svojoj korespondenciji sa službenim osobama apostolski nuncij Ermenegildo Pellegrinetti koristi naziv Makedonija. Pismo od 13. lipnja 1924., Br. 3104, *Nonciature Apostolique – Belgrade*; AKE, Makedonija, 1806/1924.

³⁰ *Jubilarni shematizam Križevačke eparhije*, 228

³¹ Ministarstvo vjera, Beograd, 23. 9. 1924., Br. 3304.

³² Bulgarian Catholic Literary Archive – ABAGAR, f. 18.

³³ Киро СТОЈАНОВ – Зоран СТОЈАНОВ, *100 godina Sestara Euharistinki* (Bärnau: Pfarramt, 1989.), 2.

ovim najvećim sakramentom bližnjih kršćana,

- rad na jedinstvu Crkava, posebno među istočnim narodima,
- briga za siročad i djecu bez vlastitog doma; prvo, u tada najvećem makedonskom središtu Solunu, a kasnije i na drugim mjestima gdje su imali vlastiti euharistinski dom,

- pomaganje svećenicima u katehizaciji stanovništva, djece i odraslih radi lakšeg razumijevanja Kristova nauka, posebno primanja svete pričesti i važnosti toga čina.³⁴

Blagoslovom biskupa Lazara Mladenova, tadašnjeg apostolskog vikara Makedonije, otac Josip Alloati, svećenik lazarist, i njegova sestra Eurozija, bili su utemeljitelji monaške Zajednice sestara euharistinki.³⁵

Generalna kurija sestara prvobitno je bila smještena u Solunu, gdje su bile osnovane, a potom se 1894. preselila u Paljurce, gdje ostaju do Prvog svjetskog rata. Od 1920. do danas nalazi se u Sofiji - Bugarskoj. Makedonsku Provinciju sestara euharistinki osnovao je 1974. biskup Joakim Herbut. Ona ima svoje samostane u Gevgeliji, Strumici, Novoj Maali, Radovu i Skopju.

Sestre euharistinke tijekom godina dijelile su istu sudbinu katoličke zajednice i makedonskog naroda, zajedno s narodom. Prošle su kroz mnoga kritična vremena, teške godine preživljavanja i u duhovnom i u materijanom pogledu. Posebno je teško bilo u godinama nakon smrti sestre osnivačice Eurozije i odlaska ili povratka oca Josipa u Torino. Dva pisma nadbiskupa Angela Roncallija, papinskog predstavnika u apostolskoj vizitaturi u Sofiji, upućena sestri Margariti Ujundijevoj, opisuju stanje zajednice u 20-im i 30-im godinama prošlog vijeka.

Sestra Margarita bila je jedna od rijetkih sestara koje su ostale u Makedoniji. Bile su po tri sestre u Solunu i tri u Gevgeliji, a druge su morale ići izvan granica, odnosno boravile su u Sofiji.³⁶

Evo dva dopisa iz Apostolske vizitature u Sofiji koja potvrđuju teške momente u životu sestara euharistinki.

³⁴ К. СТОЈАНОВ – З. СТОЈАНОВ, *100 godina Sestara Euharistinki*, 3-4

³⁵ Христо ДРАГОВЪ, *Добротворното дѣло на Отецъ Йосифъ Алоати и Сестра Еврозия Алоати* (София: 1939.), 33.

³⁶ К. СТОЈАНОВ – З. СТОЈАНОВ, *100 godina Sestara Euharistinki*, 7

Prvo je od 11. travnja 1927. godine:³⁷

Poštovana sestro Margarita!

Dugujem vam odgovor već dugo, od 14. veljače. No, kako sada stvari stoje i rade se prema blagoslovu i savjetu Svetoga Oca, koji je osobno zainteresiran za sudbinu siromašnih sestara euharistinki, najbolje je da se u potpunosti prepusti svetoj Providnosti Gospodovoj.

U međuvremenu vas mogu uvjeriti da će sestre euharistinke zadržati svoje ime, odjeću, duh i sveta pravila. Odlazak novakinje u Milano u zajednicu, koja ima istu svrhu i isti karakter euharistinki, donijet će novi život cijeloj zajednici i obećava pravu obnovu koja će zasigurno doći ako se i mladi i stari zaista posvete posvećenju prema svojim pravilima, koja sigurno nitko ne želi više od mene održavati i promatrati ono što je napisano.

Smirite se, dobra sestro Margarita, i vjerujte onome koji je puno toga pretrpio za Zajednicu euharistiki i koji je dobio zadatak od Svetog Oca da je sačuva od uništenja, ali vjerujte, ne drugim putem već putem prepuštanja svetoj Majci Crkvi pa će se naša zajednica moći spasiti i razvijati.

Jednostavnost i iskrenost s kojom ste mi vi, sestro, pisali, ne znajući što se točno dogodilo u Rimu, lijep su znak koliko volite svoju redovničku zajednicu i želite da ona cvjeta u duhu njezina osnivanja. Pohvalno. To je dobro. Mislim da ćete biti spremni dati tu žrtvu zbog svojeg redovničkog reda.

Žrtva koju vas sada molim jest pripremiti se i doći u Sofiju, u duhu poslušnosti, i preuzeti čin služenja od sestre Magdalene, koja predugo nosi težak teret, koji je ozbiljniji i za ramena koja su jača od njezinih.

Došao sam do odluke da vas nazovem jer sam čuo mišljenja i želje sestara koje su bile vrlo sretne što ćete ovamo doći.

Sestra Magdalena također je zadovoljna vašim dolaskom, pa ćete dolaskom ovamo naći duboku iskrenost suradnje i poslušnosti. I pomoći ću vam i ja koliko mogu. Dovoljno je da vi zadržite dobru namjeru za poštovanje svih pravila koje djelo štite i spašavaju.

Ovdje u Sofiji također ćete naći druge sadržaje i pomoć. Prije

³⁷ Nadbiskup Roncalli, ap. nuncij u Sofiji sestri Margariti Ujundjievvoj, 11. 4. 1927., Visitatio Apostolica in Bulgaria. Sofija, 11 aprile 1927. Br.1083.

svega prisutnost i molitvu Oca utemeljitelja, gospodina Aloatija, koji je uvijek veliko dobro za sestre euharistije, bez obzira na to što sada ne može ništa drugo nego pomoći u molitvi. Ovdje je otac Bonef, novi župnik u Sofiji, koji će biti dobar duhovni otac, svjetlo i utjeha vama i vašim sestrama. Ovdje je otac Stamof, vatreni svećenik, koji može pružiti bezbroj materijalnih usluga, a posebno za one poduhvate koji, uz Božju providnost, imaju nade da mogu započeti aktivnosti euharistije.

Dolazeći ovamo, moći ćete služiti svojim potrebama i udobnosti u duhu djela prema principima osnivača.

Još ću danas pisati Beogradu tražeći od apostolskog nuncija da putovanje učini praktičnim i Vladi Jugoslavije da ne sprečava, već da olakša vaš odlazak. Nek se vaše pratilje ne boje, bez obzira na to što će u jednom trenutku biti same. Tada ćemo vidjeti kako i što s vašim zamjenama, a i trebamo ih pustiti da malo dišu.

U međuvremenu je potrebno da vi poslušno krenete odlazeći bez odgađanja. Sjetite se, sestro Margarita, da čin poslušnosti u ovim uvjetima može biti tako dragocjen da o njemu ovisi vaša slava u vječnosti i dobrobit cijelog vašeg čina.

Od vas očekujem ovaj čin žrtve i potpunu predaju u rukama Gospodina i Svetoga Oca koji vam sada govori preko svojeg nedostojnog predstavnika koji čezne za velikim razvojem sestara euharistiniki.

Od srca vas blagosiljam zajedno sa vašim sestrama i želim vam sve najbolje.

Drugo pismo je od 2. srpnja 1930. godine:³⁸

Poštovana sestro Margarita!

Koristim priliku da vam prenesem neke smjernice koje ste tražili kao odgovor na vaše pismo od 3. svibnja.

Zahvaljujem vam na jednostavnosti i vjernosti s kojom ste otvorili vaš duh o nekim relativnim stvarima blagostanja za dobrobit naše drage Zajednice (Sestre euharistinike) kojoj znate koliko želim dobro i koliko me je skupo koštalo svih ovih godina.

Očito vi dobivate informacije s jedne strane sestara. Našao sam se na mjestu kao i patrijarh Jakov koji svu svoju djecu poznaje i viđa

³⁸ Nadbiskup Roncalli, ap. nuncij u Sofiji, sestri Margariti Ujundjijevoj, 2. 7. 1930., AHDN, Radovo, 335/1930.

zajedno i trebao im je reći da, nakon pokušaja sestara koji im je dan u tako ozbiljnom obliku, zbog njihove nesposobnosti da izaberu među njima odgovorne koje će upravljati svima, nema drugog načina očuvanja Zajednice osim provođenja načela autoriteta i duha dobročinstva, dvije stvari koje su dosad pale vrlo nisko, posebno ono drugo.

Također, gledajući prostorije dodijeljene pojedincima, uvjeravam vas da je sve napravljeno u duhu strpljenja, usluge i poštovanja, s obzirom na normalne okolnosti i prilike. Kad postoji dobra volja, istinsko bratsko suosjećanje i pravedna glava i srce oslobođeno ljubomore i gorčine koji su isti već dugi niz godina, ako imate čisto oko i smiren jezik, to je jednostavno, lako i slatko: tada ne nastaju komplikacije i tako dalje mlađa i neiskusna opća nastojateljica može voditi, ne samo malu, već i veliku zajednicu. Ako ne uspije, ono što sam gore rekao, nikad se ne može započeti dobro, čak i ako bi to bila sveta Terezija od Djeteta Isusa.

Ne bojim se za budućnosti Zajednice. Čak i da su preostale samo tri euharistinke, Zajednica bi obnovila svoj put. Ali sve sestre moraju staviti dobro u glavu – nitko nije iznimka - da sam nakon pet godina strpljenja pokušao u svakom smislu uvući u njihova srca princip suosjećanja između njih i upravljanja njihovim jezikom, ili će se voljom vratiti dobrom putu, ili će morati odabrati drugi životni put koji im neće činiti ništa dobro. Ali siguran sam da neće. Milost Božja će im pomoći.

Također je nepristojno da sestre uvijek moraju biti nedvosmisleno vezane uz svećenika i potom razdvojene jednakim nasiljem osjećaja. Kao što sam čuo, ta je slabost u Zajednici stara. Bilo je i nešto slično u Makedoniji. Takva poanta ozbiljna je o životu ženske vjerske obitelji i na Istoku i na Zapadu. Svećenici, iako stari, iako su sveti, iako su stariji i predaniji od oca Bonefa i oca Stamofa ili bilo kojeg drugog, trebali bi biti manje vezani uz sestre: sveta liturgija, ispovijed, duhovni sastanci i onoliko koliko im je potrebno s vremena na vrijeme za potrebe Zajednice i po savjetu odgovornih: i tada dosta, sasvim je dovoljno. Bilo koja druga obiteljska bliskost na bilo koji način bila bi opasna. Milost svima, poštovanje i priznanje svećenicima, posebno za služnim, kao u ovom slučaju ocu Stamofu, kojeg izuzetno poštujem, ali svaki na svojem mjestu: svećenici i sestre.

Što se tiče tog pitanja, sa zadovoljstvom mogu reći da stvari idu dobro.

Želio bih također dodati da od prije nekoliko mjeseci, gledano sve zajedno, Zajednica ima puno više poštovanja kod svojih dobročinitelja nego u prošlosti, a bilo bi još bolje ako bi sestre odgovorile na odgovarajući način. Uvijek će se neka žaliti, ali duh milosrđa i mira nadmašit će to.

Želim vam ovo reći, draga sestro Margarita, na vašu utjehu i uvjeriti vas da će naša voljena Zajednica sve više rasti u Gospodinovoj milosti i u duhu uglednih utemeljitelja.

Sestrom Matronom ostajem vrlo zadovoljan. Daje sve od sebe i organizirana je: voli svoju Zajednicu, poznaje njezin duh i ulaže napore kako bi je održala u životu. Puno pati u svojem uredu zbog načina na koji neki ponekad postupaju s njom, i to oni od kojih se to najmanje očekuje. Ali postavljena je na to mjesto radi poslušnosti, ona se zna ponašati dostojanstveno i ljubazno. S vremenom će se više usredotočiti na stjecanje iskustva. Nakon mučnog pokušaja i nesposobnosti sestara da odaberu voditelja, vrlo sam sretan što je Providnost dovela do tog imenovanja, koje je u trenutnim okolnostima bilo najbolje.

Vi, draga sestro Margarita, nastavite se moliti za sve svoje sestre, zajedno s dvjema dobrim sestrama koje vas prate u Gevgeliji. Pišite mi uvijek slobodno kao i uvijek - sve dok traje ovo uređivanje Apostolske vizitature - slobodno ću izložiti svoje dojmove.

Sveti Otac želi razvoj euharistinki. Vidite da je ovih godina samo za novu kuću poslao dvjesto tisuća talijanskih lira, što odgovara gotovo milijunu i pol leva. Potrebno je samo Gospodinovo obilje i milost u srcu redovnica, milost o kojoj piše sveti Pavao, koja je strpljiva, kreposna, a ne ljubomorna ili slično.

Otac Josif Aloatti živi u Torinu, na žalost kao da nije više s ovoga svijeta. Komunikacija Zajednice euharistinki s njim, njegovim bratom i cijelom obitelji Aloatti nije ništa drugo nego prekinuta. I ovih će dana mons. Kurtel, koji je u Rimu, otputovati u Torino kako bi u ime svojih kćeri posjetio siromašnog starca.

Draga sestro Margarita, ponovo vam želim hrabrosti i duhovne radosti, srdačno vas blagoslivljam zajedno s dvjema drugim sestrama. Sjećam se i preporučam se u duhovnim molitvama dobrog i vrijednog svećenika, sina svetog Franje koji vam duhovno pomaže. Po-

zdravlja vas i dobri otac Metodije, moj tajnik, Gospodov čovjek s pravom kršćanskom dušom, koji se zalaže za milosrđe i žrtvu za dobro euharistije.“

Mnoge molitve i žrtve koje je podnio sveti Ivan XXIII., sluga Božji Josip Aloati, utemeljitelj sestara euharistinki, s. Eurozija Alloati i druge pravedne duše koje su voljele i podržavale ovo djelo, Bog je uslišio te redovnička Zajednica euharistinki do dana današnjeg djeluje u Makedoniji i Bugarskoj.

Zaključak

Gledajući što je sve prošla i preživjela Katolička Crkva bizantsko-makedonskog obreda u Makedoniji kao vodilja naroda, čini makedonskog katolika ponosnim i daje mu za pravo biti optimističan u pogledu budućnosti ove zajednice pa je dobro napraviti jedan refleksni pogled na ono što je otac Kristofor rekao u prošlom stoljeću: „Spasenje Crkve u Makedoniji i našem narodu bit će nove generacije koje moraju biti religiozno dobro obrazovane i poučene o izazovima vremena. Laici trebaju biti uključeni u vjerski život kako bi živjeli kršćanstvo onako kako to voli Isus.“³⁹ Te stvari govori čovjek koji je rođen nakon Prvog vatikanskog koncila, a drugi nije ni dočekaio (umro je 1961.). Tu se nadovezuje pomisao: Zar se nije trebala obratiti veća pažnja tim njegovim proročkim kazivanjima, i to odmah nakon Drugog svjetskog rata?

Takvu zabrinutost prenijeli su otac Dimitar Tashev, njegov bliski suradnik, i Ilija Stojanov (Pupčarov), koji se brinuo za oca Kristofora u posljednjim godinama njegova života. Otac Kristofor tvrdio je da će se kršćanstvo morati vratiti svojim korijenima, kršćani će morati živjeti Krista kao u Djelima apostolskim, moralni život mora biti uzdignut, supružnici se moraju poštovati, djeca se trebaju voljeti, roditelje se treba slušati. Riječi čovjeka, koji nije doživio vrijeme nakon Drugog vatikanskog koncila, ipak se danas ostvaruju u Katoličkoj Crkvi. Uistinu, laici su se stvarno počeli brinuti o moralnoj strani života. Rađaju se novi crkveni pokreti koji na temelju ranokršćanskih zajednica temelje svoje djelovanje i u njih se učlanuje sve više vjernika čiji su ideali prvi kršćani.

³⁹ З. СТОЈАНОВ, Животниот пат на Отец Христофор Д. Назов, 18-19.

CATHOLICS OF THE EASTERN RITE IN MACEDONIA

Summary

This paper deals with the history of Eastern Rite Catholics in Macedonia from the return of part of the Macedonian people to complete unity with the Holy See in 1859 (Kukuška Union) to the present day. The topic is covered through sub-chapters: the Catholic Church - Byzantine rite in Macedonia, the term Greek Catholic, Bishop of Đakovo Josip Juraj Strossmayer and Macedonian educator and martyr Konstantin Miladinov, persecution and use of the name Macedonia, Deanery of Saints Cyril and Methodius and the Community of Sisters of the Eucharist.

Keywords: *Macedonia, Catholic Church of the Byzantine Rite, Christopher Nazov, Greek Catholic term, Miladinov brothers, Community of Sisters of the Eucharist.*

Translation: Kevin Sullivan

UDK: 27-675(497.7)
271.4-67(497.7)
Pregledni rad

VAŽNOST EKUMENIZMA I DIJALOGA ZA KATOLIČKU CRKUVU U MAKEDONIJI NA PRIMJERU KATOLIKA ISTOČNOG OBREDA

Niko Ikić
Ulm

Sažetak

Prvotni cilj ovog rada nije istraživanje povijesnog i pravnog razvoja unije u Makedoniji, niti sustavno povijesno predstavljanje njezina križnog puta preživljavanja, nego je cilj na nekoliko primjera iz njezine prošlosti pokušati prepoznati ekumenske probleme sadašnjosti i malo ukazati na opće smjernice za budućnost.

Put nastajanja Kukuške unije svjedoči da je bilo mnogo prepreka i poteškoća, neprihvatanja i odbijanja, slično kao što to proživljava ekumenski put danas. Upravo Kukuška unija s takvim iskustvom može za budućnost biti primjer i most povezivanja istočne i zapadne kršćanske tradicije, kada naponi oko crkvenog jedinstva svjedoče veliki strah i opasnost od drugoga i drukčijega, kada se širi snažni indiferentizam i nepodnošljiva pasivnost, kada su naglašene jednostranost i krivo poimanje drugoga, kada nacionalna pitanja jako opterećuju ekumenske poglede.

Kukuška unija svojim iskustvom iz prošlosti svjedoči da i danas ekumenski put mora biti temeljen u ljubavi na istini koji može prevladati sve crkvene nesporazume i poravnati nacionalne prepreke. Na takvu ekumenskom treba današnje destruktivne ekumeniste ublažavati, frustrirane ohrabriti, a preforsirane usporiti.

Kukuška unija jučer, kao i ekumenske prilike danas, nedvojbeno svjedoče da je ekumenizam bio i ostao via dolorosa oecumenica et dialogica, da je ekumenski put doista trnovit i mukotrpan, da uvijek treba biti dovoljno crkven i otvoren, a mi na tom putu dovoljno ponizni i ustrajni, da taj put mora biti put ljubavi u istini i put istine u ljubavi.

Ključne riječi: *Katolička Crkva u Makedoniji, Kukuška unija, ekumenski simptomi: strah za nacionalno, indiferentizam, pasivnost, jednostranost, istinoljubivost.*

Uvod

Makedonija - iznimno lijepo ime koje neki žele promijeniti, a izvanredno teška sudbina koja je toliko prožeta patnjama i žalošću, mukama i sjetom da bi se umjesto imena Makedonija ova zemlja mir-

ne duše mogla zvati „Mukedonija“ ili „Malinkonija“. Naravno da većina njezinih građana ne želi nikakvu promjenu imena jer je to zemlja s biblijskim identitetom, drevnom kulturom i krvavom poviješću. Netko je ovu zemlju smjestio na specifičnom geografskom prostoru na kojem se odvajkada isprepleću različite kulture i civilizacije, na kojem se susreću različite nacije i religije. Ovdje se poput orkanskih vjetrova oštro sudaraju suprotnosti Istoka i Zapada, Rima i Carigrada, Sjevera i Juga. Ovdje su ostavljali svoje drevne, ali i novije patničke tragove, sjeverni vjetrovi iz srpske Pečke patrijaršije, istočni orkani iz bugarskog krila, grčke oluje s juga i islamsko-albanski valovi sa zapada. Makedonija je mijenjajući katkada grčke i rimske careve, vlastite i bugarske kraljeve, islamske sultane i druge vladare mijenjala svoje granice i svoja ustrojstva, svoju demografiju i jurisdikciju, a nije mijenjala svoju dušu u istom tijelu, te je svoj bitak uvijek čuvala u svojem biću. Svaka vlast donosila je svoje interese i bacala je svoju sol na rane makedonskog bića i identiteta pri čemu je dijelila ovu zemlju kao svoj krvavi plijen i tako stalno postavljala nove državne i crkvene granice i strukture, zbog čega je identitet ove zemlje i njezina naroda oduvijek osporavan u svakom pogledu i sa svih strana. Zbog toga su se u ovoj zemlji vodile, a i danas se vode, borbe oko njezina imena i teritorija, državnosti i nacionalnosti, crkvenosti i vjeroispovijesti.¹ Ali izvorni makedonski identitet je teško i krvavo sve nadživljavao i sve preživio. Riječ je o zemlji u kojoj se zorno vidi prošlost i s nadom osjeća budućnost.

Ta zemlja u ovakvu identitetu zasadila je svoje korijene današnje moderne državno-pravne forme tek poslije Drugog svjetskog rata, a njezin narod konačno se uspokojio u svojem nacionalnom identitetu koji ipak ne prestaju gristi sa svih strana. Crkvenost i nacionalnost su ovdje nedjeljivo pomiješani kao bijela i crvena zrnca u krvi, kao vodik i kisik u vodi. Svoj doprinos makedonskom identitetu u novonastalim okolnostima bivše Jugoslavije neosporno je dala Makedonska Pravoslavna Crkva (MPC), posebno kada je 1958. god. obnovila Ohridsku patrijaršiju, jednu od najstarijih slavenskih biskupija, i kada je 1967.

¹ Prema Kiri Stojanovu, koji se oslanja na Konstantina Porfirogeneta, naziv Makedonija bi dolazio od imena Mekedon koji je, prema Hesiodu, sin Zeusa i Tije, a prema drugima sin Eola boga vjetrova, u: KIRO STOJANOV, *Povijesno-pravni razvoj Katoličke crkve bizantsko-slavenskog obreda u Makedoniji* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1990.), 5.

god. proglasila svoju potpunu crkvenu autonomnost,² koju nitko još ne prizna, a to je ipak bio snažan poticaj crkvenoj i nacionalnoj makedonskoj svijesti i samostalnosti.

U ovoj danas pretežito pravoslavnoj zemlji, uz veće manjine muslimana živi također neprekinuti iskonski katolički element, ali i zasebna mala skupina istočnih sjedinjenih katolika, koji su prolazili svoj trnoviti i križni put u borbi opstanka i koji su postali biser i ukras jedinstva katolika u različitosti, svjedočanstvo jedne Katoličke Crkve na dva načina. Uz pravoslavne svoj doprinos današnjem makedonskom identitetu ugradila je kako zapadna, tako i istočna katolička zajednica. Toj zajednici istočnih katolika u Makedoniji posvećen je ovaj uradak.

Prvotni cilj ovog rada nije istraživanje povijesnog i pravnog razvoja Unije u Makedoniji, niti sustavno povijesno predstavljanje njezina križnog puta preživljavanja, nego je cilj na nekoliko primjera iz njezine prošlosti pokušati uvidjeti ekumenske probleme sadašnjosti i malo ukazati na opće smjernice za budućnost.

1. Kukuška unija: pogled unazad - korak naprijed

Zajednica katolika istočnog obreda u Makedoniji ima svoje korijene u drugoj polovici 19. st. Spletom političkih okolnosti, prije svega raspada Osmanskog Carstva i priznanja vjerske ravnopravnosti od sultana Abdul Medžida pismenim ukazom (Hatišerifom) iz 1839. god.,

² Uz znanje i pristajanje tadašnje Komunističke partije osnovan je Inicijativni odbor, koji je 4. 3. 1945. organizirao crkveno-narodni sabor u Skopju, gdje je proglašena "nezavisna Makedonska pravoslavna Klimentova crkva". Od 4.-6. 10. 1958. zasjedao je sabor u Ohridu. Prisutno je bilo 220 delegata iz naroda i sveštenstva. Sabor je proglasio: obnavljanje stare Ohridske arhiepiskopije, izabrao prvog metropolita ove Arhiepiskopije, donio ustav Makedonske Pravoslavne Crkve (MPC), izabrao nove episkope, te je prvotno potvrđeno kanonsko jedinstvo sa Srpskom Pravoslavnom Crkvom (SPC), koja 1959. priznaje autonomiju, a 1967. odbija priznati traženu autokefaliju, nakon čega dolazi do prekida kanonskih odnosa sa SPC. Na saboru 17.-19. 7. 1967. u Ohridu je proglašena autokefalnost, a SPC ponovo odbija priznanje, čemu se pridružuje Carigradski patrijarh Atenagora I. 21. 2. 1968. Metropolit MPC Dositej uvodi 1987. god. Gregorijanski kalendar, usp.: opširnije: Jure ZEČEVIĆ-BOŽIĆ, *Die Autokephalieerklärung der Makedonischen Orthodoxen Kirche* (Würzburg: Augustinus-Verlag, 1994.), kraće: usp.: <http://www.mpc.org.mk/MPC/istorija.asp> (20. 10. 2018.).

te sultanovom poveljom (Hatihmajunom) iz 1856., kojom se garantira pravo vjeroispovijesti, polovicom 19. st. došli su u Carigrad katolički redovnici lazaristi, a ubrzo iza toga 1851. god. pojavili su se i u Solunu, pa onda 1854. god. i u Bitolju. Njihovo djelovanje iznjedrilo je tzv. Kukušku uniju 1859. god. o kojoj je ponajbolje i najšire pisao sadašnji latinski biskup Skopja i istodobno novoimenovani eparh Strumičkoskopske eparhije za katolike istočnog obreda mons. Kiro Stojanov.³ Korijeni unije klijali su u okviru misionarskog prava pod okriljem Bugarske nadbiskupije u Carigradu, posebno vikarijata u Jedrenju (Jedrenu) i lazarističkog djelovanja u Solunu,⁴ koje se naslanjalo na tradiciju višestoljetnog vikarijata iz prvog tisućljeća. Od 1883. do 1913. strukturalno istočno sjedinjeni katolici postaju apostolski vikarijat, a od 1924.-1941. Dekanat sv. Ćirila i Metoda pod ingerencijom Križevačkog eparha. Godine 1972. god. biskup Joakim Herbut imenovan je apostolskim vizitatorom, da bi 2001. zajednica postala zasebni Makedonski egzarhat, koji je papa Franjo 31. svibnja 2018. god. uzdigao na razinu Eparhije pod naslovom: Uznesenje Presvete Bogorodice u Strumici – Skopje, koja broji oko petnaestak tisuća vjernika.

Iz mukotrpne povijesti Kukuške unije želimo ovdje izdvojiti samo nekoliko momenata i na njima pokazati ekumenske probleme iz prošlosti koji mogu biti predmet razmišljanja u sadašnjosti i traženja poticaja za ekumensku budućnost. Ovdje izdvojeno dotičemo motive i zahtjeve unije s naglaskom na prepoznavanju iste vjere, dalje slučaj Nila Izvorova s naglaskom na rimske tendencije te neke predrasudne barijere i neprihvatljive podvale u procesu unije koja jasno svjedoči

³ Usp.: K. STOJANOV, *Povijesno-pravni razvoj*. Vidi također: Rudolf GRULICH, *Die unierte Kirche in Mazedonien (1856-1919)* (Würzburg: Augustinus Verlag, 1977.; *Das östliche Christentum* 29., disertacija Regensburg, 1976.). Iz vida utjecaja Crkvi na nacionalne emancipacije u jugoistočnoj Europi temu Kukuške unije dodiruje također Friedrich HEYER, *Die orientalische Frage im kirchlichen Lebenskreis. Das Einwirken der Kirchen des Auslands auf die Emanzipation der orthodoxen Nationen Südosteuropas 1804-1912.* (Wiesbaden: Harrassowitz, 1991.). O Uniji je pisao također Ivan IVANIĆ, *Mačedonija i mačedonci. Unija u Makedoniji*, II. (Novi Sad: 1908.), te Slavko DIMEVSKI, *Kukuška unija od 1859 godina*, u: *Glasnik za Institutot za nacionalnu istoriju*, (Skopje: 1958.). Dalje vidi: Giorgio (Đura) DŽUDŽAR, *La chiesa cattolica di rito bizantino-slavo in Jugoslavia (studio storico-giuridico)* (Roma: 1986.). Uniju spominje također Juraj KOLARIĆ, *Pravoslavni* (Zagreb: Veritas, 1985.).

⁴ Usp.: K. STOJANOV, *Povijesno-pravni razvoj*, 18.

priznavanje crkvenosti i sakramentalnosti onoj drugoj strani, što je temelj ekumenizma i danas.

1.1. Motivi i zahtjevi unije

Prema Stojanovu glavni razlog unije u Kukušu bilo je nezadovoljstvo s tadašnjim grčkim pravoslavnim duhovnim pastirima, posebno povezano s negativno involviranim episkopom Meletijem. Grupa kršćana predvođena Nakom Staniševim te učiteljem Dimitrom Miladinovim začela je inicijativu sjedinjenja. Ne optužujući cijelu Crkvu, nego samo konkretne pastire, pokretači Unije u svojoj molbi za sjedinjenje ističu da baš oni koji trebaju širiti svjetlost i pokazivati put istine, da se vladaju kao da su bez vjere i bez karaktera, da se daju podmititi, da su oholi, da za novac bacaju pod noge sve zakone i svete crkvene sakramente, da su slični onima koji su ih postavili. Prema toj zamolbi cilj ovakvih pastira nije poučavati stado, niti zadovoljavati njihove duhovne potrebe, nego se sva njihova skrb sastoji u tome da skupljaju novac na zakonit ili nezakonit način, da žive u nasladama i da šalju dio svojih prihoda u Fanar⁵ svojim pretpostavljenima. Potpisnici molbe tvrde da od takvih pastira narod ne prima nikakve duhovne pomoći, nego doživljava samo materijalne i moralne štete te skandale koji proizlaze iz njihova nemoralnog života. Jednom riječju: takvi biskupi su teret i bolna rana Kristova tijela, ističe se u zamolbi. Spomenuti polimski (dorjanski) episkop Meletije za njih je pravi rasipnik, divlji vuk među ovcama u ljudskoj koži. Na njega su se uzalud tužili već tri puta. Optužuju ga da nema zločina koji nije učinio bilo javno ili tajno u jedanaest godina otkako je njihov episkop. U svojoj molbi oni doslovno zaključuju: „Zbog toga smo mi, da bismo mogli sačuvati svoju vjeru zdravu i nepromijenjenu kao što smo je i primili od svojih pradjedova i da se zaštitimo sami od skandala i nepodnošljive rasipnosti i nasilja grčkog svećenstva podmitljivog i pokvarenog, riješili bez kolebanja priznati njegovu svetost papu Pija IX. i njegove nasljednike za svoje poglavare.“⁶ Sporazum o sjedinjenju je izazvao

⁵ Po tom imenu su svećenike i biskupe koji su izrazito radili na greciziranju slavenskog elementa u Bugarskoj, Srbiji i Makedoniji nazivali fanarioti.

⁶ K. STOJANOV, *Povijesno-pravni razvoj*, 23. Usp.: također S. DIMEVSKI, *Kukuška unija*, 130-131.

opće prihvaćanje od strane pobornika toga kraja. S druge strane, Unija je ujedinila grčko-carigradske, moskovske i bugarske protivnike koji sklapaju svoj sporazum 12. rujna 1859. god. da će zajednički djelovati protiv Kukuške unije.

Ako je prošlost učiteljica sadašnjosti, onda iz ove pismene zamolbe za sjedinjenjem valja danas zaključiti da u tadašnjem ekumenskom procesu sjedinjenja nisu spominjane nikakve vjersko-dogmatske prepreke. Zamolba svjedoči da se tražilo samo zadržavanje istočnog bizantskog liturgijskog obreda i staroslavenskog liturgijskog jezika, uz uvođenje narodnog jezika u škole i ostanak tradicije u oblačenju svećenika. Nadalje se tražilo mogućnost birati svojega biskupa iz svojega naroda, kojega će Papa potvrditi, te da se vjerska pouka izvodi na narodnom jeziku i sl.⁷ Prema tome je neosporan zaključak koji sporazum svjedoči da su u prvom planu kulturno-nacionalni, socijalno-materijalni razlozi sjedinjenja, a u različitoj liturgijskoj tradiciji prepoznalo se isti vjersko-dogmatski sadržaj, pa se bez kolebanja moglo priznati Papu za svojega poglavara. U procesu sjedinjenja iščitava se teološka svijest i ista vjera jednog Kristova stada iako različitih tradicija, što predstavlja pravi temelj Unije. Crkveno sjedinjenje koje je više išlo za oslobođenjem od duhovno-kulturno-nacionalnog ropstva, ili je bilo vođeno sličnim razlozima i motivima, brzo je naišlo na oduševljenje jednih i na protivljenje drugih. Pobornici sjedinjenja malo su uživali potporu i razumijevanje, a više napade i podmetanje protivnika. Oni su se našli na vjetrometini različitih interesa ili između nekoliko vatri, pa su morali proći svoju Kalvariju uspinjući se do svojega crkvenog i nacionalnog identiteta.

I današnji ekumenski procesi imaju svoju Kalvariju o čemu po-najbolje svjedoči Međunarodna katoličko-pravoslavna komisija.⁸ Ipak raduje da se sve više otkriva temeljno jedinstvo vjere, što Kukuška unija potvrđuje od svojega početka. Tada se na tom istom temelju vjere moglo bez kolebanja pristupiti Katoličkoj Crkvi i zadržati svoju tradiciju. Ipak je s rimske strane različita tradicija više deklarativno prihvaćana kao drugorazredna.

⁷ Usp.: K. STOJANOV, *Povijesno-pravni razvoj*, 24.

⁸ Određene poteškoće i dio njezina djelovanja vidi u: Niko IKIĆ, *Ekumenske studije i dokumenti. Izbor ekumenskih dokumenata Katoličke i Pravoslavne Crkve s popratnim komentarima* (Sarajevo: Vrhbosanska katolička teologija, 2003.).

1.2. Slučaj Nila Izvorova i rimske tendencije

Kao drugi moment iz povijesti Kukuške unije neka bude spomenut slučaj biskupa Nila Izvorova, od kojega imamo sačuvana dva dokumenta.⁹ U svojoj zamolbi za sjedinjenjem s Katoličkom Crkvom od 3. veljače 1874. on ostavlja prostora za razne interpretacije. Čini se da je bio neprihvaćen od Carigrada kojemu se udvarao za višu poziciju. Onda se pokušao prikloniti anglikancima, pa tek onda Rimu. Ako imamo to u vidu, onda je iz današnjeg teološkog pogleda možda previše patetično kad u svojoj zamolbi navodi da samo u Katoličkoj Crkvi može naći utjehu svojoj savjesti i obrazlaže da je samo ona prava Kristova Crkva, da je bio u zabludi šizme Focija i Celularija, što su bile uobičajene formulacije u takvim situacijama u ono vrijeme. Ipak u njegovu kasnijem pastirskom pismu sjedinjenima u Makedoniji razborito obrazlaže da je prihvatio put sjedinjenja kojim su išli slavenski apostoli sv. Ćiril i Metod te ističe da taj put ne gleda različitosti kao nepremostivu prepreku jedinstvu, da prihvaća različite obrede, jezike, nacije i sl.¹⁰

Danas se liturgijske i neke teološke razlike u svojim interpretacijama iz današnjeg katoličkog vida u puno većoj mjeri prihvaćaju i ne omalovažavaju, ali moramo priznati da nije uvijek bilo tako. Istina je da je tadašnja Katolička Crkva liturgijske i jezične različitosti načelno prihvaćala, ali više kao usputnu prolaznost, a manje kao trajno bogatstvo, više ih je trpjela, a manje trajno željela. Još se snažno osjećalo načelo *praestantia ritus latini* (prednost, odličnost, nadmoć latinskog obreda), koje se povezuje s konstitucijom *Etsi pastoralis* pape Benedikta XIV. od 26. svibnja 1742. god. za Italo-Grke. Tamo se prednost obrazlaže kao obred Svete Rimske Crkve, majke i učiteljice svih Crkava.¹¹ Sukladno tom duhu Rim je znao sjedinjenima u Makedoniji određivati zapadne biskupe poput Petra Arabadžinskog ili poljskog svećenika Franca Malczynskog ili kasnije skopskog latinskog biskupa Lazara Miede ili im slati provjerene sjedinjene iz drugih krajeva, kao npr. iz Galicije, a jednoga takva biskup Nil Izvorov nije prihvatio, što

⁹ Usp.: F. HEYER, *Die orientalische Frage im kirchlichen Lebenskreis*, 292-294.

¹⁰ Oba pisma usp.: K. STOJANOV, *Povijesno-pravni razvoj*, 32-33.

¹¹ Navedeno prema: Wilhelm De VRIES, *Rom und die Patriarchate des Ostens* (Freiburg: Karl Alber, 1963.), 211-212.

je uz druge razloge bio povod da njegovu pravovjernost propituju dva zapadna isusovca, a jedan od njih zaključuje da vrijeme za katoličku djelatnost još nije sazrelo, te stoga upozorava da treba postupati vrlo oprezno jer bi pretjerana latinska djelatnost mogla izazvati reakciju protivnika sjedinjenja. To dovoljno svjedoči o ondašnjoj naglašenoj, a možda i pretjeranoj rimskoj latinizaciji. Nju na svoj način potvrđuje i sama okružnica Leona XIII. *Orientalium dignitas Ecclesiarum* od 30. studenog 1894. u kojoj se u 13 brojeva izravno osuđuje pretjerana latinizacija kršćanskog Istoka.¹²

Ova preporuka Leona XIII. imala je svoje utemeljenje i u tada 35-godišnjoj povijesti Kukuške unije, što svjedoče gore navedeni primjeri, kao i sljedeće činjenice. U duhu zapadne priželjkivane latinizacije, imajući na umu manjak vlastitih kadrova, može se tumačiti da je vodstvo prvog sjemeništa za sjedinjene u Zejtinliku povjereno 1885. god. ocima lazaristima jer je sam biskup Mladenov bio njihov pitomac, a samo neki od njih su prihvatili istočni obred. U istom duhu valja napomenuti da pravoslavni metropolit Teodosije u svojim zahtjevima za sjedinjenje uvjetuje da se katolički misionari ne bi trebali miješati u unutarnji život Nadbiskupije.¹³ Sve to svjedoči da su sjedinjeni u Makedoniji živjeli između više vatri čiji je plamen, bez obzira dolazio on iz Rima ili Carigrada, ugrožavao njihovu nutarnju želju: biti i ostati katolik istočnog obreda i tradicije.

Događaji povezani s Nilom Izvorovim i kasnije dokazuju očite tadašnje rimske tendencije latinizacije. Danas se različitosti u većoj mjeri i dubljoj svijesti uvažavaju kao bogatstvo, a ne kao prokletstvo, ali još ne bez ograda. A kako je s predrasudama danas kojih je bilo i jučer?

1.3. Nekadašnje predrasude i kukuške podvale

Razmirica i udaljavanja između kršćanskog Istoka i Zapada bilo je i prije i poslije velikog raskola, za vrijeme Kukuške unije i poslije. U vrijeme raskola predrasude su bile najekstremnije. One su se osjetile

¹² Usp.: Website (22. 10. 2018.): http://w2.vatican.va/content/leo-xiii/it/apost_letters/documents/hf_l-xiii_apl_18941130_orientalium-dignitas.html - Usp.: također *Balkan* 1 (1896.) 2., 32-55.

¹³ Usp.: K. STOJANOV, *Povijesno-pravni razvoj*, 36-38; 45-46; 49.

i na ovom području. Tako je ohridski arhiepiskop Leon (1037.-1056.) iz grčke perspektive u pismu nadbiskupu Traniju u Apuliji nazvao zapadnjake polužidovima i polupoganima,¹⁴ što je bilo blisko proširenom grčkom shvaćanju zapadnjaka kao barbara. Ali valja istaknuti da je na ovim prostorima bilo i razboritih glava i poslije 1054. god. Spomenimo ohridskog nadbiskupa Teofilakta koji je razumno objašnjavao „*zapadna krivovjerja*“. Za obredne razlike je govorio da nisu tako važne da izazovu šizmu i da sve argumente treba gledati s kršćanskim okom i naukom. On je već tada zaključivao da bi svaka Crkva mogla ostati pri svojim običajima, navodi Dvornik.¹⁵ Usprkos takvu ozračju između zapadnjaka i istočnjaka neki su episkopi Niša, Skopja, Prizrena priznavali jedinstvo s Rimom čak do početka 13. st.¹⁶

Takvih predrasuda i razmirica bilo je i u povijesti Kukuške unije. Što više, prema Stojanovu, protiv Kukuške unije bilo je i smišljenih podvala. On opisuje da je apostolskom vikaru biskupu Lazaru Mladenovu podmetnuto da je nemoralan kad je u svoju rezidenciju od turskoga progona sklonio jednu djevojku s njezinom majkom poslije suđenja u Solunu. Što se moglo skrivati iza podvale? Čini se jasnim da je pravi cilj bila Unija, a ne Mladenov osobno. Nju je trebalo uništiti preko dezavuiranja Mladenova, koji je bio uistinu veliki zagovornik Unije. Za nju je bio pridobio već spominjanog skopskog pravoslavnog metropolita Teodosija. Mladenov je za Uniju učinio velike stvari. On je 1885. god. utemeljio sjemenište Zejtinlik, a 1889. družbu sestara euharistinki. Upravo za njegova mandata Unija je cvjetala i dosegla broj od oko sto tisuća u šezdesetak župa.¹⁷ Podvale i podmetanja s Istoka i preuranjena reakcija sa Zapada doprinijele su njegovu prelasku na pravoslavlje, što je bio veliki udarac za Uniju čiji je broj ubrzo sa stotinu pao na dvadesetak tisuća. Ciljana podmetanja protivnika Unije ovdje su urodila plodom. Predrasude i barikade natjerale su Mladenova

¹⁴ Usp.: Slavko DIMEVSKI, *Istorija na Makedonskata pravoslavna crkva* (Skopje: Makedonska kn., 1989.), 97.

¹⁵ Usp.: Franz DVORNIK, *Byzanz und der römische Primat* (Stuttgart: Schwabenverlag, 1966.), 170. Zanimljiva je diskusija iz 1136. godine zapadnog biskupa Anzelma i istočnog episkopa Nikete iz Nikomedije o papinskom primatu. *Isto*, 177-179.

¹⁶ Usp.: R. GRULICH, *Die unierte Kirche in Mazedonien*, 22.

¹⁷ Usp.: F. HEYER, *Die orientalische Frage im kirchlichen Lebenskreis*, 295-298.

da počne raditi protiv Unije, za što se poslije pokajao, tvrdi Stojanov.¹⁸

Na ovom primjeru za nas je važno naglasiti da neteoloških podmetanja i određenih predrasuda s ciljem degradiranja druge strane ima i danas, možda više prikriveno nego li je to nekad bilo.

1.4. Kukuška unija - svjedok priznavanja crkvenosti i sakramentalnosti

Spomenuti slučajevi prelaska Nila Izvorova i Lazara Mladenova na pravoslavlje, kao i nastavak biskupske službe Izvorova u pravoslavlju i ponovni povratak Mladenova na katoličanstvo te pripravljeni prelazak metropolita Teodosija na katoličanstvo očit su dokaz da je tada i jedna i druga strana teološki priznavala crkvenost i sakramentalnost onoj drugoj strani, što bi trebalo biti odskočna daska ekumenizmu danas. Stoga je Kukuška unija pozitivan smjer i danas.

Ovi izvučeni primjeri i cijela povijest Kukuške unije zorno posvjedočuju, s jedne strane predani rad dobrog dijela klera i naroda za jedinstvo Crkve, a s druge strane silne probleme i predrasude koje se i danas osjećaju. Ovaj mali pogled unazad mora biti velika odskočna daska za korak unaprijed. Kako nadvladati današnje predrasude?

2. Ekumenski pogled unaprijed iz sadašnje perspektive

Dijagnostički pogled ekumenskog stanja kod nas danas sugerira da nije sve tako zarazno i smrtno bolesno, kako pesimisti predstavljaju, a s druge strane nije sve tako savršeno kao da nemamo ništa više za učiniti, kako to optimisti ističu.¹⁹ Kao i Kukuška tako i opća ekumenska prošlost uvjerava sadašnjost da ima nade za budućnost. Ono pozitivno ne trebamo zaboraviti svjesni da se neke stvari od prije mogu poboljšati. Za ono negativno iz prošlosti ne treba okrivljavati samo jednu stranu, nego priznati i vlastite propuste i u takvoj svijesti tražiti jedinstvo u bitnome prihvaćajući i poštujući različitosti i razno-

¹⁸ Usp.: K. STOJANOV, *Povijesno-pravni razvoj*, 51-54.

¹⁹ Usp.: Ratko PERIĆ, *Ekumenske nade i tjeskobe* (Mostar: Biskupski ordinarijat Mostar, 1993.), 25-30., te Jure ZEČEVIĆ, „Ekumensko nastojanje Crkve u Hrvata nakon II. vatikanskog koncila“, Roman MIZ, *Uvod u ekumensku teologiju* (Veterinik: 2001.), 346-353. Usp.: također Niko IKIĆ, „Ekumenizam je nadnacionalna vrijednost“, *Glas koncila* 29 (2012.), 9.

vrsnosti u dozvoljenome, kako to svjedoči i proces Kukuške unije.

Poslije Koncila na katoličkoj strani osjećala se neka ekumenska euforija, a početkom trećeg tisućljeća neka malaksalost i klonulost, tromost i umornost, apatija i stagnacija, rezignacija i ravnodušje, malodušje, pa čak i beznađe. Ekumenska krila kao da su slomljena. Da se poslužimo medicinskim rječnikom - to su očiti simptomi koji upućuju na neke moguće sadašnje ekumenske viruse, od kojih valja posebno naglasiti virus indiferentizma, jednostranosti i straha od ekumenizma. Da bi ih se nadvladalo, mora ih se prvo prepoznati, a onda dobro upoznati. Ovdje pak vlada neko prošireno naučeno neznanje o drugima, da upotrijebim izravan Augustinov izraz „*docta ignorantia*“,²⁰ koji pogoduje predrasudama i virusima, a ne pokazuje se dostatna volja za njihovo uklanjanje.

2.1. Ekumenski indiferentizam i pasivnost

Ako je danas indiferentizam zahvatio dobrim dijelom čovjekovu vjeru, onda je sasvim logično da se to prvo odražava na ekumenskom području. Tu se osjeća velika nezainteresiranost kako na katoličkoj, tako i pravoslavnoj strani. Nezainteresiranost rezultira pasivnošću. Iz te perspektive gledano za neke katolike pa i klerike ekumenizam je nešto nebitno i sporedno, nešto nevažno i nepotrebno, a s druge strane u njihovim očima nešto vrlo opasno. Za ekstremne među njima on je mlaćenje prazne slame ili pravljenje mjehurića od sapunice. Dakle, nešto uzaludno i nešto bez perspektive i potrebe.

Uzroci indiferentizma su vrlo složeni. Ima ih puno izvan vjere i izvan teologije. Ali ima ih također i unutar ekumenizma. Među njima valja spomenuti razne devijacije ekumenizma, koje su brojne i raznovrsne, a svaka je doprinijela određenoj rezignaciji i ravnodušnosti. Nošen vanjskim utjecajima i nutarnjim devijacijama virus ravnodušja i letargije činjenično je uzeo maha na našem ekumenskom području. Nije nikakvo čudo što je urodio pasivnošću i nezainteresiranošću, strahom i frustriranošću.

²⁰ Pismo je upućeno na ime: Anicia Faltonia Proba, udovica Sexta Petroniusa Probe, usp.: AUGUSTINUS, *Epistula ad Proba*, 130. XV, 28. Na navedenom mjestu u pismu pisanom 412. godine se kaže: *U nama dakle, postoji da tako kažem, naučeno neznanje,*

Ipak virus indiferentizma nije zahvatio sve. Među pozitivnim primjerima, po načelu *verba movent, exempla trahuunt*, neka bude spomenut s pravoslavne strane patrijarh Atenagora I., a s katoličke strane sluga Božji kardinal Franjo Kuharić. Budući da je ovdje većina katolika, ističem samo da je Atenagora I. jedan od pokretača ukidanja tisućljetne ekskomunikacije iz 1054. god., a da je Kuharić 1964. god. pozivao na gradnju ekumenskog mosta preko provalije koja se stoljećima produbljivala. On je upozoravao da gradnja neće biti laka, budući da ljudi sa sobom vuku stoljetnu baštinu navika, shvaćanja i predrasuda. S vremenom je ponor postao dubok, a obale udaljene. Kuharić je snažno isticao da katolik u ovoj gradnji ne može ostati ravnodušan i nezainteresiran. Kad se na obje strane nađu iste želje, ista ljubav i ista molitva, most će biti sagrađen.²¹ Kuharićeve slike i misli, poticaji i prijedlozi nisu tada ostali bez odjeka, a i danas mogu biti poticajni za sve katolike da se aktivno zalažu za nastavak gradnje ekumenskog mosta. Na aktivnost nas potiču i sjedinjeni istočni katolici koji su danas rasuti po Makedoniji, a vjerni su Kukuškoj uniji, čiji su nositelji svojom vjermom nadvladali ondašnje ravnodušje.

2.2. Ekumenska jednostranost ili krivo poimanje

Kao drugi opasni virus valja istaknuti jednostranost u teološkim interpretacijama kojih je na pretek na obje strane. One su doista opasne mine za ekumenizam. Često dolaze iz neznanja i predrasuda, ali i ciljano.²²

Krivicom i jednostranim interpretacijama proizvodi se strah od drugoga. Ako se jednostrano tumači da ekumenizam npr. ide za izmjenom pologa vjere, za mijenjanjem dogmi, za brisanjem bitnih teoloških pojmova, za njihovom prilagodbom ukusima vremena, da teži precrtavanju bitnih članaka vjerovanja i sl., onda se neizbježno širi kriva i jednostrana slika o ekumenizmu Crkve. Takva slika ekumenizma sigurno ne odgovara katoličkim crkvenim dokumentima. To je ono Augustinovo naučeno neznanje kojim se bombardira ekumensko nastojanje. U ekumenizmu se pak ne radi o novoj Crkvi i nekom novom

²¹ Usp.: "Poziv braći i sinovima", *Glas Koncila* 10 (1964.), 2.

²² Usp.: "Srpske duhovne mine", *Glas Koncila* 25 (1995.), 3.

zajedništvu, nego se ekumenskim djelovanjem potpomaže rast postojećega zajedništva, da bude savršenije nego li je sada. Potrebno je naglasiti da to postojeće zajedništvo Crkve raskoli nisu potpuno razorili, kako se često jednostrano izlaže. Raskoli su jedinstvo Crkve sigurno ugrozili, ukaljali, ali ga nisu potpuno pokopali. Takvim interpretacijama i naučenim neznanjem ne gradi se ekumenski most i ne unosi mir, nego se osmišljeno plaši svoje pripadnike, kao i one iz druge Crkve. Stoga je bitno shvatiti i prihvatiti da ekumenizam ne znači promjenu ili izdaju vjere, te da nije nikakav kompromis u vjeri, kako ga neki krivo interpretiraju. Sveti papa Ivan Pavao II. je kategorički isticao da „biti zajedno” koje bi izdalo istinu vjere, da je suprotno Božjoj biti.²³

Jednostrane interpretacije ugrožavaju ljubav te siju strah, šire odbojnost i produbljuju mržnju. U ekumenizmu niti je poželjno sve oduševljeno nekritično prihvaćati, niti sve sumnjičavo odbijati. Po načelu naučenog neznanja ekumenizam često krivo predstavljaju kao puki irenizam, a on je mukotrpan duboko utemeljeni teološko-dijaloški razgovor koji ne prešućuje vjerske razlike i crkvene barijere koje nas rastavljaju. S druge strane, valja posebno naglasiti da je kriva i jednostrana interpretacija, dakle naučeno neznanje, da ekumenizam traži odricanje od vlastitog nacionalnog i kulturnog identiteta. Kad bi to bila istina, ekumenizam bi bio teološki zločin nad zločinima. Na drugoj strani, potrebno je također istaknuti da pravi ekumenizam nije poligon za politiku ili taktiku, kao ni za praznu retoriku, isticao je Šagi-Bunić.²⁴

Da bi se otklonilo jednostrano i krivo poimanje i predstavljanje, da se ukloni ono naučeno i ciljano neznanje, potrebno je upoznati jedni druge, kao i upoznati stvarnu bit ekumenizma i tako nadići mnoge predrasude. Ekumenska želja je otkriti u drugome Krista i prepoznati na drugoj strani stvarne elemente crkvenosti i sakramentalnosti, kako je to bilo u vrijeme sklapanja Kukuške unije. Ako se svatko sa svoje strane približava Kristu, sigurno ćemo biti bliži jedni drugima.

²³ Usp.: IVAN PAVAO II., *Ut unum sint* (Enciklika), 18., koja je objavljena na Spasovo, 25. svibnja 1995.

²⁴ Usp.: Povodom proglašenja dekreta o ekumenizmu: „Otvara se nova stranica u povijesti kršćanstva“, *Glas Koncila* 25 (1964.), 5. O dijalogu od istog autora usp.: „Što je dijalog?“, *Glas Koncila* 15 (1966.), 3, također *Glas Koncila* 16 (1966.), 3.

2.3. Strah od ekumenizma

Ekumenski indiferentizam i pasivnost, krivo ili jednostrano teološko tumačenje kroz dulje vrijeme pogoduju razvoju većega straha od ekumenizma. Od naznačena tri ekumenska virusa danas se ovaj čini najopasniji i najprošireniji. U pretjeranom strahu oči su velike, kaže jedna narodna mudrost.

Straha od ekumenizma bilo je uvijek. Neka to posvjedoči primjer đakovačkog biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Njegovo ekumensko djelovanje, koje je bilo sukladno eklezijalno-teološkom duhu njegova vremena, mnogi su njegovi suvremenici jednostrano i krivo interpretirali i tako širili strah od ekumenizma. Na njegovu okružnicu o *Slavenskim apostolima* iz 1881. god. reagirali su puni straha od ekumenizma i puni pseudoskrbi za nacionalni identitet neki pravoslavni velikodostojnici. Tako je od tadašnjeg pravoslavnog karlovačkog vladike Teofana Živkovića Strossmayer bio javno nazvan „lažnim prorokom“ ili „brbljavcem opsjednut nečistim duhom“.²⁵

Jedan konkretni primjer iz novije povijesti neka isto dokaže. Kada se kardinal Franjo Šeper 25. travnja 1968. sastao u Sremskim Karlovcima s patrijarhom Germanom, očito je bilo sve više otpora protivnika ekumenskom procesu unutar katoličkih vjernika i klerika, a njihovo djelovanje sve snažnije. *Glas koncila* nas podsjeća da je kardinal s katoličke strane tada dobio neko anonimno pismo u kojem je nazvan „uzoriti izdajnik“, a da se patrijarhu prigovaralo s pravoslavne strane da je potpisao „uniju“ i „unijačenje“, a uvodničar *Glasa koncila* zdušno obrazlaže opasnosti i jednog i drugog prigovora.²⁶ Ovdje se prepoznaje načelo da ekstremisti iz jedne zajednice jednostranošću i strahom hrane ekstremiste na drugoj strani, što logično rezultira da se jaz neizbježno produbljuje, obale udaljuju, a strah povećava.

Kukuška unija također svjedoči da je zastrašivanja bilo i u njezinu procesu nastajanja. I tada su djelovali kako teološki, tako i narod-

²⁵ Usp.: *Obzor*, 5. i 6. kolovoza 1881. Slično su reagirali zadarski vladika Stefan KNEŽEVIĆ, usp.: *Katolički list* 1881., 194-295., te 301-303. Također se javio katorski pravoslavni vladika Gerasim PETRANOVIĆ, usp.: *Katolički list* 1881., 309-310.

²⁶ Usp.: „Nije to unijačenje“, *Glas Koncila* 12 (1968.), 2. Izvješće „Susret nade u Srijemskim Karlovcima“, *Glas Koncila* 10 (1968.), 8-9. „Sastanak kardinala Šepera s pravoslavnim metropolitom zagrebačkim“, *Glas Koncila* 9 (1968.), 1.

ni tvrdolinijaši koji su sijali strah među vjerni narod. Ali su protagonisti Unije vjerom u jedinstvo Crkve nadvladali svaki strah.

Na ekumenskom putu i danas zjapi velika provalija puna straha od drugoga i nepovjerenja u drugoga. Gore spominjane krive i jednostrane interpretacije hrane strah, a on izgrađuje političke barikade i nacionalne blokade kao velike prepreke pravom ekumenizmu. Takvi ujedinjeni političko-teološki tvrdolinijaši na obje strane danas traže konfrontacije, a izbjegavaju kooperacije. Teško im je uočiti, a pogotovo ukloniti naučeno neznanje i najteže je pozitivno naučiti kako treba zdravo odvojiti vjeru i ekumenizam od nacije i politike, taktike i puke retorike, obrazlagao je Šagi.²⁷ U posebnoj sprezi politički i teološki „tvrdolinijaši“ našli su se u jednom krugu i na istom zadatku, iako ne iz istih motiva. Prvi su zaduženi za etnička čišćenja, budući da im ovi drugi sugeriraju da su oni iz druge Crkve neprijatelji kako politički, tako i teološki, što svjedoče neke neprihvatljive današnje kvalifikacije za druge i drukčije kao: poluvjerni, bezbošci, idolopoklonici, nevjernici, antikristi i sl.²⁸ Isti je to rječnik kao staroga metropolita Leona iz 11. st., kako smo vidjeli. Kad bi se samo po ovakvima ravnali, morali bismo zaključiti da se u ekumenizmu nismo makli dalje od početka.

Posve je sigurno da ekumenizam ne ide za nekim vjerskim kompromisom, niti za stvaranjem nove religije. Istinsko jedinstvo Crkve u duhu „dijaloga ljubavi“ nema za cilj niti jednoobraznost, niti fuziju, niti konverziju. Ekumenizam ne ugrožava različitost koja je prirodna danost, a jedinstvo Crkve je pak vjerska zadanost. Jedinstvo ne ugrožava nacionalni identitet ni nacionalnu slobodu, niti prava sloboda razara jedinstvo. Ekumenski dijalog je zapravo dialog koji uvijek uključuje dvije strane u punoj svijesti prisutnosti trojedinoga Boga. Ovakve teze stišavaju strasti i udaljuju strah.

²⁷ Usp.: „Gdje smo s ekumenizmom?“, *Glas Koncila* 1 (1966.), 3. Na Šagijev članak pozitivno je reagirao protosinđel Stevan Čakić iz pravoslavnog manastira Kruševdol, „Povodom članka: Gdje smo s ekumenizmom?“, *Glas Koncila* 3 (1966.), 6. Slične misli Šagi-Bunić iznosi u članku „Kršćanstvo i nacionalizam“, *Glas Koncila* 12 (1969.), 3-4. 6. Naravno o ekumenizmu je govorila tada najnovija knjiga kardinala Augustina BEA, *Jedinstvo u slobodi* (Stuttgart: Kohlhammer-Verlag, 1965.). Pod naslovom: „Kardinal Bea: Što znači ekumenizam?“ nju predstavlja, *Glas Koncila* 13 (1966.), 3.

²⁸ Usp.: Atanasije JEVTIĆ, *Vapaj Srba Kosova i Metohije* (Gračanica: 1999.), 10-11., 14.

Na kraju procesa ove kratke ekumenske dijagnoze moramo medicinski konstatirati da je ekumenizam kod nas poput nekog starca koji je bolestan i osjeća svoje poteškoće i probleme, ali se još kreće, Bogu hvala. Njega napadaju određeni virusi posebno ravnodušja i straha, krivih i jednostranih interpretacija, ali ga ne obaraju. On je pak svjestan da se preventivno mora držati određene terapije kako bi se sačuvao od zaraze ili epidemije. U preventivnom duhu on treba posebno paziti na dva svoja tkiva koja se kod nas lako zaraze, a to je pitanje istine i nacije. Čini se da njima treba posvetiti posebnu pozornost.

3. Potreba posebne pozornosti

3.1. Istina u ekumenizmu i ekumenizam u istini

Jadna je naša istina! Općenito je kod nas prošireno mišljenje da je grijeh svjedočiti istinu i da mnoge, čak i pravosudne institucije, čine sve moguće da skriju, a ne da otkrivaju pravu istinu. Kod nas se istinom manipulira, nju se politizira, nju se izvrće, na nju se vrše atentati, nju se bombardira iz različitih motiva, nju se kroji i prekraja po neakvim vlastitim mjerilima i kriterijima i sl. Jadna istina! Kršćani su pak dužni tražiti i svjedočiti голу istinu, Kristovu istinu. Za takvom istinom mora težiti svaki istinski ekumenizam.

Istina je temelj ekumenizma budući da ekumenizma uopće nema bez prave vjersko-teološke istine, niti na štetu istina vjere. Istina je samo jedna, a zablude su mnoge. Ekumensko traženje istine je posebno trnovit i križni put. Iz ekumenskog vida traženje istine nije sudsko parničenje i prepiranje o prošlosti, nego traženje zajedničke budućnosti na temelju istine. Ekumenizam nije Haški tribunal koji više ulijeva jezu i strah nego li što donosi mir i pravednost. Mukotrпно istraženu i dokazanu teološku i svaku drugu istinu u ekumenskom duhu se predstavlja samo u ljubavi jer je istina bez ljubavi odbojna, a ljubav bez istine prazna i nečasna. Istina hladi ljubav, a ljubav grije istinu. Istinom se srce uzdiže prema razumu, a ljubavlju se razum spušta prema srcu. Gola istina bez ljubavi ubija. Jasno je da ekumenski put mora ići prema istini, a onda dalje on vodi od istine po ljubavi do Krista jer je ljubav siguran put k Bogu u kojemu je punina istine i ljubavi. Isus za sebe kaže da je Put, Istina i Život (Iv 14,17). Pavao je to lijepo

sažeo da istinujući u ljubavi, poradimo te sve uzraste u Njega, koji je Glava, Krist (Ef 4,15). Upravo je to *via dolorosa* našeg ekumenizma jer svatko ima svoju istinu od koje ne odustaje.

Kakva je terapija? Odgovor je jednostavan, a provedba teška. Treba nam pošteno i odgovorno, znanstveno i dokazano pročišćavanje povijesne crkvene i nacionalne istine i nekih teoloških interpretacija kao nužna ekumenska terapija jer samo istina oslobađa. To je isti pravi onaj smjer koji je zaključen u Zagrebu 8. lipnja 2012., kada je rečeno *da se svi događaji iz prošlosti pošteno i odgovorno razmotre tražeći istinu u evanđeoskom svjetlu.*²⁹ Put pročišćenja i liječenja teške crkvene, a još više nacionalne, povijesne prošlosti je križni put, ali zasigurno put vedrije nacionalne i crkvene, a posebice ekumenske budućnosti. Samo objektivna i cjelovita istina potpuno oslobađa. Kršćanin mora dati svoj glas istini. Ona ne smije ostati nijema i bezglasna.

3.2. Nacija u ekumenizmu – ekumenizam u nacijama

Ovdje valja dobro razlučivati pojmove: narod, etnos, nacija, nacionalan, nacionalizam, nacionalistički i sl. Zdravi i pozitivni pojam nacionalnog ne smije biti zatomljen, ali također ne smije prerastati u negativno i nacionalističko djelovanje. Osim toga za makedonsko područje valja naglasiti da je ono nacionalno nešto što ujedinjuje različite vjeroispovijesti u ovoj zemlji, pa onda to nacionalno ovdje ne opterećuje previše ekumenske odnose, kao i malo široj regiji.

Ipak i na ovim prostorima vrlo često i olako se brkaju, zamjenjuju i identificiraju pojmovi nacije i vjere, Crkve i države, što ima svoje negativne utjecaje na ekumenizam. Kao kršćani ne smijemo zaboraviti da je Krist osnovao Crkvu, a ne državu. Za teologiju su Crkva i država, nacija i vjera kao dva različita grada, s različitim poretkom i načinom postojanja. S jedne strane ne treba ih identificirati, nego teološki dostatno razlikovati kao dvije korelativne stvarnosti, koje se pak u mnogo čemu korisno prožimaju, a ne suprotstavljaju. U njihovoj korelaciji se ne preporuča ni izolacija, ni identifikacija, ni potpuna odvo-

²⁹ Usp.: komentar Niko IKIĆ, „Pokušaj dijagnoze ekumenskog stanja kod nas“, *Glas Koncila* 27 (2012.), 9; „Zajednički put do istine te od istine po ljubavi do Krista“, *Glas Koncila* 28 (2012.), 9; „Pogled na neke važne ekumenske događaje na ovim prostorima“, *Glas Koncila* 30 (2012.), 9.

jenost koja bi isključivala, ni potpuna odbojnost koja bi onemogućavala suradnju, nego dinamičko nadopunjavanje u prihvatljivoj dijalektici i zdravoj oprečnosti, ali uvijek u službi općega dobra i svih ljudi.

Činjenica je da je na našim prostorima ono crkveno poprimilo snažno ono nacionalno obilježje, iako je Crkva u svojoj biti nadnacionalna stvarnost. U tom duhu na ovim prostorima je nepisano pravilo, a nepisana pravila se kod nas više drže od pisanih, da je Makedonac *eo ipso* član Makedonske pravoslavne Crkve, a da može biti i katolik, to mnogi ne distingviraju. Kod nas se po religijskom identitetu i naučenom neznanju najlakše razlikovao onaj nacionalni identitet. Ipak nacionalna i religijska identifikacija čini simbiozu različitosti identiteta. Vjersko i nacionalno, crkveno i državno omogućuje dvostruki ili pluralni identitet, te se itekako mogu zdravo prožimati i međusobno obogaćivati. Svaki je čovjek rođen od zemlje, ali one na kojoj je rođen. Stoga nije grijeh voljeti svoju zemlju i domovinu, ali je nepotrebno bacati svoju zemlju drugima u oči.

Oni koji poistovjećuju Crkvu i naciju, najčešće stavljaju u prvi plan nacionalni, a ne eklezijalni identitet. Eklezijalni identitet pak ističe da je Crkva novi Izrael i novi Kristov vinograd u kojem ima mjesta za sve nacije. Dobro je u ovom kontekstu naglasiti da je opća Crkva veća od nacije i da se ne da strpati u granice samo jedne nacije. I druge nacije su dio jedne, svete, apostolske i općekatoličke Crkve. To je Hrvatima katolicima potpuno jasno kad su u pitanju Talijani, Španjolci i drugi katolički narodi. Isto to treba posvijestiti i kad su u pitanju pravoslavni Srbi i Makedonci, jer se ne smije zaboraviti ono temeljno da Crkvu ne konstituira nacija, nego krštenje.³⁰ Crkva duhovno ne živi od nacije, ali živi unutar nacije i u mnogim nacijama. Crkva i nacija se ne poklapaju, ali se prožimaju. Crkva se ne smije dati apsolutno „*nacionalizirati*“, čak ni pravoslavna koja je više nacionalna, jer ona u svojoj biti univerzalna i nadnaravna stvarnost. S druge strane, Crkva nije mitsko tijelo nacije, nego mistično tijelo Kristovo, isticao je Marasović.³¹ Ona se inkulturira i živi u naciji, ali ona je iznad nacije i u njoj ima mjesta za mnoge nacije, a u njoj mora živjeti Krist. Države mogu biti bitna nacio-

³⁰ Žalosna je činjenica da na ovim prostorima još nemamo službeno međuvjersko priznanje krštenja na čemu bi teolozi morali posebno poraditi.

³¹ Usp.: Špiro MARASOVIĆ, „Crkva i nacija“, Niko IKIĆ (ur.), *Teološke teme* (Sarajevo: Vrhbosanska visoka teološka škola, 1991.), 308-309.

nalna vrijednost, a Crkva je bitno pak nadnacionalna stvarnost. Crkva itekako može biti u službi nacionalnog identiteta, ali ne smije pogaziti svoj vjerski identitet i svoje duhovno poslanje.³²

Ovdje si moramo postaviti pitanje: Je li istinski ekumenizam opasnost za naciju? Ako se ekumenizam shvati kao opasnost naciji, onda joj sigurno šteti. Ako se ekumenizam poima kao nadnacionalna stvarnost, onda joj sigurno nije opasnost. Istinski ekumenizam teži jednoj Kristovoj ljubavi, a Kristovo jedinstvo je *metanacionalno* – nadnacionalno, a ne nacionalno ili antinacionalno. Kao i Crkva tako i ekumenizam transcendirira sve narode, ali ne ukida ni jedan narod, niti briše ijedan nacionalni identitet. Jedinstvo kršćana je nadnaravna stvarnost koja nadilazi nacionalne naravne vrijednosti. Ono nije protiv tih vrijednosti, nego ih prožima poput kvasca.

4. Kukuška unija primjer za budućnost

Pri kraju na primjeru Kukuške unije može se zaključiti da je bilo destruktivnog, forsiranog, rezigniranog i realnog ekumenskog djelovanja. A tako je i danas.

Destruktivni traže kod drugih i drukčijih samo ono negativno, poput spomenutog episkopa Meletija. Destruktivni zbog vidljivih razlika ne vide očito jedinstvo. Oni druge plaše gubljenjem vlastitog vjerskog i religijskog identiteta jer iskrivljeno poimaju Crkvu i njezino jedinstvo. Oni ponekad svjesno, u duhu naučenog neznanja, krivo interpretiraju bit Crkve i crkvenog jedinstva. Takvi često siju strah umjesto mira. Oni prošlošću plaše sadašnjost i budućnost.

Forsirani misle više na svoju popularnost, slavu i ambicije nego na pravi ekumenizam. Među njima se često nađu nasrtljivi, nestrpljivi, s krivim predodžbama, bez ikakve koncepcije i sustavnosti. Takvi su očekivali jedinstvo preko noći. Oni su više agitatori nego li sustavni radnici. Svojim djelovanjem su više pridonosili prozelitizmu nego li jedinstvu, više rušenju nego li izgradnji povjerenja. Kod njih brzina igra veliku ulogu. Zaboravljaju da istinski ekumenizam nije ni nadmudriovanje ni podcjenjivanje, ni srljanje ni kočenje, nego istinsko međusob-

³² Vidi članak „Crkva – nacija – država“ u dva nastavka: Ivan BODROŽIĆ, *Glas Koncila* 14 (2005.), 11 i *Glas Koncila* 15 (2005.), 11.

no poštovanje i obogaćivanje te ponizno traganje za voljom Božjom i božanskom istinom.

Reznirani poput Lazara Mladenova pak misle da je sve propalo jer nema tako očitih i vidljivih rezultata. Njima je dosta mnogih susreta i manifestacija. Oni su istodobno umorni i nesigurni, razočarani i ravnodušni.

Stvarni i realni su pak oni koji ne srljaju, koji su svjesni velikih poteškoća, ali ne posustaju poput Josipa Sokolskog, koji je svojim razboritim djelovanjem objedinio sjedinjene u Bugarskoj i Makedoniji. Ovaj profil ekumenista uporno traga za istinom u ljubavi i istinskom poštovanju drugih. Oni su za svoje ideale bili spremni i trpjeti. Stvarni i realni ekumenisti su miroljubivi, iskreni i lojalni u načinu djelovanja bez postavljanja nepotrebnih zasjeda, barikada i blokada. Oni su također svjesni da je potrebno uvidjeti i priznati vlastite ekumenske stranputice i moliti druge za oproštenje.

Umjesto zaključka

Kukuška unija jučer i ekumenske poteškoće danas svjedoče da je jedinstvo Crkve doista križni put "*via dolorosa oecumenica et dialogica*", ali da nije kružni put koji ne vodi k cilju i stalno ide u krug, a križni put, iako teško, ipak vodi k cilju. Kukuška unija je primjer da je taj put jako težak i mukotrpan te da uvijek mora biti dovoljno crkven, elastičan, otvoren, a mi na tom putu ponizni, strpljivi i ustrajni. Takav put mora biti put istine i ljubavi ili još konkretnije rečeno: put istine u ljubavi i put ljubavi u istini.

Mi drugoga puta nemamo jer je naš put sam Isus Krist. Zato naš ekumenski put ne smije biti put polemike ili politike, puke retorike ili strašne panike, čega se moramo posebno kloniti. Jasno je da put ne ide za indiferentizmom, sinkretizmom ili sekularizacijom, nego za nadvladavanjem indiferentizma i nezainteresiranosti, pasivnosti i jednostranosti, krivog poimanja i proklinjanja drugoga. Na tom putu potrebna nam je lustracija ekumenskog duha, pročišćenje povijesnih procesa i triježnjenje ekumenske svijesti od neke ekumenske recesije i depresije. Umjesto sumnjičavosti treba više unijeti entuzijazma i povjerenja. Umjesto depresije i utopije, apatije i melankolije, povijesnih manipulacija i ekumenskih devijacija, pesimizma i straha, malodušja i

ravnodušja treba više utkivati radosti i hrabrosti, istine i ljubavi u ekumenskom približavanju. Na putu nitko nema pravo ostati u zabludi i nezainteresiranosti, pasivnosti i jednostranosti. Mržnja i strah, jednostranost i krivo poimanje, nezainteresiranost i pasivnost na ekumenskom području traže oslobođenje iz vjere i ljubavi u istini i slobodi te odgoj za određeni način života i svjedočenja. Ekumenski put je put stvaranja povjerenja, put koji po praštanju vodi do istine i ljubavi u slobodi. Svakako na tom putu ekumenskog dijaloga moramo moliti jedni za druge i moliti jedni s drugima jer je ekumenizam izmoljeni dar. Na ekumenskom putu se hoda klečeći, na koljenima, skrušeno i ponizno.

THE IMPORTANCE OF ECUMENISM AND DIALOGUE FOR THE CATHOLIC CHURCH IN MACEDONIA. ON THE EXAMPLE OF CATHOLICS OF THE EASTERN RITE

Summary

The primary goal of this paper is not to explore the historical and legal development of the Kukuška Union in Macedonia or systematically to present its survival in harsh conditions, but rather to use some examples from the past to identify ecumenical problems of the present and offer some general guidelines for the future.

The path of the formation of the Kukuška Union illustrates many obstacles and difficulties, non-acceptance and rejection, similar to the ecumenical path as it is experienced today. It is this experience of the Kukuška Union that can serve as an example and a bridge connecting the Eastern and Western Christian traditions in the future, when efforts towards church unity may be characterized by fear and a sense of danger from the other and from what is different, when there may be a prevalence of indifference and passivity, when one-sided and mistaken perceptions of the other may come to the fore, and when national issues may greatly burden ecumenical views.

The Kukuška Union, with its experience from the past, shows that even today the ecumenical path must be based on love and on the truth that can overcome all ecclesiastical misunderstandings and settle national obstacles. In such an ecumenical way, it is possible to mitigate the forcefulness of some contemporary ecumenists, encourage those who are frustrated, and adopt a gentler approach towards those who may feel they are being pressured.

*The Kukuška Union of yesterday and the ecumenical circumstances of today undoubtedly show that ecumenism was and has remained a *via dolorosa oecumenica et dialogica*, that the ecumenical path is genuinely painful and difficult, that it should always be sufficiently ecclesiastical and open, that those who follow this path should*

be humble and resolute, and that this path must be the path of love in truth and the path of truth in love.

Keywords: *Catholic Church in Macedonia, Kukuška Union, ecumenical consequences: fear of the national, indifference, passivity, one-sidedness, truthfulness.*

Translation: Kevin Sullivan

UDK: 272-7(497.7)"1914/1918"
27-72-772-773(497.7) "19"
Izvorni znanstveni rad

KANONSKI I PRAVNI POLOŽAJ KATOLIČKE CRKVE U MAKEDONIJI OD 1914. DO 2018. GODINE

Tomo Vukšić
Sarajevo

Sažetak

Studija prikazuje pravni položaj i ustrojstvo Katoličke Crkve u Makedoniji tijekom posljednjih nešto više od stotinu godina. U tom vremenu najprije je konkordatom, koji je Sveta Stolica 1914. godine sklopila sa Srbijom, Skopska nadbiskupija proglašena biskupijom, postala sufragana Beogradske metropolije i obuhvaćala cijelo područje tadašnje Južne Srbije, što se nastavilo i za vrijeme Kraljevine Jugoslavije. Istovremeno, katolici bizantskog obreda Solunskog apostolskog vikarijata, koji su se našli u Jugoslaviji, pripojeni su Križevačkoj eparhiji.

U doba socijalističke Jugoslavije odnose Crkve i državnih vlasti regulirali su savezni i republički zakoni o položaju vjerskih zajednica te Protokol koji je državna vlast potpisala sa Svetom Stolicom. U tom razdoblju su dijelovi Skopske biskupije, koji su se našli u Crnoj Gori, pripojeni Barskoj nadbiskupiji, a Skopska biskupija je proglašena sufraganom Sarajevske metropolije „ad instar et ad tempus“.

Otkako postoji samostalna Makedonija, odnosi Crkve i vlasti regulirani su državnim zakonom za to pitanje. Teritorij Skopske biskupije, ustanovljenjem Prizrenske apostolske administrature, sveden je na područje države Makedonije, a Biskupija nastavlja biti sufragana Sarajeva. Izuzeta je iz nadležnosti Kongregacije za širenje vjere te podložena Državnom tajništvu i članica je Međunarodne biskupske konferencije sv. Ćirila i Metodija. Katolici bizantskog obreda su najprije dobili Apostolski egzarhat, a 2018. godine Strumičko-skopsku eparhiju, koja nije član ni jedne biskupske konferencije i izravno je podložna Svetoj Stolicu, a biskupija i eparhija imaju istu osobu za dijecezanskoga biskupa.

Na kraju studije nalazi se cjelovit tekst 16 ključnih dokumenata, crkvenih i državnih, koji su ravnanli životom Crkve u Makedoniji kroz proteklih stotinu godina. Iako su svi zajedno naslovljeni kao „dodatak“, oni su sastavni dio ovoga prikaza jer studija često upućuje čitatelja da će tek u njima naći sve detalje koji ga budu zanimali.

Ključne riječi: *Skopska nad/biskupija, Solunski vikarijat, Carigradski vikarijat, Makedonija, rimokatolici, katolici bizantskog obreda, konkordati, Križevačka eparhija, zakoni o vjerskim zajednicama, sufragana, granice biskupije, biskupska konferencija, Strumičko-skopska eparhija.*

Područje današnje države Makedonije, sjeverni dijelovi Grčke i jugozapadni dijelovi Bugarske početkom 20. stoljeća bili su u sastavu Osmanskoga Carstva i bili su poznati kao tri dijela tadašnje Makedonije. Protiv osmanske vlasti tijekom 1912. i 1913. godine vođena su dva balkanska rata za oslobođenje, u kojima su sudjelovale Srbija, Crna Gora, Grčka, Bugarska, Albanija i Rumunjska. Svaka od tih država, bilo da je već bila međunarodno priznata ili se tada nalazila u procesu osamostaljivanja, imala je želju za proširenjem svojega područja. A budući da su se ratne operacije odvijale ponajviše na području Makedonije, te želje za proširenjem bile su usmjerene ponajviše prema makedonskom teritoriju.

Balkanski poluotok uoči Prvog balkanskog rata 1912. godine
<https://commons.wikimedia.org> (23. 9. 2018.).

Kada je, potpisivanjem mirovnoga sporazuma u Bukureštu 10. kolovoza 1913., završio Drugi balkanski rat, dogodile su se velike promjene na zemljovidu toga dijela svijeta. Pri tomu, dotadašnje područje Makedonije prestalo je biti sastavni dio Osmanskoga Carstva i bilo je razdijeljeno između različitih država. U sastav Srbije ušli su njezini zapadni i središnji dijelovi te Kosovo, dio Metohije i sjeverni dio Sandžaka. Grčka je dobila južnu Makedoniju i Solun, Crna Gora je dobila južni dio Sandžaka i dio Metohije, a Bugarska područje Trakije i istočni dio Makedonije. Tako je tim sporazumom područje tadašnje Makedonije bilo podijeljeno no, zbog teme kojom se bavimo, nas ovdje zanima samo makedonsko područje, koje je ušlo u sastav Srbije, i pravni položaj Katoličke Crkve na njemu.

Srbija nakon Berlinskoga kongresa i nakon balkanskih ratova

<https://www.erepublik.com> i

<http://www.wikiwand.com> (22. 9. 2018.).

Pravni položaj Crkve u Makedoniji kroz proteklih nešto više od sto godina regulirale su četiri vrste propisa. Prije svega bili su primjenjivani opći crkveni propisi, sadržani najprije u „Zakoniku kanonskoga prava“ iz 1917. i kasnije u onom iz 1983. te „Zakoniku kanona istočnih Crkava“ iz 1990. godine. Druga vrsta su mješoviti crkveno-državni propisi konkordatske naravi, a proizlazili su iz ugovora koje je Sveta Stolica sklapala s pojedinim državama. Treći su dokumenti u obliku dekreta, konstitucija, apostolskih pisama i reskripata, koje je Sveta Stolica povremeno izdala. A četvrta vrsta su

zakoni o vjerskim zajednicama što su ih izdavale državne vlasti koje su upravljale ovim područjem.

1. Konkordat s Kraljevinom Srbijom

U Kraljevini Srbiji se tijekom druge polovice 19. stoljeća povećao broj katolika, uglavnom zbog doseljavanja stručnog osoblja iz zapadnih zemalja, te su već krajem toga stoljeća vođene rasprave o sklapanju konkordata sa Svetom Stolicom, no ta zamisao u to vrijeme nije nailazila na stvarnu podršku vlasti.¹ Međutim, nakon što je poslije balkanskih ratova teritorij Srbije vrlo proširen, i s tim porastao broj katolika u njoj te nakon što su se u toj državi promijenile i političke prilike, kralj Petar I. Karađorđević je pristao na pregovore o sklapanju konkordata. Taj ugovor je samo godinu dana poslije bukureštanskoga mira, nakon uspješnih pregovora, zaista potpisan 24. lipnja 1914. (prilog I.) te je trebala uslijediti njegova provedba.

Međutim, samo četiri dana nakon potpisivanja konkordata između Svete Stolice i Kraljevine Srbije, u Sarajevu je 28. lipnja 1914. ubijen austrougarski prijestolonasljednik Franz Ferdinand, u što je izravno bila umiješana Srbija. I budući da je zbog toga malo kasnije započeo Prvi svjetski rat, provedba potpisanoga konkordata u Srbiji bila je gotovo nemoguća. A kad je taj svjetski rat završio, političke prilike su se na Balkanu korjenito promijenile. Čak je nestala i država Srbija, s kojom je konkordat potpisan, i nastala Kraljevina Slovenaca, Hrvata i Srba. Ugasili su se također Osmansko i Austro-Ugarsko Carstvo, čiji su neki dijelovi ušli u sastav nove države. Tako je, osim političke i teritorijalne reorganizacije na Balkanu, nastala i posvema nova crkvena stvarnost, s mnoštvom novih izazova, ali i potreba, da se na nov način organizira ustroj Katoličke Crkve, posebice u istočnim dijelovima nove države.

¹ Usp.: Đorđe B. NESTOROVIĆ, *Konkordat između Srbije i Vatikana. Državno i crkveno pravna studija* (Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbije, 1902.).

2. Naslijedeni konkordati

Jedna od istina, koja nije baš mnogo poznata, a koja je bitno obilježavala pravni odnos nove države i Katoličke Crkve u njoj, sastojala se u tomu što je Kraljevina SHS naslijedila čak četiri konkordata iz prethodnoga razdoblja. Ti ugovori nisu bili bez utjecaja u novoj državi, iako ih je Sveta Stolica potpisala u prethodnom razdoblju s tri različite države – Austro-Ugarska, Srbija, Crna Gora – za područja na kojima su vladale te države, te iako ni jedna od tih država nije više postojala nakon Prvog svjetskog rata.

Najpoznatiji od tih konkordata Sveta Stolica je 18. kolovoza 1855. potpisala s austrougarskim carom Franjom Josipom. Taj sporazum se nakon 1918. godine, kao neka vrsta pravne baštine, na neki način nastavio odnositi na onaj dio Katoličke Crkve koji je polovicom 19. stoljeća bio u sastavu Austrougarske Monarhije, a sada se našao u sastavu Kraljevine SHS.² To su ondašnje pokrajine Slovenija, Hrvatska i Slavonija, Dalmacija, Banat, Bačka i Baranja.

Drugi konkordat po redu, koji je najmanje poznat, Sveta Stolica je 8. lipnja 1881. potpisala s austrougarskim vlastima i odnosio se na Katoličku Crkvu u Bosni i Hercegovini³ i taj sporazum je nakon toga bio podloga papinskoga dokumenta kojim je Crkva u tim krajevima organizirana u biskupije. Ovaj ugovor se nakon 1918. godine odnosio samo na to područje.

Treći ugovor iz prethodnoga razdoblja Sveta Stolica je 18. kolovoza 1886. potpisala s Kneževinom Crnom Gorom,⁴ na osnovi kojega je obnovljena Barska nadbiskupija i on se ticao samo toga dijela Katoličke Crkve u Kraljevini SHS.

² Usp.: „Concordato fra Pio IX e Francesco Giuseppe I imperatore d’Austria“, Angelo MERCATI, *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili* (Roma: Tipografia Poliglotta Vaticana, 1919.), 821-830.

³ Usp.: „Convenzione fra la Santa Sede ed il governo austro-ungarico per la Bosnia ed Erzegovina“, A. MERCATI, *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili*, 1014-1015.

⁴ Usp.: „Convenzione fra Leone XIII e Niccolò I principe di Montenegro“, A. MERCATI, *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili*, 1048-1050.

Kao posljednji po redu Sveta Stolica je 24. lipnja 1914. potpisala konkordat s Kraljevinom Srbijom,⁵ kojim je bilo predviđeno uređenje crkvenoga stanja na cijelom području proširene Srbije nakon balkanskih ratova. I upravo zbog toga ovaj konkordat je od velike važnosti za Katoličku Crkvu u Makedoniji.

Sva ta četiri ugovora obično se naziva konkordatima, iako samo dva od njih u svojem naslovu imaju taj pojam (Austro-Ugarska, Srbija), dok su druga dva (Crna Gora, BiH) nazvani sporazum (*convenzione*).

3. Zakonsko uređenje vjerskoga pitanja u Kraljevini Jugoslaviji

Nova država bila je vrlo složena zajednica u svakom smislu: narodnom, vjerskom, kulturnom, tradicijskom, teritorijalnom, političkom, povijesnom, i zato s vrlo mnogo teških pitanja i problema koje je trebalo rješavati. Stoga se, u smislu traženja rješenja za vjersko pitanje, pokušavalo izraditi zakon koji bi ga regulirao. Tako je već početkom 1920. godine bio u optjecaju nacrt okvirnoga interkonfesionalnog zakona. No, nije bio prihvaćen ponajviše zato jer je Pravoslavna Crkva htjela sačuvati svoju privilegiranu poziciju iz prethodnoga razdoblja, a takav pogled na stvari i interes nije bio stran ni pravoslavnim snagama u vlasti. Zbog toga su i svi kasniji pokušaji donošenja takva zakona završili na vrlo sličan način.

Umjesto neuspjelog okvirnog zakona vlast je kasnije proglasila separatne zakone za pojedine Crkve i vjerske zajednice. Tako je 8. studenog 1929. stupio na snagu zakon o Srpskoj Pravoslavnoj Crkvi.⁶ Zakon o Židovskoj vjerskoj zajednici proglašen je 14. prosinca 1929.,⁷ a zakon o Islamskoj vjerskoj zajednici 31. siječnja 1930.⁸ Istovremeno, bilo je regulirano i pitanje manjinskih vjerskih zajednica tako što je 17. travnja 1930. proglašen zakon o zajednicama protestantske

⁵ Usp.: „Concordato fra Pio X e Pietro I re di Serbia”, A. MERCATI, *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili*, 1100-1103.

⁶ Usp.: „Zakon o Srpskoj Pravoslavnoj Crkvi”, *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* 269 (1929.).

⁷ Usp.: „Zakon o verskoj zajednici Jevreja u Kraljevini Jugoslaviji”, *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* 301 (1929.).

⁸ Usp.: „Zakon o Islamskoj verskoj zajednici u Kraljevini Jugoslaviji”, *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* 99 (1930.).

provenijencije,⁹ a položaj starokatolika uređen je reskriptom ministarstva vjere 1923. i dekretom 1924. godine.¹⁰ Međutim, za Katoličku Crkvu takav zakon nikada nije donesen. Odnosno, kad se sve zbroji, samo je Katolička Crkva na neki način ostala “izvan zakona”, a zajedno s njom i onaj njezin dio koji se nalazio na području Makedonije.

Teritorijalna organizacija kraljevine SHS nakon Prvog svjetskog rata
<https://sr.wikipedia.org> (22. 9. 2018.)

⁹ Usp.: „Zakon o evangeličko-hrišćanskim i o reformovanoj hrišćanskoj Crkvi u Kraljevini Jugoslaviji“, *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* 95 (1930.).

¹⁰ Usp.: Tomo VUKŠIĆ, „Crkva i vjerski život među Hrvatima i Slovencima od osnivanja Kraljevine Jugoslavije do uspostave komunističke vlasti (1918.-1945.)“, *Vrhbosnensia* 2 (2004.), 337-368; Tomo VUKŠIĆ, „Chiesa e vita religiosa tra i Croati e gli Sloveni dalla fondazione della monarchia jugoslava all’avvento del comunismo (1918-1945). Un contributo allo studio dei rapporti interreligiosi“, Luciano VACCARO (a cura di), *Storia religiosa di Croazia e Slovenia* (Milano: Centro Ambrosiano, 2008.), 407-448.

4. Crkva u Makedoniji u prvoj Jugoslaviji i primjena konkordata iz 1914. godine

U dijelu Makedonije, koji je postao dio Srbije, unutrašnje kanonsko uređenje pitanja Katoličke Crkve u novim okolnostima zahtijevalo je dvostruko djelovanje. Ono se temeljilo na činjenici da su na tom području Kraljevine SHS postojale dvije obredne, jurisdikcijske i pastoralne zajednice: rimokatolička i katolička zajednica bizantskog obreda. Rimokatolička zajednica vjernika bila je organizirana u Skopsku nad/biskupiju. Katolici bizantskog obreda su pak od 1883. godine imali Apostolski vikarijat, na čijem čelu je bio vladika, koji je do kraja balkanskih ratova iz Soluna vodio brigu o ovim vjernicima u osmanskoj Makedoniji.

4.1. Katolici bizantskog obreda

Nakon što je područje Makedonije podijeljeno, odnosno nakon formiranja novih granica Srbije, Sveta Stolica je 4. studenoga 1915. pastoralnu brigu za makedonske katolike bizantskog obreda oko Đevđelije, koji su se našli u Srbiji, povjerila rimokatoličkom skopskom nadbiskupu, koji je rezidirao u Prizrenu. A brinuo se i za katolike tog obreda oko Strumice nakon što je 1918. godine i taj kraj pripao Kraljevini SHS.¹¹ U to vrijeme skopski nadbiskup bio je Lazar (albanski Lazër) Mjeda.¹² Za pretpostaviti je da je Sveta Stolica njemu povjerila ovu brigu za katolike obaju obreda u Makedoniji i zato što se vjerojatno mogla pozvati i na konkordat iz 1914. godine (čl. 3.), kojim je bilo određeno da će pod crkvenu jurisdikciju beogradskoga nadbiskupa i skopskoga biskupa potpadati svi katolici u Kraljevini Srbiji te da će oba biskupa u crkvenim poslovima ovisiti izravno i isključivo o Svetoj Stolici.

¹¹ Usp.: KIRO STOJANOV, *Povijesno-pravni razvoj Katoličke Crkve bizantsko-slavenskog obreda u Makedoniji* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1990.), 67-68 i 81.

¹² „Lazër Mjeda“, Robert ELSIE, *A Biographical Dictionary of Albanian History* (London - New York: I. B. Tauris 2012.), 314-315; Engelbert DEUSCH, *Das k.(u.) k. Kultusprotektorat im albanischen Siedlungsgebiet in seinem kulturellen, politischen und wirtschaftlichen Umfeld* (Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag, 2009.), 436-451.

Budući da je područje makedonskoga Apostolskog vikarijata za katolike bizantskog obreda, kao i osmanska Makedonija, nakon balkanskih ratova bilo podijeljeno u tri dijela te se jedan njegov dio, zajedno s vjernicima, našao u Grčkoj, drugi u Bugarskoj, a treći u Kraljevini SHS, taj Vikarijat je tada praktično prestao postojati u dotadašnjem obliku. I dalje su, međutim, postojali njegovi vjernici i svećenici za koje se moralo brinuti. Za one u Srbiji dušobrižništvo je 1915. godine preuzeo rimokatolički biskup i to je trajalo sljedećih osam godina. Odnosno, budući da se na području Kraljevine SHS poslije 1918. godine našla Križevačka eparhija sa svojim vladikom, Kongregacija za Istočne Crkve je, dekretom od 19. listopada 1923., odredila da makedonski katolici bizantskog obreda budu izravno povjereni pastoralnoj brizi križevačkoga biskupa (prilog II.), a beogradski apostolski nuncij dobio je zadaću da provede ovaj dekret i da bdije nad njegovom ispravnom primjenom. Tako su ovi makedonski katolici, koje ovaj dekret naziva „bugarski“, postali dio Križevačke eparhije.¹³

Kad je Bugarska 1941. godine okupirala veći dio Makedonije, katolici bizantskog obreda su bili povjereni pastoralnoj brizi apostolskog egzarha iz Sofije. To je potrajalo sve do kraja Drugoga svjetskog rata kada su ponovno vraćeni u okrilje Križevačke eparhije. No, budući da je križevačkom biskupu, zbog prevelike udaljenosti Makedonije, bilo vrlo teško pastoralno se brinuti za tamošnje vjernike, on je 1954. godine obnovio arhijerejsko namjesništvo (biskupski vikarijat, dekanat) za katolike bizantskog obreda u Makedoniji, ali su komunističke vlasti samo nekoliko mjeseci kasnije namjesnika protjerale iz Makedonije. To pitanje riješeno je tek 3. srpnja 1972. kada je Sveta Stolica skopskoga biskupa imenovala i apostolskim vizitatorom za katolike istočnog obreda u Makedoniji te je on, kao njegov nasljednik, imao punu pastoralnu jurisdikciju nad njima, iako su ti vjernici i svećenici i dalje nastavili biti sastavni dio Križevačke eparhije.¹⁴

¹³ Usp.: *Archivium S. C. Or., Ruteni, Crisio, 1049/1928, Aggregazione delle parrocchie e fedeli Rumeni e Bulgari alla Diocesi di Crisio*; Giorgio DŽUDŽAR, *La Chiesa Cattolica di rito bizantino-slavo in Jugoslavia (studio storico-giuridico)* (Roma: Pontificium Institutum Orientale, 1986.), 184. – Citirano prema: K. STOJANOV, *Povijesno-pravni razvoj Katoličke Crkve bizantsko-slavenskog obreda u Makedoniji*, 101.

¹⁴ Usp.: K. STOJANOV, *Povijesno-pravni razvoj Katoličke Crkve bizantsko-slavenskog obreda u Makedoniji*, 79-90.

4.2. Skopska nadbiskupija postala biskupija

Makedonski rimokatolici i njihova Skopska nadbiskupija su se nakon balkanskih ratova našli također u Srbiji. U novim prilikama, samo desetak mjeseci nakon Bukureštanskoga mira, već 24. lipnja 1914. Sveta Stolica je potpisala konkordat s Kraljevinom Srbijom. Taj ugovor, međutim, izrijeком spominje samo rimokatolike u toj državi. Odnosno, tim konkordatом je dogovoreno da će „katolička apostolska rimska vjera imati slobodu javnoga vršenja u Kraljevini Srbiji“ (čl. 1.), a katolici bizantskog obreda u njemu se uopće ne spominju, što je i čudno i neobično. Njime je određeno također, da se osniva Beogradska crkvena pokrajina (metropolija), koja je sastavljena od Beo

Podjela Sandžaka na srpski i crnogorski dio prema Bukureštanskom miru
<http://www.wikiwand.com/hr> (10. 10. 2018.).

te prelazi iz jurisdikcije Kongregacije za širenje vjere u opće pravo (čl. 2.). To znači da je Skopska nadbiskupija tada ostala bez onoga dijela Sandžaka koji je po Bukureštanskom miru pripao Crnoj Gori.

gradske nadbiskupije i Skopske biskupije. Nadbiskupija ima sjedište u glavnom gradu Kraljevstva i obuhvaća područje unutar granica Srbije prije Londonskog i Bukureštanskoga mira iz 1913. godine. Njoj je sufraganska biskupija Skoplje, sa sjedištem u spomenutom gradu, i obuhvaća nova područja Srbije

Osnutak Beogradske nadbiskupije i proglašenje Skopske biskupije nisu, međutim, odmah dokraja praktično provedeni jer je vrlo brzo nakon potpisivanja konkordata izbio Prvi svjetski rat te je njegova provedba morala pričekati. A što se tiče Katoličke Crkve u Makedoniji, konkretan kanonski preustroj njezine organizacije započeo je 19. listopada 1921. godine kada je Mjeda imenovan na službu nadbiskupa u Skadru,¹⁵ čime je skopska biskupska stolica ostala formalno i stvarno upražnjena.¹⁶ U tom smislu, nije bez važnosti primijetiti da *Acta Apostolice Sedis*, službeno glasilo Svete Stolice, u času Mjedina imenovanja skadarskim nadbiskupom, to jest 1921. godine, njega naziva „skopski

¹⁵ Usp.: *Acta Apostolicae Sedis* XIV (1922.), 165; <http://www.catholic-hierarchy.org> (21. 10. 2018.); Gasper GJINI, *Skopsko-Prizrenska biskupija kroz stoljeća* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1986.), 193.

¹⁶ Glede premještaja Lazara Mjede za nadbiskupa u Skadru i stvarnoga datuma prestanka njegove službe na skopskoj biskupskoj stolici, postoje nemala razilaženja, budući da neki tvrde da je Mjeda stvarno prestao upravljati skopskom Crkvom još 5. studenoga 1911., dakle prije balkanskih ratova, jer da je tada morao napustiti dijecezu (npr. Krunoslav DRAGANOVIĆ, (ur.), *Šematizam Katoličke Crkve u Jugoslaviji / Cerkev v Jugoslaviji 1974.*, (Zagreb: Biskupska konferencija Jugoslavije, Zagreb 1975.), 419; G. GJINI, *Skopsko-Prizrenska biskupija kroz stoljeća*, 193.).

Uporište za tu tvrdnju vjerojatno se nalazi u nespretnoj formulaciji, ili još vjerojatnijoj tipkarskoj pogrešci u: M.[iroslav] PREMROU, „Katolički nadbiskupi u Skoplju po vatikanskim izvorima“, *Glasnik Skopskog Naučnog Društva*, I (1926.), 333-334, gdje se za Mjedu kaže: „Uskoro posle oslobođenja Južne Srbije Miedia je smenjen (5-XI-1921) i do imenovanja za skopskog biskupa Dr. J. F. Gnidovca, koji je bio posvećen u Ljubljani 30-XI-1924, upravljao je skopskom dijecezom T. Glasnović (od 5-XI-1911 do 8-II-1924).“

Naspram ovim tvrdnjama, vidjeli smo da je Sveta Stolica upravo skopskom biskupu 4. studenoga 1915. povjerila brigu i za katolike bizantskog obreda u Makedoniji, za koje se Mjeda u narednom razdoblju stvarno brinuo (usp.: K. STOJANOV, *Povijesno-pravni razvoj Katoličke Crkve bizantsko-slavenskog obreda u Makedoniji*, 67-68), a još 1921. godine Mjeda izvještava Kongregaciju za istočne Crkve o stanju katolika bizantskog obreda u Makedoniji (usp.: K. STOJANOV, *Povijesno-pravni razvoj Katoličke Crkve bizantsko-slavenskog obreda u Makedoniji*, 70). Također, najnovije studije ne potvrđuju da bi Mjeda napustio dijecezu prije službenoga premještaja u Skadar (usp.: zbornik radova znanstvenoga simpozija: Ndue BALLABANI (ed.), *Imzot Lazër Mjeda – mbrojtës dhe lëvrues i identitetit shqiptar* (Prishtinë - St. Gallen: Albanisches Institut, 2011.), nego će biti da je 5. studenoga 1921. (a ne 5-XI-1911) Toma Glasnović preuzeo vodstvo biskupije kao vikar i vršio ga do imenovanja novoga biskupa 1924. godine.

biskup“, a ne nadbiskup.¹⁷ To bi moglo značiti da je za Svetu Stolicu Mjeda prestao biti nadbiskup i postao biskup još 1914. godine, kao što bi u tom slučaju bilo vjerojatno također da je i Skopska nadbiskupija iste godine prestala biti nadbiskupija i postala biskupija. Odnosno, ako bi to bilo tako, onda se ove promjene kanonskoga stanja i njihova službenoga nazivlja ne bi dogodile tek 29. listopada 1924., kako se na više strana misli.¹⁸ U prilog tezi da se sve promijenilo već 1914. godine ide i formulacija konkordata da u Kraljevini Srbiji „ustanovljuje se“ crkvena pokrajina, koja se sastoji od Beogradske nadbiskupije i Skopske biskupije.¹⁹ A i formulacija u *Acta Apostolicae Sedis* pri objavljivanju imenovanja Janeza Gnidovca za prvoga skopskog biskupa (29. listopada 1924.) pretpostavlja da se njega kao biskupa daje Skopskoj biskupiji, koja u tom trenutku već postoji, što vrijedi i za formulaciju pri imenovanju prvoga beogradskog nadbiskupa i metropolita, koje su objavljene zajedno.²⁰

Promjenama državnih granica dogodilo se također da je jedan dio Carigradskog apostolskog vikarijata završio u Jugoslaviji, odnosno u Makedoniji. Radilo se o gradu Bitoli, koji se tada u grčkoj tradiciji nazivao Monastir, i kraju oko njega te je, u skladu s novim prilikama, trebalo urediti i pitanje dušobrižništva vjernika na tom području. Ono je riješeno 16. ožujka 1926. kada je, odlukom Svete Stolice (prilog III.), to područje odvojeno od Carigradskoga vikarijata i pripojeno Skopskoj biskupiji.²¹

¹⁷ Usp.: *Acta Apostolicae Sedis* XIV (1922.), 165: „Decreto Sacrae Congregationis de Propaganda Fide diei 19 octobris 1921, Benedictus Papa XV metropolitanae Ecclesiae Scodrensi praefecit R. P. D. Lazarum Miedia hactenus Episcopum Scopiensem.“

¹⁸ Usp.: <http://www.ceicem.org> (4. 10. 2018.); <http://www.catholic-hierarchy.org> (4. 10. 2018.); <https://it.wikipedia.org> (10. 10. 2018.).

¹⁹ „Si costituisce nel Regno di Serbia una Provincia Ecclesiastica, composta dell'archidiocesi di Belgrado, con sede nella capitale del Regno - avente come territorio quello compreso nei confini della Serbia prima dei trattati di Londra e Bucarest dell'anno 1913 - e della diocesi di Scopia, suffraganea, con sede in detta città - comprendente i nuovi territori - passando dalla giurisdizione di Propaganda Fide al diritto comune“ (čl. 2.).

²⁰ Usp.: *Acta Apostolicae Sedis* XVI (1924.), 467: „PROVISIO ECCLESiarUM [...] 29 octobris 1924. - Metropolitanae Ecclesiae Beilogradensi, E. P. Raphaellem Rodic, O. F. M., adhuc Administratorem Apostolicum Banatus Serbi. - Cathedrali Ecclesiae Scopiensi, E. D. Ioannem Gnidovec, e Congregatione Missionis.“

²¹ Usp.: *Acta Apostolicae Sedis* 12 (1926.), 482-483.

5. Konkordat s Kraljevinom Jugoslavijom

Neriješeno pravno stanje odnosa Katoličke Crkve i državne vlasti u Kraljevini Jugoslaviji trajalo je dulje od petnaest godina, što je izazivalo brojne nejasnoće, probleme i nesporazume. Stoga su Sveta Stolica i biskupi predlagali sklapanje novoga konkordata kojim bi se reguliralo složeno pitanje odnosa Crkve i države. Na kraju je državna vlast prihvatila takav prijedlog te je 25. srpnja 1935. zaista potpisan konkordat između Svete Stolice i Kraljevine Jugoslavije.²²

Tim konkordatom (prilog IV.) bilo je predviđeno rješenje brojnih pitanja. Među njima također nov sastav metropolija i uređivanje novih granica nekih biskupija, što je bila potreba, koja se nametnula kao posljedica promjena državnih granica nakon Prvoga svjetskog rata. Naime, neki dijelovi biskupija sa sjedištem u drugim državama našli su se u Jugoslaviji te su biskupi tim područjima svih tih godina upravljali kao apostolski upravitelji.

Što se tiče Crkve u Makedoniji, konkordatom iz 1935. godine bilo je predviđeno da jedna od sufraganskih biskupija Zagrebačke metropolije bude i eparhija Križevci i da Križevačkoj eparhiji pripadaju svi katolici bizantskog obreda koji se nalaze u Kraljevini Jugoslaviji (čl. II.), što je uključivalo i one u Makedoniji. S druge strane, rimokatolička Skopska biskupija je nastavila biti sufraganska Beogradske metropolije, sa svojim dotadašnjim granicama, ali su joj definitivno trebala biti priključena i područja kojima je skopski biskup u tom trenutku bio apostolski upravitelj (čl. II.4.). A ta područja, kojima je skopski biskup još 1935. godine, u vrijeme potpisivanja konkordata, upravljao kao apostolski upravitelj, mogli bi biti upravo krajevi oko Bitole. I jedini trag u pokušaju identifikacije toga područja „administrature“ našao sam u ondašnjem „Šematizmu Katoličke Crkve u Jugoslaviji“ iz 1939. godine, koji kaže da je skopski biskup primio „kao administrator sve one krajeve koji na jugu pripadoše Jugoslaviji po Svjetskom ratu“.²³

Odredbe konkordata s Jugoslavijom, međutim, nisu mogle biti provedene jer se nedaća ovoga ugovora sastojala u tomu što je njegova

²² Usp.: Angelo MERCATI (a cura di), *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili*, II., (Roma: Tipografia poliglotta vaticana, 1954.), 202-216.

²³ Krunoslav DRAGANOVIĆ, *Šematizam Katoličke Crkve u Jugoslaviji* (Sarajevo: Akademija Regina Apostolorum, 1939.), 370.

provedba onemogućena. To zato što su mu se vrlo snažno protivile brojne srpske političke, kulturne i novinske snage na čelu s Pravoslavnom Crkvom koje su organizirale čak i javne prosvjede protiv ratifikacije.²⁴ I dogodilo se da je Kraljevina Jugoslavija kasnije nestala, a da Katolička Crkva od ovoga konkordata nije imala nikakve konkretne koristi.

6. Vrijeme socijalističke Jugoslavije

Nakon Drugoga svjetskog rata nastala je Jugoslavija u kojoj je Komunistička partija imala svu vlast, a u kojoj je Makedonija bila jedna od republika. Vlast te države odnosila se vrlo grubo i neprijateljski prema svim vjerskim zajednicama, iako je u svojem ustavu od 31. siječnja 1946. jamčila slobodu vjeroispovijedanja,²⁵ kao i u ustavima iz 1963.²⁶ i 1974.²⁷ godine.

Na osnovi ustava državna vlast je 27. svibnja 1954. proglasila vrlo restriktivan „Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica“.²⁸ A nakon što je stupio na snagu novi ustav iz 1963. godine, spomenuti zakon o vjerskim zajednicama je usklađen s novim ustavnim odredbama i 1. ožujka 1965. objavljen (prilog V.) kao „Osnovni zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica“.²⁹ Između ta dva zakona o vjerskim zajednicama nije bilo velike razlike, osim što u novome nije više postojala odredba staroga zakona (čl. 22.) da se može izreći kazna zatvaranja vjerske škole za pripremu svećenika na vrijeme od jedne do deset godina ako se zloporabom vjerske nastave počini kazneno djelo.³⁰ A nakon objavljivanja jugoslavenskog ustava iz 1974. godine, vlasti tadašnjih

²⁴ Usp.: Marjan Marino NINČEVIĆ, „Diplomatski odnosi Vatikana i Kraljevine Jugoslavije: konkordat iz 1935. godine“, *Nova prisutnost* 2 (2016.), 299-307; Ivan MUŽIĆ, *Katolička Crkva u Kraljevini Jugoslaviji* (Split: Crkva u svijetu, 1978.); Miloš MIŠOVIĆ, *Srpska Crkva i konkordatska kriza* (Beograd: Sloboda, 1983.); T. VUKŠIĆ, „Crkva i vjerski život među Hrvatima i Slovencima od osnivanja Kraljevine Jugoslavije do uspostave komunističke vlasti (1918.-1945.)“, 337-368.

²⁵ Usp.: *Ustav Federativne narodne republike Jugoslavije* (Beograd: 1946.), (čl. 25.).

²⁶ Usp.: *Službeni list SFRJ* 14 (1963.), (čl. 46.).

²⁷ Usp.: *Službeni list SFRJ* 9 (1974.), (čl. 174.).

²⁸ Usp.: *Službeni list FNRJ* 22 (1953.).

²⁹ Usp.: *Službeni list FNRJ* 10 (1965.).

³⁰ Usp.: Ivan JAKULJ, „Pravni položaj Katoličke Crkve u Republici Hrvatskoj“, *Crkva u svijetu* 3 (2015.), 485.

republika objavile su također svoje posebne zakone o vjerskim zajednicama. Tako i Makedonija, koja je to učinila 14. studenoga 1977.³¹ Odnosno, osnovni savezni zakon i ovaj republički bili su zakoni po kojima se državna vlast ravnala u odnosu prema vjerskim zajednicama.

Osim spomenutih lokalnih zakona, za posljednjih dvadesetak godina komunističke Jugoslavije na odnose između državnih vlasti i Katoličke Crkve utjecao je također „Protokol o razgovorima koji su vođeni između predstavnika Svete Stolice i predstavnika vlade Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije“ (prilog VII.), koji je potpisan 25. lipnja 1966.³²

Drugo važno crkveno pitanje, koje se ticalo i Skopske biskupije, odnosilo se na uređenje biskupijskih granica. Naime, nakon balkanskih ratova te potom za vrijeme Kraljevine Jugoslavije više puta je mijenjana unutrašnja teritorijalna i upravna organizacija države. Međutim, kad su poslije 1945. godine utvrđivane granice između pojedinih republika i pokrajina, u nekim krajevima su vršene i unutrašnje razmjene teritorija. U to vrijeme je pomicana i granica između Srbije i Crne Gore te je zbog toga moralo doći na dnevni red i crkveno razgraničenje na području Sandžaka i Metohije, gdje je granica mijenjana najprije nakon balkanskih ratova i ponovno nakon Drugoga svjetskog rata.

Pitanje crkvenoga razgraničenja Sandžaka i Metohije konačno je riješeno 2. listopada 1969.³³ kada je Sveta Stolica odredila da se Barskoj nadbiskupiji pripoje svi dotadašnji dijelovi Skopske biskupije koji u se nalazili u Crnoj Gori. Istovremeno, nazivu Skopska pridodan je naziv Prizrenska te je službeno ime te biskupije otada bilo Skopsko-prizrenska. Također, tim istim dokumentom određeno je da Skopsko-

³¹ Usp.: *Služben vesnik na Socijalistička Republika Makedonija* 39 (1977.).

³² Usp.: „Protocollo relativo alle conversazioni intercorse tra i Rappresentanti della Santa Sede e i Rappresentanti del Governo della Repubblica Socialista Federativa di Jugoslavia (25 giugno 1966)“, Erminio LORA (a cura di), *Enchiridion dei concordati. Due secoli di storia dei rapporti Chiesa-Stato* (Bologna: Edizioni dehoniane, 2003.), 1334-1343; “Il Protocollo di Belgrado”, *L'Osservatore Romano* 146 (1966.), 1-2; “Beogradski Protokol. Komentar vaticanskog dnevnika”, *Glas koncila* 14 (1966.), 3-4; „Protokol o razgovorima koji su vođeni između predstavnika Svete Stolice i vlade SFR Jugoslavije”, *Glas koncila* 14 (1966.), 3 (tekst Protokola).

³³ Usp.: *Acta Apostolicae Sedis* 4 (1970.), 202-203 (30. travnja 1970.).

prizrenska biskupija postaje „ad instar et ad tempus“ sufragan Vrhbo-
sanske metropolije i da se vraća pod jurisdikciju Kongregacije za ši-
renje vjere, odakle je bila izdvojena konkordatom sa Srbijom iz 1914.
godine, a crkva Blažene Djevice Marije pomoćnice kršćana u Prizrenu
proglašena je konkatedralom (prilog VIII.).

7. Pravno uređenje crkvenoga pitanja u samostalnoj Makedoniji i granice biskupije

Makedonija se 1991. godine proglasila samostalnom državom. Otada pa do danas imala je dva zakona o vjerskim zajednicama. Prvi je objavila 23. srpnja 1997. (prilog IX.) i nazvala ga „Zakon za vjerske zajednice i religiozne grupe“.³⁴ Drugi zakon državna vlast je proglasi-
la 20. rujna 2007. (prilog X.) pod naslovom „Zakon za pravni položaj Crkve, vjerske zajednice i religiozne grupe“,³⁵ a stupio je na snagu 1. siječnja 2008.

Na koji način se vlasti samostalne Makedonije u praksi odnose prema vjerskom pitanju, nije mi poznato, ali čitajući samo letimično ovaj zakon o vjerskim zajednicama, treba primijetiti da u njemu nije dovoljno naglašena sloboda vjere kao jedno od temeljnih i neotuđivih ljudskih prava te se ovaj zakon već u svojem nazivu prvenstveno usredotočuje na grupu kojoj neki vjernik pripada i na njezin pravni položaj.

Osim što je državna vlast Makedonije na svoj način zakonski odredila svoj odnos prema vjerskim zajednicama, i sama Katolička Crkva u ovoj državi je doživjela svoje unutrašnje novo pozicioniranje i organizaciju, što se najprije očitovalo u promjeni granica Skopsko-prizrenske biskupije. To se dogodilo 24. svibnja 2000. kada je Sveta Stolica osnovala Prizrensku apostolsku administraturu³⁶ i odredila da se cijelo područje Skopsko-prizrenske biskupije, koje se u tom času nalazilo u Jugoslaviji, izdvaja iz te biskupije i postaje dio nove Prizrenske apostolske administrature. A budući da su u tom trenutku u Jugoslaviji bila područja Kosova, Sandžaka i Preševskoga kraja, koja su do tada

³⁴ Usp.: „Zakon za vjerske zajednice i religiozne grupe“, *Služben vesnik na Republika Makedonija* 35 (1997.).

³⁵ Usp.: „Zakon na pravni položaj na Crkva, vjerska zajednica i religiozna grupa“, *Služben vesnik na Republika Makedonija* 113 (2007.).

³⁶ Usp.: *Acta Apostolicae Sedis* 11 (2000.), 772-773 (6. studenoga 2000.).

bila u sastavu Skopsko-prizrenske biskupije, to znači da bi područje Skopske biskupije otada bilo jednako sadašnjem državnom teritoriju Makedonije (prilog XI.).

Prizrenska aspostolska administratura nastala je i nalazila se u Jugoslaviji, koja je postojala do 2003. godine. Tada je proglašena državna zajednica Srbije i Crne Gore i zadržala je vanjske granice dotadašnje Jugoslavije. Čak i nakon što se Crna Gora 2006. godine odvojila od Srbije i proglasila samostalnom državom, u sastavu nove države Srbije ostalo je cijelo područje Prizrenske apostolske administrature: Kosovo, Sandžak i Preševski kraj. Ali, nakon što se 2008. godine i Kosovo proglasilo samostalnom državom te odvojilo od Srbije i obuhvaća samo područje Kosova, povremeno se moglo čuti pitanje: Komu nakon osamostaljenja Kosova, u crkvenom pastoralnom i jurisdikcijskom smislu, pripadaju Sandžak i Preševski kraj koji se nalaze u Srbiji?

U traženju odgovora na pitanje o sadašnjoj kanonskoj poziciji Sandžaka i Preševskoga kraja nije mi poznato da prije 5. rujna 2018. postoji neki crkveni dokument koji bi se time bavio. Toga dana je, naime, Sveta Stolica, Prizrensku apostolsku administraturu uzdigla u Prizrensko-prištinsku biskupiju. No, u službenom priopćenju kojim je to uzdignuće obznanjeno, o granicama nove biskupije ne kaže se ništa.³⁷ Međutim, pitanje njezinih granica spominje se u službenoj buli Svete Stolice, koja također nosi datum 5. rujna 2018. (prilog XVI.), a službeno je proglašena tek u svibnju 2019. godine.³⁸

Bula iz 2000. godine je vrlo precizno definirala granice Prizrenske apostolske administrature i bilo bi dobro da se i bula iz 2018. godine odlikuje jednakom jasnoćom. A ako sam ispravno shvatio njezinu formulaciju glede granica Prizrensko-prištinske biskupije, onda bi one bile jednake granicama države Kosovo. Naime, nakon što je nekadašnji biskup sapski i apostolski administrator prizrenski – kaže se u buli iz

³⁷ Usp.: Bollettino Sala Stampa della Santa Sede, 5. rujna 2018.: „In data odierna, memoria liturgica di Santa Teresa di Calcutta, il Santo Padre Francesco ha elevato l'Amministrazione Apostolica di Prizren a Diocesi, con il nome di Prizren-Prishtina, ricostituendo una Diocesi già storicamente esistita e lasciandone immutato lo status di Circoscrizione ecclesiastica immediatamente soggetta alla Santa Sede. Il Papa ha nominato Vescovo di Prizren-Prishtina S.E. Dodë Gjergji, finora Amministratore Apostolico dell'attuale Circoscrizione.” – Preuzeto s <http://press.vatican.va> (28. 5. 2019.).

³⁸ Usp.: *Arhiv Prizrensko-prištinske biskupije*, 67/2019.

2018. godine – zatražio da Administratura bude uzdignuta na stupanj i čast biskupije, što je preporučio i apostolski delegat, „na teritoriju koji se naziva Kosovo“, te po savjetu Državnoga tajništva i Kongregacije za biskupe, papa Franjo je odlučio: „Uzdižemo Prizrensku apostolsku administraturu na čast biskupije, koju odsada treba nazivati Prizrensko-prištinska i izravno podložnu Svetoj Stolici, čuvavši iste granice, koje su iste spomenutoga teritorija i čiji dijecezanski biskup je član Međunarodne konferencije biskupa sv. Ćirila i Metodija.“³⁹ Naime, neposredno prije ove rečenice spomenut je jedino „teritorij koji se naziva Kosovo“ (in territorio, quod Kosovo nuncupatur), pa je vjerojatno upravo on taj „spomenuti teritorij“ (dicti territorii).

Drugi važan događaj za Crkvu u Makedoniji bilo je osnivanje Apostolskog egzarhata za katolike bizantskog obreda 11. siječnja 2001.⁴⁰ Tada je određeno (prilog XII.) da se ti vjernici, koji žive u Makedoniji, odvajaju od Križevačke eparhije te je za njih na istom području osnovan Apostolski egzarhat. Određeno je također da sjedište novog egzarhata bude u Strumici. Za katedralu je proglašena crkva Usnuća Blažene Marije Bogorodice u istom mjestu i određeno da novi egzarhat obuhvaća cijelo područje Makedonije te bude izravno podložan Svetoj Stolici. To pak znači da Egzarhat nije bio sufragani ni jednoga metropolitskog sjedišta.

Do 4. siječnja 2006. Skopska rimokatolička biskupija bila je, načelno rečeno, pod nadležnošću Kongregacije za širenje vjere, a Apostolski egzarhat pod Kongregacijom za Istočne Crkve. Pri tomu je i Državno tajništvo Svete Stolice imalo svoju ulogu. Tada je pak Sveta Stolica odredila da Državno tajništvo – Sekcija za odnose s državama,

³⁹ „Quocirca cum Venerabilis frater Dominicus Gjergji, Episcopus emeritus Sappensis et Administrator Apostolicus Prisrianensis, postulaverit ut suae dicionis circumscriptio ecclesiastica ad gradum et dignitatem dioecesis eveheretur, suffragante quoque Venerabili frater Julio Janusz, Archiepiscopo titulo Caprulano et Delegato Apostolico in territorio, quod Kosovo nuncupatur, de consilio Secretariae Status et Congregationis pro Episcopis, haec Apostolica Nostra potestate decernimus. Administrationem Apostolicam Prisrianensem ad dignitatem dioecesis evehimus, adhinc Prisrenis-Priscensis appellandae et immediate Sanctae Sedi subiectae, iisdem servatis finibus, qui iisdem sunt dicti territorii cuiusque dioecesanus Episcopus Conferentiae Episcoporum Internationalis SS. Cyrilli et Methodii membrum est.“ *Arhiv Prizrensko-prištinske biskupije*, 67/2019.

⁴⁰ Usp.: *Acta Apostolicae Sedis* 6 (2001.), 339 (5. lipnja 2001.).

„za sada i dok se drukčije ne odredi“, zadržava nadležnost glede ustanovljenja, imenovanja i promjena u partikularnim Crkvama, latinskog i istočnog obreda, u nekim zemljama proizašlim iz komunističkoga sustava, među kojima je izrijekom spomenuta i Makedonija.⁴¹ Istovremeno je određeno da će Sekcija Državnoga tajništva za odnose s državama pri tomu djelovati savjetujući se s Kongregacijom koje se to tiče, a ta Kongregacija će se jednako odnositi prema Sekciji za odnose s državama za jurisdikcije koje su njoj povjerene (prilog XIII.).

Apostolski egzarhat u Makedoniji je prestao postojati 31. svibnja 2018. jer ga je Sveta Stolica toga dana proglasila eparhijom.⁴² Određeno je također, da nova eparhija ima službeni naslov „Uznesenja Blažene Djevice Marije Strumica-Skopje“. Ona je osnovana „za vjernike bizantinskog obreda, koji žive u Makedoniji“,⁴³ što znači da je naslijedila granice Apostolskog egzarhata. Također, u dokumentu o ustanovljenju piše da, u odnosu na stanje u vrijeme Apostolskog egzarhata, ništa nije promijenjeno glede sjedišta katedrale ni o mjestu rezidencije biskupa i kurije te da su dopuštena sva stečena prava i privilegije. Isto tako, određeno je da je ova Eparhija izravno podložna Svetoj Stolici, što znači da nije ničiji sufragani, i izuzeta je iz članstva u Međunarodnoj biskupskoj konferenciji svetih Ćirila i Metodija (prilog XIV.).

U Makedoniji, dakle, od 31. svibnja 2018. postoje dvije katoličke biskupije, jedna rimokatolička, a druga za katolike bizantskog obreda. No, neobično je da je ista osoba imenovana istovremeno obnašati službu dijecezanskoga biskupa u obje te biskupije jer je dotadašnji egzarh Apostolskog egzarhata, rimokatolički biskup Skoplja, imenovan (prilog XV.) za prvog eparhijskog biskupa⁴⁴ i usporedno nastavlja službu skopskoga biskupa. Naime, naspram ovomu, ustaljena je praksa Katoličke Crkve da se može biti dijecezanski biskup u samo jednoj biskupiji i da je taj biskup, ako mu iz nekih razloga bude povjerena dušobrižnička skrb za još neku biskupiju, u tom slučaju za tu drugu biskupiju samo apostolski administrator, a ne dijecezanski biskup. No, to pravilo

⁴¹ Usp.: *Acta Apostolicae Sedis* 1 (2006.), 65-66 (6. siječnja 2006.).

⁴² Usp.: <http://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/> (31. 5. 2018.).

⁴³ Usp.: *Arhiv Strumičko-skopske eparhije* 1/2018. (31. svibnja 2018.): bula osnutka Strumičko-skopske eparhije.

⁴⁴ Usp.: *Arhiv Strumičko-skopske eparhije* 2/2018. (31. svibnja 2018.): bula imenovanja mons. Kire Stojanova za strumičko-skopskog vladiku.

u Makedoniji, očito, nije primijenjeno. Tako su osnutak nove eparhije i imenovanje njezina eparhijskoga biskupa zanimljivi ne samo kao podaci za povjesničare nego i kao kanonska pojava za crkvenu pravnu teoriju.

Zaključak

Na početku 20. stoljeća Makedonija je bila u sastavnu Otomanskoga Carstva i obuhvaćala mnogo veće područje nego današnja država. Katolička Crkva u toj Makedoniji bila je organizirana u rimokatoličku Skopsku nadbiskupiju, sa sjedištem u Prizrenu, Apostolski vikarijat za katolike bizantskog obreda, sa sjedištem u Solunu, i rimokatolički Apostolski vikarijat, sa sjedištem u Carigradu.

Nakon balkanskih ratova Srbija je zauzela velik dio Makedonije, koji je prozvan Južna Srbija. A kad je Kraljevina Srbija 1914. godine sklopila konkordat sa Svetom Stolicom, Skopska nadbiskupija je proglašena biskupijom, sufraganskom u Beogradskoj crkvenoj pokrajini, i obuhvaćala je cijelo područje na koje se Srbija prethodno proširila. Poslije nastanka Jugoslavije Sveta Stolica je Skopskoj biskupiji pripojila i dijelove Carigradskog apostolskog vikarijata oko Bitole, a katolike bizantskog obreda uključila u sastav Križevačke eparhije.

Iako je Kraljevina Jugoslavija naslijedila četiri različita konkordata, koje je Sveta Stolica u prethodnom razdoblju sklopila s tri različite države (Austro-Ugarska, Crna Gora, Srbija), od kojih ni jedna međutim nije više postojala, državna vlast je dugo odbijala riješiti pravni položaj Katoličke Crkve, uključujući katolike u Makedoniji. Takvo stanje trajalo je sve do 1935. godine. Tada je sklopljen konkordat sa Svetom Stolicom, ali taj konkordat, zbog otpora politike i Srpske Pravoslavne Crkve, ustvari nikada nije stupio na snagu.

Odnose Crkve i države za vrijeme socijalističke Jugoslavije ravnao je dugo samo vrlo restriktivan i neprijateljski savezni zakon o vjerskim zajednicama. Kasnije je i svaka republika, pa i Makedonija, imala svoj zakon za vjersko pitanje, jednako ideološki obojen i protiv Crkvi. Za Katoličku Crkvu određeno značenje imao je i Protokol koji su 1966. godine potpisali Sveta Stolica i Jugoslavija. Malo nakon toga Sveta Stolica je odredila da područja u Crnoj Gori, koja su pripadala Skopskoj biskupiji, uđu u sastav Barske nadbiskupije i da Skopska

biskupija bude privremeno sufragan Sarajevske metropolije.

Samostalna Makedonija nije potpisala ugovor sa Svetom Stolicom, a odnose Crkve i države regulira zakon o vjerskim zajednicama. U novije vrijeme Sveta Stolica je za teritorij Skopske biskupije, koji se tada nalazio u Jugoslaviji, osnovala Prizrensku apostolsku administraturu (2000.), čime je za Skopsku biskupiju ostalo područje u državnim granicama Makedonije. Katolici bizantskog obreda u Makedoniji su izdvojeni iz Križevačke eparhije i dobili su najprije Apostolski egzarhat (2001.), a 2018. godine i svoju eparhiju.

CANONICAL AND LEGAL POSITION OF THE CATHOLIC CHURCH IN MACEDONIA FROM 1914 TO 2018

Summary

At the beginning of the 20th century, Macedonia was part of the Ottoman Empire, and covered an area much larger than the territory of Macedonia today. The Catholic Church in Macedonia at that time was organized in three dioceses, the Roman Catholic Archdiocese of Skopje, based in Prizren, the Greek Catholic Apostolic Vicariate, based in Thessaloniki, and the Roman Catholic Apostolic Vicariate, based in Istanbul.

After the Balkan wars, Serbia occupied a large part of Macedonia and named it South Serbia. When the Kingdom of Serbia concluded a Concordat with the Holy See in 1914, the Archdiocese of Skopje was proclaimed a diocese and suffragan to the Belgrade ecclesiastical province. The Diocese of Skopje covered the whole territory that Serbia had occupied. After the emergence of Yugoslavia, the Holy See added parts of the Apostolic Vicariate of Istanbul around Bitola to the Diocese of Skopje, while the Greek Catholics were incorporated in the Križevci Eparchy.

Although the Kingdom of Yugoslavia inherited four different concordats that the Holy See had concluded with three different states in the previous period, none of these states existed any more, and the government of the Kingdom of Yugoslavia refused to resolve the legal status of the Catholic Church, including Catholics in Macedonia, until 1935, when it concluded a concordat with the Holy See. However, because of political resistance and opposition from the Serbian Orthodox Church, this concordat was never fully implemented.

Relations between Church and State during the period of Socialist Yugoslavia were governed by a very restrictive and hostile Federal law on religious communities. Later, each republic, including Macedonia, had its own law on religious affairs, equally ideologically colored and opposed to the Church. For the Catholic Church, the Protocol that was signed in 1966 by the Holy See and Yugoslavia had a certain meaning. Shortly afterwards, the Holy See decided that the territories in Montenegro that belonged to the Diocese of Skopje would become part of the Archdiocese of Bar, while the Diocese of

Skopje would become a temporary suffragan of the Archdiocese of Sarajevo.

Independent Macedonia has not signed a treaty with the Holy See, and relations between the Church and the State are regulated under the law on religious communities. In 2000, the Holy See founded the Prizren Apostolic Administration for the territory of the Skopje Diocese, which was then part of Yugoslavia, which meant that the Diocese of Skopje covered the territories of the state borders of today's Macedonia. The Greek Catholics in Macedonia were separated from the Križevci Eparchy, receiving in 2001 an Apostolic Exarchate and in 2018 an Eparchy.

Keywords: *Skopje (Arch)diocese, Thessaloniki Vicariate, Constantinople Vicariate, Macedonia, Roman Catholics, Byzantine Catholics, Concordats, Diocese of Križevci, laws on religious communities, suffragan, diocesan borders, Episcopal Conference, Strumica-Skopje Diocese.*

Translation: Kevin Sullivan

DODATAK

DOKUMENTI VAŽNI ZA ŽIVOT KATOLIČKE CRKVE U MAKEDONIJI OD 1914. DO 2018. GODINE

Prilog I.

Konkordat između Svete Stolice i Kraljevine Srbije (1914.) CONCORDATO FRA PIO X E PIETRO I RE DI SERBIA⁴⁵

24 giugno 1914

In nome della Santissima Trinità

Sua Santità il Sommo Pontefice Pio X e Sua Maestà Pietro I Re di Serbia, allo scopo di tutelare gli interessi religiosi dei Cattolici nel Regno di Serbia, hanno risoluto di fare un Concordato, nominando a tale effetto due Plenipotenziari; cioè:

per parte di Sua Santità:

l'Emo e Revmo Signor Cardinale Raffaele Merry del Val, Suo Segretario di Stato;

e per parte di Sua Maestà:

Sua Eccellenza il Signor Milenko R. Vesnitch, Inviato Straordinario e Ministro Plenipotenziario di Sua Maestà il Re di Serbia in Francia e nel Belgio, Gran Croce dell'Ordine di San Sava, dottore in legge ecc.; i quali, scambiati i loro rispettivi Pieni Poteri e trovati in buona e dovuta forma, convennero negli articoli seguenti:

Articolo 1

La Religione Cattolica Apostolica Romana avrà il suo libero e pubblico esercizio nel Regno di Serbia.

Articolo 2

Si costituisce nel Regno di Serbia una Provincia Ecclesiastica, composta dell'archidiocesi di Belgrado, con sede nella capitale del Re-

⁴⁵ Angelo MERCATI, *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili*, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1919., str. 1100-1103.

gno - avente come territorio quello compreso nei confini della Serbia prima dei trattati di Londra e Bucarest dell'anno 1913 - e della diocesi di Scopia, suffraganea, con sede in detta città - comprendente i nuovi territori - passando dalla giurisdizione di Propaganda Fide al diritto comune.

Articolo 3

L'Arcivescovo di Belgrado ed il Vescovo di Scopia, alla cui giurisdizione ecclesiastica appartengono tutti i Cattolici del Regno di Serbia, dipenderanno negli affari ecclesiastici direttamente ed esclusivamente dalla Santa Sede.

Articolo 4

Sua Santità, prima di nominare definitivamente l'Arcivescovo di Belgrado ed il Vescovo di Scopia, notificherà al Regio Governo la persona del rispettivo candidato, per conoscere se vi siano fatti o ragioni di ordine politico o civile in contrario.

Articolo 5

L'Arcivescovo di Belgrado ed il Vescovo di Scopia riceveranno dal Regio Governo un emolumento annuo, il primo di dinari 12.000, con un'aggiunta di 4.000 dinari, ed il secondo di dinari 10.000; con diritto a pensione non inferiore a quello degli impiegati dello Stato.

Articolo 6

Il titolo ufficiale dell'Arcivescovo di Belgrado e del Vescovo di Scopia sarà di Illustrissimo e Reverendissimo Monsignore.

Articolo 7

Prima di entrare in funzione, l'Arcivescovo di Belgrado ed il Vescovo di Scopia, presteranno alla presenza di un delegato del Regio Governo il giuramento di fedeltà nella formola seguente: "Io giuro e prometto dinanzi a Dio e sopra i Santi Evangeli obbedienza e fedeltà a Sua Maestà il Re di Serbia; prometto di non partecipare ad accordo qualsiasi, nè di assistere ad alcun consiglio, nè d'incoraggiare o lasciar cooperare il clero a me subordinato a qualsivoglia impresa che tenda a turbare la pubblica tranquillità dello Stato."

Articolo 8

L'Arcivescovo di Belgrado ed il Vescovo di Scopia avranno piena libertà nell'esercizio delle funzioni ecclesiastiche e nel regime delle loro diocesi, e potranno esercitare tutti i loro diritti e le prerogative del loro pastorale ministero, secondo la disciplina approvata dalla Chiesa: da loro, nelle rispettive diocesi, dipendono tutti i membri del clero cattolico, in ciò che riguarda l'esercizio del sacro ministero.

Articolo 9

All'Arcivescovo di Belgrado ed al Vescovo di Scopia spetta, nella rispettiva diocesi, l'erezione delle parrocchie, d'intelligenza col Regio Governo. Ad essi spetta pure la nomina dei parroci. Se però trattasi di persone estranee al Regno, procederanno d'intelligenza col Governo Serbo; se poi trattasi di sudditi serbi, i Vescovi s'informeranno in precedenza presso il competente Ministero, per conoscere se vi siano ragioni o fatti d'ordine politico o civile in contrario.

Articolo 10

L'istruzione religiosa della gioventù cattolica è sottoposta, in tutte le scuole, all'Arcivescovo ed al Vescovo nelle rispettive diocesi. Nelle scuole dello Stato essa verrà impartita da catechisti che, previo comune accordo, saranno nominati dal Vescovo e dal Ministro dell'Istruzione Pubblica e dei Culti. I Vescovi possono interdire l'insegnamento religioso, anche nelle scuole dello Stato, a quei catechisti che si mostrassero non adatti alla missione loro affidata, dandone partecipazione al Ministero dell'Istruzione Pubblica e dei Culti, per procedere ad altra nomina. Il Regio Governo stipendierà i catechisti nelle scuole dello Stato. La qualità di parroco non è incompatibile con quella di catechista.

Articolo 11

Per la formazione di giovani serbi idonei al sacerdozio cattolico sarà istituito un seminario nella capitale o nelle sue vicinanze, cui lo Stato fornirà un'equa annua dotazione, restando all'autorità ecclesiastica rispettiva la cura di sistemarlo e governarlo in conformità delle disposizioni canoniche. In questo seminario sarà usata per le discipline non ecclesiastiche la lingua d'insegnamento serba,

Articolo 12

Il Regio Governo riconosce la validità dei matrimoni fra Cattolici, e dei matrimoni misti contratti alla presenza del parroco cattolico secondo le leggi della Chiesa.

Articolo 13

Le cause matrimoniali fra Cattolici, e fra coniugi di matrimoni misti celebrati dinanzi al parroco cattolico, eccetto in ciò che riguarda gli effetti meramente civili, saranno giudicate dai tribunali ecclesiastici cattolici.

Articolo 14

Il coniuge cattolico avrà diritto di stabilire che la prole dei matrimoni misti, celebrati dinanzi al parroco cattolico, venga educata nella Religione Cattolica.

Articolo 15

La formola di preghiera pel Sovrano: *Domine, salvum fac Regem*, sarà cantata, negli uffici divini in lingua slava o latina, a seconda delle condizioni locali.

Articolo 16

Lo Stato riconosce che la Chiesa, rappresentata dalle legittime sue autorità e dai suoi ordini gerarchici, ha vera e propria personalità giuridica e capacità di esercitare i diritti che le appartengono.

Articolo 17

La Chiesa ha diritto di acquistare per giusto titolo, di possedere e liberamente amministrare beni sia mobili che immobili, destinati per fini propri della Chiesa e delle sue istituzioni nel Regno; e le cose da lei acquistate e le sue fondazioni sono inviolabili come i beni propri dei cittadini dello Stato.

Articolo 18

Le proprietà della Chiesa potranno essere assoggettate ai pubblici tributi, come i beni degli altri cittadini; eccettuati tuttavia gli edifici destinati al culto divino, i seminari e le case dei Vescovi e dei

parroci, i quali saranno immuni da tasse e non potranno mai essere destinati od adibiti ad altro uso.

Articolo 19

I sacerdoti ed i chierici, secolari e regolari, non potranno essere obbligati ad esercitare pubblici uffici che fossero contrari al sacro loro ministero ed alla vita clericale.

Articolo 20

Se in avvenire sorgesse qualche difficoltà sulla interpretazione dei precedenti articoli o su questioni per avventura dagli stessi non contemplate, la Santa Sede ed il Regio Governo procederanno, di comune intelligenza, ad un'amichevole soluzione, in armonia col diritto canonico.

Articolo 21

La presente convenzione entrerà in vigore immediatamente dopo la ratifica di Sua Santità il Sommo Pontefice e di Sua Maestà il Re di Serbia.

Articolo 22

Lo scambio delle ratifiche avrà luogo in Roma nel più breve tempo possibile.

Roma, ventiquattro Giugno millenovecentoquattordici (24 Giugno 1914).

R. Card. Merry del Val
L. S.

Mil. R. Vesnitch
L. S.

Prilog II.

Makedonci istočnog obreda priključuju se jurisdikciji križevačkoga biskupa (1923.)

DECRETUM⁴⁶

Intra fines regni Jugoslavici nuper constituti nonnullae adsunt communitates catholicae rituum orientalium sive bulgarici, sive rumenici sive etiam ruthenici, quibus ob temporum ac locorum circumstantias communicandi cum propriis Ordinariis qui extra territorium Jugoslavicum commorantur, non datur opportunitas; ac maximum exinde oritur discrimen pro recta administratione, ut ita quae rectius saluti animarum ac necessitatibus praedictorum fidelium provideatur. Sacra haec Congregatio Pro Ecclesia Orientali per praesens decretum universos clericos ac fideles tum ruthenos, tum rumenos, tum bulgaros qui una actu commorantur in Jugoslavici regni territorio exceptis pro nunc Ruthenis Bosniae et Herzegovinae qui proprium Administratorem Apostolicum ab annis habent, donec aliter providatur subtrahit iurisdictioni suorum ordinariorum ac sub immediata dependentia et iurisdictione episcopi Crisiensis Rutheni ritus ponit. Ill.mo autem ac R.mo D.no Nuntio Apostolico Belgradensi munus dat exequendi hoc decretum ac invigilari ut in eiusdem executione cuncta recte provideant. Contrariis quibuscumque minime obstantibus.

Datum die 19 octobris 1923.

Em. Tacci, secret.
Isaia Papadopulos

⁴⁶ *Archivium S. C. Or., Ruteni, Crisio, 1049/1928, Aggregazione delle parrocchie e fedeli Rumeni e Bulgari alla Diocesi di Crisio; DŽUĐŽAR Giorgio, La Chiesa Cattolica di rito bizantino-slavo in Jugoslavia (studio storico-giuridico), Roma 1986., str. 184. – Citirano prema: Kiro STOJANOV, Povijesno-pravni razvoj Katoličke Crkve bizantsko-slavenskog obreda u Makedoniji, KS, Zagreb 1990., str. 101.*

Prilog III.

Monastir (danas Bitola) i okolica izdvajaju se iz Carigradskog vikarijata i pripajaju Skopskoj biskupiji (1926.)

URBS „MONASTIR“ CUM CONTINENTI REGIONE A VICARIATU
APOSTOLICO CONSTANTINOPOLITANO SEPARATUR
ET DIOECESI SCOPTENSI ADIUNGITUR⁴⁷

PIUS PP. XI

Ad futuram rei memoriam. - Admonet supremi munus Apostolatus, quo divinitus in terris fungimur, ut, omnibus disiectis impedimentis, ad rei sacrae procuracionem viam magis aptam facilemque sternamus. Iamvero cum regio circa urbem Monastir vulgo appellatam, intra limites civiles Regni Iugoslavorum posita, adhuc ad vicariatum apostolicum Constantinopolitanum pertineat, atque a sede ipsius Vicarii Apostolici longius distet, quam ut apte queat ab eodem Ordinario gubernari, opportunum visum est Nobis aliquid prudenter decernere huic incommodo removendo. Collatis itaque consiliis cum VV. FF. NN. Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalibus negotiis Propagandae Fidei praepositis, omnibusque rei momentis attento ac sedulo studio perpensis, dictam regionem apud urbem Monastir a vicariatu apostolico Constantinopolitano segregandam, atque dioecesi finitimae Scopiensi adnectendam esse existimavimus. Quae cum ita sint, motu proprio atque ex certa scientia et matur a deliberatione Nostris, deque apostolicae Nostrae potestatis plenitudine, praesentium tenore, regionem apud Monastir urbem intra limites civiles Regni Iugoslavorum positam, a vicariatu apostolico Constantinopolitano dismembramus sive separamus, eandemque sic separatam dioecesi Scopiensi, eadem Nostra auctoritate apostolica, similiterque per praesentes adiungimus sive adnectimus.

Haec statuimus, edicimus, decernentes praesentes Literas firmas, validas, atque efficaces iugiter exstare, ac permanere; suosque plenos atque integros effectus sortiri, atque obtinere; illisque ad quos

⁴⁷ *Acta Apostolicae Sedis* 12/1926., 482-483

pertinent, sive pertinere poterunt, nunc et in posterum amplissime suffragari, sicque rite iudicandum atque definiendum esse, irritumque ex nunc et inane fieri, si quidquam secus super his, a quovis, auctoritate qualibet, scienter sive ignoranter attentari contigerit. Non obstantibus contrariis quibuscumque.

Datum Romae apud Sanctum Petrum, sub anulo Piscatoris, die XVI mensis martii, anno MDCCCXXVI, Pontificatus Nostri quinto.

P. Card. GASPARRI, a Secretis Status.

Prilog IV.

Konkordat između Svete Stolice i Kraljevine Jugoslavije (1935.)

CONCORDAT ENTRE LE SAINT-SIÈGE ET LE ROYAUME YOUGOSLAVIE⁴⁸

AU NOME DE LA TRÈS SAINTE TRINITÉ. AMEN

Sa Sainteté le Souverain Pontife PIE XI et, au nom de Sa Majesté le ROI PIERRE II, les Régents du Royaume de Yougoslavie, animés du désir de déterminer d'une manière stable et en harmonie avec les conditions nouvelles la situation de l'Eglise Catholique dans le Royaume de Yougoslavie, ont décidé de conclure une Convention solennelle:

Dans ce but Sa Sainteté le Pape PIE XI et, au nom de Sa Majesté PIERRE II, les Régents du Royaume de Yougoslavie, ont nommé les Plénipotentiaires respectifs:

Sa Sainteté, Son Eminence Révérendissime le Cardinal EUGENE PACELLI, Son Secrétaire d'Etat;

les Régents, Son Excellence Mr. le Dr. Ljudevit Auer, Ministre de la Justice et Garde des sceaux.

Lesdits Plénipotentiaires, après l'échange des pleins pouvoirs respectifs, trouvés en due forme, ont convenu sur les articles suivants:

Article I

A l'Eglise Catholique, dans chacun de ses rites, est reconnu le plein droit d'exercer librement et publiquement sa mission dans le Royaume de Yougoslavie.

Article II

La Hiérarchie Catholique est ainsi constituée dans le Royaume de Yougoslavie:

1. La Province Ecclésiastique de Split (Spalatensis) comprend le siège métropolitain de Split, maintenant rétabli, auquel reste uni

⁴⁸ Usp. MERCATI Angelo (a cura di), *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili*, II., Tipografia poliglotta vaticana, Roma 1954., str. 202-216.

le diocèse de Makarska (Makarskensis) et les diocèses suffragants de Kotor (Catharensis), Dubrovnik (Ragusina), Hvar (Pharensis), Šibenik (Sibenicensis) et de Nin (Nonensis), maintenant de nouveau érigé. L'archidiocèse de Split et les diocèses de Kotor, Dubrovnik, Hvar et Šibenik conservent leurs limites actuelles dans les frontières du Royaume de Yougoslavie.

Le diocèse de Nin comprendra tout le territoire appartenant précédemment à l'archidiocèse de Zara (Jadrensis) qui est situé dans le Royaume de Yougoslavie et dont l'Evêque de Šibenik est actuellement Administrateur Apostolique. Ledit diocèse sera uni à perpétuité *per unionem aeque principalem* au diocèse de Šibenik. Pour l'administration de ce diocèse l'Evêque de Šibenik nommera un Vicaire General spécial. L'Evêque de Šibenik sera appelé: Evêque de Šibenik et de Nin.

2. La Province Ecclésiastique de Zagreb (Zagrebiensis) comprend le siège métropolitain de Zagreb et les diocèses suffragants de Senj (Seniensis)-Modruš (Modrussensis), Krk (Veglensis), Križevci (Crisiensis) et Bosna (Bosnensis)-Srijem (Sirmiensis) dont le siège est a Djakovo.

Au diocèse de Senj-Modruš seront incorporés les districts dont l'Evêque de Senj est actuellement Administrateur Apostolique.

Le diocèse de Križevci comprend tous les grecs-catholiques résidant dans le Royaume de Yougoslavie.

Au diocèse de Bosna-Srijem est annexé le territoire du diocèse de Pečuj (Quinque Ecclesiensis) qui est situé dans le Royaume de Yougoslavie et dont l'Evêque de Bosna-Srijem est actuellement Administrateur Apostolique.

La ville de Zemun, maintenant faubourg de Belgrade, sera détachée de ce diocèse et incorporée à l'archidiocèse de Belgrade.

3. La Province Ecclésiastique de Vrhbosna (Vrhhosnensis) comprend le siège métropolitain de Sarajevo et les diocèses suffragants de Mostar (Mandetriensis)-Trebinje (Tribunensis) et de Banjaluka (Banjalucensis).

4. La Province Ecclésiastique de Belgrade (Belgradensis) comprend le siège métropolitain de Belgrade et les diocèses suffragants de Skoplje (Scopiensis), de Bačka (Baciensis) et du Banat (Banatensis).

Le diocèse de Skoplje conserve ses limites actuelles, et de plus

incorpore définitivement les territoires dont l'Evêque de Skoplje est actuellement Administrateur Apostolique.

Sera érigé le diocèse de Bačka et il comprendra toute la partie de l'archidiocèse de Kalocsa (Colocensis) qui est située dans le Royaume de Yougoslavie et qui constitue actuellement une Administration Apostolique: il aura son siège à Subotica.

Sera érigé le diocèse du Banat et il comprendra le territoire, situé dans le Royaume de Yougoslavie, qui appartenait, jusqu'à présent, au diocèse de Csanad (Csanadiensis) et qui est administré actuellement par l'Archevêque de Belgrade, en qualité d'Administrateur Apostolique.

Ledit diocèse sera uni à perpétuité, *per unionem aeque principalem* à l'archidiocèse de Belgrade. Pour l'administration de ce diocèse, l'Archevêque de Belgrade nommera un Vicaire Général spécial. L'Archevêque de Belgrade sera appelé: Archevêque de Belgrade et Evêque du Banat.

5. La Province Ecclésiastique de Ljubljana (Labacensis) comprend le siège métropolitain de Ljubljana, qui sera élevé en métropolitain et le diocèse suffragant de Lavant (Lavantina) avec siège à Maribor.

L'archidiocèse de Ljubljana comprend son territoire actuel, dans les frontières du Royaume de Yougoslavie, et de plus lui sont incorporées les paroisses ou parties de paroisses qui appartenaient précédemment au diocèse de Gurk (Gurcensis) et dont l'Evêque de Ljubljana est actuellement Administrateur Apostolique.

Le diocèse de Lavant comprend tout son territoire situé dans les limites de la Yougoslavie et lui sont définitivement incorporées les paroisses ou parties de paroisses appartenant précédemment aux diocèses de Gurk, de Seckau (Secoviensis) et de Szombately (Sabariensis), dont l'Ordinaire de Lavant est actuellement Administrateur Apostolique.

6. L'archidiocèse de Bar (Antibarensis), dont l'Archevêque aura le titre purement honoraire de Primat de Serbie et sera immédiatement sujet au Saint-Siège, comprend, outre son territoire actuel, les paroisses ou parties de paroisses situées dans le Royaume de Yougoslavie, dont l'Archevêque de Bar est actuellement Administrateur Apostolique.

En conformité avec les dispositions précédentes, aucune partie du territoire du Royaume de Yougoslavie ne dépendra dorénavant d'Evêques résidant à l'étranger, comme aussi aucun territoire situé hors du Royaume de Yougoslavie, ne dépendra de Sièges Episcopaux dudit Royaume.

Quand la nouvelle organisation hiérarchique et circonscription diocésaine seront entrées en vigueur, la compétence de la Congrégation de *Propaganda Fide* prendra fin pour les diocèses où elle s'exerce encore.

Si dans l'avenir on croyait nécessaire, ou même utile, de modifier la présente organisation hiérarchique et circonscription diocésaine, les Hautes Parties contractantes ne feront aucune objection pour entrer en pourparlers à ce sujet. Le Gouvernement Yougoslave se réserve de proposer les changements suggérés par des motifs concernant les communications ou les intérêts économiques de la population.

Article III

Le Saint-Siège choisira les titulaires des Sièges Episcopaux du Royaume de Yougoslavie parmi les membres du Clergé qui sont sujets yougoslaves.

En cas de vacance d'un Siège archiépiscopal, ou épiscopal, chacun des Evêques des diocèses yougoslaves présentera, dans le délai d'un mois, une liste de candidats idoines au Saint-Siège, lequel prendra en spéciale considération les candidats proposés par les Evêques de la Province Ecclésiastique où cette vacance se vérifie.

Avant de procéder à la nomination des Archevêques et Evêques diocésains, comme aussi des Coadjuteurs avec droit de succession, le Saint-Siège interrogera confidentiellement le Gouvernement yougoslave, pour savoir s'il y a contre le candidat des objections de caractère politique général.

Les noms des candidats seront tenus secrets jusqu'à la publication officielle. En vue de pourvoir promptement aux vacances des diocèses, le Gouvernement répondra au plus tôt à la susdite interrogation. Si dans le terme de 30 jours cette réponse n'a pas été donnée, le Saint-Siège aura le droit de juger qu'il peut sans plus procéder à la publication de la nomination.

Article IV

Les Archevêques, les Evêques et les Evêques Coadjuteurs avec droit de succession, prêteront devant Sa Majesté le Roi, avant leur entrée en fonction, serment de fidélité dans les termes suivants:

„Je jure et promets devant Dieu et les Saints Evangiles, ainsi qu'il sied à un Evêque, de rester fidèle à l'Etat Yougoslave, à Sa Majesté le Roi de Yougoslavie et à ses successeurs légitimes, et de respecter et de faire respecter par mon clergé, en toute loyauté, le Gouvernement Royal. Je jure et promets, en outre, de ne prendre part à aucune action, ou conseil, qui serait dirigé contre l'indépendance, l'unité, ou les intérêts du Royaume de Yougoslavie, ou contre l'ordre public. Je ne permettrai pas que le clergé place sous mes ordres, participe à de pareilles actions. Ayant à cœur le bien et les intérêts de l'Etat, je m'efforcerai d'en éloigner tout danger dont je verrai pour lui la menace.“

Article V

Le Saint-Siège approuvera, en conformité avec les lois canoniques et liturgiques, les formules de prières publiques, déjà en usage, à réciter pour le Souverain.

Les mêmes prières qui sont prévues pour le cas de décès du Souverain seront récitées aussi lors de la mort d'un autre membre de la Famille Royale.

Le texte de ces prières, qui seront récitées en langue nationale, dans les limites des concessions faites par le Saint-Siège, sera communiqué officiellement au Gouvernement Royal.

Article VI

Les Ordinaires des diocèses dépendent, pour les affaires ecclésiastiques, directement et exclusivement du Saint-Siège avec lequel ils auront, tant eux-mêmes que le clergé et les fidèles, pleine liberté de communiquer directement.

Les Ordinaires eux-mêmes pourront librement communiquer avec leur clergé et leurs fidèles, publier les actes de leur gouvernement pastoral, et se réunir pour traiter les questions relatives à leur ministère sacré.

Article VII

Les Ordinaires des diocèses exerceront librement leur juridiction ecclésiastique et jouiront de tous les droits et prérogatives propres à leur charge, comme ils sont reconnus par le Droit canon. Tous les membres du clergé catholique dans leurs diocèses leur seront subordonnés, en conformité avec les canons de l'Eglise.

Dans l'exercice de leur activité sacerdotale, les ecclésiastiques jouiront de la protection de l'Etat de la même manière que les employés de l'Etat. L'Etat empêchera, conformément au droit commun, les offenses à leur personne et à leur qualité d'ecclésiastiques, comme il veillera aussi au libre exercice de leur ministère.

Les ecclésiastiques ne peuvent être requis par les magistrats, ou autres autorités, de donner des informations sur le compte de personnes ou à propos de matières, qu'ils peuvent connaître sous le secret inhérent à leur ministère spirituel, ni poursuivis à cause de cela.

Le port de l'habit ecclésiastique ou religieux par des séculiers ou par des ecclésiastiques ou des religieux auxquels il a été interdit par les Autorités ecclésiastiques compétentes, est passible des mêmes peines que le port illégal de l'uniforme militaire.

Article VIII

En considération des garanties, créées par les dispositions du présent Concordat, d'une Législation qui sauvegarde les droits et la liberté de l'Eglise Catholique dans le Royaume de Yougoslavie, le Saint-Siège édictera des dispositions en vertu desquelles il sera défendu aux prêtres qui ont cure d'âmes d'une manière stable ou provisoire, d'appartenir, pendant leur service actif, aux partis politiques, et de militer en faveur des mêmes.

L'obligation faite aux prêtres susdits ne comporte aucune limitation à l'enseignement qu'ils doivent donner relativement à la doctrine et aux maximes de l'Eglise, soit en matière dogmatique, soit en matière morale.

Le Gouvernement yougoslave prendra en même temps, relativement aux confessions et aux cultes non catholiques, des dispositions équivalentes au sujet de l'activité politique dans les partis.

Article IX

Le Saint-Siège aura un Nonce accrédité auprès de S. M. le Roi de

Yougoslavie, et le Roi de Yougoslavie aura un Ministre accrédité auprès du Saint-Siège.

Article X

Les Archevêques et Evêques auront, dans le territoire de leur propre juridiction, le pouvoir d'ériger, de modifier, de démembrer les paroisses, comme aussi de nommer, de déplacer les curés, et de pourvoir aux bénéfices et charges ecclésiastiques en conformité avec le Droit canon.

L'Evêque diocésain, après avoir fait un changement quelconque aux limites des paroisses, le portera à la connaissance du Gouvernement; il lui fera connaître pareillement les nominations des curés, après les avoir effectuées.

Aux postes de curé, ou à d'autres emplois stables, comportant charge d'âmes avec territoire propre, ne pourront être nommés que les prêtres sujets yougoslaves; si des circonstances spéciales exigent des exceptions à cette règle, les Evêques se mettront d'accord avec le Gouvernement.

Dans les communautés paroissiales appartenant à des minorités linguistiques, les curés devront connaître, outre la langue de leurs fidèles respectifs, la langue nationale, pour s'en servir dans la correspondance avec les Autorités civiles et militaires.

Article XI

Les catholiques résidants dans le Royaume de Yougoslavie et appartenant à des minorités ethniques, auront, pour l'usage de leur langue maternelle dans le culte, dans l'enseignement religieux et dans les associations ecclésiastiques, un traitement non moins favorable que celui qui détermine, dans le territoire de l'Etat étranger correspondant aux dites minorités, la condition de droit et de fait des citoyens d'origine et de langue yougoslave.

Le Gouvernement yougoslave ayant accepté sans délai cette disposition favorable aux minorités non yougoslaves, le Saint-Siège déclare qu'en conformité des principes qu'il a toujours défendus au sujet de l'usage de la langue maternelle dans la cure d'âmes, dans l'instruction religieuse et dans la vie des organisations catholiques, s'emploiera, à l'occasion de la stipulation de futures conventions Concordataires avec d'autres Etats, à y faire insérer une identique disposition pour la sauvegarde des droits des minorités yougoslaves.

Article XII

L'Etat reconnaît aux Ordres et aux Congrégations religieuses qui existent déjà dans le Royaume, la personnalité juridique, et leur organisation religieuse et administrative, comme aussi le droit d'ouvrir de nouvelles maisons, en avisant par égard les Autorités de l'Etat. L'Etat garantira en outre le libre exercice de leur activité dans le culte, dans l'enseignement, dans la charge d'âmes, dans l'assistance des malades, dans les œuvres de charité et dans les organisations ou associations catholiques, comme aussi la libre communication directe avec leurs supérieurs hiérarchiques.

Le Saint-Siège pourvoira à ce que les maisons des Ordres et Congrégations religieuses qui sont en Yougoslavie, ne dépendent pas de supérieurs provinciaux domicilies à l'étranger, sauf exceptions qui pourront se faire d'accord avec le Gouvernement. Les supérieurs provinciaux, aussi bien que les supérieurs locaux, seront sujets yougoslaves.

Les supérieurs résidant hors du territoire de la Yougoslavie, ont le droit, même s'ils appartiennent à une autre nationalité, de visiter leurs maisons situées en Yougoslavie.

Aux nouvelles fondations, comme aussi aux Ordres et Congrégations introduites de l'étranger, sera reconnue la personnalité juridique selon les normes du droit commun.

Article XIII

Les autorités civiles qui, suivant leurs attributions, intentent une action criminelle contre un clerc ou un religieux, en informeront l'Autorité ecclésiastique compétente, en la mettant au courant de l'accusation et de la procédure employée contre l'ecclésiastique traduit en justice.

Pendant toute la procédure, les autorités judiciaires veilleront à sauvegarder le caractère sacré de l'accusé, à moins que celui-ci n'ait été réduit à l'état laïc par l'Autorité ecclésiastique compétente.

Quand un ecclésiastique, occupant une charge publique, sera, pour un crime ou délit, cité en justice par l'autorité compétente, son supérieur ecclésiastique instituera aussi contre lui le procès canonique correspondant, le suspendant, entre temps, de ses fonctions, quand la gravité du cas et les dispositions du Droit canonique l'exigeront.

Le Supérieur ecclésiastique procédera, en outre, à la destitution du coupable, toutes les fois que les conclusions du procès canonique coïncideront avec celles du procès civil. Si la conduite d'un fonctionnaire ecclésiastique était telle qu'elle devint une menace pour l'ordre public, les Autorités civiles feront connaître à l'Autorité ecclésiastique les chefs d'accusation, et s'adresseront à celle-ci pour obtenir le remplacement dudit fonctionnaire.

Quand, sur ce point, le Supérieur ecclésiastique ne se trouvera pas d'accord avec les Autorités civiles, le cas sera porté devant une commission mixte formée de représentants du Ministère de la Justice et de ceux de l'Episcopat, laquelle se conformera au règlement établi d'un commun accord entre ledit Ministère et l'Episcopat yougoslave.

Si, dans le cas considéré plus haut, c'est un Evêque qui est mis en cause, le Gouvernement examinera l'affaire directement avec le Saint-Siège.

Article XIV

L'Etat reconnaît la personnalité juridique et la capacité d'exercer tous les droits, qui en dérivent, à l'Eglise Catholique dans les institutions de celle-ci qui, d'après le Droit canon, jouissent de cette personnalité. Les institutions susdites seront représentées par leurs supérieurs légitimes.

Article XV

Toutes les Autorités de l'Etat et les administrations autonomes prêteront, sur demande des Autorités ecclésiastiques, leur concours administratif pour l'exécution des ordres, décisions et sentences portées par les Autorités ecclésiastiques conformément au présent Concordat et dans tous les cas où lesdites Autorités de l'Etat et les administrations autonomes sont obligées à prêter le même concours à n'importe quelle autre confession.

Article XVI

L'Eglise Catholique dans ses institutions (conformément à l'article XIV) est libre d'acquérir, de posséder et d'administrer les biens meubles et immeubles destinés à ses besoins.

Le patrimoine de l'Eglise Catholique ne sert que pour les fins

de l'Eglise, et ne peut, sous aucun prétexte, ni être confisqué, ni être utilisé à une autre fin, sauf le cas d'expropriation pour motif d'utilité publique; auquel cas le Gouvernement donnera en retour une indemnité correspondant à la valeur des biens ecclésiastiques expropriés.

Les biens des bénéfices ecclésiastiques vacants seront administrés, d'après les normes du Droit canonique, par les personnes ecclésiastiques, physiques ou morales, à qui ils sont provisoirement confiés.

Les biens et les institutions de l'Eglise Catholique restent la propriété de ladite Eglise, même quand la population, à laquelle servent ces biens et ces institutions, passe à une autre confession religieuse.

Les revenus que perçoivent les ecclésiastiques en raison de leurs fonctions, sont exempts de saisie dans la même mesure que le sont les salaires et honoraires des fonctionnaires de l'Etat.

Article XVII

L'Eglise pourvoit à ses besoins matériels:

1° par les revenus de ses propres biens meubles et immeubles, fondations, legs, etc.;

2° par les taxes et droits ecclésiastiques;

3° par des contributions éventuellement imposées, sur les bénéfices ecclésiastiques par l'Autorité ecclésiastique compétente, pour les buts généraux et l'avantage des diocèses.

4° par les offrandes volontaires des particuliers ou des entités morales, des communautés, etc.;

5° par les subventions permanentes de l'Etat, conformément à ce qui est stipulé à l'article XVIII;

6° par des centimes additionnels ou des surtaxes en faveur de l'Eglise, dans la proportion et manière reconnues aux autres confessions religieuses, lorsque les Evêques jugeront à propos d'utiliser ce moyen.

Article XVIII

Le Gouvernement assurera à l'Eglise Catholique en Yougoslavie un traitement économique qui ne devra pas être proportionnellement inférieur à celui qu'il accorde aux autres confessions, admises ou reconnues dans le Royaume. En vertu de ce principe d'égalité et en sa-

tisfaction des besoins effectivement prouvés de l'Eglise Catholique, le Gouvernement donnera à l'Eglise Catholique une subvention annuelle, correspondant au nombre de ses fidèles, dans la proportion où il le fait pour toute autre confession religieuse.

Pour établir le montant de cette subvention, on prendra en considération les sommes perçues, de quelque fonds de l'Etat que ce soit, par les autres confessions, par leurs institutions ou leurs fonctionnaires.

L'Eglise Catholique aura aussi sa partie congrue des subsides extraordinaires qui, éventuellement, seront accordés à n'importe quelle autre confession, à chaque institution, ou à chacun des fonctionnaires.

Le même principe sera observé par les entités autonomes, toutes les fois qu'elles donneront des subventions ordinaires ou extraordinaires pour des fins confessionnelles.

Cette subvention annuelle sera administrée par l'Eglise elle-même, au moyen d'un Bureau, qui sera institué à cette fin par l'Episcopat d'accord avec le Ministère Royal de la Justice. L'administration susdite sera soumise à la haute surveillance de l'Etat.

Le budget de cette administration sera établi chaque année par un Conseil de cinq membres, nommés par l'Episcopat de chacune des cinq provinces ecclésiastiques du Royaume. L'Archevêque de Bar s'unira à cette fin aux Evêques de la Province ecclésiastique de Belgrade.

La procédure dudit Conseil sera élaborée par le Conseil lui-même et approuvée par l'Episcopat yougoslave et par le Ministère Royal de la Justice, dans l'année qui suivra la ratification du présent Concordat.

Le versement à l'Eglise Catholique de Yougoslavie de la subvention annuelle permanente sera prévu par la loi des finances pour l'année qui suivra immédiatement l'organisation définitive du Bureau et du Conseil mentionnées plus haut. Cette subvention sera versée à l'Eglise de la même façon et suivant les mêmes formes que pour les autres confessions religieuses, admises ou reconnues dans le Royaume.

A partir de ce moment, les administrations, institutions et personnes qui dépendaient auparavant du budget de l'Etat, passeront désormais à celui de l'Eglise.

A raison des fonctionnaires ecclésiastiques qui passent à la charge du budget de l'Eglise, l'Etat indemniserá aussi l'Eglise de sa quote part des sommes destinées au fonds des Pensions, et cette quote part correspondra à la durée du service rendu par ces fonctionnaires avant leur transfert à la charge du budget de l'Eglise.

Article XIX

Sont exempts d'impôts publics les édifices destinés au culte et aux institutions d'enseignement et de bienfaisance, les instituts qui servent aux besoins de l'Eglise, les maisons destinées aux Evêques, aux paroisses et aux communautés religieuses, les monuments historiques de caractère religieux, les cours et dépendances immédiates de toutes les institutions susnommées, qui ne peuvent être employées à d'autres usages.

La correspondance officielle et les lettres de valeur de toutes les autorités et institutions ecclésiastiques, sont exemptes des frais de poste et des taxes télégraphiques.

Article XX

Les biens du „Fonds de Religion“ appartiennent à l'Eglise Catholique, ils servent exclusivement à ses fins et seront administrés par les Ordinaires respectifs. La consistance de ces biens sera constatée par les Evêques respectifs, en collaboration avec l'autorité gouvernementale compétente, d'après les normes du droit commun.

En tant qu'il s'agit d'édifices ou d'autres objets, qui seront loués aussi à l'avenir, l'Etat et les entités publiques seront, *caeteris paribus*, préférés aux autres locataires.

La commission mixte paritaire, dont il est question à l'article XXXVI de ce Concordat, décidera les controverses éventuelles à ce sujet et fixera aussi les modalités du passage de ces biens à l'administration de l'Eglise.

Article XXI

Tous les patronats publics de l'Etat et des entités qui dépendent de lui, comme aussi les patronats privés, attachés à la possession des immeubles de l'Etat, devront être supprimés. Cette disposition entrera en vigueur dès que les Ordinaires respectifs se seront entendus

avec le Ministère compétent au sujet des charges inhérentes à ces patronats.

Les Administrations autonomes et les personnes privées, en tant que patrons, pourront avec l'autorisation des Autorités civiles et ecclésiastiques compétentes, se libérer de leurs obligations, une fois pour toutes, en renonçant en même temps aux droits que le Patronat leur conférait.

Une Commission mixte déterminera la compensation que lesdits Patrons verseront aux entités ecclésiastiques dont, à titre de patrons, ils assuraient, en tout ou en partie, l'entretien.

Article XXII

Le Gouvernement Yougoslave donnera aux institutions ecclésiastiques, pour les fonds perdus par suite de la Réforme Agraire, une juste indemnité, qui, concurremment avec les ressources prévues à l'article XVII, leur rendra possible la *congrua sustentatio*. Les fonds qui sont restés en possession de l'Eglise, lui sont assurés et ils ne pourront plus être soumis à des expropriations ultérieures par suite de nouvelles lois agraires, sans entente préalable avec l'Autorité ecclésiastique compétente.

Dans l'ancienne province de Dalmatie, les fonctionnaires et les institutions ecclésiastiques recevront, pour les revenus arriérés, une indemnité, non inférieure à celle que percevront les propriétaires privés. Sont maintenues les faveurs déjà reconnues en la matière.

Il reste entendu, que dans tous les cas seront restitués aux entités ecclésiastiques les maisons ou locaux destinés à l'enseignement, comme aussi les petits fonds destinés au personnel attaché au service des églises, les maisons religieuses et les fonds leur appartenant, qui n'ont rien à voir avec la Réforme Agraire, et qui furent occupés, de quelque manière que ce soit, après la guerre.

Dans les cas où cette propriété serait sujette à controverse, ou bien dans le cas où la restitution présenterait des difficultés spéciales, les questions seront discutées et réglées au moyen de la Commission mixte paritaire de représentants de l'Eglise et de l'Etat dont il est question à l'article XXXVI.

Article XXIII

La question d'une éventuelle suppression de droits ecclésiastiques, ainsi que de la compensation y afférente, sera résolue d'un commun accord entre les deux Hautes Parties contractantes.

Article XXIV

Pour la préparation des jeunes gens au Sacerdoce, les Autorités ecclésiastiques compétentes pourront ouvrir des Séminaires. Les Séminaires déjà existants, ou à établir, seront sous la dépendance exclusive de l'Eglise, qui les dirigera en conformité au Droit canonique et qui en nommera les supérieurs et les professeurs.

Pour jouir de la parité des droits avec les écoles publiques, les gymnases des Séminaires devront remplir les conditions prescrites aux gymnases de l'Etat.

Dans tous les instituts destinés à la formation du clergé tant séculier que régulier, la langue de l'enseignement sera le yougoslave, sauf pour la philosophie scolastique et les matières théologiques qui sont enseignées en latin.

Article XXV

Le Gouvernement continuera à entretenir les Facultés théologiques existantes.

Les professeurs de ces Facultés théologiques sont nommés par l'Etat, d'après la loi universitaire, parmi les candidats qui doivent avoir le certificat d'aptitude à l'enseignement auquel ils sont appelés, donne par l'Autorité ecclésiastique compétente, en conformité avec la Constitution „Deus scientiarum Dominus“, laquelle actuellement est règle fondamentale des prescriptions ecclésiastiques en matière de Facultés théologiques.

Le retrait de l'approbation épiscopale aux professeurs des Facultés théologiques leur fait perdre immédiatement le droit d'enseigner. L'Ordinaire d'un commun accord avec le Gouvernement, pourvoira, à titre provisoire, au remplacement du professeur écarté.

Le Gouvernement reconnaît, en outre, sans besoin d'examen ultérieurs, la valeur des grades obtenus par les sujets yougoslaves dans les Universités Pontificales de Rome, et les grades de ces Universités auront les mêmes droits que les grades des Facultés théologiques

yougoslaves.

Le programme des études dans ces Facultés théologiques sera conforme aux prescriptions générales du Saint-Siège en la matière.

Article XXVI

Dans les écoles élémentaires, civiques, professionnelles et moyennes, publiques et privées, la religion sera, pour la jeunesse catholique, matière obligatoire d'enseignement sous la surveillance de l'Autorité ecclésiastique compétente.

L'Evêque, ou son délégué, aura le droit d'inspecter les écoles, pour ce qui concerne l'enseignement religieux.

Le programme de l'enseignement religieux devra être approuvé par l'Autorité religieuse compétente. Les manuels scolaires qui s'y rapportent, ne pourront être admis dans l'enseignement sans l'approbation de la même Autorité religieuse.

Il n'y aura pas moins de deux heures d'enseignement religieux par semaine.

Le Gouvernement pourvoira aux postes de catéchistes titulaires vacants.

La nomination de catéchistes titulaires des écoles publiques, qui seront citoyens yougoslaves, sera faite par le Ministre compétent sur proposition de l'Evêque diocésain. Ces catéchistes ne seront pas déplacés d'un diocèse à l'autre sans entente avec les Ordinaires des lieux.

Dans les écoles où n'est pas prévu un poste de catéchiste titulaire, l'enseignement sera donné par le clergé paroissial ou encore par des maîtres laïques, approuvés par l'Ordinaire, comme catéchistes honoraires.

Le catéchiste à qui a été retirée par l'Evêque compétent la mission canonique, cessera immédiatement d'enseigner. L'Evêque en question informera sans délai l'Autorité scolaire compétente de la mesure prise, pour procéder d'un commun accord au remplacement du catéchiste suspendu.

Quand pour des motifs d'ordre public, ou pour d'autres sérieuses raisons, l'autorité scolaire croira nécessaire de remplacer un catéchiste, elle s'adressera à l'Evêque compétent, pour procéder d'un commun accord à l'examen du cas.

Les examens d'aptitude à l'enseignement des catéchistes titulaires se passeront devant une Commission gouvernementale pour tout ce qui se rapporte aux matières profanes, communes à tous les autres maîtres et professeurs, et devant une Commission ecclésiastique nommée par l'Episcopat, pour ce qui concerne les disciplines théologiques. Ces Commissions ecclésiastiques siégeront dans les lieux où déjà existent les Commissions gouvernementales en question.

Les catéchistes titulaires auront dans le corps enseignant les mêmes droits et honoraires que les autres maîtres et professeurs.

Les études théologiques, faites après avoir passé l'examen de maturité dans une école moyenne publique ou privée jouissant de l'équivalence de droits avec les écoles publiques du même type, donneront aux catéchistes le droit d'être assimilés, pour leur traitement, aux maîtres et professeurs qui ont fait leurs études dans une Université publique.

La question du traitement et, le cas échéant, de l'indemnité de déplacement des catéchistes honoraires est réservée à un accord spécial entre le Gouvernement et l'Episcopat.

Article XXVII

Tant l'enseignement donné dans les écoles publiques, que la conduite des maîtres, doivent respecter l'éducation religieuse et morale propres des élèves catholiques.

Les élèves catholiques des écoles publiques ne seront ni obligés ni invités par les maîtres ou d'autres autorités, à assister à des actes d'un culte non catholique.

Les programmes scolaires seront établis de manière à ne pas empêcher les élèves catholiques d'accomplir leurs devoirs religieux.

Les exercices religieux obligatoires seront prescrits pour toutes les écoles du Royaume par l'Episcopat d'accord avec le Ministère compétent.

Les manuels scolaires ne contiendront rien qui soit contraire aux principes et aux sentiments religieux des élèves catholiques.

Dans les écoles fréquentées exclusivement ou en grande majorité par des élèves catholiques, les maîtres seront aussi catholiques dans la mesure du possible, surtout pour les matières qui touchent à

la formation religieuse des élèves; dans les autres on fera en sorte que le nombre des maîtres catholiques corresponde, toujours dans la mesure du possible, au nombre des élèves de cette religion.

Article XXVIII

Le Gouvernement respectera le caractère confessionnel et l'existence légale des écoles, déjà existantes, sous la dépendance et la direction des Evêques ou des Supérieurs d'Ordres et de Congrégations Religieuses, et il permettra la fondation d'autres écoles confessionnelles semblables, où l'enseignement sera donné en langue yougoslave.

Ces écoles, toutes les fois qu'elles rempliront les conditions prescrites pour les écoles similaires de l'Etat, jouiront de la parité de droits avec les écoles publiques. Les examens de maturité se feront, comme à présent, avec l'intervention des représentants de l'Autorité scolaire de l'Etat.

Les Autorités préposées à ces écoles, ainsi que les maîtres y employés, sont obligés de cultiver dans les élèves la conscience des devoirs envers la Patrie, l'Etat et la société, selon les principes de la foi et de la loi morale chrétiennes.

Article XXIX

L'Etat reconnaît à l'Eglise Catholique le droit de pourvoir à l'assistance religieuse de ses fidèles dans les hôpitaux, orphelinats, refuges, maisons de correction, établissements pénitenciers, et autres semblables. Dans tous les instituts susdits, s'ils appartiennent à l'Etat ou aux entités qui dépendent de lui, les prêtres qui devront y exercer leurs fonctions, seront nommés par l'Autorité compétente après accord préalable avec l'Evêque diocésain. Ces prêtres recevront un honoraire de la part de l'Etat ou des entités auxquelles appartiennent les instituts.

Article XXX

Pour les candidats au Sacerdoce, qui ont terminé leurs études théologiques dans une Faculté publique, un Séminaire de Théologie ou autre école équivalente, le service militaire sera limité à une période de six mois, et ils seront affectés au Corps de Santé.

Si, quatre ans après avoir terminé leurs études ou deux ans après avoir accompli le service militaire de six mois, dont il est question dans l'alinéa précédent, ils n'ont pas été ordonnés prêtres, ils devront compléter leur service militaire dans le corps qui leur sera assigné.

Les autres candidats au Sacerdoce, du clergé tant séculier que régulier, qui sont soumis à la conscription avant d'avoir terminé leurs études, pourront, après demande, différer leur service militaire jusqu'à la fin de leurs études, mais non au delà de leur 27e année.

Les clercs qui ont reçu les Ordres sacrés, et les religieux profès seront exempts de tout service militaire, sauf le cas de mobilisation générale. Dans ce cas, tout en faisant partie des forces armées, ils exerceront le Saint Ministère au profit des soldats catholiques sous la dépendance de l'Ordinaire militaire (comme il est dit à l'article XXXI) ou seront affectés à des fonctions conformes à leur vocation.

Article XXXI

Afin de pourvoir à l'assistance religieuse des militaires catholiques, le Saint-Siège, d'accord avec le Gouvernement Yougoslave, nommera un Ordinaire militaire dont dépendront, dans l'exercice de leur ministère, les Aumôniers militaires.

La nomination ecclésiastique de l'Ordinaire militaire sera faite par le Saint-Siège, après que celui-ci se sera mis en communication avec le Gouvernement Yougoslave pour la désignation, d'accord avec le même Gouvernement, d'une personne idoine.

Chacun des Evêques diocésains aussi présentera au Saint-Siège, analogiquement aux dispositions de l'article III al. 2, une liste de candidats laquelle n'oblige pas le même Saint-Siège.

La nomination ecclésiastique des Aumôniers militaires sera faite par l'Ordinaire militaire après accord préalable avec le Ministre de l'Armée et de la Marine.

La nomination successive de l'Ordinaire militaire et des Aumôniers militaires, en tant que fonctionnaires, sera effectuée par le Gouvernement d'après les normes des lois de l'Etat.

L'Ordinaire militaire pourra nommer seulement les ecclésiastiques qui auront obtenu de la part de leur Evêque diocésain la permission d'assumer la charge d'âmes dans l'Armée et le certificat d'idonéité relatif.

L'Ordinaire militaire, aussi bien que les Aumôniers militaires, seront rétribués par l'Etat.

Le nombre de ces Aumôniers correspondra au nombre des soldats catholiques, selon la proportion adoptée pour les ministres de toute autre confession. Lorsque, malgré cela, le nombre des Aumôniers militaires sera encore insuffisant pour l'assistance spirituelle de l'Armée, le Gouvernement ne s'opposera pas à ce que d'autres prêtres approuvés par l'Ordinaire militaire, suppléent à cette insuffisance. Pour les régions, où font défaut les paroisses et les prêtres catholiques et où le nombre des soldats catholiques est considérable, seront nommés des Aumôniers militaires stables.

Le Saint-Siège publiera un Statut contenant les normes précises pour l'assistance spirituelle catholique auprès de l'Armée et de la Marine, comme aussi pour la discipline des Aumôniers militaires.

Les Aumôniers militaires honoraires, ou suppléants, recevront, eux aussi, une indemnité, en raison du service rendu aux soldats catholiques.

Article XXXII

Le mariage célébré dans l'Eglise catholique en conformité aux dispositions du Droit canonique, même dans le cas de religion mixte, aura, par cela seul, les effets civils.

Les causes de nullité et du „ratum et non consummatum“ des mariages célébrés dans l'Eglise catholique sont de la compétence des tribunaux ecclésiastiques.

Le Saint-Siège consent que toutes les causes où il ne s'agit pas du lien matrimonial, soient traitées par les tribunaux civils.

Dans les cas de mariages mixtes, les Autorités civiles feront respecter, à la demande de la partie catholique lésée, la garantie donnée par les époux, que tous les fils et filles, sans exception, seront élevés dans la religion catholique.

Article XXXIII

Le Gouvernement Yougoslave reconnaît à l'Eglise Catholique la pleine liberté de fonder et diriger des Associations d'Action Catholique, qui en dehors et au-dessus de toute politique de parti, se proposent de promouvoir la vie religieuse et morale sous la dépendance

directe et sous la responsabilité de la hiérarchie catholique.

Les jeux récréatifs comme aussi les entretiens littéraires et musicaux ne sont pas en contradiction avec les stipulations de l'alinéa précédent.

A ces Associations pourront s'inscrire les élèves des écoles publiques. Les sections d'étudiants de ces Associations peuvent exister et exercer leur activité en dehors des écoles publiques.

Article XXXIV

Le Gouvernement veillera à ce que, dans les Associations d'Etat d'éducation physique, soit respectée la religion de leurs membres catholiques, ses principes et ses institutions. L'éducation morale et culturelle, toutes les fois qu'elle fera partie des fins des Associations d'Etat d'éducation physique, ne pourra être en désaccord avec la doctrine catholique.

Auprès de ces Associations aussi, les prêtres pourront exercer leur mission religieuse au profit des membres catholiques des mêmes Associations. A cette fin ils doivent avoir la permission de leur Evêque compétent et le consentement de la direction locale de l'Association.

Des décisions des directions locales on pourra appeler aux directions supérieures des Associations.

Article XXXV

Il demeure entendu qu'avec l'entrée en vigueur du présent Concordat restent abrogés les lois, les décrets, et les règlements actuellement en vigueur dans le Royaume, en tant qu'ils sont en opposition avec les dispositions contenues dans ce même Concordat.

Article XXXVI

Deux mois après la ratification du présent Concordat, sera constituée une Commission mixte paritaire, pour résoudre les questions qui pourraient éventuellement surgir de l'application des articles XX, XXI, XXII.

Article XXXVII

Toutes les autres matières relatives à des personnes et des choses ecclésiastiques comme telles, non traitées dans les articles

précédents, seront réglées suivant le Droit canon en vigueur.

Si dans l'avenir devait surgir quelque difficulté au sujet de l'interprétation des articles précédents ou si un règlement était nécessaire pour résoudre des questions relatives à des personnes ou choses ecclésiastiques non traitées dans ce Concordat et qui touchent aussi l'Etat, le Saint-Siège et le Gouvernement Yougoslave procéderont de commun accord à y apporter une solution amicale.

Article XXXVIII

L'échange des instruments de ratification aura lieu à Rome le plus tôt possible, et le Concordat entrera en vigueur le jour même de cet échange.

En foi de quoi les Plénipotentiaires susnommés ont signé le présent Concordat.

Fait au Vatican, ce 25 juillet 1935.

E. Card. PACELLI
Dr. LJUDEVIT AUER

PROTOCOLE FINAL

Au moment de procéder à la signature du Concordat, S. E. le Délégué de S. M. le Roi de Yougoslavie dûment autorisé, à fait la déclaration suivante qui fait partie intégrante de ce Concordat:

Le Nonce Apostolique près S. M. le Roi de Yougoslavie est le Doyen du Corps Diplomatique qui y est accrédité.

Fait au Vatican, ce 25 juillet 1935.

Dr. LJUDEVIT AUER

ANNEXE

Le Saint-Siège confirme l'usage traditionnel de chanter à la Messe l'Epître et l'Evangile en langue slave vulgaire, et maintient les con-

cessions faites touchant l'usage du Rituel en langue nationale, l'usage du latin restant sauf pour les paroisses non slaves et pour les groupes non slaves des paroisses à majorité slave, en conformité avec les décisions du Saint-Siège en la matière.

Il confirme l'usage de la langue paléoslave (glagolite) dans la Sainte Liturgie, dans l'extension et dans les formes reconnues par les Souverains Pontifes Léon XIII et Pie X de sainte mémoire.

Pour ce qui regarde l'extension de l'usage du glagolite, le Saint-Siège ne s'oppose à ce que, dans les paroisses de langue slave, les Evêques, conformément à leurs conscience et prudence, puissent permettre l'usage de la langue slave ancienne dans la Sainte Messe, là où cela répond au vœu unanime des fidèles. Les Evêques informeront chaque fois le Saint-Siège.

Indépendamment de cela, le chant de la Messe en glagolite est permis dans les Eglises du Royaume de Yougoslavie, à la fête des Saints Cyrille et Méthode, même transférée au Dimanche suivant, pourvu que le célébrant et les chantres aient une suffisante pratique de cette langue.

Faut au Vatican, ce 25 juillet 1935.

E. Card. PACELLI
Rome, le 25 juillet 1935

Eminence,

Sur autorisation de mon Gouvernement j'ai l'honneur de déclarer à Votre Eminence que la loi sur la Réforme Agraire ne sera appliquée aux biens de la Mense Episcopale de Ljubljana d'une manière moins favorable qu'elle n'est pratiquée envers toutes les autres Menses Episcopales du Royaume qu'elles soient.

Veillez agréer, Eminence, les assurances de ma très haute considération.

Dr. LJUDEVIT AUER

A son Eminence Révérendissime
M. le Cardinal Eugenio Pacelli
Secrétaire d'Etat de S. S.
Cité du Vatican

Prilog V.

Savezni Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica Federativne Narodne Republike Jugoslavije (1953.) i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (1965.)

OSNOVNI ZAKON O PRAVNOM POLOŽAJU VJERSKIH ZAJEDNICA⁴⁹ OPĆE ODREDBE

Član 1.

Građanima Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije jamčuje se sloboda savjesti i sloboda vjeroispovijesti.

Građani Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije mogu pripadati bilo kojoj vjeroispovijesti ili bilo kojoj vjerskoj zajednici ili ne pripadati nijednoj od njih.

Ispovijedanje vjere je privatna stvar građana.

Član 2.

Građani mogu slobodno osnivati vjerske zajednice.

Sve vjeroispovijesti uživaju jednaka prava i sve vjerske zajednice imaju isti pravni položaj.

Djelatnost vjerskih zajednica mora biti u skladu s Ustavom i zakonima.

Član 3.

Vjerske zajednice odvojene su od države. Vjerske zajednice su slobodne u vršenju vjerskih poslova i vjerskih obreda.

Vjerske zajednice mogu izdati i raspačavati vjersku štampu. U pogledu vjerske štampe vrijede opći propisi o štampi.

Član 4.

Škola je odvojena od Crkve.

Vjerska nastava (katehizacija) u crkvama, hramovima, odnosno, u drugim prostorijama koje su za to određene, slobodna je.

⁴⁹ Ovaj zakon proglašen je Ukazom Predsjednika Republike od 27. svibnja 1953., a objavljen u br. 22 *Službenog lista FNRJ* od 27. svibnja 1953. Usuglašen je s Ustavom iz 1963. godine i objavljen 1. ožujka 1965. (*Službeni list SFRJ* 10/1965.).

Vjerske zajednice mogu slobodno osnivati posebne vjerske škole (nepotpune srednje, srednje i više škole) za spremanje svećenika i upravljati tim školama.

Član 5.

Zabranjena je zloupotreba vjerskih poslova, vjerske nastave, vjerske štampe, vjerskih obreda i drugih očitovanja vjerskih osjećaja u političke svrhe.

Zabranjeno je izazivanje ili raspirivanje vjerske netrpeljivosti, mržnje ili razdora.

Zabranjeno je sprečavanje vjerskih skupova, vjerske nastave, vjerskih obreda ili drugih očitovanja vjerskih osjećaja.

Član 6.

Nitko ne može na bilo koji način biti prisiljen da postane član neke vjerske zajednice, da ostane član takve zajednice ili da iz nje istupi.

Nitko ne može na bilo koji način biti prisiljen da učestvuje u vjerskim obredima, procesijama i drugim očitovanjima vjerskih osjećaja.

Nitko ne može zabraniti građanima da učestvuju u vjerskim obredima i drugim očitovanjima vjerskih osjećaja.

Nitko ne može prisiliti člana vjerske zajednice da ne koristi prava koja mu kao građaninu pripadaju po Ustavu i zakonima.

Član 7.

Građani ne mogu biti ograničeni u pravima koja ima pripadaju po zakonu zbog svojih vjerskih uvjerenja, zbog pripadnosti nekoj vjeroispovijesti ili nekoj vjerskoj zajednici, ili zbog učestvovanja u vršenju vjerskih obreda i drugim očitovanjima vjerskih osjećanja.

Vjerske zajednice, njihovi svećenici, vjerski predstavnici, ili pripadnici neke vjeroispovijesti ne mogu uživati posebne prednosti, privilegije ili posebnu zaštitu.

Pripadništvo nekoj vjerskoj zajednici ili ispovijedanje neke vjere nikog ne oslobađa, od općih građanskih, vojnih ili drugih dužnosti koje građani moraju vršiti na temelju zakona.

Član 8.

Vjerske zajednice i njihovi odgovarajući organi su pravne osobe po građanskom pravu.

Član 9

Svećenici pojedinih vjeroispovijesti imaju pravo osnivati svoja svećenička udruženja.

U pogledu ovih udruženja vrijede opći propisi o udruženjima.

Član 10.

Odluke vjerskih zajednica u bračnim sporovima i u predmetima disciplinskog karaktera, kao i druge odluke vjerskih zajednica, nemaju učinak izvan vjerske zajednice.

Član 11.

Društveno-političke zajednice mogu davati materijalnu pomoć vjerskim zajednicama. Odlukom kojom se dodjeljuje pomoć može se odrediti i svrha u koju se pomoć ili njezin dio može upotrijebiti.

Vjerske zajednice same raspolažu dodijeljenim materijalnim sredstvima, a ako je pomoć dana za određenu svrhu, može se tražiti od vjerskih zajednica da podnesu izvještaj o upotrebi dodijeljenih sredstava.

Član 12.

Nitko ne može biti prisiljen ni spriječen da daje priloge u vjerske svrhe.

Prikupljanje priloga u vjerske svrhe slobodno je u crkvama, hramovima i drugim prostorijama koje su za to određene. Izvan ovih mjesta prikupljanje priloga može se vršiti samo po odobrenju nadležnog općinskog organa uprave.

Svećenici mogu primati nagradu u novcu ili na drugi uobičajeni način za obavljanje vjerskih obreda koje vrše na zahtjev pojedinaca bez obzira da U se vjerski obred vrši u crkvama, odnosno, hramovima, domovima vjernih ili na drugom mjestu na kome se obred uobičajeno vrši.

Član 13.

Vjerski obredi koji se vrše u skupovima mogu se slobodno vršiti u crkvama, hramovima i drugim javnim prostorijama koje su vjerske zajednice odredile za vršenje vjerskih obreda, kao i u dvorištima, portama, grobljima i drugim javnim prostorima vezanim za crkve, odnosno, hramove.

Održavanje litija, procesija i drugih vjerskih obreda izvan prostora navedenih u prethodnom stavu može odobriti nadležni općinski organ uprave.

Odredba prethodnog stava ovog zakona ne odnosi se na vjerske obrede u vezi sa porodičnim slavljem, vjenčanjem i pogrebom.

Nadležni općinski organ može, u okviru poduzetih općih mjera za zaštitu narodnog zdravlja i javnog reda, zabraniti održavanje vjerskih skupova za vrijeme dok traju okolnosti radi kojih su navedene mjere poduzete.

Član 14.

Akt krštenja i akt obrezivanja maloljetnih osoba može se vršiti samo na zahtjev jednog od roditelja, odnosno, staraoca. Ako je maloljetnik stariji od 10 godina, potreban je i njegov pristanak.

Član 15.

Vjenčanje vjerskim obredima može se izvršiti samo poslije zaključenja braka pred nadležnim državnim organom, a krštenje samo poslije upisa u matičnu knjigu rođenih.

Član 16.

Osobe koje se nalaze u bolnicama, domovima staraca, internatima i sličnim zavodima i ustanovama mogu u granicama kućnog reda vršiti ispovijedanje svoje vjere, a može ih pohoditi svećenik, ako oni to zahtijevaju.

Član 17.

Zvona po crkvama i hramovima i crkvenim zgradama mogu se upotrijebiti i za zvonjenje u slučaju opće opasnosti (požara, poplava i sl.). Vjerski predstavnik koji upravlja crkvenim zgradama ne može odbiti da se upotrijebe zvona u takvom slučaju.

VRŠENJE VJERSKE NASTAVE

Član 18.

Vjerske zajednice same upravljaju školama za spremanje svećenika, slobodno određuju program i plan nastave i slobodne su u određivanju nastavnika.

Država vrši samo opći nadzor nad radom vjerskih škola.

Član 19.

Vjersku nastavu (katehizaciju) učenici redovnih škola ne mogu pohađati u školskim satima. Za pohađanje vjerske nastave potrebno je odobrenje oba roditelja, odnosno, staraoca i pristanak maloljetnika.

Škole za spremanje svećenika mogu pohađati samo osobe koje su završile obavezno osnovno školovanje.

Član 20.

Osobe koje pohađaju škole za spremanje svećenika mogu uživati prava koja se priznaju osobama na školovanju. Koja od tih prava uživaju te osobe utvrđuje se zakonom.

KAZNENE ODREDBE

Član 20 a

Novčanom kaznom do 20 000 dinara ili kaznom zatvora od 30 dana kaznit će se za prekršaj pojedinac:

1. ako spriječi nekoj osobi da učestvuje u vjerskim obredima i drugim očitovanjima vjerskih osjećaja (član 6., stav 3.);
2. ako ograničava neku osobu u pravima koja joj pripadaju po zakonu, zbog njenih vjerskih uvjerenja, zbog pripadnosti nekoj vjeroispovijesti ili nekoj vjerskoj zajednici ili zbog učestvovanja u vršenju vjerskih obreda i drugih očitovanja vjerskih osjećaja (član 7. stav 1.);
3. ako prikuplja priloge u vjerske svrhe izvan mjesta određenih za prikupljanje priloga bez odobrenja nadležnog općinskog organa uprave (član 12. stav 2.);
4. ako održava litije, procesije i druge vjerske obrede izvan prostora navedenih u članu 13. stav 1. ovog zakona, bez odobrenja nadležnog općinskog organa uprave (član 13. stav 2.);
5. ako primi za polaznika vjerske škole za spremanje svećenika osobu koja nije završila obavezno osnovno školovanje (čl. 19. stav 2.);

Član 20 b

Novčanom kaznom do 10.000 dinara kaznit će se za prekršaj pojedinac ako primi maloljetnu osobu za slušaoca vjerske nastave (katehizacije) bez pristanka oba roditelja, odnosno staraoca (član 19., stav 1.),

član 21.

Ovaj zakon stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u „službenom listu FNRJ“

Prilog VI.

Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica Socijalističke Republike Makedonije (1977.)

ЗАКОН ЗА ПРАВНАТА ПОЛОЖБА НА ВЕРСКИТЕ ЗАЕДНИЦИ⁵⁰

Член 1

Во Социјалистичка Република Македонија е загарантирана слободата на вероисповедта.

Исповедувањето на верата е приватна работа на човекот.

Член 2

Граѓаните можат слободно, во согласност со овој закон, да основаат верски заедници.

Граѓаните можат да припаѓаат или да не припаѓаат на верска заедница.

Член 3

Сите верски заедници имаат иста правна положба.

Верските заедници се одделени од државата.

Училиштето е одделено од верските заедници.

Член 4

Верските заедници се слободни во вршењето на верските работи и верските обреди.

Верските заедници својата дејност ја вршат во согласност со Уставот, законите и другите прописи.

Член 5

Никој не смее на кој и да е начин да го присилува граѓанинот да стане припадник на некоја верска заедница, да остане припадник на таа верска заедница или да истапи од неа.

Никој не смее на кој и да е начин граѓанинот да го присилува да учествува на верските обреди и другите видови изразувања на верски чувства.

⁵⁰ *Službeni vesnik na Socijalistička Republika Makedonija* 39/1977. (14. studenoga 1977.)

Никој не смее на кој и да е начин и на било кого да му забрани да учествува во верските обреди и другите видови изразувања на верски чувства.

Никој не смее да го присилува припадникот на верската заедница да не ги користи правата што како граѓанин ги има според Уставот, законите и другите прописи.

Член 6

Никој не смее да биде ограничуван во правата поради своите верски убедувања, поради припаѓање на верска заедница или поради вршење, односно учествување во извршувањето на верските обреди и другите видови изразување на верски чувства.

Верските заедници, нивните претставници и припадници, не можат да уживаат посебни предимства, привилегии и посебна заштита.

Исповедувањето на која и да е вероисповед или припадноста на верска заедница никого не го ослободува од обврските што како граѓанин ги има според Уставот, законите и другите прописи.

Член 7

Верските заедници, верските собири, верските обреди, верскиот печат, верската поука, верските училишта и другите видови изразување на верски чувства не можат да се користат во политички цели.

Во рамките на верските заедници не можат да се организираат и вршат дејности што според Уставот и законите се определени како дејности од општ или посебен општествен интерес, како и да се основаат организации за вршење на тие дејности.

Забрането е предизвикување, распалување и овозможување верска нетрпеливост, омраза и раздор.

Забрането е нарушување или попречување на верски собири, верски обреди и други изразувања на верски чувства.

Член 8

Основачите на верската заедница, односно верската заедница, му поднесуваат на органот на управата надлежен за

внатрешни работи на општината на чие подрачје е седиштето на верската заедница пријава во рок од 30 дена од денот на основањето, промената или престанокот на верската заедница.

Пријавата за основање на верска заедница содржи: назив, седиште и подрачје на просториите во кои ќе се вршат верските работи и верските обреди.

Со пријавата се поднесуваат и правилата, односно соодветниот акт, за организацијата на верската заедница.

Член 9

Верските заедници и нивните органи имаат својство на граѓански правни лица.

Одлуките на верските заедници и нивните органи немаат правно дејство надвор од верските заедници.

Член 10

Верските заедници можат во рамките на својата дејност да издаваат свој печат и други публикации со верска содржина.

Во поглед на верскиот печат и другите публикации со верска содржина, важат соодветните прописи за печатот и издавачката дејност.

Член 11

Општественополитичката заедница може материјално да ги помага верските заедници.

Со одлуката со која се доделува помошта, може да се определи намената за која помошта или дел од неа може да се употреби.

Верските заедници сами располагаат со доделените материјални средства. Ако е помошта дадена за определена цел, може да се бара од верските заедници да поднесат извештај за реализација на доделените средства.

Член 12

Верските заедници можат да собираат доброволни прилози за верски цели.

Никој не смее да биде присилуван или спречуван да дава прилози за верски цели.

Верските заедници не можат да утврдуваат обврски на верниците за плаќање прилози.

Прилозите од став 1 на овој член се собираат во просториите и на местата каде што се вршат верските обреди и верските работи. Надвор од овие места собирањето на доброволни прилози може да се врши само со одобрение на општинскиот орган на управата надлежен за внатрешни работи.

Свештениците можат од граѓаните да примаат вообичаени награди за вршење на верските работи и верските обреди што ги вршат по нивно барање.

Член 13

Верските обреди во собири и верските работи се вршат во црквите, џамиите, другите храмови, гробиштата и другите јавни простории, што за таа цел ги имаат определено верските заедници, како и во двориштата, кои со нив сочинуваат целина.

Член 14

Верските обреди во собири и верските работи може да се вршат и во други простории кои и се достапни на јавноста и што верските заедници ги користат во согласност со Законот. Тие простории мора да сочинуваат посебна целина, да имаат посебен влез и да ги исполнуваат условите утврдени во Законот за одржување на јавни собири на граѓаните.

Просториите од став 1 на овој член верските заедници можат да ги користат по добиено одобрение од надлежниот општински орган на управата во кое се утврдува за кој вид дејност можат да се користат просториите.

Член 15

На гробиштата во рамките на прописите за гробиштата, можат да се вршат само верски обреди сврзани за погребни и верски обреди за кои е вообичаено привремено да се вршат на гробиштата.

Член 16

Верски обреди во собири надвор од просториите и местата предвидени во членовите 13, 14 и 15 од овој закон, освен за

погребни поворки, можат да се вршат по решение на општинскиот орган на управата надлежен за внатрешни работи за која цел му се поднесува претходна пријава. Пријавата се поднесува најдоцна во рок од 30 дена пред одржувањето на верскиот обред.

Во пријавата треба да се наведе кој верски обред ќе се врши, времето и местото каде ќе се врши обредот.

Органот од став 1 на овој член е должен да го донесе и достави решението најдоцна осум дена пред одржувањето на верскиот обред.

Не е потребно одобрение за верски обреди што се вршат по барање од верник во неговиот стан, а во врска со семејна слава, венчавање, крштевање, сунетисување (обрезување), исповедување, благослов на куќа, нива и слично.

Член 17

Во рамките на преземените мерки за заштита на здравјето на граѓаните, јавниот ред и мир и од причина на безбедноста, надлежниот општински, односно републички, орган на управата може да забрани одржување на верски собири и верски посети за верски манифестации за времето додека траат околностите поради кои наведените мерки се преземени.

Член 18

Странски државјани можат да вршат верски обреди во собири и верски работи само по претходно одобрение од општинскиот орган на управата надлежен за внатрешни работи,

Член 19

Верските заедници или нивните органи можат, под условите утврдени со Уставот, законите и другите прописи, да имаат право на сопственост на недвижности, да изградуваат нови и да ги одржуваат постојните објекти за вршење верски обреди и верски работи и за сместување на своите службеници.

Член 20

Лицата што се наоѓаат во болниците, домовите за старци и слични институции можат, во рамките на куќниот ред, да

вршат исповедување на својата вера и по нивно барање може да ги посетува свештеник заради вршење на верски обреди.

Член 21

Верската поука може да се изведува во јавни простории во кои се вршат верските обреди и верските работи.

За посетување на верска поука потребно е согласност од родителите, односно старателот, како и согласност на малолетникот, ако е постар од 10 години.

Верската поука не може да се изведува во времето кога учениците имаат настава во училиштата или се ангажирани во други активности на училиштата.

Надзорот над условите под кои се изведува верската поука го врши надлежниот општински орган.

Член 22

Претставникот на верската заедница е должен да ги пријави просториите од член 21 став 1 на овој закон на општинскиот орган на управата надлежен за внатрешни работи најдоцна 30 дена пред нивната употреба. Кон пријавата треба да се приложат докази дека се исполнети општите услови за употреба на деловни, односно јавни простории.

Член 23

Верските заедници можат да основаат само верски училишта за подготвување на свештеници и домови за сместување на посетителите на тие училишта.

Верската заедница е должна во рок од 8 дена од донесувањето на одлуката за основање, односно за престанување со работа, да го извести републичкиот орган на управата надлежен за работите на образованието. Известувањето ги содржи називот и седиштето. Кон известувањето се прилагаат наставната програма и актот за внатрешната организација на верското училиште, односно домот.

Училиштата можат да ги посетуваат само лица кои завршиле задолжително основно образование или на кои им престанала законската обврска за посетување на основно училиште.

Член 24

Верските заедници самостојно управуваат со верските училишта и домовите што ги основале.

Наставните програми и наставата во верските училишта не смеат да бидат во спротивност со Уставот.

Наставата во овие училишта можат да ја изведуваат само лица што се државјани на СФРЈ. Странски државјани можат да ја изведуваат наставата само откако училиштето ќе добие одобрение од надлежниот општински орган на управата.

Член 25

Надзорот над работењето на училиштата и домовите од став 1 член 23 на овој закон го врши надлежниот општински орган.

Одговорното лице во училиштето, односно во домот е должно да му ги стави на располагање на надлежниот општински орган податоците кои се потребни за вршење на надзорот од став 1 на овој член.

Ако органот што го извршува надзорот констатира повреди на прописите, ќе донесе писмен акт со кој ќе го задолжи органот кој управува со училиштето, односно домот и ќе му наложи во определен рок да ги отстрани утврдените неправилности.

Против актот на надлежниот општински орган училиштето, односно домот или верската заедница, што го основала училиштето, односно домот, имаат право на жалба до надлежниот републички орган на управата.

Жалбата се поднесува во рок од 15 дена од приемот на актот.

Решението донесено по жалбата е конечно во управната постапка.

Член 26

Редовните посетители на училиштата за подготвување на свештеници на верските заедници, во поглед на здравственото, пензискоинвалидското осигурување и детскиот додаток, како и повластиците во јавниот сообраќај ги уживаат истите права како и учениците во другите средни училишта.

Член 27

Свештениците на одделни верски заедници имаат право да основаат свои свештенички здруженија.

Во поглед на овие здруженија важат општите прописи за здруженијата на граѓаните.

Член 28

Венчавањето според верските обреди може да се врши само по склучување на брак пред надлежниот државен орган, а крштевањето само по запишувањето во матичните книги на родените.

Актот за сунетисување (обрезување) на малолетни деца може да се врши само во согласност на родителот, односно старателот. Ако малолетникот е постар од 10 години, потребна е негова согласност. За актот сунетисување (обрезување) мора да се обезбедат нужни хигиенски услови.

Член 29

Камбаните, како и зградите и двориштата на црквите и храмовите можат да се употребуваат и ЕО случај на општа опасност (поплава, пожар и др.). Во таков случај никој не може да ја спречи употребата на овие средства.

Член 30

Со парична казна од 500 до 5.000 динари, или со казна затвор до 60 дена ќе се казни за прекршок поединец кој:

1) Ограничува граѓанин во правата поради неговите верски убедувања, поради припаѓање на верска заедница, или поради вршење и други видови изразување на верски чувства (член 6 став 1);

2) Ги користи во политички цели верските заедници, верските собири, верските обреди, верскиот печат, верската поука, верските училишта и другите видови изразувања на верски чувства (член 7 став 1);

3) Предизвикува, распалува и овозможува верска нетрпеливост, омраза и раздор (член 7 став 3);

4) Нарушува или попречува верски собири, верска поука,

верски обреди и други изразувања на верски чувства (член 7 став 4);

5) Присилува граѓанин да стане припадник на некоја верска заедница, да остане припадник на таа верска заедница, односно од нејзе да истапи (член 6 став 1);

6) Присилува граѓанин да учествува во верски обреди и други видови изразувања на верски чувства (член 5 став 2) или на кој и да е начин му забранува да учествува во верски обреди и други видови изразувања на верски чувства (член 5 став 3).

Член 31

Со парична казна од 500 до 5.000 динари, или со казна затвор до 30 дена ќе се казни за прекршок поединец кој:

1) Присилува или спречува некого да дава прилози за верски цели, или утврдува обврски, или ако таквиот прилог го собира надвор од местата определени во член 12 став 4 без одобрение на надлежниот општински орган (член 12);

2) Во рамките на верската заедница организира дејности спротивни на член 7 став 2 од овој закон;

3) Врши верски обред спротивно на одредбите од член 13 и 16 на овој закон;

4) Не ги пријави просториите во кои се изведува верска поука (член 22), или ако изведува верска поука без согласност на родителот, односно старателот и согласност на малолетникот ако е постар од 10 години (член 21 став 2), односно ако изведува верска поука во време кога учениците имаат настава во училиштето или се ангажирани во други активности на училиштата (член 21 став 3);

5) Ќе изврши крштевање или сунетисување (обрезување) без согласност на родителот, односно старателот (член 28 став 2);

6) Овозможи па странски државјанин да врши верски обреди во собири без претходно одобрение, како и странскиот државјанин кој тоа го прави без одобрение (член 18).

Член 32

Со парична казна од 300 до 3.000 динари ќе се казни:

1) Основачот на верска заедница, односно верската заедница, ако во рок од 30 дена од денот на основањето, промената или престанокот не поднесат пријава до надлежниот орган (член 8);

2) Кој присилува припадник на верска заедница да не ги користи правата, што како граѓанин ги има според Уставот, законите и другите прописи (член 5 став 4);

3) Кој ги попречува лицата кои се наоѓаат во болниците, домовите за старци и во слични институции да ја исповедуваат својата вера во границите на куќниот ред (член 20);

4) Одговорното лице во училиштето, односно во домот, кое нема да ги стави на располагање податоците потребни за вршење надзор (член 25 став 2).

Член 33

Постојните верски заедници се должни да поднесат пријава, односно известување, согласно со член 8, 14, 22 и 23 од овој закон во рок од 5 месеци од денот на влегувањето во сила на овој закон.

Член 34

Со влегувањето во сила на овој закон престанува да важи Уредбата за извршување на одделни одредби од Законот за правната положба на верските заедници („Службен весник на НРМ» бр. 26/61).

Член 35

Овој закон влегува во сила осмиот ден од денот на објавувањето во „Службен весник на Социјалистичка Република Македонија“.

Prilog VII.

Protokol između Svete Stolice i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (1966.)

PROTOKOL⁵¹

o razgovorima koji su vođeni između predstavnika Svete Stolice i
predstavnika vlade Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

U cilju sređivanja odnosa između Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Katoličke crkve, predstavnici vlade Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Svete Stolice vodili su razgovore u Rimu od 26. lipnja do 7. srpnja 1964. godine, u Beogradu od 15. do 23. siječnja i od 29. svibnja do 8. lipnja 1965. godine i ponovno u Rimu od 18. do 25. travnja 1966. godine.

I

U općem okviru pitanja koja su bila predmet razgovora, predstavnici vlade Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije iznijeli su slijedeće stavove jugoslavenske vlade:

1. Principi na kojima se zasniva u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji uređenje pravnog položaja vjerskih zajednica i koji su zagwarantirani Ustavom i zakonima Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije jesu: sloboda savjesti i sloboda vjeroispovijesti; odvojenost Crkve od države; jednakost i ravnopravnost svih vjerskih zajednica; jednakost u pravima i dužnostima svih građana bez obzira na vjeroispovijest i ispovijedanje vjere; sloboda osnivanja vjerskih zajednica; priznavanje svojstva pravnog lica vjerskim zajednicama.

⁵¹ Usp. <http://wwwnt.unifi.it/concordatiss/cronologico/> (5. veljače 2015.). „Protocollo relativo alle conversazioni intercorse tra i Rappresentanti della Santa Sede e i Rappresentanti del Governo della Repubblica Socialista Federativa di Jugoslavia (25 giugno 1966)”, u: Erminio LORA (a cura di), *Enchiridion dei concordati. Due secoli di storia dei rapporti Chiesa-Stato*, EDB, Bologna, 2003., 1334-1343; “Il Protocollo di Belgrado”, *L'Osservatore Romano* 146/1966., 1-2; “Beogradski Protokol. Komentar vatikanskog dnevnika”, *Glas koncila* 14 (1966.), 3-4; “Protokol o razgovorima koji su vođeni između predstavnika Svete Stolice i vlade SFR Jugoslavije”, *Glas koncila* 14 (1966.), 3 (tekst Protokola).

U okviru ovih principa, Vlada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije garantira Katoličkoj crkvi u Jugoslaviji slobodno vršenje vjerskih poslova i vjerskih obreda.

Nadležni organi društveno-političkih zajednica (općina, kotara, pokrajina, republika, federacije) osiguravaju svim građanima, bez ikakvih razlika, dosljednu primjenu zakona i drugih propisa kojima se osigurava poštivanje slobode savjesti i slobode ispovijesti vjere zagarantiranih Ustavom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Vlada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije je spremna da uzme u razmatranje slučajeve na koje bi Sveta Stolica smatrala za potrebno da joj ukaže u vezi s ovim pitanjima.

2. Vlada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije uvažava kompetencije Svete Stolice u vršenju njezine jurisdikcije nad Katoličkom crkvom u Jugoslaviji u spiritualnim pitanjima i pitanjima crkvenog i vjerskog karaktera, ukoliko one nisu protivne unutrašnjem poretku Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Biskupima Katoličke crkve u Jugoslaviji bit će i ubuduće zagarantirana mogućnost održavanja kontakata sa Svetom Stolicom, smatrajući da takvi kontakti imaju isključivo vjerski i crkveni karakter.

Sveta Stolica - ostajući pri traženjima koja je sa svoje strane iznijela u toku razgovora u vezi s potpunim reguliranjem odnosa između Katoličke crkve i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije - primila je na znanje izjave o stavovima vlade Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, koji su izraženi u točkama 1. do 2.

II

U općem okviru pitanja koja su bila predmet razgovora, predstavnici Svete Stolice iznijeli su slijedeće stavove Svete Stolice:

1. Sveta Stolica potvrđuje principijelan stav da djelatnost katoličkih svećenika, u vršenju njihovih svećeničkih dužnosti, treba da se odvija u vjerskim i crkvenim okvirima i da, shodno tome, oni ne mogu da zloupotrijebe svoje vjerske i crkvene funkcije u svrhe koje bi stvarno imale politički karakter.

Sveta Stolica je spremna da uzme u razmatranje slučajeve na koje bi vlada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije smatrala za potrebno da joj ukaže u tom pogledu.

2. Sveta Stolica - u skladu s principima katoličkog morala - ne odobrava i osuđuje svaki akt, ma od koga počinjen, političkog terorizma ili sličnih kriminalnih oblika nasilja.

Shodno tome, u slučaju kada bi Jugoslavenska vlada ocijenila da su katolički svećenici sudjelovali u nekoj akciji te vrste na štetu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, i smatrala za potrebno da Svetoj Stolici ukaže na takve slučajeve, Sveta Stolica je spremna da uzme u razmatranje ta ukazivanja, radi poduzimanja postupka i eventualnih odgovarajućih mjera koje Kanonsko pravo predviđa za takve slučajeve.

Vlada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije - ostajući pri traženjima koja je sa svoje strane iznijela u toku razgovora u vezi s potpunim reguliranjem odnosa između Katoličke crkve i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije - primila je na znanje izjave o stavovima Svete Stolice koji su izraženi u tačkama 1. do 2.

III

Obje strane izražavaju spremnost da se i ubuduće, kad god budu smatrale za potrebno, međusobno konzultiraju o svim pitanjima koja su od interesa za odnose između Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Katoličke crkve.

IV

U cilju olakšavanja daljnjih međusobnih kontakata vlada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije je spremna da omogući boravak apostolskom delegatu u Beogradu, koji će imati ujedno i funkciju izaslanika pri istoj Vladi, s tim da ona sa svoje strane zadržava pravo da odredi svog izaslanika pri Svetoj Stolici.

Sveta Stolica je sa svoje strane spremna da primi izaslanika Vlade Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i da uputi apostolskog delegata u Beograd.

Sačinjeno u Beogradu, 25. lipnja 1966., u dva originalna teksta, na talijanskom i srpsko-hrvatskom jeziku, s tim što su oba teksta podjednako autentična.

Za Vladu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije
Milutin Morača
Za Svetu Stolicu
Agostino Casaroli

Prilog VIII.

Skopsko-Prizrenska biskupija sufragana u Sarajevskoj metropolijskoj „ad instar et ad tempus“ a njezino područje u Crnoj Gori pripaja se Barskoj nadbiskupiji (1969.)

SCOPIENSIS
(SCOPIENSIS-PBISBIANENSIS)⁵²

Dioecesis Scopiensis, quibusdam detractis territoriis, nomine „Scopiensis-Prisrianensis“ appellatur et suffraganea „ad instar et ad tempus“ Sedis metropolitanae Vrhbosnensis seu Serajensis constituitur.

PAULUS EPISCOPUS
SERVUS SERVORUM DEI
AD PERPETUAM REI MEMORIAM

Ad Ecclesiam Christi in dies augendam nemo non videt quantum conferant apta rerum religiosarum dispositio finiumque dioecesium idonea temperatio. Quam ob rem cum Sacrum Consilium Christiano Nomini Propagando censuerit bene fieri si quaedam immutationes in territoriis, nomine aliisque rebus dioecesis Scopiensis inducerentur, Nos re bene reputata, haec quae sequuntur decernimus atque iubemus. Seiunctam partem territorii dioecesis Scopiensis, quae in Republica civili Montis Nigri sita est, archidioecesi Antibarensi annectimus, eandemque dioecesim Scopiensem, cui Sedem titulo Prisrianensem pleno iure unimus, nomine Scopiensem-Prisrianensem in posterum appellari volumus et suffraganeam ad instar et ad tempus Sedis Metropolitanae Vrhbosnensis seu Serajensis constituimus necnon Sacrae Congregationis de Propaganda Fide iurisdictioni obnoxiam confirmamus. Ecclesiam autem Beatae Mariae Virginis sub titulo Auxilii Christianorum, in urbe Prisrianensi, ad dignitatem et honorem concathedralis Ecclesiae tollimus. Ceterum, quae per has Litteras mandavimus exsequenda curabit venerabilis Frater Marius Cagna, Archiepiscopus titulo Heracleensis in Europa et Apostolicus in Iugoslavia Delegatus,

⁵² *Acta Apostolicae Sedis* 4/1970., 202-203 (30. travnja 1970.).

vel per se ipse vel per alium, factis ad id necessariis facultatibus. Ee vero acta documenta exarentur, quorum sincera exempla ad Sacram Congregationem Christiano Nomini Propagando cito mittantur.

Hanc vero Constitutionem nunc et in posterum efficacem esse et fore volumus; ita quidem ut quae per eam decreta sunt ab iis quorum res est religiose serventur, atque igitur vim suam obtineant. Cuius Constitutionis efficacitati nulla, cuiusvis generis, contraria praescripta officere poterunt, cum per eam iisdem derogemus omnibus. Nemini praeterea haec voluntatis Nostrae documenta vel scindere vel corrumpere liceat; quin immo huius Constitutionis exemplis et locis, sive typis impressis sive manu exaratis, quae sigillum viri praeferant in ecclesiastica dignitate constituti simulque ab aliquo publico tabellione sint subscripta, eadem omnino habenda erit fides, quae huic haberetur, si ostenderetur.

Datum Eomae apud S. Petrum, die altero mensis octobris, anno Domini millesimo nongentesimo sexagesimo nono, Pontificatus Nostri septimo.

ALOISIUS Card. TRAGLIA
S. B. E. Cancellarius

GREGORIUS P. Card. AGAGIANIAN
8. Congr. pro Gentium
Evangelizatione seu de Propaganda
Fide Praefectus

Franciscus Tinello Apostolicam Cancellariam Begens

Eugenius Sevi, Proton. Apost.
Iosephus Massimi, Proton. Apost.

Loco $\text{£}\beta$ Plumbi
In Ap. Cane, tab., vol. CXXXIII,
n. 53.

Prilog IX.

Zakon o vjerskim zajednicama i religioznim grupama Republike Makedonije (1997.)

ЗАКОН ЗА ВЕРСКИТЕ ЗАЕДНИЦИ И РЕЛИГИОЗНИТЕ ГРУПИ⁵³
I. ОПШТИ ОДРЕДБИ

Член 1

Со овој закон се уредува положбата на верските заедници, основањето и работата на религиозните групи, верската поука и верските училишта, како облик на остварување на слободата на вероисповеста и на изразување на верата.

Член 2

Верските заедници, односно религиозните групи се слободни во вршењето на верските работи и верските обреди.

Член 3

Верски работи и верски обреди во Република Македонија може да врши само регистрирана верска заедница, односно религиозна група. Верските заедници и религиозните групи својата дејност ја вршат во согласност со Уставот, законите и другите прописи.

Член 4

Забрането е граѓанинот на било кој начин да се принудува или попречува да стане или да биде член на верска заедница или религиозна група. Забрането е граѓанинот да се принудува да учествува или да не учествува во верски обреди или други видови изразувања на верата. На граѓанинот не може да му бидат ускратени правата што ги има според Уставот и закон, поради верски определби, припаѓање на верска заедница или религиозна група, вршење, односно учество во вршење на верски обреди и други видови изразување на верата. Изразувањето на

⁵³ *Službeni vesnik na Republika Makedonija* 35/1997 (23. srpnja 1997.).

вероисповеста или припадноста на верска заедница, односно религиозна група не го ослободува граѓанинот од обврските што како граѓанин ги има според Уставот, законите и други прописи.

Член 5

Странски државјанин може, по барање на верска заедница, односно религиозна група, да извршува верски работи и верски обреди, по претходно одобрение на органот надлежен за прашањата на верските заедници и религиозните групи.

Член 6

Верските собири, верските обреди, верскиот печат, верската поука, верските училишта и други видови изразување на верата не можат да се користат за политички цели, за поттикнување на верска, национална и друга нетрпеливост и за други дејства забранети со закон.

Член 7

Верските заедници и религиозните групи можат да основаат верски училишта во постапка и под услови утврдени со овој закон. Верските заедници, односно религиозните групи можат да основаат социјални и добротворни установи, во постапка и под услови уредени со закон.

II. ВЕРСКИ ЗАЕДНИЦИ И РЕЛИГИОЗНИ ГРУПИ

Член 8

Верската заедница според овој закон е доброволно организирана, непрофитна заедница на верници од иста вероисповест. За една вероисповест може да постои само една верска заедница.

Член 9

Религиозна група, според овој закон, е доброволно, непрофитно здружување на верници со исто верско убедување кои не припаѓаат на регистрирана верска заедница. Граѓаните можат слободно и јавно да основаат религиозни групи, во согласност со овој закон.

Член 10

Религиозна група со седиште во Република Македонија можат да основаат најмалку 50 полнолетни лица, државјани на Република Македонија, со постојано живеалиште во Република Македонија. Основачите на религиозната група одлука за основање и правила, односно друг акт со кој се уредува организацијата и работењето, донесуваат на собир на основачите.

Член 11

Основачите на религиозната група, определуваат лице (одговорно лице) кое до органот надлежен за прашањата на верските заедници и религиозните групи ќе поднесе пријава во рок од 30 дена од денот на донесувањето на одлуката за основање. Пријавата од став 1 на овој член содржи: назив, податоци за основачите, седиште, предмет на дејствување, означување на просториите во кои се вршат верските работи и верските обреди и податоци за лицата одговорни за работата и за застапување и претставување на религиозната група. Кон пријавата се поднесуваат правилата, односно друг акт со кој се уредува организацијата и работењето, како и други податоци и документи со кои се докажува исполнувањето на условите за основање.

Член 12

Називот на религиозната група треба битно да се разликува од називите на веќе регистрираните верски заедници, односно религиозни групи. Називот треба да упатува на фактот дека е религиозна група и на видот на изразувањето на верата што преку неа се врши. Во називот на верската заедница, односно религиозната група не смеат да бидат содржани зборовите “Република Македонија”, називите на други држави, називи на државни или јавни органи и институции и други ознаки. Седиштето на верската заедница, односно религиозната група која врши верски работи и верски обреди на подрачјето на Република Македонија задолжително е во Република Македонија.

Член 13

Религиозната група за која е утврдено дека е основана во согласност со овој закон, се запишува во регистарот што се води кај органот надлежен за прашањата на верските заедници и религиозните групи. Органот надлежен за прашањата на верските заедници и религиозните групи пропишува поблиски прописи во врска со водењето и содржината на регистарот.

Член 14

Верските заедници и религиозните групи имаат својство на правни лица. Религиозната група својството на правно лице го стекнува од денот на уписот во регистарот од член 13 на овој закон. Верските заедници, односно религиозните групи можат да основаат социјални и добротворни установи во постапка утврдена со закон. Одлуките на органите на верските заедници, односно на религиозните групи немаат дејство надвор од нив. Исправите на органите на верските заедници, односно религиозните групи немаат својство на јавни исправи.

Член 15

Верските заедници, односно религиозните групи, во рамките на своето работење во согласност со овој закон, можат да ги користат средствата за јавно информирање, и да издаваат печатени работи. Работата и користењето на средствата за јавно информирање, издавањето на печатени работи од став 1 на овој член и публикување на реклами со верска содржина се врпи во согласност со закон.

Член 16

Верските заедници, односно религиозните групи можат да прибираат доброволни прилози за верски и хуманитарни цели. Прилозите можат да се прибираат во просториите и во местата во кои се вршат верските обреди и верските работи, а надвор од нив само со одобрение на надлежниот орган за внатрешни работи. Граѓанинот не смее да биде принудуван или спречуван да дава прилози за намените од став 1 на овој член. Верските заедници, односно религиозните групи не можат да утврдуваат обврски на верниците за давање прилози од став 1 на овој член.

Член 17

Верските службени лица и други лица што вршат верски обреди и верски работи можат од граѓаните да примаат надоместок, односно награда за верските работи и верските обреди што ги вршат по нивно барање, во согласност со прописите на верската заедница, односно религиозната група.

Член 18

Верски обреди и верски работи се вршат во цркви, џамии и други храмови, како и во дворови кои со нив претставуваат една целина, на гробишта и во други простории на верската заедница, односно религиозната група. Со вршењето на верските обреди и верските работи од став 1 на овој член не може да се повредува јавниот ред и мир, како и верските чувства и другите слободи и права на граѓаните кои не се припадници на верската заедница, односно религиозната група.

Член 19

Верски обреди и верски работи можат да се вршат и во други простории и места достапни на граѓаните, со одобрение од надлежниот орган за внатрешни работа, по претходно мислење од органот надлежен за прашањата на верските заедници и религиозните групи. Барањето за добивање одобрение од став 1 на овој член организаторот на обредот го поднесува најмалку 15 дена пред денот на одржувањето на верскиот обред. Во барањето се наведува видот на обредот, кој го изведува, целта на обредот, како и времето и местото каде што истиот ќе се врши. Органот од став 1 на овој член го известува подносителот на барањето дали го одобрува или не го одобрува одржувањето на верскиот обред најдоцна седум дена пред денот на планираното одржување на верскиот обред. По исклучок од став 1 на овој член, традиционални верски обреди и верски работи (литии и слично) во други простории и места достапни до граѓаните се вршат со претходно известување на органот надлежен за прашањата на верските заедници и религиозните групи.

Член 20

За верски обреди што во согласност со одредбите на овој закон се вршат по барање на граѓанин во неговото живеалиште (семејна слава, венчавање, крштевање, сунетисување, исповедување, благослов на куќа или друг имот и слично) не е потребно посебно одобрение. Верски обред (крштевање, сунетисување и слично) на малолетник може да се врши само со согласност од родителите, односно старателот а ако малолетникот е постар од десет години потребна е и негова согласност. За овие обреди задолжително се обезбедуваат нужни хигиенски, здравствени и други услови. Лицата кои се сместени во болници, домови за старци и слични институции можат да вршат изразување на својата вера и по сопствено барање да бидат посетувани од свештени лица заради вршење на верски обреди, во согласност со куќниот ред на институцијата во која се сместени.

Член 21

Во случај кога во согласност со закон се преземаат посебни мерки за заштита на здравјето на граѓаните, јавниот ред и мир, безбедноста и имот од поголем обем, надлежниот орган за внатрешни работи може да забрани одржување на верски собири и посети на верски манифестации за времето додека траат околностите поради кои наведените мерки се преземени.

Член 22

Верските заедници, односно религиозните групи можат, во согласност со закон, да имаат и да стекнуваат во сопственост недвижности и други средства потребни за вршење на нивната дејност. За изградба или стекнување на објект наменет за вршење на верски работи и верски обреди, покрај условите утврдени со закон, верската заедница, односно религиозната група е должна да обезбеди позитивно мислење од органот надлежен за прашањата на верските заедници и религиозните групи.

Член 23

Лицата одговорни за работата и за застапувањето и претставувањето на религиозната група се должни да поднесат до органот надлежен за прашањата на верските заедници и религиозните групи пријава за секоја статусна промена или престанок на религиозната група, во рок од 30 дена од денот на донесувањето на одлуката за промена или престанок.

III. ВЕРСКА ПОУКА И ВЕРСКИ УЧИЛИШТА

Член 24

Верска поука може да се изведува само во јавни простории во кои се вршат верски обреди и верски работи. За посетување на верска поука од страна на малолетник потребна е согласност од родител, односно старател, како и негова согласност, ако е постар од десет години. Верска поука со ученици може да се изведува само во време кога учениците немаат настава во училиштата.

Член 25

Верските заедници и религиозните групи имаат право да основаат верски училишта во сите степени на образование, освен во основното образование, за школување на верски службеници, како и ученички домови за сместување на лицата кои се школуваат во тие установи. Верско училиште, односно ученички дом од став 1 на овој член може да се основа по претходно добиена согласност од органот надлежен за прашањата на верските заедници и религиозните групи. Министерството за образование и физичка култура може да врши увид во наставните програми и нивното остварување во согласност со Уставот и закон, во смисла на член 6 од овој закон. Верската заедница, односно религиозна група е должна известувањето за основање верско училиште, со актот за целите и внатрешната организација на училиштето и наставен план и програма во согласност со одредбите на овој закон да го поднесе до органот надлежен за прашањата на верските заедници и религиозните групи најмалку три месеци пред денот определен за почеток на неговото работење. Органот надлежен за прашањата на верските заедници и религиозните групи е должен

своето мислење да го достави до верската заедница, односно религиозната група во рок од 60 дена од денот на поднесувањето на известувањето. До колку согласноста на органот надлежен за прашањата на верските заедници и религиозните групи е негативно, верската заедница, односно религиозната група има право на приговор до Владата на Република Македонија, во рок од 15 дена од добивањето на согласноста. Верски училишта основани од верски заедници, односно од религиозни групи можат да посетуваат само лица со завршено задолжително основно образование или лица на кои во согласност со закон им престанала обврската за задолжително основно образование.

Член 26

Верските заедници, односно религиозните групи самостојно управуваат со верските училишта и ученичките домови што ги основале во согласност со овој закон. Наставните планови и програми во верските училишта не смеат да бидат во спротивност со Уставот и закон. Настава во верско училиште може да изведува само државјанин на Република Македонија. Странски државјанин може да изведува настава во верско училиште само повремено, со одобрение од органот надлежен за прашањата на верските заедници и религиозните групи.

Член 27

Одговорното лице во верското училиште, односно ученичкиот дом е должно да му ги става на располагање на надлежниот орган од член 25 став 3 на овој закон сите податоци потребни за вршење увид во работењето на верското училиште, односно ученичкиот дом, како и во рок определен од тој орган да ги отстрани утврдените неправилности.

IV. КАЗНЕНИ ОДРЕДБИ

Член 28

Со парична казна од 30.000 до 50.000 денари ќе се казни за прекршок лице кое врши верски работи и верски обреди во спротивност со член 3 на овој закон.

Член 29

Со парична казна од 30.000 до 50.000 денари ќе се казни за прекршок: - лице кое на било кој начин принудува граѓанин да стане член на верска заедница или религиозна група (член 4 став 1); - лице кое принудува граѓанин да учествува или да не учествува во верски обреди или други видови изразување на верата (член 4 став 2) и - странски државјанин кој врши верски работи и верски обреди или изведува настава во верско училиште без претходно одобрение од органот надлежен за прашањата на верските заедници и религиозните групи (членови 5 и 26 став 4).

Член 30

Со парична казна од 30.000 до 50.000 денари ќе се казни за прекршок: - лице кое принудува или спречува граѓанин да дава прилози наменети за верски и хуманитарни цели (член 16 став 2); - лице кое врши верски обред и верски работи надвор од просториите од член 18 став 1; - лице кое со вршењето на верски обреди или верски работи ги повредува јавниот ред и мир, како и верските чувства и другите слободи и права на граѓаните (член 18 став 2) и - лице кое врши верски обред без барање на граѓанин во неговото живеалиште, на малолетно без соодветна согласност и во болници, домови за старци и слични институции, спротивно на нивниот куќен ред (член 20 ставови 1, 2 и 3).

Член 31

Со парична казна од 30.000 до 50.000 денари ќе се казни за прекршок: - лице кое изведува верска поука надвор од просториите во кои се вршат верски обреди и верски работи (член 24 став 1); - лице кое организира или изведува верска поука на малолетник без соодветна согласност (член 24 став 2) и - лице кое изведува верска поука со ученици во време кога учениците имаат настава во училиштата (член 24 став 3).

Член 32

Со парична казна од 50.000 до 100.000 денари ќе се казни за прекршок: - одговорното лице на религиозната група ако во пропишаниот рок не поднесе пријава до органот надлежен за

прашањата на верските заедници и религиозните групи (член 11 став 1); - одговорното лице во верската заедница, односно религиозната група кое работењето и користењето на средствата за информирање, издавањето печатени работи и публикувањето реклами со верска содржина, го врши спротивно на закон (член 15) и - одговорното лице во верската заедница, односно религиозната група кое прибира и користи доброволни прилози за други цели (член 16 став 1).

Член 33

Со парична казна од 50.000 до 100.000 денари ќе се казни за прекршок верската заедница, односно религиозната група ако: - утврдува обврска на верниците за давање прилози за верски и хуманитарни цели (член 16 став 3); - основа верско училиште за ученици во основното образование (член 25 став 1) и - основа верско училиште без позитивно мислење на органот надлежен за прашањата на верските заедници и религиозни групи (член 25 став 2).

Член 34

Со парична казна од 50.000 до 100.000 денари ќе се казни за прекршок верско училиште ако: - наставата во верското училиште ја посетуваат лица без завршено основно образование (член 25 став 6); - ангажира или овозможи странски државјанин да изведува настава без одобрение од надлежниот орган (член 26 став 4) и - не му ги става на располагање на надлежниот орган податоците потребни за вршење надзор над работењето или не ги отстрани утврдените неправилности (член 27).

V. ПРЕОДНИ И ЗАВРШНИ ОДРЕДБИ

Член 35

Органот надлежен за прашањата на верските заедници и религиозните групи, во рок од еден месец од денот на влегувањето во сила на овој закон, ќе ги пренесе во својот регистар верските заедници и религиозните групи што се пријавени во Министерството за внатрешни работи до влегувањето во сила

на овој закон. Постојните верски заедници и религиозните групи од став 1 на овој член, се должни да го усогласат своето работење со одредбите на овој закон во рок од шест месеци од денот на неговото влегување во сила

Член 36

Со денот на влегувањето во сила на овој закон престанува да важи Законот за правната положба на верските заедници (“Службен весник на СРМ” број 39/77).

Член 37

Овој закон влегува во сила осмиот ден од денот на објавувањето во “Службен весник на Република Македонија”.

Prilog X.

Закон о правном положају Цркве, вјерске заједнице и религиозне групе Републике Македоније (2007.)

ЗАКОН ЗА ПРАВНАТА ПОЛОЖБА НА ЦРКВА, ВЕРСКА ЗАЕДНИЦА И РЕЛИГИОЗНА ГРУПА⁵⁴

I. ОПШТИ ОДРЕДБИ

Член 1

(1) Со овој закон се уредуваат основањето и правниот статус на црквата, верската заедница и религиозната група, уредување на богослужба, молитва и верски обред, верска поука и образовни дејности, приходи на црквата, верската заедница и религиозната група, како и други прашања.

(2) Црквата, верската заедница и религиозната група се одвоени од државата и се еднакви пред закон.

Член 2

(1) Црква, верска заедница и религиозна група, во смисла на овој закон, е доброволна заедница на физички лица кои со своето верско убедување и изворите на нивното учење ја остваруваат слободата на вероисповедта соединети по вера и идентитет изразен со подеднакво извршување на богослужба, молитва, обреди и друго изразување на верата.

(2) Верски службеник е лице кое е во служба и со своето верско убедување и припаѓа на црква, верска заедница и религиозна група и врши верско-обредни, просветни, организациски и добротворни активности во согласност со нормите на врховниот орган на својата регистрирана црква, верска заедница и религиозна група, кои се во согласност со Уставот, законите и правните прописи во Република Македонија.

⁵⁴ *Služben vesnik na Republika Makedonija* 113/2007. (20. rujna 2007.). Zakon je proglašen 5. rujna 2007., a stupio na snagu 1. siječnja 2008.

Член 3

Правото на слобода на уверување, мисла и совест, ја вклучува слободата на манифестирање на својата вера или убедување, што сам или заедно со другите, јавно или приватно го има секој човек.

Член 4

(1) Не е дозволена верска дискриминација.

(2) Верското убедување не го ослободува граѓанинот од обврските што како граѓанин ги има според Уставот, законите и другите прописи, освен ако тоа со закон или друг пропис поинаку не е уредено.

Член 5

Црквата, верската заедница и религиозната група имаат право внатрешно слободно да се организираат со нивни органи на управување, хиерархија и надлежност и да определуваат лица кои ќе ги застапуваат и претставуваат и да донесуваат акти во врска со тоа.

Член 6

Државата го почитува идентитетот на црквите, верските заедници, религиозните групи и другите облици на религиозно здружување и со нив воспоставува однос на постојан дијалог и развива облици на постојана соработка.

Член 7

(1) Црквата, верската заедница и религиозната група своите активности ги вршат согласно со позитивните законски прописи на Република Македонија, меѓународните декларации и конвенции за слободата на вероисповедта и изразувањето на верата.

(2) Државните органи во рамките на своите надлежности и овластувања создаваат услови за непречено извршување на активностите на црквата, верската заедница и религиозната група.

Член 8

Со закон може да се ограничи слободата на изразување на религијата или убедувањето доколку тоа е неопходно во интерес на јавната сигурност, поредокот, здравјето, моралот или заштита на правата и слободите на другите.

II. ПРАВЕН СТАТУС НА ЦРКВА, ВЕРСКА ЗАЕДНИЦА И РЕЛИГИОЗНА ГРУПА

Член 9

(1) Црква, верска заедница и религиозна група се запишуваат во Единствениот судски регистар на црквите, верските заедници и религиозните групи (во натамошниот текст: надлежниот регистар), со што стекнуваат својство на правно лице.

(2) Органот на државната управа надлежен за работите во врска со односите меѓу државата и верските заедници води евиденција за регистрираната црква, верска заедница и религиозна група.

(3) Во надлежниот регистар се запишува црква, верска заедница и религиозна група доколку претходно веќе не е извршена регистрација на таква црква, верска заедница и религиозна група.

Член 10

(1) Името и официјалните обележја на секоја нова црква, верска заедница и религиозна група треба да се разликуваат од називите и официјалните обележја на веќе регистрираните цркви, верски заедници и религиозни групи.

(2) Зборот “Македонија”, неговите изведенки, како и преводите на овој збор, потоа грбот и знамето на Република Македонија можат да се внесат во името и обележјата на црквите, верските заедници и религиозните групи на начин со кој се истакнува угледот и достоинството на Република Македонија.

(3) За употребата на името “Македонија” Министерството за правда дава писмена согласност.

Член 11

(1) Надлежен суд за водење на Единствениот судски регистар на црквите, верските заедници и религиозни групи е Основниот суд - Скопје II - Скопје.

(2) Податоците запишани во надлежниот регистар се јавни.

(3) Министерот за правда ја пропишува формата и содржината на образецот на надлежниот регистар и начинот на неговото водење.

Член 12

(1) Запишувањето во надлежниот регистар се врши врз основа на барање.

(2) Кон барањето од ставот (1) на овој член се доставуваат:

- записник од одржано основачко собрание,
- акт за основање,
- акт со кој се уредува статусот, организацијата и дејствувањето,

- опис на изворите на учењето од членот 2 став (1) на овој закон,

- одлука за определување на лице овластено за застапување и претставување на црква, верска заедница и религиозна група и

- доказ за државјанство на основачите и лицето овластено да застапува и претставува црква, верска заедница и религиозна група.

(3) Црквата, верската заедница и религиозната група се должни да определат одговорно лице, кое до надлежниот регистар ќе поднесе барање за запишување во рок од 30 дена од денот на донесувањето на одлуката за основање.

(4) Ако кон барањето од ставот (1) на овој член не се доставени сите потребни документи, надлежниот суд ќе го повика подносителот на барањето во рок од 15 дена од известувањето да ги достави потребните документи, а во спротивно барањето ќе го отфрли.

Член 13

Актот за основање од членот 12 став (2) алинеја 2 на овој закон содржи:

- име и назив на црквата, верската заедница и религиозната група во Република Македонија,
- седиште и адреса на црквата, верската заедница и религиозната група во Република Македонија,
- опис на обележјата и ознаките што ќе ги употребува црквата, верската заедница и религиозната група,
- име и презиме на лицето кое е должно да поднесе барање за упис до надлежниот регистар,
- начин на изразување на верската припадност и извршувањето на религиозниот култ и
- финансирање на црквата, верската заедница и религиозната група и нивните составни делови и начин на вршење на надзор во финансиското и материјалното располагање со средствата.

Член 14

Ако се исполнети условите утврдени во членовите 12 и 13 од овој закон, регистарскиот суд е должен во рок од осум дена од денот на поднесувањето на барањето да ја запише црквата, верската заедница и религиозната група во надлежниот регистар.

Член 15

Решението со кое се запишува црква, верска заедница и религиозна група содржи:

- име или назив,
- седиште и адреса и
- името на лицето кое ја застапува и претставува црквата, верската заедница и религиозната група.

Член 16

(1) Доколку не се исполнети материјалните услови од овој закон за запишување на црква, верска заедница и религиозна група, судот ќе го одбие барањето.

(2) Против решението со кое се одбива барањето, жалба до второстепениот суд може да поднесе само подносителот на барањето во рок од 15 дена од денот на приемот на решението.

Член 17

(1) Регистрирана црква, верска заедница и религиозна група доколку донеле одлука за престанок или бришење од регистарот, се должни тоа да го пријават до надлежниот суд заради бришење во надлежниот регистар.

(2) Регистрирана црква, верска заедница и религиозна група сите промени во однос на елементите што се запишуваат во надлежниот регистар се должни да ги пријават до надлежниот суд во рок од 15 дена од настанувањето на промената.

III. БОГОСЛУЖБА, МОЛИТВА И ВЕРСКИ ОБРЕД

Член 18

(1) Религиозниот култ се врши во верски објекти како храм, џамија, молитвен дом, синагога, на гробишта и во други простории на црква, верска заедница и религиозна група.

(2) Религиозниот култ може да се врши и да се практикува и во други простории и јавни места.

(3) Богослужба, молитва и други манифестации на верата во верски објект или на места од ставовите

(1) и (2) на овој член може да организира и да врши верски службеник од црква, верска заедница и религиозна група во Република Македонија или со нивна дозвола.

(4) Поклоничко патување е организирано патување на група верници, верски службеници на свети места од страна на црква, верска заедница и религиозна група. При организирање на поклоничко патување организаторот е должен за групата верници, верски службеници да ги применува прописите за заштита на населението од заразни болести кои се однесуваат на превентивна заштита.

(5) Секое лажно претставување за верски службеник и злоупотреба на верски униформи и обележја на регистрирана црква, верска заедница и религиозна група не е дозволено.

(6) Никој не смее да ги попречува свештените лица и верските службеници од цркви, верски заедници и религиозни групи во Република Македонија во извршувањето на нивните верски активности во јавните верски објекти и таму каде што тоа е дозволено согласно со овој закон.

Член 19

(1) Верски објект се гради врз основа на барање за издавање на одобрение за градба.

(2) Органите на општините и на градот Скопје надлежни за урбанизам и донесување на урбанистички планови во постапката пред издавањето на одобрението за градба на верски објект можат да побараат мислење од постојната црква, верска заедница и религиозна група, а кое не е обврзувачко за органот.

Член 20

(1) Лицата кои се сместени во болници, домови за деца и домови за стари лица, армиски и полициски институции и простори, затвори и слични институции можат да ја изразуваат својата вера и по сопствено барање да бидат посетувани од свештени лица заради вршење на верски обред и други форми на манифестирање на религијата или верата во согласност со куќниот ред на институцијата во која се сместени.

(2) Лицата од ставот (1) на овој член можат да бидат посетувани од верски службеник заради вршење на верски обреди.

(3) Институциите наведени во ставот (1) од овој член во рамките на своите законски и просторни можности можат да одвојат просторија во која ќе се извршува верски обред.

IV. ВЕРСКА ПОУКА И ОБРАЗОВНИ ДЕЈНОСТИ

Член 21

(1) Црква, верска заедница и религиозна група можат да изведуваат верска поука.

(2) Верска поука се изведува во простории во кои се вршат верски обреди и други начини за јавно изразување на верата, како и во други јавни и приватни простории и места, доколку со тоа не се повредува јавниот ред и мир.

Член 22

(1) Црква, верска заедница и религиозна група имаат

право да основаат верски образовни установи од сите степени на образование, освен од основното образование, за школување на свештени лица и верски службеници, како и ученички и студентски домови за сместување на лицата кои се школуваат во тие установи.

(2) Верските образовни установи се изедначени со другите образовни установи и нивните ученици и студенти ги имаат истите права и обврски.

Член 23

(1) Црквата, верската заедница и религиозната група се должни известувањето за основање на верска образовна установа, со актот за целите и внатрешната организација на училиштето и наставниот план и програма, во согласност со одредбите на овој закон, да го поднесе до органот надлежен за работите во врска со односите меѓу државата и верските заедници најмалку 90 дена пред денот определен за почетокот на неговото работење.

(2) Органот надлежен за работите во врска со односите меѓу државата и верските заедници е должен своето мислење да го достави до црквата, верската заедница или религиозната група, во рок од 60 дена од денот на поднесувањето на известувањето.

Член 24

(1) Наставните планови и програми во верските образовни установи не смеат да бидат во спротивност со Уставот и со законите.

(2) Органот на државната управа надлежен за образованието може да врши увид во наставните планови и програми на верските образовни установи во смисла на ставот (1) од овој член.

Член 25

(1) Настава во верско училиште може да изведува државјанин на Република Македонија.

(2) По исклучок, ако црквата, верската заедница и религиозната група имаат потреба од соодветни кадри, настава во верска образовна установа може да изведува и странски

државјанин, во согласност со прописите за престој на странски државјани во Република Македонија и со одобрение од органот надлежен за работите во врска со односите меѓу државата и верските заедници.

Член 26

(1) Црквата, верската заедница и религиозната група самостојно управуваат со верските образовни установи и другите образовни установи, како и со ученичките и студентските домови кои можат да ги формираат во согласност со овој или друг закон.

(2) Одговорното лице во верската образовна установа, образовната установа, ученичкиот или студентскиот дом е должно да му ги стави на располагање на органот на државната управа надлежен за прашања за образованието податоците потребни за вршење увид во нивната работа и во рок определен од тој орган да ги отстрани евентуалните недостатоци.

Член 27

(1) Во воспитнообразовните установи може да се организира верско образование како избран предмет согласно со закон.

(2) При подготвувањето на наставниот план и програма со кои се утврдува изборниот предмет од областа на верското образование може преку органот надлежен за работите во врска со односите меѓу државата и верските заедници да бидат консултирани црквата, верската заедница и религиозната група.

Член 28

Верско образование како избран предмет можат да изведуваат лица кои ги исполнуваат посебните услови предвидени за таа цел.

Член 29

Учениците помлади од 15 години можат да посетуваат верско образование како избран предмет врз основа на согласност на родителите или старателите.

Член 30

Црква, верска заедница и религиозна група можат да основаат хуманитарни, културни, социјални, здравствени, добротворни и друг вид установи, во постапка и под услови утврдени со овој и друг закон.

Член 31

Црква, верска заедница и религиозна група можат да ги користат средствата за јавно информирање и да издаваат, увезуваат и извезуваат печатени работи во согласност со закон, како и да формираат сопствени средства за јавно информирање.

V. ПРИХОДИ НА ЦРКВАТА, ВЕРСКАТА ЗАЕДНИЦА И РЕЛИГИОЗНАТА ГРУПА

Член 32

Приходите на црквата, верската заедница и религиозната група се од сопствено финансирање, приватна филантропија, донации и други форми на финансирање.

Член 33

(1) Црквата, верската заедница и религиозната група самостојно располагаат со стекнатите приходи, во согласност со закон и со прописите на црквата, верската заедница и религиозната група.

(2) Финансирањето на црквата, верската заедница и религиозната група, како и трошењето на финансиските средства е според регулативата за непрофитните организации и организациите од јавен интерес.

VI. ПРЕОДНИ И ЗАВРШНИ ОДРЕДБИ

Член 34

Министерот за правда во рок од 90 дена од денот на влегувањето во сила на овој закон, ќе го донесе актот за формата и содржината на образецот за запишување во надлежниот регистар и начинот на неговото водење.

Член 35

(1) Органот надлежен за работите во врска со односите меѓу државата и верските заедници е должен во рок од 60 дена од денот на примената на овој закон да ги достави до Основниот суд Скопје II - Скопје податоците и документите за постојните цркви, верски заедници и религиозни групи запишани во нејзиниот регистар.

(2) Сите цркви, верски заедници и религиозни групи регистрирани од страна на органот надлежен за работите во врска со односите меѓу државата и верските заедници заклучно со 1998 година можат да го задржат постојниот правен субјективитет и статус и нивните податоци се пренесуваат и запишуваат во надлежниот регистар во рокот од ставот (1) на овој член.

Член 36

Со денот на примената на овој закон престанува да важи).

Член 37

Овој закон влегува во сила осмиот ден од денот на објавувањето во “Службен весник на Република Македонија”, а ќе се применува од 1 мај 2008 година.

Prilog XI.

Ustanovljenje Prizrenske apostolske administrature (2000.)

PRISRIANENSIS

Administratio Apostolica Prisrianensis appellanda conditur.⁵⁵

IOANNE S PAULUS EPISCOPUS
SERVUS SERVORUM DEI
AD PERPETUAM REI MEMORIAM.

Apostolicum munus supremi Ecclesiae Pastoris ab ipso Domino Nobis commissum summa diligentia explicare contendimus, ut ipsius salubres monitiones ac beneficia omnia loca attingant cunctasque afficiant gentes. Idcirco Nos res disponere contendimus ut hoc facilis commodiusque eveniat, unde homines de Christi Domini thesauris, salienti veluti e fonte, quam amplissima salutaria dona percipiant. Quandoquidem igitur efflagitatum est ut dioecesis Scopiensis-Prisrianensis, quae in Macedonia et Iugoslavia reperitur, divideretur, ita ut territorium dioecesis Scopiensis-Prisrianensis, quod in praesentia in Iugoslavia invenitur, a dioecesi ante memorata distraheretur, de sententia Congregationis pro Gentium Evangelizatione, Nos Apostolica Nostra potestate freti, statuimus et decernimus ut Administratio Apostolica Prisrianensis condatur, quae complectetur, ut supra diximus, territorium quod nunc ad Iugoslaviam pertinet eaque sedem locabit in urbe Prisrianensi. Cetera cuncta ad iuris normas legesve absolvantur, contrariis rebus minime obsistentibus quibuslibet.

Datum Romae, apud Sanctum Petrum, die quarto et vicesimo mensis Maii, anno Domini bis millesimo, Pontificatus Nostri altero et vicesimo.

83 ANGELUS card. SODANO
Secretarius Status

IOSEPHUS card. TOMKO
Congr. pro Gentium Evang. Praef

⁵⁵ *Acta Apostolicae Sedis* 11/2000., 772-773 (6. studenoga 2000.).

Leonardus Erriquenz, Protonot. Apost.
Tharsicius Nardi, Protonot. Apost s.n.

Loco ffi Plumbi
In Secret. Status tab., n.
480.194

Prilog XII.

Ustanovljenje Apostolskog egzarhata za grkokatolike u Makedoniji
(2001.)

MACEDONIAE

Nova Exarchia Apostolica pro fidelibus Byzantini ritus in Macedonia
constituitur.⁵⁶

IOANNES PAULUS EPISCOPUS
SERVUS SERVORUM DEI
AD PERPETUAM REI MEMORIAM

Communitates ecclesiales, in orbe terrarum quae innumerae feliciter reperiuntur, quamvis varias prae se ferant formas speciesve, in unum tamen conspirant et fidelium spiritalem prosperitatem cunctae pro viribus affectant. Nos autem omnium Ecclesiarum tueri volumus legitimas religiosas consuetudines itemque contendimus et studemus, ut floridiorem statum per proprium ritum illae adipiscantur. Nunc de Macedoniae gente ritus Byzantini cogitamus deque eiusdem commo- diore condicione. Itaque, postquam hac de re Venerabilem Fratrem Nostrum Angelum S.R.E. Cardinalem Sodano, Secretarium Status, audi- vimus, iudicavimus opportunum territorium aliquod ab Eparchia Cri- siensi distrahere et novam Exarchiam condere. Quapropter Apostolica Nostra de auctoritate novam Exarchiam pro fidelibus ritus Byzantini in Macedonia constituimus, cuius sedes in urbe Strumica locabitur, et Cathedrale templum sacra aedes Dormitionis Beatissimae Genetricis Dei Mariae erit. Haec deinceps Exarchia immediate Sedi Apostolicae subicietur et totam regionem civilem Macedoniae complectetur. Ad haec tandem perficienda consuetudines iuraque congrua serventur et quae a Codice Orientali praecipiantur, nihil quibusvis rebus minime efficientibus.

Datum Romae, apud Sanctum Petrum, die undecimo mensis Ia- nuarii, anno Domini bismillesimo primo, Pontificatus Nostri tertio et vicesimo.

⁵⁶ *Acta Apostolicae Sedis* 6/2001., 339 (5. lipnja 2001.).

83 ANGELUS card. SODANO
Secretarius Status

83 IGNATIUS MOUSSA card. DAOUD
Congr. pro Eccl. Orientalibus Praef.
Marcellus Rossetti, Protonot. Apost.
Leonardus Erriquenz, Protonot. Apost.

Loco ffi Plumbi
In Secret. Status tab., n.
491.567

Prilog XIII.

Prenošenje Katoličke Crkve u Makedoniji iz nadležnosti Kongregacije za širenje vjere u nadležnost Državnoga tajništva uz savjetovanje s pozvanom kongregacijom (2006.)

SECRETARIA STATUS⁵⁷
RESCRIPTUM EX AUDIENTIA

La nuova situazione, che si è andata delineando in Europa in questi ultimi anni, ha posto in evidenza l'opportunità di riordinare le competenze dei vari Dicasteri della Curia Romana nei riguardi della costituzione e della provvista delle numerose circoscrizioni ecclesiastiche esistenti in questo Continente.

Pertanto, il Sommo Pontefice Benedetto XVI, tenendo presente quanto stabilito dal Codice di Diritto Canonico e dal Papa Giovanni Paolo II di venerata memoria nella Costituzione Apostolica *Pastor Bonus* del 28 giugno 1988, e dopo aver sentito il parere dei Prefetti preposti ai Dicasteri interessati, è venuto nella determinazione di stabilire quanto segue:

1. La Congregazione per i Vescovi vi ha la competenza per la costituzione, mutazione e provvista di tutte le Chiese particolari di rito latino esistenti in Europa, ad eccezione di quanto stabilito ai seguenti N. 2 e N. 4 di questo medesimo Rescritto.
2. Le Chiese particolari di rito latino esistenti in Bulgaria, Grecia e Turchia Europea continuano ad essere affidate alla giurisdizione della Congregazione per le Chiese Orientali, come stabilito dal Papa Pio XI, con il Motu Proprio *Sancta Dei Ecclesia* del 25 marzo 1938 (A.A.S. 1938, pagg. 154-159).
3. La Congregazione per le Chiese Orientali ha la competenza per tutte le giurisdizioni ecclesiastiche di rito orientale esistenti in Europa, ad eccezione di quanto stabilito al seguente N. 4 di questo medesimo Rescritto.

⁵⁷ *Acta Apostolicae Sedis* 1/2006., 65-66 (6. siječnja 2006.).

4. La Segreteria di Stato - Sezione per i Rapporti con gli Stati, continuerà per ora e *donec aliter provideatur* a mantenere la competenza circa la costituzione, provvista e mutazione delle Chiese particolari, sia di rito latino che di rito orientale, nei seguenti Paesi europei dell'ex-Unione Sovietica: Russia, Bielorussia, Ucraina, Armenia, Azerbaigian, Georgia, Moldova, oltre ai Paesi dell'ex-Unione Sovietica, che si trovano in Asia (Kazakhstan, Kirgizstan, Tadjikistan, Turkmenistan ed Uzbekistan). Eguale riserva *donec aliter provideatur* è stabilita per tutte le giurisdizioni ecclesiastiche sia di rito latino che di rito orientale esistenti nei Balcani, e precisamente in Bosnia-Erzegovina, Serbia-Montenegro, Macedonia ed Albania.
5. In tutti i casi indicati nel precedente N. 4, la Segreteria di Stato - Sezione per i Rapporti con gli Stati, avrà cura di procedere *collatis consiliis* con la Congregazione interessata, così come questa procederà *collatis consiliis* con la Segreteria di Stato - Sezione per i Rapporti con gli Stati - per le giurisdizioni che per ora sono affidate alla sua competenza.
6. In ossequio alle predette disposizioni, la Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli trasferirà ai Dicasteri interessati la competenza che, per varie ragioni storiche, essa aveva finora per alcune Chiese particolari in Europa.
7. Il sottoscritto Cardinale Segretario di Stato è stato incaricato dal Sommo Pontefice di dare esecuzione a tali norme, emanando le opportune istruzioni per i Dicasteri interessati.

Dal Vaticano, 4 gennaio 2006.

✠ ANGELO card. SODANO
Segretario di Stato

Prilog XIV.

Dekret Svete Stolice o uspostavi Strumičko-Skopske eparhije (2018.)

FRANJO, BISKUP, SLUGA SLUGU BOŽJIH⁵⁸

Neka bude na trajni spomen! Gospodina veliča duša onoga koji hvaljenju i služenju Boga usmjerava sve težnje svoga unutarnjeg čovjeka. Takav pokazuje da držanjem Božjih zapovijedi radi nasljedovanja Majke Božje uvijek misli na snagu njegove moći, jer njegovo milosrđe čini vjernike od malenih i slabih hrabrima i velikima. Potaknuti ovim duhovnim uvjerenjem, u providanju za dobrobit i napredak svega Božjega stada, sve raspoređujemo u pojedinim Crkvama tako da pogoduje spasenju duša i duhovnom napretku vjernika. Misleći na predrage Kristove vjernike Makedonce bizantinskog obreda, želimo što je moguće više pridonijeti njihovu napretku. Stoga, odvaguvši marljivo proučavanje Državnog tajništva, dobivši povoljno mišljenje Internacionalne biskupske konferencije svetih Ćirila i Metodija i prihativši savjet našega časnoga brata prefekta Kongregacije za istočne Crkve, svojom punom apostolskom vlašću uzdižemo Apostolsku egzarhiju Makedonije za vjernike bizantinskog obreda koji žive u Makedoniji na Eparhiju s naslovom i nazivom Blažene Djevice Marije na nebo uznesene Strumičko-skopsku. Pri tome ne mijenjamo ništa o sjedištu katedrale ni o mjestu rezidencije biskupa i kurije, dopuštajući sva stečena prava i privilegije.

Ovu eparhiju podlažemo izravno Apostolskoj Stolici te joj postavljamo za zaštitnicu kod Boga Blaženu Djevicu Mariju uznesenu na nebo i izuzimamo je iz članstva u spomenutoj Biskupskoj konferenciji gore navedenoj. Svi svećenici koji obavljaju službu na teritoriju egzarhije te pitomci Sjemeništa koji potječu iz župa istoga teritorija neka se samim činom osnutka inkardiniraju i upišu u osnovanu eparhiju. Ostalo pak neka se odvija prema kanonskom Zakoniku za istočne Crkve.

Na koncu molimo Boga da slabom puku zaštitu pružaju divne zasluge križa po kojem smo postali besmrtni, po zagovoru slavne Blažene Marije vazda Djevice. Neka taj puk, putujući prema slavi Kristo-

⁵⁸ Usp. Arhiv Strumičko-Skopske eparhije 1/2018. (31. svibnja 2018.).

voj, postane što sličniji svome uzvišenom uzoru, napredujući stalno u vjeri, nadi i ljubavi te u svemu tražeći i vršeći volju Božju. Tražimo da ova naša uspostava bude cjelovito i čvrsto obdržavana, odbacujući sve što bi se ovome protivilo.

Dano u Rimu, uz grob sv. Petra, dana trideset prvoga, mjeseca maja, godine Gospodnje dvije tisuće osamnaeste, našega pontifikata šeste.

Kard. PIETRO PAROLIN
državni tajnik

Kard. LEONARDO SANDRI
prefekt Kongregacije za istočne Crkve

Leonardo Sapienza, apostolski protonotar
Franco Piva, apostolski protonotar

Prilog XV.

Dekret Svete Stolice o imenovanju Kire Stojanova
strumičko-skopskim eparhom (2018.)FRANJO, BISKUP, SLUGA SLUGU BOŽJIH⁵⁹

Časnom bratu Kiri Stojanovu, dosada apostolskom egzarhu Makedonije, prvom izabranom biskupu Eparhije Blažene Djevice Marije na nebo uznesene Strumičko-skopske, pozdrav i apostolski blagoslov! Uvažavajući primjer majčinske naklonosti Majke Božje, po kojem svi trebamo sudjelovati u apostolskom poslanju Crkve (usp. *Lumen gentium* br. 65), ovom našom apostolskom skrbi rado poduzimamo ono što prikladno služi dobru Crkava te nastojimo uspostaviti ono što potiče napredak Kristovih vjernika. Stoga, promičući dobro stada u eparhiji Blažene Djevice Marije na nebo uznesene Strumičko-skopskoj, koja je današnjim danom uzdignuta iz položaja egzarhije prema Konstituciji *Dominum magnificat*, žurno joj postavljamo pastira koji će skrbiti o duhovnom napredovanju ove zajednice. Prema tome, ne smatramo ništa prikladnije nego da na tu službu postavimo tebe koji si već pokazao skrb za duhovne potrebe vjernika bizantinskog obreda u Makedoniji i činiš nam se prikladnim za vršenje te zadaće. Stoga, uvaživši prijedloge našeg časnog brata prefekta Kongregacije za istočne Crkve i Internacionalne biskupske konferencije sv. Ćirila i Metodija, razrješavamo te službe apostolskog egzarha i postavljamo za prvog biskupa nedavno ustanovljene eparhije Blažene Djevice Marije na nebo uznesene Strumičko-Skopske, dodjeljujući ti nužna prava i propisujući obveze, prema normama Kanonskog zakonika za istočne Crkve.

Tražimo da o ovoj našoj odredbi obavijestiš kler i puk te zajednice. Sve njih potičemo da, na zagovor Preblažene Majke Božje, pod tvojim vodstvom, ustraju u pravoj pobožnosti i napreduju u pravoj vjeri, a ona nas potiče da nasljeđujemo kreposti naše Majke prema bližnjima, jer je zalag sigurne nade i utjehe putujućem narodu Božjem.

⁵⁹ Usp. Arhiv Strumičko-Skopske eparhije 2/2018. (31. svibnja 2018.).

Dano u Rimu, kod groba sv. Petra, dana trideset prvoga mjeseca
maja, godine Gospodnje dvije tisuće osamnaeste, našega pontifikata
šeste.

FRANJO

Franco Piva, apostolski protonotar

Prilog XVI.

Dekret Svete Stolice o uspostavi Prizrensko-Prištinske biskupije
(2018.)⁶⁰

FRANCISCUS EPISCOPUS
SERVUS SERVORUM DEI
AD PERPETUAM REI MEMORIAM

Demandatum Nobis ab ipso Domino universae Ecclesiae ministerium omni diligentia explicare festinamus, ut eiusdem salutaria beneficia et praecepta efficaciter omnia loca contingant cunctasque gentes. Ideo Nos res disponere properamus ut hoc facilius commodiusque eveniat. Quocirca cum Venerabilis frater Dominicus Gjergji, Episcopus emeritus Sappensis et Administrator Apostolicus Prisrianensis, postulaverit ut suae dicionis circumscriptio ecclesiastica ad gradum et dignitatem dioecesis eveheretur, suffragante quoque Venerabili frater Julio Janusz, Archiepiscopo titulo Caprulano et Delegato Apostolico in territorio, quod Kosovo nuncupatur, de consilio Secretariae Status et Congregationis pro Episcopis, haec Apostolica Nostra potestate decernimus. Administrationem Apostolicam Prisrianensem ad dignitatem dioecesis evehimus, adhinc Prisrenis-Priscensis appellandae et immediate Sanctae Sedi subiectae, iisdem servatis finibus, qui iidem sunt dicti territorii cuiusque dioecesanus Episcopus Conferentiae Episcoporum Internationalis SS. Cyrilli et Methodii membrum est. In urbe itaque Prisrensi sedes conditae dioecesis locabitur et templum sub nomine Beatae Mariae Virginis de Perpetuo Succursu ibidem situm ad dignitatem ecclesiae Cathedralis extollitur, simulque sacra aedes Pristiniae extans, superiore anno Deo in honorem sanctae Teresiae de Calcuta consecrata, Concathedralis ecclesiae titulo exornatur, quarum utrique propria insignia, privilegia et honores tribuuntur. Cetera ad iuris canonici normas temperentur. Insuper Venerabilem fratrem Dominicum Gjergji huius noviter constituae ecclesialis communitatis Episcopum et Pastorem renuntiamus, a prioribus vinculis proinde absoluto. Haec omnia ad expedienda Delegatum Aposto-

⁶⁰ Usp. Arhiv Prizrensko-Prištinske biskupije 67/2019.

licum in Kosovo deputamus facta videlicet facultate quempium alium virum in ecclesiastica dignitate constitutum subdelegandi. Re demum ad exitum perducta, documenta conficiantur, quorum sincera exempla ad Congregationem pro Episcopis mittantur. Haec vim habeant, contrariis rebus minime quibuslibet obstinentibus. Datum Romae, apud S. Petrum, die quinto mensis Septembris, anno Domini bis millesimo duodevicesimo, Pontificatus Nostri sexto.

PETRUS card. PAROLIN
Secretarius Status

MARCUS card. OUELLET
Congregatio pro Episcopis
Praefectus
Leonardus Sapienza, Prot. Ap.
Franciscus Piva, Prot. Apost.

